

**ПРОТИДІЯ
ЗЛОЧИННОСТІ І КОРУПЦІЇ:
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ
ТА ДОСВІД УКРАЇНИ**

*Збірник тез міжнародної конференції
«Протидія злочинності і корупції:
міжнародні стандарти та досвід України»*

(м. Харків, 22 вересня 2021 р.)

Харків
«Юрайт»
2021

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ ПАНЕЛЬНОЇ ДИСКУСІЇ:

Гетьман Анатолій Павлович – ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України

Катамадзе Григол Шалвович – Надзвичайний і Повноважний Посол, Президент Асоціації платників податків України, Віце-президент Європейської Асоціації платників податків, кандидат юридичних наук

Гацелюк Віталій Олександрович - Національний менеджер програм з питань правової реформи Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України

Головкін Богдан Миколайович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Лисодєд Олександр Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент

Таволжанський Олексій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент

Сметаніна Наталія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент

Новіков Олег Володимирович – кандидат юридичних наук

Кулик Катерина Дмитрівна – кандидат юридичних наук

Остапко Ксенія Сергіївна – кандидат юридичних наук

Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід

П 83 **України:** збірник тез міжнародної конференції (м. Харків, 22 вересня 2021 р.). Харків: Юрайт, 2021. 320 с.

ISBN 978-966-2740-26-8

Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

ISBN 978-966-2740-26-8

УДК 343.9:343.35:35.08

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2021
© «Юрайт», оформлення, 2021

ЗМІСТ

Головкін Б. М.

Щодо об'єктивності даних про стан безпеки дорожнього руху в Україні..... 12

Ващук Олеся

Інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених організованою групою або злочинною організацією 19

Луценко Ю. В., Тарасюк А. В.

Вплив організованої злочинності на міграційну політику України 22

Марущак А. І., Петров С. Г.

Повноваження органів сектору безпеки України щодо протидії кіберзлочинності та дезінформації 27

Мельник М. І.

Міжнародні стандарти протидії корупції та конституція України: проблема співвідношення..... 31

Осипчук Р. С., Годуєва К. І.

Міжнародні стандарти у діяльності Національного антикорупційного бюро України..... 38

Очеретько Є. В.

Побороти корупцію в публічних закупівлях: місія (не)здійсненна 44

Поліщук Олег

Протидія корупції в енергетичній галузі України..... 49

Юрчишин І. Б.

Актуальні питання вдосконалення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення..... 55

Автухов К. А.

Скасування іспитового строку звільнених
від відбування з випробуванням:
правові підстави та порядок реалізації.....61

Азаренко Т. І.

Механізми забезпечення доброчесності
в антикорупційних стратегіях України64

Ангеленюк А.-М. Ю.

Проблеми доказування одержання
неправомірної вигоди в світлі
реформування поліції та суду68

Бабенко Г. В., Кіпчик В. Р.

Аналітичний підхід у правоохоронній діяльності
як вимога сьогодення.....72

Бусол О. Ю., Романюк Б. В.

Вектори спрямування політики держави
в протидії організованій злочинності77

Ванячук В. В.

Проблеми визначення достовірності доказів
у кримінальному провадженні.....81

Василевич В. В.

Стратегічні напрями кримінологічної
політики України.....87

Гловюк І. В.

Деякі питання консенсуальних процедур
у кримінальних провадженнях щодо
кримінальних правопорушень, пов'язаних
із домашнім насильством92

Голіна В. В.

Стан та шляхи підвищення правосвідомості
учасників дорожнього руху як напрям запобігання
транспортним правопорушенням в Україні 96

Гусар Л. В.

Віктимологічна характеристика жертв
серійних злочинів 101

Денисов Сергій, Коваленко Наталія

Проблеми кримінально-правової охорони
гідності людини, яка померла 105

Дзюжа О. М., Тичина Д. М.

Програмування віктимологічного запобігання
кримінальним правопорушенням 110

Драчевський Євгеній

Уніфікація кримінальної відповідальності
за порушення законодавства про гральний
і лотерейний бізнес – ЗА та ПРОТИ 114

Калініченко З. Д., Половинко Д. О.

Тіньова економіка, її причини та механізми
функціонування в Україні 119

Калиновський О. В., Дерновий В. В.

Особливості проведення окремих
слідчих (розшукових) дій під час розслідування
заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом
зловживання службовим становищем
із залученням іноземців 125

Карманний Є. В., Крутько К. А.

Огляд організаційно-правових аспектів протидії
організований злочинності у кіберпросторі 130

Кідіна Н. В.

Окремі питання індивідуалізації вибору правових санкцій на стадії призначення покарання неповнолітнім, що вчинили кримінальні правопорушення.....135

Колб О. Г., Попельнюк Т. В.

Вплив кримінальних правопорушень, що вчиняються персоналом колоній на загальний рівень злочинності в Україні.....140

Колодяжний В. С.

Корупція як загроза національній безпеці України та шляхи її подолання.....144

Коломієць Юлія

Корінні причини злочинності.....147

Коломоєць Т. О

«Модель світлофора» - антикорупційний «фільтр» врегулювання «подарункових» відносин за участю публічних службовців: досвід України та країн світу152

Коновалова І. О.

Щодо жертви електронного комерційного шахрайства156

Кононова І. В., Перетяцько К. О.

Ідентифікація бізнес-загроз як елемент ефективної системи управління економікою160

Копотун І. М., Рудик М. М.

Тероризм – реальність чи загроза для України.....165

Корнякова Т. В., Климюк І. М.

Аналіз корумпованості
суспільних відносин в Україні..... 169

Крицька І. О.

Ефективне досудове розслідування
кримінальних правопорушень у сфері
господарської діяльності: перспективи
вдосконалення нормативного врегулювання..... 173

Кубецька О. М., Капінус Д. О.

Податкові злочини як різновид
економічних злочинів 177

Кудрєвич В. В.

Проблемні питання законодавчого забезпечення
запровадження ринку земель
сільськогосподарського призначення..... 179

Кулик К. Д.

Освіта в сфері запобігання корупції:
сучасний стан та перспективи 184

Кулик О. Г.

Запровадження ситуативного запобігання
кримінальним правопорушенням в Україні 189

Курилюк Ю. Б.

Злочинність у прикордонній сфері
та її детермінація..... 194

Левицька Ю. А.

Проблема забезпечення права засуджених
на охорону здоров'я: міжнародні стандарти
та українські реалії 199

Левченко Ю. О., Миронюк Т. В.

Здійснення пробації в Україні на сучасному етапі203

Лисодєд О. В.

Суб'єкти запобігання корупції: етапи становлення.....208

Лозова О. С.

Окремі питання створення спільних
слідчих груп під час міжнародного співробітництва
у кримінальному провадженні.....212

Лукашевич С. Ю.

Програмно-цільовий підхід в сфері запобігання
злочинності та корупції.....216

Мирошниченко Тетяна

Проблемні питання реалізації нормативного
змісту засади таємниці спілкування
у ході кримінального процесуального доказування219

Нагорна О. О.

Корупція, як розповсюджений злочин в Україні.....224

Некlesa О. В., Юр'єв Д. С.

Корупція в сфері публічних закупівель
та шляхи її подолання.....227

Новіков О. В.

Щодо впливу корупції на безпеку
дорожнього руху в Україні.....231

Оболенцев В. Ф.

Застосування новітніх інформаційних технологій
у заходах запобігання корупції.....234

Пальчик В., Діденко А. В.

Інформаційно-аналітичні системи
прийняття управлінських рішень237

Пивоваров В. В.

Щодо міжнародного досвіду притягнення
до відповідальності за корпоративні
екологічні правопорушення240

Письменський Є. О.

Проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень,
ознакою складів яких є спричинення тяжких наслідків
(на прикладі ч. 4 ст. 297 КК України)244

Продан Т. В.

Превенція вуличної злочинності250

Рябчинська О. П.

Тенденції призначення покарання за корупційні
правопорушення в сфері службової діяльності254

Сметаніна Н. В.

Антикорупційний комплаєнс
у системі запобігання корупції258

Степанюк А. Ф.

Виконання кримінальних покарань чи поведження
із засудженими: динамічні і статичні розбіжності
між кримінально-виконавчим правом
і міжнародними стандартами.....261

Степанюк К. П.

Корупція як загроза національній безпеці України
та шляхи її подолання у розрізі повернення
кримінальної відповідальності за нематеріальні
наслідки у корупційних злочинах266

Ткачова О. В.

Міжнародне співробітництво
у сфері протидії корупції.....270

Торопов М. О., Діденко А. В.

Системні виклики й загрози
економічній безпеці держави.....274

Туманянц А. Р.

Корупційні ризики при застосуванні
заходів забезпечення кримінального провадження276

Турченко О. Г.

Міжнародно-правова протидія тероризму.....281

Філіппов Станіслав

Проблеми використання системи попередньої
інформації про пасажирів (API) і записів реєстрації
пасажирів (PNR) з метою протидії злочинності286

Хамініч С. Ю., Костікова А. С.

Економічна безпека як важель
захисту національної економіки291

Шевченко Н. С.

Аналіз кримінальних правопорушень
проти довкілля.....294

Шило Ольга, Глинська Наталія

Якість кримінального процесуального
законодавства України в аспекті відповідності
стандартам попередження вторинної.....297
віктимізації потерпілого

Hryshko I.

The significance of tactical operations
in the investigation of illegal occupation
of unauthorized occupation of land
and unauthorized construction303

Shevchuk V.

The role of criminalistic prevention
in the formation of methodics of investigation
of criminal offenses of corruption307

Papusha Igor

Formation of criminalistic methodics
of investigation of incitement to suicide
of military personnel312

Головкін Б. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник сектору дослідження
проблем злочинності та її причин, Науково-дослідний
інститут вивчення проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної академії правових наук України,
член-кореспондент НАПрН України
Україна, м. Харків*

ЩОДО ОБ'ЄКТИВНОСТІ ДАНИХ ПРО СТАН БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Проблема безпеки дорожнього руху актуальна для усіх країн. Існуючі в світі транспортні системи і дорожні комунікації несуть загрозу для користувачів. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (*далі* – ВООЗ), відображеними в Глобальному звіті «Про стан безпеки дорожнього руху», за 2016 р. у світі на дорогах загинуло 1,35 млн. осіб, від 20 до 50 млн. осіб травмовано. Смерть внаслідок дорожньо-транспортних пригод (*далі* – ДТП) стала восьмою провідною причиною смерті для усіх вікових груп населення та головною причиною смерті людей віком від 5 до 29 років. Найчастіше жертвами ДТП стають соціально вразливі категорії населення: жінки, діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, а також пішоходи і велосипедисти. Для більшості країн світу матеріальна шкода від ДТП сягає 3% внутрішнього валового продукту (*далі* – ВВП). Глобальним трендом у цій сфері стала залежність між рівнем смертності від ДТП та рівнем ВВП на душу населення. Зокрема, в країнах із високим рівнем доходів коефіцієнт смертності від ДТП становлять 8,3 осіб на 100 тис. населення, тоді як в країнах із низьким та середнім рівнем доходів ця величина вимірюється 27,5 осіб на 100 тис. Середньозважений показник смертності від ДТП у світі становить 18,2 на 100 тис. населення. Показово й те, що 93% випадків смертей на дорогах припадає на країни з низьким рівнем доходів, хоча частка транспортних засобів цих країн складає 60% від усіх транспортних засобів у світі [1, с. 2-5].

У Цілях сталого розвитку до 2030 року Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) поставила амбітне завдання вдвічі скоротити кількість смертей і травм спричинених ДТП до 2020 року (завдання 3.6 до Цілі 3 Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 (A/70/L.1). Крім того, до 2030 року передбачається забезпечити всім людям можливість користуватися безпечними, недорогими, доступними та сталими транспортними системами, підвищити безпеку дорожнього руху, приділяючи особливу увагу потребам тих, хто перебуває в уразливому становищі (завдання 11.2 до Цілі 11). На виконання вказаних завдань розроблено низку міжнародних документів ООН, ЄС, технічних рекомендацій ВООЗ. Враховуючи міжнародні рекомендації, уряди країн світу формують політику безпеки на транспорті та реалізують плани заходів по зниженню аварійності, травматизму і смертності у сфері дорожнього руху. При цьому економічно розвинені країни досягли кращих результатів, ніж країни, що розвиваються. Загалом, амбітна ціль ООН щодо зниження показників смертності на 50% внаслідок ДТП до кінця 2020 р. не була досягнута. Якщо говорити в цілому, то за період 2010-2016 рр. кількість загиблих на дорогах в світі зменшилася тільки на 13,4%. Щоправда, це відбулося в умовах збільшення кількості транспортних засобів. Найбільший прогрес із зниження рівня смертності продемонстрували країни ЄС (мінус 23,9%), тоді, як в пострадянських країнах відбулося зниження смертності тільки на 10,3%. За підрахунками ВООЗ, темпи зниження смертності від ДТП у світі є надто повільними (приблизно 2,2% на рік). Між тим, для досягнення показника дворазового скорочення кількості загиблих на дорогах, закладеного в Цілях сталого розвитку, необхідно щорічне зниження цього показника на 6,7% [1, с. 2-5].

В Європейському регіоні ситуація із смертністю і травматизмом від ДТП більш сприятлива, ніж у світі в цілому. За даними Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я з 2010 по 2016 рр. частка загиблих від ДТП в Європі зменшилася на 13%, незважаючи на 14-ти відсоткове збільшення кількості зареєстрованих транспортних засобів. При цьому показники дорожньо-транспортної смертності у розрахунку на 100 тис. населення сильно різняться: в країнах з низьким

і середнім рівнем доходів, до яких належить Україна, вказаний показник становить 14 осіб на 100 тис., тоді як в державах-членах ЄС – 5,5 осіб, а в країнах Європейського регіону 8,8 осіб на 100 тис. населення. Середній зважений показник смертності від ДТП в країнах із високим рівнем доходів у 2,6 рази нижчий від країн з низьким і середнім рівнем доходів (5,1 проти 13,3 осіб на 100 тис. населення відповідно). За оцінками ВООЗ, в Європейському регіоні втрати від ДТП коливаються в діапазоні від 0,4 до 4,1% ВВП [2, с.7-8].

В Україні, за інформацією ВООЗ, коефіцієнт смертності від ДТП становить 13,7 осіб на 100 тис. населення (2016 р.). В рейтингу п'ятдесяти країн Європейського регіону охоплених дослідженням, Україна посідає дев'яте місце та належить до країн з високим рівнем смертності від ДТП. Водночас констатуються невідповідність офіційних статистичних даних фактичній кількості людей, які втратили життя внаслідок ДТП. Якщо у звіті Держкомстату за 2016 р. зазначається про 4687 загиблих, то за розрахунками експертів ВООЗ у цей рік загинуло 6089 осіб, або на 30% більше [1, с. 255]. У зв'язку з розбіжностями відомостей щодо смертності від ДТП в Україні (ключового індикативного показника безпечності дорожнього руху) гостро постає питання щодо повноти обліку ДТП із тяжкими наслідками. Разом з цим виникають сумніви в об'єктивності оцінки державними органами аварійності на дорогах в Україні загалом. З цього питання у ЗМІ неодноразово повідомлялося про суперечливість офіційних статистичних відомостей, отриманих з різних джерел, а також про заниження показників аварійності із тяжкими наслідками та неповний облік ДТП у розрізі областей.

Насамперед, слід зазначити про відсутність в Україні єдиного державного органу, відповідального за безпеку дорожнього руху. Немає і єдиної бази даних про стан аварійності на дорогах в державі. Чинними правилами ведення обліку ДТП закріплено перелік державних органів, що організують та здійснюють такий облік в межах компетенції. Зокрема, це Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство охорони здоров'я України, Національна поліція України, Державна служба України з безпеки на транспор-

ті (Укртрансбезпека), Державне агентство автомобільних доріг України (Укравтодор). Порядок обліку ДТП ведеться на основі отриманих у результаті взаємодії державних органів даних та інформації для автоматизації процесів проведення оцінки стану аварійності, аналізу обставин, причин і умов, що сприяли виникненню дорожньо-транспортних пригод [3]. Іншими словами, зараз, як і раніше, збереглася система паралельного ведення різних відомчих обліків про ДТП.

Серед проблем, пов'язаних із повнотою, своєчасністю та достовірністю обліку ДТП найбільш значущими є такі: відсутність єдиної уніфікованої форми статистичної звітності у сфері безпеки дорожнього руху; різні класифікатори інформації у відомчих системах обліку ДТП, що ускладнює перевірку достовірності інформації, отриманої з різних офіційних джерел; несистематизований перелік класифікаційних ознак, за якими відображаються дані статистичного спостереження в інформаційно-телекомунікаційній системі обліку дорожньо-транспортних пригод Національної поліції України, що унеможлиблює їх порівнюваність, встановлення та вимірювання зв'язків між різними значеннями показників; переваженість статистичних форм Національної поліції України зайвими даними, що мають другорядне значення для оцінки оперативної обстановки на дорогах і водночас неповна реєстрація усіх обставин вчинення ДТП, що мають суттєве значення для встановлення справжніх причин та умов, що їм сприяли; неузгодженість взаємопов'язаних даних у розрізі регіонів і на загальнодержавному рівні; різні відомчі методики проведення аналізу даних, малоінформативність відомчих статистичних звітів; недостатність статистичної інформації для об'єктивної оцінки стану аварійності у сфері дорожнього руху.

Спробуємо продемонструвати розбіжності статистичних даних щодо смертності від ДТП в Україні, отриманих з різних джерел інформації за період 2016-2020 рр. (див. табл. 1).

Табл. 1

РОКИ	2016	2017	2018	2019	2020
К-ть загиблих від ДТП за даними Державної патрульної служби	3410	3432	3350	3454	3541
К-ть загиблих від транспортних нещасних випадків за даними Держкомстату та Інституту демографії та соціальних досліджень ім.М.В. Птухи НАН України	4687	4529	3936	4037	3969
Різниця в абсолютних показниках	1277	1097	586	583	428
Різниця у відносних показниках, (у %)	37,4	32,0	17,5	16,9	12,1

Зазвичай розбіжності в даних пояснюються різними підходами до обліку причин смерті на дорогах. Згідно з Правилами ведення обліку дорожньо-транспортних пригод, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 424, в єдиній інформаційній системі МВС загиблими обліковуються особи, які померли на місці дорожньо-транспортних пригод чи протягом 30 діб від дати отримання тілесних ушкоджень внаслідок ДТП [3], тоді як Держкомстат обліковує загиблих в результаті ДТП на підставі причин смерті, вказаних у свідоцтвах про смерть. Звіти Держкомстату сформовані на основі відомостей Міністерства охорони здоров'я. Враховуючи, що медичні працівники не відповідають за смертність внаслідок ДТП і не мають корпоративного інтересу фальшувати відповідну інформацію, до звітів Держкомстату існує більша довіра. Натомість, оперативно-службова діяльність посадових осіб Патрульної поліції України навпаки оцінюється за показниками смертності від ДТП. Відтак, вони зацікавлені у заниженні цих даних. На певні роздуми наштовхують і викладені в табл. 1 розбіжності у значеннях показників смертності від ДТП

по рокам. Зокрема, за 2016-2017 рр. розбіжності в даних Патрульної поліції України і Держкомстату найбільші, 34,7 і 32,0 відсотків відповідно. У цей період облік здійснювався ще за старими правилами. Проте, починаючи з 2018 р. ця різниця в даних цих відомств стає невиразною. Вірогідно, це могло стати реакцією Патрульної поліції України на резонансні дослідження громадських організацій. Найбільш відомим пулом є аналітичне дослідження ініціативи «Vision Zero для України», в якому доведено фальшування Патрульною поліцією України статистичної звітності про аварійність і смертність від ДТП. Зазначене дослідження проводилося шляхом застосування методу вибіркової верифікації статистичних даних Департаменту патрульної поліції про аварійність у 2016 р. з використанням технічних засобів OSINT (Open Source Intelligence – “розвідка за відкритими даними”), а також шляхом звірки статистичної звітності обласних Управлінь безпеки дорожнього руху та публікацій ЗМІ про загиблих в ДТП за звітній період (2016 р.). За результатами цього дослідження повідомляється, що фактична кількість загиблих на дорогах за 2016 р. залишається невідомою і може перевищувати 5 тис. осіб проти 3,4 тис. офіційно зареєстрованих [4]. Нагадаємо, що за оцінками ВООЗ фактичний показник смертності від ДТП в Україні у 2016 р. становить 6089 осіб [1, с. 255]. Не виключається, що статистика смертності в ДТП за 2018-2020 рр. відкоригована в «ручному режимі».

Як уже зазначалося, статистичні ознаки для обліковування ДТП визначені таким чином, щоб їх неможливо було коректно зіставити і перевірити. Наприклад, за 2019 р. у м. Києві зафіксована найбільша кількість ДТП в Україні (40 750) і найбільша кількість ДТП з постраждалими 2278, при цьому загинуло 137 осіб, тоді як у Київській області кількість ДТП у 3,3 рази менше (12 384), число постраждалих несуттєво відрізняється (1839, лише на 19% менше), але показник смертності у 2,4 рази вищий (334 осіб). В Одеській області зареєстровано 14 107 ДТП, в яких постраждало 1972 особи, із них загинуло 233 особи. Подібних прикладів вистачає у статистичній звітності МВС. На порядок вищі показники смертності від ДТП на швидкісних автомагістралях державного значення, що проходять через Київську та Одеську область, логічно пояснюються. Проте розриви в абсолютних показниках

аварійності з тяжкими наслідками в столиці і Київській області відверто насторожують.

У цивілізованому світі для об'єктивної оцінки фактичного рівня безпечності дорожнього руху використовуються коефіцієнти соціального ризику (кількість загиблих і травмованих на 100 тис. населення) і транспортного ризику (кількість загиблих на 100 тис. транспортних засобів), а також показниками, що характеризують тяжкість пригоди, зокрема кількість загиблих на 100 постраждалих та кількість загиблих і травмованих на 100 ДТП. За розрахунками В.А. Кищуна у 2019 р. було: 8,5 загиблих на 100 тис. населення; 76,8 травмованих на 100 тис. населення; 23,3 загиблих на 100 тис. транспортних засобів; 9,5 загиблих на 100 постраждалих (!) [5, с. 68]. Зважимо, що розрахунки зроблені на підставі офіційної статистики, показники якої занижені. Втім, навіть виходячи з цих коефіцієнтів можна переконатися, що наприклад кількість загиблих за 2019 р. в Києві явно занижені. Так, за офіційною статистикою Національної поліції України у цей рік постраждало від ДТП 2278, із них загинуло 137, хоча насправді мало б бути 216,4 загиблих (різниця 79 осіб тільки по Києву або на 57,6% більше, від офіційно зареєстрованих загиблих). Іншими словами, по Києву за 2019 р. маємо заниження показника смертності за 2019 р. більш, ніж у два рази. Думаю, ситуація по регіонам, через які проходять головні автомагістралі, ненабагато краща. В цілому недостовірність статистичної інформації Національної поліції України, більш ніж очевидна. Це спонукає до проведення альтернативних досліджень про смертність і травматизм при ДТП в Україні.

Література:

1. Global status report on road safety 2018: summary. Geneva: World Health Organization, 2018. 424 p.
2. Доклад о состоянии безопасности дорожного движения в европейском регионе ВООЗ 2019. Копенгаген: Европейское региональное бюро ВООЗ, 2020. 148 с.
3. Правила ведення обліку дорожньо-транспортних пригод: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 р. № 424. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/424-2019-%D0%BF#Text>

4. Статистика про зниження смертності на дорогах України - неправда. Її джерелом є колишній підрозділ ДАІ. URL: <http://visionzero.org.ua/tag/analitika/> (дата звернення 10.09.2021).

5. Кищун В.А. Аварійність на дорогах України: очікування, що не справдилися // Сучасні технології в машинобудуванні та транспорті, 2021. № 1 (16). С. 66-73.

Ващук Олеся,
*доктор юридичних наук,
професор кафедри криміналістики,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
Голова Ради молодих учених при МОН України*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

Інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених організованою групою або злочинною організацією є невід’ємною функціональною складовою криміналістичної діяльності. Наразі така функціональна складова криміналістичної діяльності має свої напрацювання, які поступово вдосконалюються та нові інформаційно-аналітико технологічні впровадження, що апробуються і частково вже застосовуються. Наша країна має і свої напрацювання в цій сфері та жваво використовує нові технологічні досягнення інших країн. Метою моєї доповіді є виокремлення інноваційних технологій, що сприяють підвищенню ефективності та вдосконаленню інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування злочинів, вчинених організованою групою або злочинною організацією.

Інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених організованою групою або злочинною організацією та вчинене однією особою має спільні початкові вихідні та має й відмінності, що краз і обумовлюють подальше кримінальне

провадження і використання тих чи інших технологічних рішень. Те розслідування, що розпочиналося як правопорушення однієї особи може виявитися частиною діяльності цілої злочинної організації і навпаки, розслідуючи діяльність окремої злочинної організації слідчі можуть виявити злочини окремих осіб, не пов'язані з діяльністю самої організації.

Сам термін «інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування злочинів» наразі в КПК України не закріплений, проте в теорії криміналістики є розробленим та вживаним. Складовими інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування злочинів є відповідна діяльність та засоби її забезпечення. Так, інформаційно-аналітична діяльність у розслідуванні злочинів – це врегульована нормативно-правовими актами система заходів зі збору, аналізу, зберігання та використання інформації, що має значення для кримінального провадження. Ключовими засобами інформаційно-аналітичної діяльності є криміналістичні розробки у формі відповідних автоматизованих програмних комплексів та технологій для збору, аналізу, зберігання та використання криміналістичної інформації.

Паралельно відбуваються й такі процеси, як зародження нових джерел криміналістичної інформації, де ними є ті технології та пристрої, якими користуються учасники кримінально-релевантної події та зберігають дані про їх діяльність, в тому числі й злочинну.

До автоматизованих програмних комплексів та інноваційних технологій, що суттєво підвищують ефективність та вдосконалюють інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених організованою групою або злочинною організацією на кінець 2021 року слід віднести:

1. Штучний інтелект (як то, інтелектуальні технологічні рішення зі збору, аналізу і застосування знань та вмінь (наприклад, 1) аналіз та обробка великого обсягу даних, 2) виявлення несправностей та несанкціонованих дій, 3) робота будь-яких реєстрів, 4) ідентифікація (як приклад, через Touch ID і Face ID), 5) голосова передача інформації з автоматичною заданою її обробкою);

2. Цифровізація (автоматизовані розумні дані; передача даних через мережу Інтернет; суттєве збільшення об'єму даних, що зберігається у хмарі у порівнянні з фізичною копією продуктів);

3. Роботизація простих (прилади для сканування місцевості при проведенні огляду місця події) та багатoeлементних алгоритмів, освоєння все нових і нових знань та застосування їх на практиці (няні, викладачі, охоронці, розвідники, лікарі, астронавти та ін);

4. Бездротова передача енергії та альтернативні джерела отримання енергії (зарядні пристрої без підключення до джерела енергії, дорожнє та кровельнє покриття із сонячних батарей, отримання енергії від коливання пристрою);

5. Нові речовини і матеріали (зокрема, графен, альтернативна енергетика, наноматеріали, мюони тощо);

6. Бездротова техніка: нові та удосконалення вже існуючих (зокрема, смартфони, сканери, камери, дисплеї без екранів (голограми), голографічні інтерфейси (клавіатура, мишка, олівець);

7. Супутниковий інтернет (незалежність від наземного устаткування, велика швидкість, більш широкий вибір провайдера, доступ до заборонених сайтів в певній місцевості тощо);

8. Нові мобільні мережі (з більшими можливостями (покриття та ін.) і швидкостями, зокрема наразі в Україні триває тестування мережі 5G);

9. Техніка (смартфони, навушники, 3D-сканери, розумні окуляри, окуляри з доповненою реальністю, імплантовані чіпи, розумні годинники та планшети з великою кількістю нових функцій (зокрема, вимірювання тиску, температури, рівня цукру в крові);

10. Біотехдослідження (ДНК, МРТ, дактилоскопія, спектральна візуалізація, хімічна спектроскопія та ін.).

Розуміння та використання криміналістикою вищеокреслених автоматизованих програмних комплексів та інноваційних технологій суттєво збільшить коло можливостей та доповнить криміналістичні інструменти у боротьбі із злочинністю, тобто в цілому - підвищить ефективність та вдосконалив наявне інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування злочинів.

Луценко Ю.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

Рада національної безпеки і оборони України, Україна, м. Київ

Тарасюк А.В.,

доктор юридичних наук, доцент,

Державне бюро розслідувань, Україна, м. Львів

ВПЛИВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА МІГРАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

Міжнародна міграція є об'єктивним процесом, що одночасно є чинником і наслідком глобалізації. Його інтенсифікація призупинилась лише під впливом пандемії COVID-19. У світі за межами країни народження проживають близько 3,5% населення. У Європі близько 11% населення становлять мігранти. Основним мотивом міграції є працевлаштування (трудова міграція) [1].

З метою протидії нелегальній міграції як загрозливому суспільно небезпечному явищу держава розробляє стратегію і тактику такої протидії. Внаслідок того, що Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення.

Важливе значення у здійсненні державної міграційної політики та виконання державними органами повноважень у згаданій сфері має чинне законодавство.

При цьому заходи України у сфері боротьби з нелегальною міграцією не можуть бути ефективними без співробітництва з іншими державними та міжнародними організаціями, що працюють у зазначеному напрямі.

У свою чергу, Україна бере активну участь у міжнародних ініціативах, що стосуються протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми. Ключовим напрямом міжнародно-правового співробітництва України в міграційній сфері є співробітництво з ЄС, основи якого закладено Розділом III «Юстиція, свобода та безпека» Угоди

про асоціацію між Україною та ЄС і під впливом якого суттєвим чином було вдосконалено міграційне законодавство України.

Чисельність незаконних мігрантів, які перебувають на території України, залежить від ситуації як у країнах походження, так і в Україні. У зв'язку з пандемією COVID-19 та внаслідок військових дій на Сході держави маршрут переправлення мігрантів до Західної Європи територією України став ще більш небезпечним і менш прийнятним для використання переправниками. Водночас посилення прикордонного та внутрішнього міграційного контролю призвело до зростання кількості затримань незаконних мігрантів та їх примусового видворення. Внаслідок цього загальна чисельність іноземців, які перебувають на території України без документів, за останній період дещо зменшилася.

Іноземці без достатніх правових підстав для перебування в Україні сконцентровані, як правило, у великих містах та освітніх центрах, зокрема в містах Київ, Одеса, Харків, де більше можливостей знайти житло і роботу, де є об'єднання співвітчизників, які можуть надавати підтримку. Саме це стає важливими чинниками вибору маршруту пересування територією України, тимчасового, а іноді й тривалого перебування в країні.

Також необхідно звернути увагу, що на фоні поширення у світі захворюваності на COVID-19 загрозами безпеці України та її міжнародному іміджу є діяльність членів злочинних угруповань, які спеціалізуються на налагодженні каналів нелегальної трудової міграції українців до країн ЄС та фальсифікаціях документів про результати тестів на COVID-19, що є умовою потрапляння за кордон.

Зокрема, останнім часом набули масового характеру факти протиправної діяльності агентств із працевлаштування за кордоном, які пропонують клієнтам оформлення фіктивних довідок з негативними результатами ПЛР-тестування, а також факти сприяння незаконному перетину державного кордону для легалізації у країнах ЄС на підставі фальсифікованих документів щодо працевлаштування за кордоном. Як наслідок, посилюється вербувальна вразливість громадян України, що стають об'єктами кримінального переслідування правоохоронних та спеціальних органів іноземних країн.

Так, у березні 2021 р. працівниками Прикордонної служби Республіки Польща затримано 3 громадянина України, які виготовляли фіктивні документи для легалізації осіб у Республіці Польща, та 12 громадян України, які планували виїхати до Чехії за польськими трудовими візами. У квітні ц. р. у м. Варшава, Лодзь та Бидгощ (всі – Республіка Польща) затримано 8 громадян України, які виготовляли фіктивні документи для працевлаштування співвітчизників. У травні п.р. працівники Прикордонної варті Республіки Польща затримали 23 громадянина Польщі та 5 України, які організували незаконний канал переправлення осіб шляхом оформлення фіктивних запрошень до Польщі.

Також необхідно відмітити, що діяльність каналів незаконної міграції фактично не можлива без залучення до їх функціонування корумпованих посадових осіб органів державної влади та управління, правоохоронних органів, підприємств, установ, організацій (усіх форм власності), які реалізують державну політику в міграційній сфері.

Так, за результатами вжитих СБ України заходів з виявлення та припинення корупційних правопорушень у середовищі службових осіб органів ДМС України у 2020 р., а також протягом I кварталу 2021 р. розпочато 12 (10 та 2 відповідно) кримінальних проваджень, у яких особам повідомлено про підозру, у т. ч. 9 (7 та 2) – за ст. 368 КК України.

Також органами безпеки у 2020 році заборонено в'їзд на територію України 4 іноземним громадянам, причетним до функціонування каналу нелегальної міграції вихідців з країн підвищеного терористичного ризику. Спільно з ДМС України примусово повернуто 7 та видворено 1 іноземця, які перебували на території України з порушенням міграційного законодавства та можливо причетні до фінансування тероризму.

Лише за 8 місяців 2021 р. за матеріалами СБ України 2 іноземцям, причетним до організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Спільно з ДМС України видворено 1 іноземця та примусово повернуто 3 представників зазначеної категорії осіб.

За матеріалами СБ України ДМС України скасовано дозволи на імміграцію 3 іноземцям (є членами та притримуються ідеології

міжнародних терористичних організацій), які намагалися незаконно легалізуватися на території України шляхом надання підроблених документів.

З метою недопущення використання міжнародного студентського обміну для створення каналів нелегальної міграції МОН України за матеріалами СБУ анульовано 285 запрошень на навчання іноземних студентів та проінформовано дипломатичні (консульські) представництва України за кордоном.

Таким чином, органами державної влади України здійснюється постійна системна робота з протидії незаконній міграції.

Основними тенденціями у сфері незаконної міграції в Україні у 2020–2021 рр. обумовлені такими чинниками:

- збереження складної воєнно-політичної обстановки в південно-східному регіоні України;

- сприяння спецслужб РФ учасникам злочинних угруповань у переправленні іноземців через державний кордон України;

- розгалужена пособницька база як серед жителів прикордонних районів, так і серед представників іноземних діаспор в Україні;

- постійне загострення соціально-політичної ситуації в деяких країнах Південної та Південно-Східної Азії, Близького Сходу та Африки, насамперед у Сирії, Туреччині, Афганістані, Ізраїлі;

- транскордонний характер протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним перетинанням мігрантів, та збереження її суттєвої прибутковості;

- високий міграційний потенціал України за рахунок іноземців, які раніше легально прибули в Україну та ін.

Проведений аналіз дає підстави зробити *висновки* про те, що в найближчій перспективі актуальними для України залишатимуться такі загрози:

- у *зовнішній сфері*: подальше використання України як транзитної держави у протиправному механізмі переправлення нелегальних мігрантів до країн ЄС; намагання членів міжнародних злочинних груп налагодити міжнародні канали переправлення нелегальних мігрантів через Україну та створення на її території підпільних перевалочних пунктів; використання нелегальних мігрантів, зокрема спецслужбами РФ, у розвідувально-підривній діяльності проти України;

– у *внутрішній сфері*: неконтрольованість частини кордону на сході держави та незавершеність облаштування кордонів України за європейськими параметрами; негативний вплив нелегальної міграції на криміногенну обстановку, залучення незаконних мігрантів до скоєння протиправних дій, зокрема розбійних нападів, вимагань, інших тяжких кримінальних правопорушень, а також можливого фінансування терористичної діяльності; функціонування незаконних систем легалізації мігрантів на території України, у т.ч. укладання фіктивного шлюбу з іноземцями та за допомогою «студентського каналу»; втягування співробітників ДМС України, інших правоохоронних органів, судової гілки влади, вищих навчальних закладів у діяльність із протиправної легалізації незаконних мігрантів; відсутність реального контролю за діяльністю приватних фірм, державних та недержавних установ, які надають запрошення іноземним громадянам для в'їзду в Україну та ін.

Література:

1. Безпекові аспекти правового врегулювання подвійного (множинного) громадянства в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/bezpekovi-aspekti-pravovogo-vregulyuvannya-podviynogo-mnozhinnoho> (дата звернення: 01.09.2021).

Марущак А.І.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор Національної академії СБ України
Україна, м. Київ*

Петров С.Г.,

*доктор юридичних наук,
заступник начальника Департаменту СЗР України
Україна, м. Київ*

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Закон України «Про національну безпеку України» до сил безпеки відносить правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України [1, ст. 1]. У контексті протидії кіберзлочинності та дезінформації розглянемо права і обов'язки Служби безпеки України (далі – СБУ) та Служби зовнішньої розвідки України (СЗРУ). Зазначені органи обрані не тільки з огляду на досвід авторів, а й на підставі аналізу чинних нормативно-правових актів України. Так, наприклад, нещодавно оприлюднене рішення Ради національної безпеки і оборони України про Стратегію кібербезпеки України (Стратегія), введене в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021, містить вказівки Кабінету Міністрів України разом саме із СБУ та СЗРУ забезпечити виконання Плану реалізації Стратегії і забезпечити інформування РНБО України кожні півроку про стан реалізації Стратегії [2].

Крім того, політико-правові особливості екосистеми кібербезпеки обумовлює особливу актуальність дослідження прав і обов'язків державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України [3], і розвідувального органу, який здійснює розвідувальну діяльність у зовнішньополітичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній, екологічній сферах, щодо

кібербезпеки [4]. Зокрема, 14.06.2021 р. на саміті НАТО в Брюсселі було ухвалено рішення, відповідно до якого особливо масштабні кібератаки на членів Альянсу можуть розцінюватися як збройний напад із подальшим застосуванням атаки у відповідь з боку всіх країн Альянсу, в тому числі, із застосуванням збройних сил [5]. Таким чином, Україна як член Програми розширених можливостей НАТО, має передбачати відповідні повноваження розвідувальних і контррозвідувальних органів у сфері кібербезпеки щодо атрибуції масштабних кібератак до тієї або іншої країни, а також перспектив політико-правової оцінки імовірних засобів і заходів атак у відповідь (після вступу в НАТО).

Повноваження органів сектору безпеки України щодо протидії кіберзлочинності в Україні значною мірою визначені Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (далі – Закон про кібербезпеку) [6, ст.ст. 5, 8]. СБУ «здійснює запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, які вчиняються у кіберпросторі; здійснює контррозвідувальні та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на боротьбу з кібертероризмом та кібершпигунством... протидіє кіберзлочинності, наслідки якої можуть створити загрозу життєво важливим інтересам держави; розслідує кіберінциденти та кібератаки щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури; забезпечує реагування на кіберінциденти у сфері державної безпеки» [6, ст. 8]. СЗРУ здійснює розвідувальну діяльність щодо загроз національній безпеці України у кіберпросторі, інших подій і обставин, що стосуються сфери кібербезпеки [6, ст. 8; 4, ст. 8]. Відповідні повноваження СБУ деталізовані у чинному Законі України про СБУ і містяться у законопроекті реєстр. № 3196-д. Для СЗР протидія кіберзлочинності не є безпосереднім завданням, цей державний орган зорієнтований на отримання розвідувальної інформації.

У сфері протидії кіберзлочинності залишаються невирішеними питання повної імплементації Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність [7] у вітчизняне законодавство України.

Повноваження органів сектору безпеки України щодо протидії дезінформації не мають такої визначеності як у сфері протидії

кіберзлочинності. І цьому є причини: по-перше, дезінформаційні повідомлення (фейки) по суті не є протиправними; по-друге, дезінформація – це термін і метод, який був притаманний діяльності спеціальних служб за часів «холодної війни»; по-третє, законодавство України ґрунтується на фундаментальному принципі свободи слова і не криміналізує умисне розповсюдження неправдивої інформації задля досягнення державними і недержавними суб'єктами політичних, економічних, військових та інших цілей; насамкінець, нещодавно створений при Раді національної безпеки і оборони України (РНБО) України Центр протидії дезінформації на виконання відповідного Положення [8] найближчим часом налагодить взаємодію з органами державної влади, правоохоронними та розвідувальними органами, зокрема із СБУ та СЗРУ із можливими пропозиціями щодо коригування їх повноважень.

Задля досягнення цілей протидії дезінформації відповідні заходи з боку контррозвідувального і розвідувального органів не завжди матимуть відкритий, публічний характер. Повноваження розвідувальних органів, наприклад, проводити розвідувальні заходи за межами України та з території України [4, ст. 14], безумовно будуть пов'язані із розвідувальною таємницею, і не підлягатимуть оприлюдненню та наданню на запити відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [4, ст. 46]. Аналогічно, відомості про організацію, плани, зміст, форми, методи, результати контррозвідувальної діяльності тощо, яка здійснюватиметься по відношенню до суб'єктів створення та поширення дезінформаційних повідомлень, буде становити державну таємницю [9, ст. 9].

Одним із механізмів протидії поточним загрозам національним інтересам України як в інформаційній сфері у контексті протидії дезінформації, так і щодо дій іноземних держав, іноземних юридичної чи фізичних осіб, інших суб'єктів у кіберсфері є застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції». Серед суб'єктів, які мають право вносити пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій на розгляд РНБО України, є СБУ [10, ст. 9].

Зважаючи на характер сучасної кіберзлочинності та особливості дезінформаційних кампаній, вважаємо за доцільне започаткувати наукову дискусію щодо деталізації повноважень СБУ з протидії

кіберзлочинності і дезінформації, а також СЗРУ – щодо здобування розвідувальної інформації про відповідних іноземних суб'єктів. Крім того, взаємодія Центру СБУ і СЗРУ стосовно протидії дезінформації може ґрунтуватися на засадах, які подібних до тих, що вже апробовані для взаємодії зазначених органів із Національним координаційним центром кібербезпеки при РНБО України.

Література:

1. Закон України «Про національну безпеку України». *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

2. Про Стратегію кібербезпеки України: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року, введене в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. *Урядовий кур'єр*. 28.08.2021. № 165.

3. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

4. Закон України «Про розвідку» від 17 вересня 2020 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 86. Ст. 2761.

5. Огляд подій у сучасному кіберпросторі за II квартал 2021 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.rnbo.gov.ua/files/%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9A/28072021/Bulltn_NCK_II.pdf.

6. Закон України від 5 жовтня 2017 року «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

7. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» від 7 вересня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 5. Ст. 71.

8. Положення про Центр протидії дезінформації, затверджене Указом Президента України від 7 травня 2021 року № 187/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 15. Ст. 774.

9. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 року (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

10. Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2018.

Мельник М.І.,
*доктор юридичних наук, професор,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
Україна, м. Київ*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ТА КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства ефективна протидія корупції вимагає скоординованих та взаємоузгоджених дій усієї міжнародної спільноти. Потреба певної уніфікованості антикорупційної діяльності зумовлена тим, що, по-перше, корупція вже давно перестала бути суто внутрішньодержавною (локальною) проблемою і набула міжнародного характеру, по-друге, попри національні особливості суть корупції є однаковою для усіх без винятку держав (вона полягає у неправомірному використанні влади (зловживанні владою) у приватно-корисливих інтересах). Відтак використання міжнародного досвіду у цій сфері та застосування успішно апробованих антикорупційних заходів запобіжного та карального характеру є важливою умовою ефективної протидії корупції на національному рівні.

З метою підвищення ефективності антикорупційної діяльності багатьма міжнародними інституціями схвалені заходи протидії корупції, які пропонуються для застосування на міжнародному та національному рівнях. Ряд таких заходів закріплено у міжнародно-правових документах, включаючи акти ООН.

Такі заходи часто називають міжнародними стандартами протидії корупції (антикорупційними стандартами). Хоча їх не можна вважати стандартами у строгому розумінні цього слова – як про антикорупційні стандарти про них можна говорити лише умовно. Адже визначальною рисою стандарту є його нормативність (обов'язковість). Натомість особливістю вказаних заходів є те, що вони, по-перше, є рамковими за своїм змістом, по-друге, мають рекомендаційний характер.

Водночас таким «стандартам» все ж притаманна певна юридична обов'язковість. Точніше, не самим «стандартам», а міжнарод-

но-правовим документам, якими вони передбачені. Йдеться про чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України такі договори є частиною національного законодавства України (усі інші міжнародні документи під цю категорію не підпадають).

Як свідчить вітчизняний досвід, багато політиків, громадських діячів, експертів і навіть правників вважають антикорупційні положення міжнародних документів міжнародно-правовими нормами, які підлягають обов'язковому виконанню, у т. ч. втіленню в національне законодавство. До того ж – у точній відповідності до того, як вони сформульовані у відповідному міжнародному документі (незалежно від його статусу). Дійшло до того, що, наприклад, рекомендації Венеційської комісії (дорадчого органу Ради Європи) та умови Міжнародного валютного фонду сприймаються як норми найвищої юридичної сили, що підлягають безумовному виконанню.

Така позиція, яка останніми роками все частіше знаходить своє відображення у вітчизняній законодавчій практиці, зумовлює питання про співвідношення міжнародних антикорупційних стандартів з приписами Конституції України. Хоча насправді таке питання взагалі виникати не повинно, виходячи з правового статусу таких «стандартів» та Конституції України. Однак воно не лише виникає, але й набуває суспільно-політичної ваги обґрунтуванням, з одного боку, вищості таких «стандартів», з іншого – допустимості відступів від вимог Конституції України при здійсненні державою антикорупційної діяльності.

На моє переконання, як позиція щодо безпечальційної пріоритетності «міжнародних антикорупційних стандартів» над національним законодавством (у т. ч. Конституцією України), так і позиція щодо допустимості відступу від вимог Конституції України (ігнорування її приписів) при здійсненні антикорупційної діяльності (у т. ч. в частині її нормативного регулювання) не мають під собою правових підстав. Попри те, що корупція є найбільшою внутрішньою загрозою національній безпеці України, протидія їй повинна ґрунтуватися виключно на конституційно-правових засадах [1; с. 158]. Іншими словами, вся антикорупційна діяльність дер-

жави (нормативно-правова, організаційна, правозастосовна тощо) має здійснюватися відповідно до конституційних засад, принципів, цінностей та приписів – без жодних винятків та відступів. Конституція України передбачає усі можливості для конструювання та застосування ефективного антикорупційного механізму з умонтуванням у нього усіх потрібних для дієвої протидії корупції «міжнародних антикорупційних стандартів».

Україна є суверенною, незалежною і правовою державою. У ній визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (статті 1, 8 Конституції України).

Вказані конституційні приписи однозначно констатують суверенність держави Україна з усіма її атрибутами (у т. ч. правовою системою) та верховенство Конституції України. При цьому передбачається можливість органічного втілення норм міжнародного права в національне законодавство України, зокрема, як вже зазначалося, визнання його частиною чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана парламентом. З одним застереженням – укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ч. 2 ст. 9 Конституції України). З цього однозначно випливає те, що частиною національного законодавства України можуть стати лише ті міжнародні договори (міжнародно-правові норми), які відповідають (не суперечать) Конституції України.

Це – перший важливий висновок в аспекті визначення співвідношення «міжнародних антикорупційних стандартів» та Конституції України. Другий висновок полягає у тому, що міжнародні договори (не кажучи вже про міжнародні документи рекомендаційного характеру) жодним чином не «посягають» на суверенність держави Україна та верховенство її Конституції, а виявляють усіляку повагу до них.

Візьмемо для прикладу такий базовий антикорупційний міжнародно-правовий документ як Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р., яка ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р. (далі – Конвенція).

У ст. 65 Конвенції йдеться про те, що кожна Держава-учасниця для забезпечення виконання своїх зобов'язань за цією Конвенцією вживає необхідних заходів **«відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права»**. Таке ж загальне правило закріплено у ст. 5 Конвенції, яка присвячена визначенню політики і практики запобігання та протидії корупції. У ній сказано: «Кожна Держава-учасниця, **згідно з основоположними принципами своєї правової системи**, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідчужуваності, прозорості й відповідальності».

Такий підхід застосовується і при регламентації конкретних антикорупційних заходів, які рекомендуються для впровадження в практику Держав-учасниць Конвенції. Так, ст. 36 Конвенції передбачає, що кожна Держава-учасниця забезпечує наявність органу або органів чи осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних заходів, а також його/їх необхідну самостійність, щоб вони могли виконувати свої функції ефективно й без будь-якого неналежного впливу. При цьому таке забезпечення Конвенція передбачає здійснити **«відповідно до основоположних принципів правової системи Держави-учасниці»**. Вимога створення самостійних національних спеціалізованих антикорупційних органів **«відповідно до основоположних принципів правової системи Сторони»** міститься також у Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р., яку Україна ратифікувала 18 жовтня 2006 р. (ст. 20).

У 2014 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», яким передбачено функціонування в Україні нового автономного (поза системою існуючих правоохоронних органів) антикорупційного органу. У пояснювальній записці до законопроекту з посиланням на вказані конвенції та рекомендації Україні з боку міжнародних організацій (Стамбульський план дій Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) та Групи держав проти корупції (ГРЕКО) зазначено, що необхідність запровадження спеціалізації з протидії корупції правоохоронними засобами шляхом створення нових

спеціалізованих органів передбачено **міжнародними стандартами**. Одним з основних таких стандартів стосовно спеціалізованих органів є незалежність від політичного та іншого незаконного впливу (структурна та операційна автономія, порядок призначення/звільнення керівника тощо) [2].

Вказаним Законом було встановлено, що Національне антикорупційне бюро України утворюється Президентом України, який також призначає його директора. Хоча Конституція України, яка визначає вичерпний обсяг повноважень глави держави, не наділяє його правом утворювати НАБУ та призначати його директора. Таким чином, українська політична влада при виконанні вказаних міжнародних зобов'язань зуміла викривити суть відповідного «міжнародного стандарту», грубо порушивши основоположні національні правові принципи (Конституцію України) та заклавши правову «міну» під функціонування цього антикорупційного органу. Не викликає жодних сумнівів, що це було зроблено свідомо з однією метою – забезпечити політичний та інший вплив на цей орган з боку глави держави.

Про політико-приватний інтерес такого відступу від вимог Конституції України при створенні законодавчої бази для діяльності НАБУ свідчить також спроба за іншої політичної ситуації повністю підпорядкувати цей орган Верховній Раді України. У 2013 р. на розгляд парламенту було внесено проект Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» (реєстр. № 2218), за яким парламент мав призначати керівництво цього органу, затверджувати положення про нього та його структуру, дисциплінарний статут, розподіл повноважень між керівництвом тощо [3]. Така пропозиція вочевидь суперечила Конституції України, яка містить вичерпний перелік повноважень парламенту і не наділяє його вказаними правами.

Ще одним прикладом неадекватного з правової точки зору втілення «міжнародного антикорупційного стандарту» стало «удосконалення» кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, яке відбулося у 2015 р. Тоді Законом № 198-VIII ст. 368-2 КК України було викладено у новій редакції, яка змістовно-текстуально практично повністю відтворювала положення ст. 20 Конвенції. Механічним запозиченням положень цього міжнародно-правового акту парламент проігнорував вітчизняні основоположні правові

засади кримінальної відповідальності та порушив низку приписів Конституції України, зокрема, в частині презумпції невинуватості та права особи не свідчити проти себе і своїх близьких родичів (ст. ст. 62, 63). Парламент також проігнорував положення самого «міжнародного антикорупційного стандарту», адже у ст. 20 Конвенції чітко акцентовано на тому, що, по-перше, «кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення» (тобто, положення цієї статті мають лише рекомендаційний характер), по-друге, така можливість розглядається «за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи». Іншими словами, Конвенція каже Державам-учасницям, які її підписали: за потреби ви можете запровадити таку відповідальність, але «за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи».

Чому вітчизняний законодавець одночасно проігнорував приписи національної Конституції і положення вказаного міжнародно-правового акту – питання риторичне. Наслідки ж були вкрай негативні – і правові, і політичні, і міжнародні. Конституційний Суд України, який констатував очевидну невідповідність положень ст. 368-2 КК України низці засадничих конституційних приписів, був звинувачений у руйнуванні антикорупційної законодавчої бази. Хоча «підригну» діяльність у даному випадку (як і у випадку з НАБУ) здійснили парламент, який ухвалив вочевидь неконституційний закон, і президент, який підписав такий закон. Приведення законів та інших нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України є вкрай важливим заходом для утвердження верховенства права та правопорядку в державі і в жодному разі не може визнаватися «підривною» чи «руйнівною» діяльністю.

Викладене дозволяє зробити кілька важливих висновків.

При формуванні та реалізації антикорупційної політики України як суверенної держави, нормативному регулюванні протидії корупції та практичному здійсненні антикорупційної діяльності правовий пріоритет належить основоположним принципам національної правової системи, які визначені Конституцією України.

На такій позиції «стоїть» і міжнародне право: засадничі положення антикорупційних міжнародно-правових актів, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачають повагу до Конституції України та основоположних принципів нашої національної правової системи.

Конституція України жодним чином не перешкоджає повноцінній імплементації усіх потрібних «міжнародних антикорупційних стандартів» у національне законодавство та практику його застосування. Кожен з таких «стандартів» може знайти своє втілення в українську дійсність – із збереженням своєї суті та ефективності, але у відповідності до Конституції України.

Конституційно-правові проблеми втілення «міжнародних антикорупційних стандартів» у національне законодавство та практику його застосування мають суб'єктивний характер і створюються штучно. Вони зумовлені не недосконалістю Конституції України, «застарілістю» її положень, неповнотою правового регулювання чи «відсталістю» від сучасного міжнародного права (як це подається деякими конституціоналістами та політиками), а нерозумінням правового статусу «міжнародних антикорупційних стандартів», їх співвідношення з Конституцією України, свідомим ігноруванням конституційних приписів з метою задоволення політико-приватних інтересів, низьким рівнем законотворчої діяльності (невмінням правильно імплементувати антикорупційні положення міжнародних документів в національне законодавство та антикорупційну практику).

Література:

1. Мельник М.І. Антикорупційна діяльність держави: проблема відповідності Конституції України / Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи : матеріали панельної дискусії IV Харків. міжнар. юрид. форуму; м. Харків, 23-24 верес. 2020 р. / редкол.: В.Я. Тацій, А.П. Гетьман, Ю.Г. Барабаш, Б.М. Головкін. – Харків: Право, 2020. – С. 157–166.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції» / http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52186.

3. Проект Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» / http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45681.

Осипчук Р. С.,

*Керівник Управління внутрішнього контролю
Національного антикорупційного бюро України,
Україна, м. Київ*

Годуєва К. І.,

*кандидат юридичних наук,
старший детектив відділу запобігання корупції Управління
внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро
України, Україна, м. Київ*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

Пріоритетом функціонування Національного антикорупційного бюро України (далі – Національного бюро) з перших днів існування є забезпечення високого рівня довіри суспільства та міжнародних партнерів при виконанні свого основного завдання, визначеного у ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», - протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції.

В основу забезпечення високого авторитету Національного бюро як закладено формування антикорупційної культури його працівників з урахуванням вимог міжнародних стандартів та кращих світових практик.

Варто зазначити, що в юридичній літературі міжнародні стандарти в антикорупційній сфері, як правило, розглядалися у контексті імплементації положень відповідних міжнародних документів, які визначають загальні принципи і стандарти у сфері запобігання та протидії корупції: універсальні та регіональні міжнародні договори проти корупції; міжнародні документи рекомендаційного характеру щодо цілей, форм і методів боротьби із корупцією; відповідні рішення Європейського суду з прав людини, інших міжнародних судів, які стосуються захисту прав і свобод

людини від їх порушення внаслідок корупційних злочинів, або ж рішення міжнародних судів проти високопосадовців-корупціонерів (Конвенція ООН проти корупції, ратифікована у 2006 році; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією ETS 173, ратифікована 18 жовтня 2006 року; Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Україною в 2005 році; Резолюція VIII Конгресу ООН у Гавані «Практичні заходи боротьби з корупцією»; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1996 року «Боротьба з корупцією» (A/REC/51/59); Модельний кодекс поведінки для державних службовців 2000 року; Стамбульський план дій антикорупційної мережі ОЕСР тощо).

Водночас у світовій практиці останні десятиріччя активно розвиваються процеси стандартизації саме в галузі антикорупційного менеджменту, зумовлені прийняттям низки нормативних актів, які встановлюють корпоративну відповідальність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності як за вчинення корупційних діянь, так і за нездатність запобігти хабарництву, що вчиняється від імені юридичної особи. З метою забезпечення конкурентного бізнес-середовища, а також убезпечення компаній від можливих негативних наслідків і фінансових втрат, спричинених неефективністю антикорупційних заходів, провідними міжнародними організаціями, зокрема Організацією міжнародного співробітництва та розвитку (OECD), Світовим банком (World Bank) та Трансперенсі Інтернешнл (Transparency International (TI)) напрацьовано значний обсяг рекомендацій і кращих практик антикорупційного менеджменту, які «завдяки комплексному та уніфікованому підходу щодо регламентації відповідних комплаєнс-процедур, розробки антикорупційних програм, кодексів професійної етики, оцінки корупційних ризиків тощо визначили певні антикорупційні стандарти як для бізнес-середовища, так і для сфери державного управління».

Багато міжнародних компаній з метою захисту власної репутації, а також запобігання юридичній відповідальності наслідували та розвивали передовий досвід запровадження і функціонування антикорупційного менеджменту (системи комплаєнса), що з часом привело до накопичення значного світового досвіду в цій сфері. Тому очікуваним кроком було те, що у жовтні 2016 року з'явився антикорупційний стандарт ISO 37001:2016 (Anti-bribery

management systems – Requirements with guidance for use), який розробила Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization) з урахуванням вимог британського стандарту BS 10500:2011 (Specification for an antibribery management system (ABMS)).

За результатами проведеного у квітні 2019 року аудиту на відповідність міжнародному стандарту ISO 37001:2016 Національне бюро стало першим правоохоронним органом України, а також одним із перших у Європі, який підтвердив відповідність системи антикорупційного менеджменту вимогам міжнародного стандарту ISO 37001:2016. У подальшому НАБУ неодноразово (у 2020, 2021 роках) під час наглядових аудитів також успішно підтвердило таку відповідність.

В Україні стандарт ISO 37001:2016 прийнято як «національний стандарт методом підтвердження за позначенням „Системи управління щодо протидії корупції. Вимоги та настанови щодо застосування: ДСТУ ISO 37001:2018 (ISO 37001:2016, IDT)»». Водночас, така назва, на нашу думку, не повною мірою відповідає сутності такої системи, оскільки остання являє собою органічне поєднання заходів не тільки із протидії, але й з запобігання корупції.

Особливість ДСТУ ISO 37001:2018 (ISO 37001:2016, IDT) – це його відповідність повною мірою вимогам ISO, які висуваються до стандартів системи управління. Це – і структура високого рівня, й ідентичний основний текст, і загальні терміни базових понять, які розроблено для зручного користування. До того ж, користування вказаним стандартом одночасно дозволяє реалізовувати й інші стандарти систем управління (приміром, ISO 9001, ISO 14001, ISO/IEC 27001 і ISO 19600), а також стандарти управління (ISO 26000, ISO 31000) тощо.

Згідно із ДСТУ ISO 37001:2018 (ISO 37001:2016, IDT) перевагами побудови Системи управління щодо протидії корупції є: ефективне запобігання, виявлення та усунення корупційних ризиків в організації; уникнення витрат, пов'язаних з корупцією; уникнення негативного впливу на репутацію організації внаслідок вчинення корупційних дій; підвищення рівня довіри до організації та її керівництва з боку працівників і третіх осіб, які з нею взаємодіють.

Зауважимо, що в основу стандарту закладено ризик-орієнтований підхід, що ґрунтується на ключових положеннях ризик-менеджменту.

Аналіз профільних джерел засвідчує, що світова практика накопичила достатній досвід розроблення та впровадження стандартів управління ризиком. Це надає можливість виокремити такі найбільш поширені у світі стандарти з ризик-менеджменту в управлінській діяльності, як: стандарт з ризик-менеджменту, розроблений Комітетом спонсорських організацій Комісії Тредвея (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) «COSO II», який став підґрунтям розроблення Основних засад здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 року № 1062; стандарт з управління ризиками «FERMA» та стандарт ISO 31000:2018 «Менеджмент ризиків. Принципи та керівні настанови» («Risk management –Principles and guidelines on implementation»), положення якого були частково враховані під час підготовки Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженої Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 02 грудня 2016 року № 126.

Результат стандартизації ризик-менеджменту на міжнародному рівні –розроблення та поява 2009 року стандарту ISO 31000:2009 «Менеджмент ризиків. Принципи та керівні настанови» («Risk management –Principles and guidelines on implementation»). У цьому стандарті зміст термінів «ризик-менеджмент» («risk management») та управління ризиком («managing risk») різняться. Так, під ризик-менеджментом розуміються принципи, умови та процеси як своєрідна архітектура, а управління ризиком розглядається вже як застосування такої архітектури до конкретного ризику. Згодом доопрацьований стандарт ISO 31000:2018 було прийнято як національний стандарт більш ніж 50 національними органами зі стандартизації, охоплюючи понад 70 % населення світу. В Україні прийнято відповідний аналог ДСТУ ISO 31000:2018 «Менеджмент ризиків. Принципи та настанови», що введений у дію з 1 січня 2019 року.

Аналіз основних положень зазначених стандартів засвічує, що спільними ознаками визначення ризику є ймовірність настання

події, що матиме вплив (і негативний, і позитивний) на здатність установи досягати визначеної мети (місії), стратегічних та інших цілей діяльності. Отже, відповідно до стандартизованих підходів у сфері ризик-менеджменту ризик завжди наявний в умовах невизначеності та характеризується небажаним відхиленням від поставлених цілей. У випадку корупційного ризику це відхилення є критичним, оскільки детермінується корупційним правопорушенням, що у випадку зі спеціалізованими антикорупційними інституціями, зокрема Національним бюро, цілями діяльності яких є саме протидія корупції, спотворює інституціональний аспект їхнього функціонування.

Варто зазначити, що ризик-менеджмент, як правило, розглядається як невід'ємний елемент стратегічного управління організацією, що ґрунтується на ризик-орієнтованому підході під час визначення та актуалізації цілей і завдань на різних рівнях управління та охоплює всі підрозділи організації.

Говорячи про впровадження міжнародних стандартів у діяльність Національного бюро не можна залишити поза увагою уніфікацію напрацьованих у світі кращих практик захисту викривачів стало розроблення Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) міжнародного стандарту ISO 37002:2021 «Whistleblowing Management Systems», який є практичним посібником щодо впровадження систем управління викривальною діяльністю.

Доповнюючи положення Директиви ЄС 2019/1937 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, що повідомляють про порушення права, Стандарт визначає вимоги до впровадження та функціонування ефективної системи взаємодії з викривачами всередині організації.

Заснований на принципах довіри, неупередженості та захисту Стандарт ISO 37002:2021 має такі цілі: «управління організаціями щодо створення цілісної структури викривальної діяльності, яка забезпечує захисне середовище та мотивує повідомляти про неправомірні дії; допомога у формуванні довіри між організацією та зацікавленими сторонами, включаючи персонал; належне реагування на повідомлення про неправомірні дії з огляду на поширеність тих випадків, які отримали суспільну реакцію; підтримка належного урядування та прозорості; управління організаціями

щодо виховання культури прозорості, в якій люди впевнено повідомляють про правопорушення».

З огляду на прийняття низки змін до національного законодавства, що регулює правове становище викривачів, зумовлене прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо упорядкування окремих питань захисту викривачів» від 01.06.2021 № 1502-IX, підтвердження відповідності систем захисту викривачів вимогам Стандарту ISO 37002:2021, вбачається, необхідним та своєчасним кроком у подальшому удосконаленні антикорупційної політики Національного бюро.

Література:

1. Осипчук Р.С. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції у Національному антикорупційному бюро України : дис. ... д-ра філософії : 081 / Осипчук Роман Сергійович ; М-во освіти і науки України, Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, Київ, 2021; Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2021. 244 с.

2. Системи управління щодо протидії корупції. Вимоги та настанови щодо застосування: ДСТУ ISO 37001:2018 (ISO 37001:2016, IDT). [Чинний від 2020-01-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2019. 54 с. (Національний стандарт України).

3. Anti-bribery management systems –Requirements with guidance for use: ISO 37001:2016. Женева: ISO, 2016. 54 с.

4. Whistleblowing management systems. Guidelines: ISO 37002:2021. English lang. 33 p.

5. Менеджмент ризиків. Принципи та настанови: ДСТУ ISO 31000:2018 (ISO 31000:2018, IDT). [Чинний від 2019-01-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2018. 32 с. (Національний стандарт України).

Очеретько Є.В.,

*радниця практики антикорупційного комплаєнсу та етики
бізнесу, співкерівниця практики публічних закупівель,
адвокатське об'єднання «Арцінгер»,
Україна, м. Київ*

ПОБОРОТИ КОРУПЦІЮ В ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ: МІСІЯ (НЕ)ЗДІЙСНЕННЯ

З 2016 року переважна більшість закупівель, що відбуваються в Україні за кошти державних та місцевих бюджетів, а також інших закупівель суб'єктів, які є «замовниками» у відповідності до чинного закупівельного законодавства, здійснюються в системі Prozorro. Система Prozorro передбачає здійснення закупівель за принципом «всі бачать все». Вона побудована таким чином, що ключові дії учасників, замовників та навіть деяких державних органів (ДАСУ, АМКУ), які стосуються закупівлі, відображаються в системі. Відповідно кожна зацікавлена людина, чи то пересічний громадянин, чи то представник контролюючого органу, може абсолютно безперешкодно та безкоштовно побачити документи, які підвантажувалися в систему і на підставі яких замовники та компетентні органи приймали рішення щодо процедур закупівель.

Система Prozorro дає можливість здійснювати якісну аналітику; її використовують компанії для аналізу поведінки своїх контрагентів та конкурентів; замовники користуються аналітичними дашбордами для аналізу ринку та стану конкуренції на ринку, визначення очікуваної вартості предмета закупівлі; АМКУ на підставі даних із системи приймає рішення як орган оскарження та починає розслідування, розслідує та приймає рішення щодо змов на торгах; правоохоронні та контролюючі органи активно використовують дані з системи у власних розслідуваннях.

Але чи можна за допомогою одного, хай навіть технічно складного, інструмента подолати корупцію там, де існує понад 53 тисячі незалежних одне від одного замовників та принаймні 426 тисяч учасників [1]? Хоча завдяки впровадженню системи Prozorro Україні вдалося покращити свої рейтинги інвестиційної привабливості [2] та місце в індексі сприйняття корупції [3], електронна си-

стема закупівель не є і не повинна бути універсальним способом боротьби з корупцією в закупівлях. Водночас вона є інструментом, який може допомогти ідентифікувати ознаки корупції, провести розслідування, покарати винних та мотивувати інших не повторювати помилки корупціонерів. Завдяки публічно доступній у системі інформації громадськість може відстежувати недобросовісні дії замовників та учасників, а правоохоронні органи – розпочинати розслідування щодо корупційних правопорушень.

Водночас перш ніж починати системну боротьбу з корупцією у сфері закупівель, доцільно розуміти, які є ознаки корупції, найбільш типові прояви та процеси, в яких вона може відбуватися. Інструмент, який може допомогти в цій роботі, вже розробило НАЗК – це стратегічний аналіз корупції «Типові корупційні ризики у публічних закупівлях» [4].

Так, у ході аналізу НАЗК визначило вразливі до корупційних проявів елементи публічних закупівель, найбільш поширені чинники корупційних ризиків у публічних закупівлях, корупційні ризики та заходи щодо їх усунення [4, с.5-28].

Корупційні ризики, що були визначені НАЗК, можна умовно поєднати в певні категорії:

- пов'язані з визначенням потреби та плануванням закупівель;
- пов'язані з формуванням тендерної документації;
- пов'язані з обранням процедури закупівлі;
- пов'язані з оцінюванням тендерних пропозицій;
- пов'язані з укладенням і виконанням договорів.

З огляду на зміни, внесені до законодавства про публічні закупівлі у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби, на окрему увагу заслуговують також і ризики, пов'язані з процедурою «ковідних» закупівель, що з огляду на широке коло предметів закупівлі, які підпадали під «спрощені» Covid-закупівлі, виникають не лише у лікарень або інших закладів, що напряму пов'язані із протидією пандемії, але й у багатьох інших замовників.

Корупційні ризики притаманні як діяльності недобросовісних замовників, так і діям учасників торгів, причому нерідко виникають унаслідок змови між учасниками або ж учасником та замовником. Тож задля подолання корупції в закупівлях з нею необхідно боротися не лише на національному рівні (шляхом розробки на-

лежного законодавства та послідовного його застосування, забезпечення невідворотності покарання за порушення, стимулювання повідомлень про порушення та впровадження ефективних антикорупційних програм), але і на рівні розвитку антикорупційної культури всередині організацій, що є замовниками та учасниками торгів.

Так, для дієвої боротьби з корупцією всередині організацій необхідним є поєднання ряду «внутрішніх» факторів – елементів ефективної антикорупційної програми. У світі не існує єдиного підходу до побудови антикорупційних програм, водночас, на наш погляд, найбільш комплексний підхід надають рекомендації Міністерства юстиції США та Комісії з цінних паперів США щодо рис ефективної комплаєнс-програми [5]. Так, у рекомендаціях виділено 10 основних елементів, завдяки яким можна досягнути реального ефекту в запобіганні та боротьбі з корупцією, а саме:

- зобов'язання вищого керівництва («тон згори») та чітко сформульована політика протидії корупції – вище керівництво повинне не лише говорити про важливість нульової толерантності до корупції, але й демонструвати такий підхід на практиці;

- кодекс поведінки, політики та процедури – такі документи повинні давати чіткі настанови щодо впровадження та застосування антикорупційних механізмів;

- нагляд, автономія та ресурси – важливо правильно розподілити обов'язки щодо запобігання корупції, а функція уповноваженого з реалізації антикорупційної програми повинна бути незалежною;

- оцінка ризиків – корупційні ризики слід систематично та своєчасно ідентифікувати та зменшувати їх вплив на діяльність;

- навчання та постійні консультації – недостатнім є лише розробити антикорупційну програму на папері, необхідно також упевнитися, що кожен співробітник розуміє та застосовує необхідні комплаєнс-процедури у своїй повсякденній діяльності;

- заохочення та дисциплінарні заходи – повинні бути однаковими для всіх працівників незалежно від рівня посади, а підстави їх застосування повинні бути чітко визначені та донесені до співробітників;

- комплексна перевірка третіх осіб та проведення платежів – необхідно перевіряти контрагентів не лише до початку, але і в

процесі співпраці, а також не допускати замаскованих незаконних платежів, в тому числі завдяки встановленню чесної ринкової вартості того, що закуповується;

- конфіденційні повідомлення та внутрішні розслідування – слід надавати працівникам та третім особам можливість повідомляти про порушення та не допускати переслідувань викривачів;

- безперервне вдосконалення, періодичні тестування та перегляд системи – ефективність системи боротьби з корупцією залежить від її відповідності ризикам, що можуть із часом з'являтися чи змінюватися;

- злиття та поглинання: комплексна перевірка до та інтеграція після – разом із придбанням активів слід не допускати придбання всіх пов'язаних із ними ризиків, а після придбання необхідно забезпечити, аби персонал, який перейшов до компанії, був обізнаний із правилами протидії корупції та виконував їх на практиці.

Прикладом успішного досвіду впровадження антикорупційної системи, на наш погляд, є ДП «Медичні закупівлі України» – державний замовник, що уповноважений МОЗ України на здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. За 2 роки своєї роботи ДП провело закупівель на понад 31,78 млрд гривень [6] та вибудувало високу репутацію замовника, вільного від корупції. Така репутація була побудована завдяки впровадженню ефективних Антикорупційної програми та Кодексу професійної етики та ділової поведінки співробітника [7], створення гарячої лінії та спеціалізованої електронної пошти для конфіденційного повідомлення про порушення співробітниками ДП МЗУ антикорупційного законодавства чи етичних норм [8] та практичної імплементації інших вищенаведених рекомендацій, в тому числі шляхом демонстрації нульової толерантності до корупції з боку вищого керівництва [9], створення та забезпечення функціонування антикорупційного підрозділу, проведення серій навчань та семінарів для співробітників, забезпечення захисту викривачів, проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів тощо [10]. Не виключено, що саме завдяки ефективно побудованій системі запобігання та протидії корупції ДП «Медичні закупівлі України» вдалось у 2020 році забезпечити 1,08 млрд грн (або 21,5%) економії коштів за доведеними бюджетними програмами [11].

Отже, хоча боротьба з корупцією є складним та довготривалим процесом, такі інструменти як Prozorro допомагають виявляти її ознаки в публічних закупівлях та ініціювати відповідні розслідування як за заявами представників громадянського суспільства, так і самостійно правоохоронними органами, а якісно побудовані антикорупційні програми як у замовників, так і в учасників закупівель сприяють підвищенню антикорупційної правосвідомості. Водночас, на нашу думку, без невідворотності покарання за корупційні злочини ті учасники та замовники, які практикують корупційні схеми в публічних закупівлях, навряд відмовляться від своїх практик. Відповідно велика роль в боротьбі з корупцією в публічних закупівлях покладається на правоохоронні органи та судову систему України, і саме від їхніх зусиль значною мірою залежить, чи є місія «побороти корупцію в публічних закупівлях» здійсненою.

Література:

1. Публічний модуль аналітики ВІ Prozorro. Етап закупівель (всі роки). URL: <https://bi.prozorro.org/> (дата звернення: 27.08.2021).
2. Doing Business 2020. Economy Profile. Ukraine. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf> (last accessed: 27.08.2021).
3. Індекс сприйняття корупції-2020. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnnyattya-koruptsiyi-2020/> (дата звернення: 27.08.2021).
4. Типові корупційні ризики у публічних закупівлях. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/Typovi-koruptsijni-ryzyky-v-publichnyh-zakupivlyah-2.pdf> (дата звернення: 30.08.2021).
5. Hallmarks of Effective Compliance Programs. *FCPA: A Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act*. Second Edition. P. 58-67. URL: <https://www.justice.gov/criminal-fraud/file/1306671/download> (last accessed: 30.08.2021).
6. Публічний модуль аналітики ВІ Prozorro. Етап закупівель (всі роки). Організатори – Державне підприємство «Медичні закупівлі України». URL: <https://bi.prozorro.org/> (дата звернення: 27.08.2021).

7. Антикорупційна програма ДП МЗУ. Державне підприємство «Медичні закупівлі України». URL: <https://medzakupivli.com/uk/antykoruptionsiina-diialnist/antykoruptionsiina-prohrama-dp-mzu> (дата звернення: 30.08.2021).

8. Повідомлення про корупцію. Державне підприємство «Медичні закупівлі України». URL: <https://medzakupivli.com/uk/antykoruptionsiina-diialnist/povidomlenya-pro-korypciu> (дата звернення: 30.08.2021).

9. Медичні закупівлі України. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/uamedpro/> (дата звернення: 30.08.2021).

10. Річний звіт про результати роботи Уповноваженого з антикорупційної діяльності. Державне підприємство «Медичні закупівлі України». URL: https://drive.google.com/file/d/1HgBiZJ72P-crDNLnqCfcn1X91_VcCB_bY/view (дата звернення: 02.09.2021).

11. Закупівлі 2020: моніторинговий звіт. Державне підприємство «Медичні закупівлі України». URL: <https://drive.google.com/file/d/196Eqf1lfp1zJR2JdJxCLHcjpcqizIFAlD/view> (дата звернення: 02.09.2021).

ПОЛЩУК Олег,

член правління громадської організації “Національна асоціація антикорупційного комплаєнсу”

Підготовлено у співавторстві з Ходаківською Дариною Михайлівною, юристкою практики антикорупційного комплаєнсу та етики бізнесу, практики публічних закупівель, адвокатського об'єднання «Арцінгер», Україна, м. Київ

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Корупція в Україні продовжує залишатися однією з основних загроз національній безпеці та політичній стабільності, утвердженню верховенства права. Надзвичайно гостро це питання постає у

державному секторі, що суттєво впливає на подальшу долю держави та її розвиток. Рівень поширеності корупційних проявів дозволяє стверджувати, що корупція проникла і вразила всі державні сектори управління, практично без виключення. Великі приватні капітали сучасної України були сформовані за рахунок несправедливого розподілу суспільних ресурсів. Енергетичний сектор економіки держави перетворився на донора накопичення олігархічного капіталу. На сьогодні енергетична галузь продовжує залишатися найбільш корупціогенною в економіці держави.

14 вересня 2020 року Указом Президента України введено в дію Рішення Ради Національної безпеки та оборони України «Про стратегію національної безпеки України». Стратегія національної безпеки визначає корупцію як основну причину перешкоджання виведення української економіки з депресивного стану, що призводить до недостатності конкуренції й пануванні монополій в енергетичній сфері та інфраструктурі.

4 серпня 2021 року Кабінет Міністрів України на виконання п. 66 Стратегії національної безпеки затвердив Стратегію енергетичної безпеки. В цьому документі зазначається, що формування політики в енергетичному секторі тривалий час здійснювалося під впливом політичних сил в інтересах окремих груп впливу. Саме ці групи впливу блокували повноцінний перехід на нові моделі організації енергетичних ринків, зберігали можливості для адміністративного впливу на учасників ринків та діяльність державних підприємств енергетичної галузі незалежно від організаційно-правової форми. Наслідком стала монополізація енергетичних ринків та висока концентрація капіталів під управлінням окремих фізичних та юридичних осіб, зниження прозорої конкуренції. Все це призвело до збільшення заборгованості суб'єктів енергетичних ринків, погіршення технічного стану основних фондів сектору та підвищення вартості енергозабезпечення. Уряд України визначив, що однією із ключових причин проблемного стану енергетичної галузі є політична корупція.

В контексті цього слід звернути увагу на соціологічне дослідження на замовлення аналітичного центру DiXi Group, яке відбулося наприкінці 2020 року, щодо розуміння споживачами стану енергетичної галузі країни. За даними цього дослідження найбільш

ший інтерес в опитуваних викликає інформація про якість послуг енергопостачання та формування тарифів. Майже 80% опитаних українців “корупційними” назвали тарифи й ціни на енергоресурси, які саме з причин корупції сприймають необґрунтованими та завищеними.

Отже, влада і громадяни України однакостайні в оцінках та розумінні стану справ в енергетиці, руйнівному впливу корупції на енергетичну галузь.

В Стратегії енергетичної безпеки визначено вісім стратегічних цілей, які мають привести до поліпшення стану в енергетичному секторі, його сталій роботі, демонополізації, створенню конкуренції, оновленню інфраструктури, матеріальної бази, диверсифікації постачання енергоносіїв тощо. Водночас, в документі відсутня стратегічна ціль – мінімізувати корупцію в енергетиці. Адже корупція є основною причиною всіх проблем галузі, починаючи від несправедливого тарифоутворення і закінчуючи залежністю від країни-агресора Російської Федерації в необхідних енергоресурсах: природному газі, нафті, вугіллі, а в 2020 році до цього переліку додалася ще й електрична енергія.

У 2019 році після чергових виборів Президента України відбулася зміна не лише політичного середовища, а й масштабні заміни керівників на багатьох підприємствах державного сектору економіки, з метою проведення швидких та ефективних реформ і боротьби з корупцією. Результат не забарився, абсолютна більшість підприємств державного сектору економіки енергетичної галузі вже через рік зазнали багатомільярдних збитків.

Так, НАК «Нафтогаз України», який у 2019 році отримав 9,9 млрд. грн. прибутку, у 2020 заробив майже 37 млрд. грн. збитків, НЕК «Укренерго», яка в 2019 році мала прибуток близько 2 млрд. грн., в 2020 році отримала 27,5 млрд. збитків, ДП НАЕК «Енергоатом» в 2019 році заробило 3,8 млрд. прибутку, в 2020 отримало 4,8 млрд. збитків, причому за висновками незалежного аудитора ТОВ «BDO», який перевіряв фінансову звітність ДП «НАЕК «Енергоатом» за 2020 рік, розмір збитків занижений державною компанією на 3,3 млрд. грн. і насправді становить 8,1 млрд грн.

У 2020 році всі вугледобувні підприємства отримали 4,2 млрд грн сукупних збитків, а це 46 державних підприємств, що нале-

жать до сфери управління Міністерства енергетики України. Натомість за результатами 2019 р. ці компанії відзвітували про 3,6 млрд грн прибутку.

Слід зазначити, що на ці результати також вплинуло поширення у світі гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, яке призвело до карантинних заходів і зменшення енергоспоживання.

Водночас, лише у ситуації з ДП «НАЕК «Енергоатом» детективи Національного антикорупційного бюро України у другій половині 2020 року розпочали три кримінальні провадження пов'язані з тим, що його службові особи реалізовували електричну енергію за заниженими цінами (нижче собівартості) на користь трейдерів – приватних посередників наближених до олігархічних груп, які в подальшому отримували надприбутки. За фабулами цих кримінальних проваджень йдеться про мільярдні збитки для державного підприємства, яке оперує публічними коштами. Тобто, в контексті цього варто підкреслити, що завдана державному підприємству шкода є шкодою суспільним інтересам, оскільки державне підприємство оперує публічними коштами.

У серпні 2020 року та в березні 2021 року Національне агентство з питань запобігання корупції України винесло два приписи тимчасовому виконуючий обов'язки керівника ДП «НАЕК «Енергоатом» про порушення Закону України «Про запобігання корупції». Проте, не дивлячись на цілий ряд зловживань, які розслідують компетентні органи, приписи Національного агентства з питань запобігання корупції, жодних кадрових змін на вказаному стратегічному підприємстві не відбулося. Вже майже два роки атомним монополістом України керує не призначений за встановленою процедурою президент, а тимчасово виконуючий його обов'язки.

У 2018 році Антикорупційна мережа для країн Східної Європи та Центральної Азії (АКС) Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) провела моніторинг в Україні державного сектору управління. За результатами моніторингу було прийнято звіт «Антикорупційна реформа в Україні: «Запобігання та боротьба з корупцією на державних підприємствах».

Сам звіт представляє системний, глибоко пропрацьований документ, в якому надаються практичні і конструктивні рекомен-

дації, які на думку міжнародних експертів суттєво підвищать питання ефективності управління державними підприємствами та знизять корупційне середовище в державному секторі управління. Як зазначили експерти в Резюме: «Належне управління державними підприємствами в Україні є першою умовою, необхідною для усунення широко розповсюдженої корупції та закриття прогалін, які дозволяють це зробити. Рік 2014 був прийнятий за базовим сценарієм, оскільки з того ж року корупція та власні інтереси, нарешті були визначені українським Урядом як значний фактор нестачі діяльності державних підприємств, і Уряд оголосив про свій чіткий намір очистити його».

У звіті зазначено, що Україна не має єдиної спеціалізованої та централізованої структури власності, яка відповідає за постійне професійне управління державними активами. Замість цього в даний час існує понад 85 суб'єктів управління, які функціонують як автономні центри управління та не можуть працювати за державною координованою політикою власності. З цього приводу була надана рекомендація упорядкувати законодавчу базу, яка регулює управління та діяльність державних підприємств, забезпечувати, щоб операційна практика державних підприємств відповідала загальноприйнятим корпоративним нормам. Зокрема, через високий ризик корупції, необхідно перетворити усі унітарні підприємства в акціонерні товариства або інші широко використовувані корпоративні форми, повністю виключаючи форми які притаманні виключно підприємствам з державною часткою.

Також була надана рекомендація скасувати право державних органів на відбір та призначення генеральних директорів та інших керівників державних підприємств, які дозволяють спостережним радам це робити через прозорий та професійно-орієнтований механізм відбору; забезпечити ізоляцію керівників від зовнішнього тиску та втручання у щоденні операції державних підприємств.

Однак, ДП «НАЕК «Енергоатом» на сьогоднішній день не лише не корпоратизований, а навіть не має спостережної ради. Органом управління атомного монополіста сьогодні є Кабінет Міністрів України.

Ситуація в Енергоатомі, зміна голови правління НАК «Нафтогаз України» влітку 2021 року, намагання змінити голову прав-

ління в ПАТ «Укргідроенерго» вказує на те, що дані рекомендації попри взяті на себе зобов'язання не виконуються Урядом України, більш того, дії органів державної влади суттєво суперечать принципам корпоративного управління.

Таким чином, відсутність демонстрації лідерства вищого органу виконавчої влади у питаннях протидії і запобігання корупції фактично перетворює ці надважливі процеси формалізовані у законах на «rare laws» (паперові закони), тобто недіючі норми.

Тому найважливішим завданням держави є впровадження дієвої антикорупційної політики, яка, в першу чергу, буде мати ефективні превентивні механізми для зниження рівня корупції в державі і суспільстві, встановлення системних запобіжників, а також створення постійно діючих інструментів формування ставлення нетерпимості в суспільстві до корупції. Всі ці процеси неможливо реалізувати без політичного тону зверху та лідерства правлячої еліти.

Колись легендарний Лі Куан Ю, прийшовши до влади почав розчищати «авгієві» стайні в Сінгапурі, на той момент одній з найбільш корупційних країн у світі. Він не лише посадив двох своїх друзів за корупційні злочини, а й почав вводити навчальні антикорупційні програми в школах і дитячих садочках. Діти, які були навчені, що таке добре й що таке погано, коли чули розмови своїх батьків або бачили їхні дії, які суперечили вже сформованому дитячому антикорупційному стереотипу, задавали своїм батькам незручні питання. В суспільстві було створено антикорупційну синергію, коли верхи і низи діяли назустріч одне одному, створюючи турбулентне середовище для корупції. Безумовно, до цього варто додати ще лібералізацію ринку, чіткі та взаємовигідні правила гри, запровадження принципу «win to win». Все це зводиться до розуміння бачення власного розвитку та синергічних дій правлячої еліти і суспільства.

В Україні органом, який покликаний формувати державну антикорупційну політику, є Національне агентство з питань запобігання корупції. Але Національне агентство не здатне собою підмінити всі органи влади України, а особливо вищі органи влади: Президента України, Уряд України, Верховну Раду, Конституційний і Верховний Суди. Його задача – формування антикорупцій-

ної політики, в той час як реалізація цієї політики залежить від всього суспільства, а в першу чергу, від органів державної влади, які фактично мають виступати законодавцями моди в цьому питанні. Адже на сьогодні корупція – не лише формалізоване правопорушення, а спосіб мислення, спосіб життя, елемент політичної, адміністративної і побутової культури та традиції. Тому саме формування моральних цінностей є необхідним елементом антикорупційної культури.

В останні роки в Україні сформована цілісна архітектура антикорупційних органів: Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд, Національне агентство з питань запобігання корупції. У всіх органах державної влади і місцевого самоврядування, а також на державних підприємствах створено підрозділи з протидії і запобігання корупції. Водночас, рівень корупції в Україні помітно збільшується, а особливо політичної корупції.

Таким чином, лише коли вищі органи державної влади демонструватимуть антикорупційну культуру в суспільстві, безумовно виконуватимуть закони і впроваджуватимуть етичні стандарти, можна буде очікувати відчутного зменшення рівня корупції в Україні.

Юрчишин І.Б.,

*детектив Національного антикорупційного бюро України,
аспірант спеціальної кафедри № 22 Навчально-наукового
інституту контррозвідувальної діяльності
Національної академії Служби безпеки України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ

У 2003 р. на загальносвітовому рівні була прийнята Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (далі – Конвенція або Конвенція ООН проти корупції), ст. 20 якої встановлює мож-

ливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи та які вона не може раціонально обґрунтувати, за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи [1].

Україна не залишилась осторонь цього процесу і 18.10.2006 ратифікувала зазначену Конвенцію. Згодом, незаконне збагачення було криміналізоване, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 368², яка неодноразово піддавалась змінам і отримувала нові редакції, а у 2019 році ця стаття загалом була визнана Конституційним Судом України такою, що не відповідає Конституції України. У цьому ж 2019 році кримінальна відповідальність за вказаний злочин була відновлена введенням в КК України статті 368⁵, яка залишається чинною і сьогодні.

Безумовно, Україна перебуває ще на шляху становлення та розвитку кримінальної відповідальності за незаконне збагачення і безліч наукових дискусій з цього питання, які тривають з самого початку запровадження такої відповідальності, є тому свідченням. Метою цих дискусій є вироблення оптимальної для нашої країни моделі кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, що стало б потужною складовою у механізмі боротьби з корупцією. І, передусім, це стосується формулювання самої норми КК України, що у чинній редакції, нажаль, не здатна належним чином відповідати сучасним викликам у цій сфері. Все це зумовлює актуальність результатів дослідження автора, викладених у тезах доповіді.

Як було зазначено вище кримінальну відповідальність за вчинення злочину «незаконне збагачення» встановлює стаття 368⁵ КК України. Зокрема, у ній передбачено кримінальну відповідальність за «набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи». Окрім цього стаття дає окреме тлумачення того що слід розуміти під «набуттям активів», «активами» і «законними доходами», що, безумовно, є вкрай важливо для правозастосування цієї норми.

Передусім необхідно звернути увагу на суб'єкт злочину. Після визнання відомим рішенням Конструкційного Суду України статтю 368² КК України неконституційною і введення в Кримінальний кодекс України Законом № 263-ІХ від 31.10.2019 статті 368⁵, суб'єктом злочину визначено особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування без будь-якої подальшої диференціації як це було в останній редакції статті 368² [2]. При цьому, як і у статті 368², примітка 1 до статті 368⁵ особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визначає осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» [3].

Таким чином, у «конкуренцію» вступили два терміни, а саме «службова особа» і «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». При чому, можна стверджувати, що останній фактично поступово витіснив перший.

Наведене, на нашу думку, свідчить, що термін «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» фактично дублює закріплений у КК України термін «службова особа».

У зв'язку з цим, спеціалісти Головного науково-експертного управління та Головного юридичного управління Верховної Ради України назвали незрозумілою заміну «такого усталеного кримінально-правового поняття, як «службова особа» (визначення якого дається у ч. 4 ст. 18 та примітках 1 і 2 до ст. 364 ККУ) поняттям «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Мотивували це тим, що «аналіз примітки 1 до ст. 364 КК України свідчить, що поняття «службова особа», яке визначене у ній, охоплює практично усіх «осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [4].

Більше того, на нашу думку, введення поняття «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» призвело до неясності у розумінні повного переліку осіб, які потенційно можуть бути суб'єктами відповідного злочину, оскільки у процесі правової регламентації статті 368⁵ КК України законодавцем не дотримано принцип єдності термінології, що, в свою чергу, суперечить принципу системності.

Така ситуація може свідчити про те, що законодавець, вводячи статтю 368⁵ до КК України, або припустився помилки законодавчої техніки, зазначаючи у примітках 1 ст. 364 та 2, 3 статті 368 іншого ніж зазначеного у ст. 368⁵ суб'єкта, або ж він вважає ці терміни синонімами.

На підставі викладеного вище ми вважаємо, що використання при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого статтею 368⁵ терміну «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» не тільки не сприяло вдосконаленню кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, а й створило перешкоди у остаточному розумінні того хто саме може вважатись суб'єктом відповідного злочину, порушує принцип єдності юридичної термінології, яка застосовується для статей цієї ж глави КК України та в кінцевому рахунку створює перешкоди для органів досудового розслідування під час визначення суб'єкта злочину незаконного збагачення.

Отже, з урахуванням визначеного вище, та з метою усунення незгодженостей між загальною та особливою частиною Кримінального кодексу України, зокрема, між статтею 18 та 368⁵, а також між статтями 364, 368 та 368⁵ пропонуємо у статті 368⁵ КК України суб'єктом злочину визначити таким чином:

у ч. 1 суб'єкт злочину – службова особа (визначення у примітці 1 до статті 364 КК України); у ч. 2 – службова особа, яка займає відповідальне становище (визначення у примітці 1 до статті 368 КК України); у ч. 3 – службова особа, яка займає особливо відповідальне становище (визначення у примітці 1 до статті 368 КК України).

Іншою складовою, на яку ми б хотіли звернути увагу, є об'єктивна сторона злочину. Закріплена у статті 368⁵ КК України диспозиція є, як вбачається, надто загальною і, тому, ускладнює розуміння традиційно зрозумілого факту отримання неправомірної вигоди, а відтак і розуміння змісту і форми суспільної небезпеки цього діяння. В свою чергу, така «загальність» приписів даної норми посилює проблему розв'язання конкуренції правових норм, її відмежування від злочинів із схожим складом.

Зазначене свідчить про порушення принципу юридичної визначеності, який, як зазначив Конституційний Суду України у моти-

вувальній частині Рішення від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019, є одним з головних елементів принципу верховенства права, закріпленого в частині першій статті 8 Основного Закону України [5].

На наш погляд, більш детальний аналіз змісту суспільно небезпечного діяння, визначеного диспозицією статті 368⁵ КК України, а також практика діяльності Національного антикорупційного бюро свідчать про суттєві вади у формулюванні об'єктивної сторони.

Одним з підтверджень цьому, як вбачається, є, зокрема, використання в диспозиції ст. 368⁵ КК України терміну «набуття активів». Пункт 2 примітки до статті 368⁵ КК України під набуттям активів передусім передбачає набуття права власності на них.

В свою чергу простішим з огляду розуміння його змісту і доказування видається термін, що містить ст. 20 Конвенції ООН проти корупції, а саме – «збільшення». Його використання в статті 368⁵ КК України, на нашу думку, дозволило б уникати зайвих складнощів у розслідуванні. Збільшення повинно передбачати встановлення різниці між вартістю набутих активів та доходами суб'єкта злочину. Тобто достатньо підтвердити збільшення активів поза законними доходами службової особи.

Викликає заперечення також вартість активів, яка передбачена статтею 368⁵ КК України. Порівняно з визнаною неконституційною статтею 368² КК України, в якій поріг вартості становив лише тисячу неоподаткованих мінімумів доходів громадян, у статті 368⁵ ця межа є значно вищою – більш, ніж на шість з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відтак, існуюча редакція статті 368⁵ КК України зменшує кількість потенційних кримінальних проваджень про незаконне збагачення, оскільки якщо сума незаконно набутих активів буде меншою ніж шість з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, відповідна особа не буде піддаватися кримінальному переслідуванню за вчинення суспільно-небезпечного діяння. На нашу думку, варіант, що був передбачений статтею 368² КК України цілком виправданий і логічний.

Також, як вбачається, в межах цієї статті необхідно приділити увагу і суб'єктивній стороні означеного злочину. І це, звичайно, зумовлено тим особливо важливим значенням, яке у питанні при-

тягнення особи до кримінальної відповідальності надається встановленню її вини.

Водночас, слід підкреслити, що стаття 368⁵ КК України не містить у диспозиції згадку про умисність діяння. Натомість, як зазначалось, стаття 20 Конвенції ООН проти корупції наполягає на визнанні злочином саме умисне незаконне збагачення [1]. У зв'язку з цим, з метою приведення диспозиції статті 368⁵ у відповідність до статті 20 Конвенції, а також забезпечення принципу правової визначеності вважаємо, що у статті 368⁵ КК України незаконне збагачення повинне визначатись саме як «умисне збільшення активів».

Таким чином, на підставі викладеного вище, пропонуємо диспозицію статті 368⁵ КК України викласти у такій редакції: «Умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення службовою особою активів, вартість яких більше ніж на одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її доходи або доходи членів її сім'ї».

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003, ратифікована Верховною Радою України 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 263-IX від 31.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20/>.

3. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

4. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 05.09.2019 на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66264.

5. Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 № 1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2019.pdf.

Автухов К.А.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

СКАСУВАННЯ ІСПИТОВОГО СТРОКУ ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК РЕАЛІЗАЦІЇ

Питання щодо відповідальності осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, регламентоване у статті 166 КВК України.

У зазначеній статті передбачається, якщо засуджений не виконує обов'язки, встановлені цим Кодексом, Законом України «Про пробацію», а також покладені на нього судом, або систематично вчиняє правопорушення, що тягнуть за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, уповноважений орган з питань пробації вносить до суду подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання.

Подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання вноситься до суду після застосування уповноваженим органом з питань пробації до засудженого відповідного письмового попередження.

Систематичним вчиненням правопорушень, що тягнуть за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, є вчинення засудженим протягом іспитового строку трьох і більше таких правопорушень.

Письмове попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання застосовується у випадку невиконання засудженим хоча б одного з обов'язків, визначених законом та покладених на нього судом, за відсутності об'єктивних обставин, що фактично позбавляють засудженого можливості їх виконувати і документально підтверджені.

У випадку вчинення засудженим адміністративних правопорушень, що тягнуть за собою накладення адміністративних стягнень, із засудженим проводиться індивідуальна профілактична бесіда.

У разі відмови судом у задоволенні подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням повторне направлення до суду такого подання здійснюється після застосування до засудженого повторного письмового попередження.

Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (затверджений наказом Міністерства юстиції України від 29 січня 2019 р. № 272/5)

Містить в собі положення, що лише у загальному виді окреслюють процедуру звернення до суду з поданням про скасування іспитового строку. Так, в цьому порядку передбачено, що звільнені з випробуванням зобов'язані: виконувати обов'язки, покладені на них судом; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання; з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації.

У разі вчинення звільненим з випробуванням адміністративного правопорушення, що тягне за собою накладення адміністративного стягнення, з ним проводиться індивідуальна профілактична бесіда.

Також Наказом затверджено окремий додаток 23 до Порядку, що містить формуляр письмового попередження, яке застосовується до засуджених у випадку порушення особою умов звільнення.

Перед винесенням попередження звільнений з випробуванням викликається до уповноваженого органу з питань пробації, надає

пояснення, у якому зазначає обставини, які спричинили ухилення від виконання обов'язків або правопорушення, за яке його було притягнуто до адміністративної відповідальності. **Невиконанням обов'язків** вважається, якщо звільнений з випробуванням не виконав хоча б один з обов'язків за відсутності об'єктивних обставин, що фактично позбавляють його можливості їх виконувати (документально підтверджених). **Систематичним вчиненням правопорушень**, що тягнуть за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, є вчинення звільненим з випробуванням протягом іспитового строку **трьох і більше таких правопорушень**.

У разі якщо звільнений з випробуванням продовжує не виконувати обов'язки або вчиняє адміністративні правопорушення після застосування до звільненого з випробуванням письмового попередження, уповноважений орган з питань пробації вносить до суду клопотання про скасування звільнення від відбування покарання і направлення звільненого з випробуванням для відбування призначеного покарання.

Щодо неповнолітніх, звільнених з випробуванням, клопотання для вирішення питання скасування звільнення від відбування покарання та направлення звільненого з випробуванням для відбування призначеного покарання до суду надсилається за погодженням зі службою у справах дітей.

До суду разом з клопотанням надсилаються особова справа, до якої долучаються матеріали, що свідчать про невиконання звільненим з випробуванням покладених на нього судом обов'язків, притягнення до адміністративної відповідальності, ухилення від контролю за його поведінкою.

У поданні зазначаються дата і зміст порушень, яких припустився звільнений з випробуванням, та заходи впливу щодо нього.

До вирішення судом питання про скасування звільнення від відбування покарання та направлення звільненого з випробуванням для відбування призначеного покарання виконання судового рішення стосовно звільнених з випробуванням не припиняється, а документи, які надходять до уповноваженого органу з питань пробації стосовно такого звільненого з випробуванням, долучаються до копії клопотання.

Наведеними вище положеннями і вичерпується нормативна база, якою має послуговуватись працівники органів пробації. Чинні нормативні акти унормовують, переважно, питання процедурного характеру та не містять у собі чітких критеріїв для скасування іспитового строку. Крім того, чинні редакції положень актів законодавства та підзаконних актів фактично не створюють підґрунтя для уникнення суб'єктивізації оцінки працівниками органів пробації поведінки та обставин, якими характеризувалося допущення порушень засуджених, що перебувають на обліку.

Література:

1. Автухов К. Яковець І. Правові засади та практика скасування іспитового строку суб'єктів пробації в умовах боротьби та подолання наслідків епідемії. Київ. 2021, ФОП Нестеренко А. А., 42 с.

Азаренко Т. І.,

науковий співробітник,

*Державний науково-дослідний інститут МВС України,
Україна, м. Київ*

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ В АНТИКОРУПЦІЙНИХ СТРАТЕГІЯХ УКРАЇНИ

За результатами Індексу сприйняття корупції від Transparency International Україна в 2020 році отримала 33 бали, що є найвищим показником з часу проведення відповідного дослідження. Та незважаючи на те, що показник виріс в порівнянні з попередніми роками, він все ще залишається досить низьким, що вказує на значну корумпованість в країні. Для подолання корупції за роки незалежності України було здійснено ряд заходів серед яких розробка та прийняття антикорупційних стратегій в яких визначені механізми забезпечення доброчесності, як одного із засобів запобігання корупції.

Так згідно з Національною антикорупційною стратегією на 2011-2015 роки недостатній рівень доброчесності окремих осіб,

уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування є однією з основних причин виникнення і поширення корупції в Україні. В даній Стратегії запропоновані механізми забезпечення доброчесності на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування шляхом системного вдосконалення державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, зокрема, в частині процедури конкурсного добору кандидатів (механізму визначення переможця), розстановки кадрів, проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування; визначення на законодавчому рівні засад етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та механізму врегулювання конфлікту інтересів в їх діяльності, що мають базуватися на положеннях Модельного кодексу поведінки державних службовців країн Ради Європи та враховувати інші міжнародно-правові стандарти в цій сфері; оптимізації співвідношення рівня базової (фіксованої) заробітної плати (посадового окладу) залежно від складності роботи і рівня відповідальності за конкретною посадою та додаткової заробітної плати (премій, надбавок), яка встановлюється за результатами оцінки діяльності на розсуд керівництва [1]. Але механізми забезпечення доброчесності на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування, як і значна кількість інших положень Стратегії, так і не набули практичного значення. Дана Стратегія не стала ефективним інструментом антикорупційної політики.

Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII затверджені Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки згідно з якими рівень та масштаби корупції в країні, ефективність протидії корупційним процесам значною мірою залежать від доброчесності виборних посадових осіб, а грубі порушення демократичних принципів волевиявлення призвели до того, що здебільшого на виборні посади потрапляють особи, які не відповідають стандартам доброчесності. Тому в Стратегії було передбачено: створення доброчесної публічної служби шляхом реформування законодавства про державну службу та службу в органах місцевого самоврядування; запровадження ефективних механізмів виявлення, запобігання конфлікту інтересів, декларування майна, доходів, витратків і зо-

бов'язань фінансового характеру публічних службовців; ухвалення закону про захист осіб, які добросовісно повідомляють про корупційні правопорушення (викривачів) та закону про проведення перевірок публічних службовців на добросовісність [2]. Слід зазначити, що частину зазначених положень Стратегії 2014-2017 років було реалізовано, але більшість завдань Стратегії не завершені в повному обсязі.

В серпні 2020 року Кабінет Міністрів України підтримав Антикорупційну стратегію на 2020–2024 роки, але станом на серпень 2021 рік вона так і не затверджена Верховною Радою України у другому читанні, що є, на нашу думку, значним недоліком.

В проекті Антикорупційної стратегії на 2020–2024 роки передбачено, що формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури добросовісності та поваги до верховенства права є одним із основних принципів антикорупційної політики на 2020–2024 роки [3].

Серед очікувань результатів Стратегії: вивчення зарубіжного досвіду та розгляд питання доцільності запровадження в Україні інституту перевірки на добросовісність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; активне та системне проведення інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на формування ціннісних життєвих орієнтирів, не сумісних з участю у корупційних практиках (добросовісність, порядність, етичність, об'єднання зусиль заради спільних антикорупційних цілей тощо); завдяки активному та системному проведенню інформаційно-просвітницьких і навчально-методичних заходів, інтегрованих у формальну та неформальну освіту підвищити рівень обізнаності громадян, які усвідомлюють важливість стандартів добросовісної та етичної поведінки публічних службовців; визначення добросовісності як обов'язкової законодавчої вимоги до членів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, дисциплінарних органів у системі правосуддя; здійснення незалежною комісією з представників (у рівних частинах) Ради суддів України, громадськості та міжнародних експертів, оцінки на добросовісність нових членів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; перевірка чинного складу Вищої ради правосуддя на предмет відповідності вимо-

гам доброчесності та професійної етики; відповідність цим вимогам нових членів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; розгляд питання про втрату посади щодо членів, які не відповідають вимогам доброчесності та професійної етики; розробка та впровадження в практику, Вищою кваліфікаційною комісією суддів спільно з Громадською радою міжнародних експертів і Громадською радою доброчесності чітких і передбачуваних критеріїв (індикаторів) доброчесності та професійної етики для кваліфікаційного оцінювання суддів і добору нових суддів; застосування стандартів доказування «обґрунтований сумнів у доброчесності» під час оцінювання доброчесності кандидатів на посаду судді; удосконалення перевірки відповідності критеріям (індикаторам) доброчесності кандидатів у межах процедур добору та призначення нових суддів із залученням Громадської ради доброчесності; забезпечення, у співпраці з бізнес-середовищем, сприяння юридичним особам приватного права у розробці та вдосконаленні кодексів доброчесності на основі провідних практик корпоративного управління [3]. Окрема увага приділена забезпеченню доброчесності політичних партій та виборчих кампаній.

Отже, механізм забезпечення доброчесності, як один із засобів запобігання корупції, передбачений в кожній антикорупційній стратегії. Частина положень щодо забезпечення доброчесності набули практичного значення, що є на нашу думку, вагомим кроком запобігання корупції. Вважаємо, що затвердження проекту Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки Верховною Радою у другому читанні та реалізація її положень забезпечить подальше впровадження механізму забезпечення доброчесності на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування та стане одним із засобів запобігання корупції.

Література:

1. Національна антикорупційна стратегія на 2012-2015 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011#Text> (дата звернення: 01.09.2021).

2. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: затверджено Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення: 03.09.2021).

3. Проект Антикорупційної стратегії на 2020–2024 роки URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf> (дата звернення: 03.09.2021).

Ангеленюк А.-М. Ю.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії проблем правового
та організаційного забезпечення діяльності Міністерства
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ В СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІЦІЇ ТА СУДУ

У процесі практичної діяльності, що пов'язана з виявленням, розкриттям та доказуванням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, виникають як сприятливі так і несприятливі ситуації: Відповідно у випадку останніх необхідно вирішувати проблемні питання, а також вивчати причини їх появи та займатись профілактикою їх виникнення у подальшому.

Слід звернути увагу на елементи та проблематику процесу доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, які найбільш зустрічаються під час роботи працівників поліції України, а саме:

Отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення є частиною початкового етапу розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Проблемними питаннями у частині випадків зазначеного етапу є недостатність такої інформації або навиків чи можливостей у практичних працівників щодо механізмів її отримання.

Згідно додатку 7, «Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» серед джерел інформації про кримінальні правопорушення, відомості про які слід вносити у єдиний реєстр досудових розслідувань є: заяви; повідомлення; матеріали правоохоронних та контролюючих державних органів; самостійне виявлення кримінального правопорушення слідчим/дізнавачем, прокурором, або іншими уповноваженими особами тощо [1].

До діяльності правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, найбільш дотичною є ситуація самостійного виявлення уповноваженою особою підрозділу ознак кримінального правопорушення.

Так, з метою покращення якості виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, оперативні працівники повинні мати запропонований алгоритм дій стосовно самостійного виявлення. Наприклад, можливим є проведення моніторингу діяльності установ, організацій підприємств тощо з метою отримання інформації, а саме: 1) умов проведення тендерів; 2) умов проведення конкурсів на посади; 3) діяльності службової особи та кола її спілкування 4) діяльності установи, організації.

Виявлення та вилучення предмета неправомірної вигоди, що в подальшому розглядається як доказ у кримінальному провадженні.

Факт одержання неправомірної вигоди завжди ретельно приховується зацікавленими особами. Саме з метою маскуванню ознак цього кримінального правопорушення використовують можливості мережі Інтернет. Одним з найбільш поширеним способом приховування факту одержання предмета неправомірної вигоди є діяльність особи, що вчиняє злочин, яка пов'язана з фіксацією у матеріалах провадження предмету кримінального правопорушення використання новітніх комп'ютерних технологій (переводи між банківськими картами тощо). Нерідко правопорушники обирають банківські платіжні системи, які приваблюють відносною легкістю розрахунків і можливістю швидкого та безперешкодного переведення коштів.

У такому випадку слід під час процесу доказування намагатись максимально задокументувати шлях передачі грошей за допомо-

гою слідчих (розшукових дій) та негласних розшукових дій, що в подальшому значно полегшить процес доказування кримінального правопорушення як загалом, так і під час судового розгляду зокрема.

Відповідно в процесі затримання особи на «гарячому» (ст. 208 Кримінального процесуального кодексу, далі - КПК [2]) не завжди є можливим вилучити грошові кошти, проте вилученню підлягають інші предмети, що мають значення у кримінальному провадженні.

Доказування з урахуванням кваліфікаційних ознак кримінального правопорушення у межах обставин, що підлягають доказуванню. Співвідношення складу кримінального правопорушення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою з окремими іншими злочинами вимагає розуміння їх кваліфікаційних ознак. Зазначене безпосередньо впливає на процес збирання доказів як одного з етапів діяльності щодо доказування, оскільки через призму обставин які підлягають доказуванню у кримінальному процесі діяльність оперативних працівників може бути акцентована та ті чи інші моменти. Для того, щоб зазначені акценти були розставлені вірно, необхідно мати чітке уявлення кваліфікаційних ознак злочинів як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою так і дотичних до цього.

Отже, на витоках збирання доказів слід визначити чи є у діяльності особи (осіб) склад кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 368 Кримінального кодексу України (далі КК України) [3], що потрібно для правильного визначення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У рамках такої діяльності оперативному працівнику необхідно розуміти та знати склад дотичних правопорушень, серед яких можна назвати наступні: шахрайство, провокація підкупу [4, с. 51, 136].

Під час доказування у порядку ст. 91 КПК України обставин прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) слід орієнтуватись у відмінностях зазначеного від діянь передбачених іншими складами кримінальних правопорушень.

В межах вирішення питань щодо кваліфікації злочину обов'язково слід звертати увагу: 1) на ступінь важкості злочину, так як

більшість негласних слідчо-розшукових дій можливо проводити тільки по тяжких злочинах; 2) можливу наявність групи, організованого злочинного угруповання. Окрім, необхідним також є: 1) перевіряти чи немає ознак провокації підкупу (370 КК України) у діях осіб (групі осіб, ОЗГ) щодо яких проводяться заходи; 2) унеможливити провокаційні дії з ініціативи заявника, а також провокаційні запитання з боку заявника; 3) не використовувати штучно утворені ситуації щодо передачі неправомірної вигоди, з метою уникнення ознак ст. 370 КК України.

Підсумовуючи наведене, слід зауважити, що запорукою ефективності процесу доказування у кримінальному процесі є проведення слідчих (розшукових) дій виключно в рамках закону. Окрім зазначеного, слід проводити постійний аналіз судової практики України стосовно оцінки судами доказів у кримінальному провадженні, який використовувати під час написання методичної літератури та проведення навчальних занять.

Література:

1. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затверджені Наказом Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Шумейко Д.О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: Дис. ... канд.юрид.наук : 12.00.09. Київ, 2015. 181 с.

Бабенко Г. В.,

*здобувач вищої освіти спеціальності 051 «Економіка»,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

Кіпчик В. Р.,

*здобувач вищої освіти спеціальності 051 «Економіка»,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

Сьогодні з урахуванням глобальних світових процесів змінюється не тільки економіка, але і економічна злочинність, вона стає більш складною і динамічнішою, відповідно суспільство вимагає від правоохоронних органів бути водночас ефективними та раціональними. Зважаючи на розвиток організованих форм злочинності в Україні, значного поширення набула злочинність зі зв'язками на міжрегіональному та міжнародному рівнях, що потребує систематизації великих масивів інформації, здобутої з різноманітних джерел.

На разі існуюча модель здійснення правоохоронної діяльності не справляється зі швидкими змінами, які розширили можливості сучасної злочинності, усунули фізичні і технологічні бар'єри. Зважаючи на той факт, що в основі сучасного суспільства лежить цифровізація даних, яких сьогодні накопичується великі масиви, відбувається поширення випадків незаконного збирання, використання, знищення, поширення персональних даних, крадіжок та шахрайства у мережі Інтернет. Злочинність в мережі Інтернет стає транснаціональною та здатна завдати значної шкоди інтересам особи, бізнесу і держави. Відтак, виникає нагальна потреба обробляти наявну інформацію таким чином, щоб вона сприяла прийняттю процесуальних рішень, підвищувала ефективність, дозволяла розробляти стратегії ведення правоохоронної діяльності.

З цих позицій забезпечення оперативного-розшукової діяльності кримінальної поліції інформацією та здійснення її аналітичної обробки набуває особливого значення [1]. А це не можливо без використання аналітичного підходу.

Працівники правоохоронних органів повинні знати основні тенденції розвитку інформаційних технологій у галузі інформаційно-аналітичної діяльності, інноваційні підходи до аналізу даних, нормативно-правові засади інформаційної та аналітичної діяльності Національної поліції України, порядок і правила роботи з аналітичними документами, види інформаційно-аналітичних документів, основні методи і методики інформаційно-аналітичної діяльності, особливості ситуаційного і стратегічного аналізу, можливості інформаційно-пошукових систем, баз даних, інших спеціальних комп'ютерних програм для отримання, накопичення, зберігання та використання даних з використанням аналітичного підходу.

Так, з метою попередження злочинності органи та підрозділи поліції повинні мати повні, достовірні та обґрунтовані відомості, які б дозволили розглянути злочинність за територіальною і часовою ознаками, вивчити взаємозв'язок причин її виникнення та наслідків негативного впливу на суспільство, спрогнозувати подальший розвиток тощо[2]. Зазвичай з цим пов'язана наявність великих обсягів інформації, яку розглядають у розрізі трьох рівнів: стратегічного, оперативного і тактичного.

Стратегічний рівень аналітичної діяльності дозволяє виконувати прогнози розвитку ситуацій в цілому зі злочинністю в цілому, виявити загрози в масштабах країни та регіонів, оцінити власні можливості, вразливі місця, спроможність цим загрозам протистояти та здійснювати прогнозування. Аналітика інформації на оперативному рівні дає відповіді на питання що трапилось та що з цим робити. Оперативно-аналітичний цикл є базовою основою поліцейської аналітичної діяльності як результат збирання даних, їх структурування, оцінки та аналізу. Тактичний рівень – це аналітичне супроводження конкретних рішень. Саме аналітичний підхід з урахуванням інформації відповідно усіх трьох рівнів дає можливість розуміти кримінальні явища і процеси комплексно, відтак – приймати зважені та обґрунтовані рішення щодо їх наслідків. Тобто застосування аналітичного підходу до роботи правоохоронних органів дає змогу отримувати системну інформацію на стратегічному рівні.

У роботі правоохоронних органів нашої країни системно застосовується тактичний і неповною мірою оперативний рівні ана-

літики. це також є аналітичною роботою, проте вона призводить лише до констатації фактів, що сталися в минулому. Але вони не можуть дати більшого ніж аналіз статистики, відслідковування трендів збільшення чи зменшення показників по роках, кварталах і місяцях.

У США та більшості правоохоронних систем країн Європейського Союзу використовується модель поліцейської діяльності, побудовану на аналітичних процесах – ILP (Intelligence Led Policing), яка розроблена у Великій Британії. Використання такої моделі дозволяє прогнозувати події та випереджувати їх негативні наслідки, і робить це саме на основі комплексного аналізу великих масивів даних.

Правоохоронні органи зарубіжних країн широко використовують автоматизовані інформаційно-пошукові системи, які дозволяють значно оптимізувати розкриття та розслідування злочинів, учинених членами організованих угруповань [3]. Здійснення адаптації кращих світових практик до наших умов, дозволить побудувати роботу правоохоронної системи на основі комплексної аналітики та ризик-орієнтованої моделі.

Прикладом впровадження аналітичного підходу у вітчизняних реаліях є аналітичний продукт «Інтелектуальна система кримінального аналізу у режимі реального часу» (R.I.C.A.S.), який запроваджений у м. Харків. Користуючись цією системою, аналітики поліції Харкова можуть проводити базовий аналіз, готувати звіти щодо профілю підозрюваних та рівня злочинності на окремих територіях [4].

Впроваджуючи в методологічному аспекті в планування правоохоронної діяльності такі поняття як «аналітична розвідка», «аналіз ризиків», «управління ризиками» з'являється необхідний інструментарій для застосування аналітичного підходу та використання усіх його переваг при її здійсненні.

Таким чином створюються профілі ризиків впливу організованих злочинних угруповань для різних галузей бізнесу, що надає керівництву правоохоронних органів можливості для визначення пріоритетів і ефективного розподілу ресурсів. Більше того, стратегічний аналіз великих масивів даних дає змогу визначати тенденції розвитку загроз, розуміти як вони будуть змінюватись.

Використовуючи прогнозні данні, правоохоронці матимуть можливість підготуватися до таких змін і навіть випереджувати негативні події на основі такої послідовності: спочатку аналітика, а потім слідча дія. На основі аналізу відкритих інформаційних джерел та шляхом контент-аналізу інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж забезпечується одержання цінної інформації для правоохоронної діяльності [5]. Аналітики даватимуть рекомендації, як виявити нелегальний бізнес, його локацію, принципи роботи і як його ліквідувати (у законодавчий чи силовий спосіб).

Звісно, стратегічний аналіз інформації не виключає аналітичної роботи на оперативному та тактичному рівнях. Навпаки, він суттєво удосконалив і полегшить цю роботу.

Але, повною мірою використовуючи аналітику, маючи можливість оцінювати ризики та прогнозувати розвиток кримінальних явищ та процесів, більш раціонально розподіляючи ресурси з'являється можливість досягти позитивних результатів меншими зусиллями.

Із запровадженням аналітичного підходу також покращиться взаємодія між правоохоронними органами та бізнесом. А впровадження комплексної аналітики в роботу правоохоронних органів може позитивно вплинути на умови ведення бізнесу в нашій країні.

Майбутнє – за правоохоронною діяльністю, керованою аналітикою. Звісно, аналітична робота – чітка і прагматична сфера, яка передбачає наявність єдиних стандартів. Наприклад, методологія *Serious and Organised Crime Threat Assessment, SOCTA* та *Anacapa*, що являють собою аналітичні техніки і прийоми для розслідування комплексної злочинної діяльності, дають змогу зрозуміти, які загрози діють.

Здійснення правоохоронної діяльності з використанням аналітичного підходу та сучасних інформаційних технологій, баз і банків даних дозволять значно підвищити ефективність у цій сфері, а саме оптимізувати планування, вдосконалити процеси ухвалення процесуальних рішень, розширити інформаційну компетентність фахівців національної поліції та забезпечити результативність діяльності правоохоронних органів України в цілому.

Література:

1. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції : збірник наукових статей за матеріалами доповідей Всеукраїнської науково-практичного семінару 23 березня 2018 року / упорядники А.В. Баб'як, В.В. Сенік, Т. В. Магеровська / . – Львів: ЛьвДУВС, 2018. – 209 с.

2. Цехан Д.М., Луцьок П.С. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання злочинам у сфері господарської діяльності оперативними підрозділами ОВС. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?m=publications&t=rec&id=110522><http://criminology.onua.edu.ua/?p=477> (дата звернення: 20.08.2021).

3. Гуславский В.С., Задорожный Ю.А., Розовский Б.Г. Информационно-аналитическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: монография. Луганск: Элтон-2, 2008. 287 с.

4. Zaiets O.M. Application software IBM I2 ANALYST'S NOTEBOOK in law enforcement Ukraine for pretrial investigation of criminal offenses. *European Reforms Bulletin*. 2016. № 1. P. 82-87.

5. Бочковий О.В. Можливості та перспективи використання аналітичної розвідки в умовах відкритого суспільства. *Південно-український правничий часопис*. 2016. № 2. С. 49-52.

Науковий консультант: Кононова І. В., доктор економічних наук, доцент, професор кафедри аналітичної економіки та менеджменту, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Бусол О.Ю.,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
Головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
протидії корупції та загрозам економічній безпеці Міжвідомчого
науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою
злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України,
м. Київ*

Романюк Б.В.,

*кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України,
професор Національного транспортного університету,
Україна, м. Київ*

ВЕКТОРИ СПРЯМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Організована злочинна діяльність є одним з важливих факторів, що сприяють зростанню загроз національній безпеці України. Разом з тим, за нашими висновками інституційне забезпечення державної політики у сфері впливу на організовану злочинність в Україні не відповідає масштабам і небезпеці її подальшого поширення. Організована злочинність вимагає широкої системи злагоджених дій для її мінімізації не тільки державних, зокрема правоохоронних органів, але й громадськості, філософів, економістів, кримінологів, вчених-правознавців. Останні вельми ґрунтовно останнім часом досліджують ефективність відповідних інституцій по боротьбі з організованою злочинністю, зокрема – антикорупційних [1]. Разом з тим, яких би новітніх правоохоронних органів ми не створювали в Україні чи змінювали їх назви, форму одягу їх працівників, звань, навіть ефективні заходи протидії організованій злочинності не принесуть бажаного результату, оскільки організована злочинність добре вкорінена в Україні, де існує ціла система причин та умов для її успішного існування. Оскільки організованій злочинності притаманна самодетермінація, вплив на неї повинен здійснюватися за допомогою цілого спектру системних заходів, які є основою системи впливу держави й суспільства на злочинність. Для цього повинна проводитися відповідна державна політика, у тому числі – «кримінальна політика». Виходячи із

практики діяльності щодо впливу держави та суспільства на організовану злочинність, основними способами реагування на неї є: організаційно-методичне та правове забезпечення впливу на злочинність; профілактика злочинності; контроль над злочинністю; протидія конкретним злочинам та їх окремим видам. Отже, основними напрямками організаційно-правових та інших заходів щодо удосконалення політики держави в сфері профілактики та протидії організованій злочинності мають стати:

1. Підвищення політичної стабільності в державі, удосконалення конституційних основ розподілу гілок державної влади та подальші кроки у проведенні адміністративної реформи

Зокрема, політична нестабільність в Україні породжується не чітким розподілом повноважень між Президентом України, який є лише главою держави, і найвищим виконавчим органом в державі – урядом. Але, згідно зі ст. 106 Конституції України, він наділений широкими повноваженнями у сфері виконавчої влади. Глава держави формально не несе відповідальності за стан злочинності в Україні, а Кабінет Міністрів України, згідно зі ст.116 Конституції України, вживає заходів щодо забезпечення прав та свобод людини й громадянина; громадського порядку; боротьби зі злочинністю.

Судова гілка влади формується повністю незалежними органами (ВРП, ВККС) які переважно складаються із самих суддів, які формують суддівський корпус, відають притягненням суддів до відповідальності та їх звільненням тощо, що призвело до корпоративної закритості цієї гілки влади, оскільки між цією гілкою влади та іншими – законодавчою та виконавчою гілками відсутні будь-які важелі для системи стримування та противаги між ними. Безконтрольність судової гілки влади призвела до руйнівних рішень Конституційного суду України, який минулого року заморозив антикорупційну реформу в державі та скасував ключові положення антикорупційного законодавства, у том числі рекомендовані міжнародними партнерами. Нині постало питання ліквідації Окружного адміністративного суду м. Києва, який себе повністю скомпрометував.

Потребує подальшого удосконалення виборча система, яка повинна об'єктивно показувати розклад політичних сил у суспільстві.

Слід унеможливити існування політичного радикалізму, передумов розділення суспільства і створення загроз існуванню української держави через використання некерованих політичних конфліктів у законодавчому процесі щодо деолігархізації й посилення боротьби з організованою злочинністю. На значні зміни чекає й управлінська сфера державних органів. Потрібна їх чітка систематизація, задля уникнення дублювання їхніх функцій. Важливо переглянути конкурсні форми відбору осіб на державну службу, у тому числі – до правоохоронних органів, з метою їх удосконалення. Нині вони досить формальні й зовсім не враховують найважливішого – стажу роботи конкурсантів і практичних результатів їх діяльності, чого не можливо повністю замінити ніякими тестами на знання на загальні навички та здібності. Некомпетентність державних службових осіб і намагання нівелювати народовладдя через узурпацію влади політичними партіями та їх лідерами, які контролюються олігархатом та антиукраїнськими силами, веде до втрати всіма гілками влади довіри народу, що породжує прагнення громадян до спротиву та зміни влади.

2. Зміцнення правових гарантій прав і свобод громадян та побудови громадянського суспільства в Україні

Національні суди ще не досягли належного рівня здійснення правосуддя щодо захисту прав громадян України. Останні зміни у 2016 р. до ст.129 Конституції України про те, що касаційне оскарження судового рішення нині можливе лише у випадках, визначених законом, звужує права громадян на оскарження рішень судів щодо вибіркових справ адміністративного та інших судових проваджень, є дискримінаційними щодо інших справ і громадян, які цього права не позбавлені. Окрім цього, у ст. 157 Конституції також в імперативній формі зазначено, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини й громадянина. Виходить, що для парламенту та Конституційного Суду України вказані норми Основного закону не мають ніякого значення? Що це: випадковість, помилковість?

3. Викорінення соціально-економічних причин та умов, що породжують високий рівень організованої злочинності

Нині колишні «мінйяли», рекетири, «малопідприємці» та «прихоплювачі» перетворилися в «шанованих» бізнесменів-олігархів.

Заволодівши важелями впливу на політику держави та її органи управління, вони в добре організованій та замаскованій формі використовують це для руйнування справжньої ринкової конкуренції, створення свого монополізму та досягнення своєї основної мети – отримання надприбутків. Розпорядженням КМУ від 16 вересня 2020 р. № 1126-р затверджено Стратегію боротьби з організованою злочинністю, що є позитивним кроком. Але у ній не передбачено усіх системних напрямків щодо впливу на організовану злочинність. Знову в основу подолання цього виду злочинності покладено майже одну каральну політику. Не дарма вона називається стратегією боротьби, а не «системними заходами впливу». У Стратегії відсутні такі стратегічні напрями діяльності як удосконалення економічної та соціальної політики, дерегуляція ринку, організаційно-правові, профілактичні заходи. Таким чином, залишаються проблеми неринковими діями, тінізацією економіки, виведенням активів в офшори олігархами.

4. Впровадження ефективної системи організації й забезпечення діяльності правоохоронних органів, їх взаємодії з іншими органами та організаціями у протидії організованій злочинності

Позитивними кроками Стратегії боротьби з організованою злочинністю є намір визначення оптимальної системи державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, забезпечення координації та взаємодії між ними та іншими державними органами щодо своєчасного виявлення, запобігання та припинення діяльності організованих злочинних угруповань, осіб, причетних до такої діяльності, і притягнення їх до відповідальності, а також створення координаційного органу (Національного координатора), який проводитиме моніторинг і даватиме оцінку стану реалізації цієї Стратегії, що ми і пропонували раніше в своїх працях [2]. Важливим напрямом роботи спеціальних підрозділів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю, повинно бути викриття корупційних зв'язків злочинних угруповань в органах влади, позбавлення фінансового підґрунтя їх існування шляхом оперативного відстеження джерел і місць збереження незаконних доходів, контроль за їх фінансовими надходженнями й внесками, відмиванням «брудних грошей», що має здійснюватися на науковій основі. Наприклад, виявленню злочинів

з відмивання коштів, конфіскації злочинних активів і притягнення до кримінальної відповідальності злочинців присвячена робота О. Є. Користіна [3]. Має бути посилена координація діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів правоохоронних органів та інших інституцій щодо інформування населення про заходи впливу на організовану злочинність. Оперативно-розшукова робота має зосереджуватися на викритті злочинних організацій з корумпованими зв'язками у владних структурах, які здійснюють масштабну злочинну діяльність в економічній та фінансовій сферах держави.

5. Реформування правової системи й удосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері протидії організованій злочинності

З метою правового забезпечення ефективної боротьби з організованою злочинністю пропонуємо: створити спеціальну законодавчу базу щодо боротьби з організованою злочинністю, удосконаливши питання зібрання і закріплення доказів у кримінальних провадженнях; переглянути інститут співучасті у Загальній частині КК України й усунути конкуренцію між його нормами й відповідними дефініціями статей Особливої частини цього кодексу. У кримінальному законодавстві необхідно відмовитися від кримінологічних характеристик злочинної групи, а також використання термінів неоднозначного тлумачення.

6. Наукове забезпечення діяльності щодо впливу на організовану злочинність повинно здійснюватися шляхом розширення комплексу поглиблених кримінологічних досліджень цього виду суспільного явища. Результатом здійснення таких досліджень повинні бути обґрунтовані рекомендації прагматичного спрямування відповідним державним, у тому числі правоохоронним органам, для підготовки й проведення комплексу заходів впливу на організовану злочинність в Україні.

7. Ідеологічне, культурне забезпечення профілактики й протидії організованій злочинності передбачає здійснення пропаганди політики держави на удосконалення протидії організованій злочинності, впровадження спеціальних освітніх програм з цієї тематики на різних рівнях, зокрема ЗМІ, що сприятиме формуванню нетерпимого ставлення суспільства до організованих форм злочинної діяльності, зростанню довіри до органів влади та активі-

зації його дій у протидії ОЗГ [4]. До розпочатої роботи в Україні щодо реформування цієї важливої сфери потрібні заходи з деолігархізації, та демонополізації медіа, унезалежнення їх редакційної політики, прозорості фінансування тощо.

Література:

1. Прокоф'єва-Янчиленко Д.М. Review of the state anti-corruption institutions effectiveness in Ukraine. *Amazonia Investiga*, № 38. Feb.2021. pp. 219–233.

2. Бусол О.Ю. Дієвість і ефективність новітньої системи запобігання корупції в Україні. *Журнал Східноєвропейського права*. 2019. № 65. <http://easternlaw.com.ua/uk/arxiv-nomerov/zhurnal-sxidnoyevropejskogo-prava-65>.

3. Користін О.Є. The Efficiency of Criminal Prosecuting of Money Laundering in Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2018. № 1. pp. 34–39.

4. Бусол Олена, Романюк Богдан. Організована злочинність в Україні. Від примітивізму до професійної витонченості (реанімація забутої проблеми, яка набула рафінованого вигляду). Частина 3. Сучасні напрямки політики держави у протидії оргзлочинності. *Юридичний вісник України*. 04.06.2021. С.13,14.

Вапнярчук В. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Достовірність – це така властивість доказів, яка означає, що їх істинність не викликає сумнівів (саме так цей термін тлумачиться в українській мові. Див., наприклад: [1, с. 388]). З приводу співвідношення достовірності з іншими властивостями доказів, то варто відзначити, що, якщо щодо належності можна говорити про відсутність між ними зв'язку (належний доказ може бути як достовірним, так і ймовірним; і, навпаки, достовірний доказ може бути як належним, так і неналежним), то щодо допустимості слід констатувати її безсумнівний зв'язок з достовірністю. Адже, окремі вимоги допустимості покликані якраз гарантувати достовірність доказів. У таких випадках доказ буде недопустимим саме через сумніви в його достовірності, які не можуть бути усунуті (наприклад, коли свідок не може вказати джерело своєї поінформованості) (докладніше про це див.: [2, с. 247-249]). Однак це не означає неможливості розмежування цих властивостей. Допустимість оцінюється за формальними ознаками, прямо передбаченими в законі; достовірність же підлягає змістовній оцінці. Якщо сумніви в достовірності є наслідком прямого порушення закону, доказ недопустимий. Коли ж такі сумніви виникають з інших причин (наприклад, неякісно проведене експертне дослідження), доказ буде недостовірним.

При характеристиці достовірності доказів варто зупинитися й на питанні про співвідношення понять достовірності і ймовірності. Остання, як характеристика обґрунтованості знання, може бути різного ступеня, збільшуватися чи зменшуватися з наближенням чи віддаленням до достовірності. Тут варто зауважити, що:

– по-перше, будь-який ступінь ймовірності, як і достовірність, передбачає необхідність обґрунтування, аргументації ймовірного

висновку. Тому не є ймовірним знанням нічим не підтверджені (безпідставні, голослівні) здогадки, припущення. Як вірно зазначає з цього приводу В. О. Лазарева, ймовірний характер висновку не має нічого спільного зі свавільним суб'єктивним розсудом. Імовірність відображає певні існуючі в реальному світі закономірності явищ, причинно-наслідкові зв'язки. Тому ймовірність є цілком прийнятною для процесуальних рішень, якщо вона спирається на певні факти, які мають достовірний характер. Наявність достовірних даних, що дозволяють з певним ступенем імовірності зробити висновок про підстави проведення процесуальних дій, і надає прийнятому рішенню якості обґрунтованості [3, с. 153];

– по-друге, весь процес отримання достовірного знання може розглядатися як механізм переростання в нього знання ймовірного. В юридичній науці концепція процесу досягнення достовірного знання з позицій теорії ймовірностей і ймовірної логіки, пояснення механізму переходу ймовірного знання в достовірне була розроблена О. О. Ейсманом [4; 11]. Його логічна схема ґрунтується на математичній теоремі множення ймовірностей, згідно з якою ймовірність співпадіння двох чи більше випадкових подій дорівнює сумі їх імовірностей. Таким чином, з накопиченням доказів якогось факту ймовірність їх випадкового співпадіння різко знижується, а правдивість висновку, навпаки, підвищується. Так, якщо ймовірність кожної події складає 0,5, то ймовірність одночасного співпадіння чотирьох таких подій дорівнює $0,5 \times 0,5 \times 0,5 \times 0,5 = 0,0625$. Інакше кажучи, якщо появу окремої події можна чекати в 50 випадках зі 100, то спільної появи цих чотирьох подій варто чекати тільки в шести випадках зі 100 [5, с. 168].

Така ж закономірність має місце й у кримінальному процесуальному доказуванні. Зі збільшенням кількості доказів, яким може бути надано будь-яке умовне доказове значення, різко знижується ймовірність їх випадкового співпадіння та збільшується ймовірність обґрунтовального тезису (якщо один доказ встановлює якусь обставину, то її ймовірність/неймовірність дорівнює 50 %, проте, коли ця обставина підтверджується чотирма доказами, то її неймовірність складає всього 6 %). Однак найбільшою проблемою даної моделі логіки доказування є визначення межі між імовірністю й достовірністю, іншими словами, коли ймовір-

ність (точніше сума ймовірностей) переростає в достовірність, і як це визначається?

Прихильниками даної моделі висловлюється думка, яка, з нашого погляду, заслуговує на увагу, що накопичення доказів повинно продовжуватися до досягнення практичної достовірності, тобто доки випадкове співпадіння зібраної сукупності стає практично нереальним [6, с. 129]. Хоча варто зауважити, що теоретично можливість такого співпадіння залишається завжди (наприклад, чисто теоретично не можна виключати можливість того, що якщо дати мавпі друкарську машинку, вона, вдаряючи по клавішах, може надрукувати дисертацію. Але ж кожному зрозуміло, що практично це неможливо).

Момент перетворення ймовірностей в практичну достовірність не може бути визначено за якимись формальними критеріями (за винятком окремих експертних досліджень, де ймовірність піддається математичному обчисленню (наприклад, почеркознавча або дактилоскопічна експертиза)), а тому він визначається передбаченим у законі шляхом вільної оцінки за внутрішнім переконанням (в даному випадку внутрішнє переконання є критерієм оцінки доказування певного суб'єкта). Предметом такої оцінки при визначенні достовірності доказів, на наш погляд, зокрема, є встановлення:

1) властивостей носія доказової інформації (кваліфікація, компетентність спеціаліста чи експерта; фізіологічні і психологічні якості суб'єкта, його заінтересованість чи незаінтересованість тощо);

2) правомірності способів одержання доказової інформації суб'єктом, який здійснює кримінальне провадження (адже одні й ті ж відомості можуть бути отримані різними процесуальними способами. Так, наприклад, ідентифікувати певний об'єкт можна шляхом: а) допиту особи, коли допитуваний на підставі уявлень, які зберіг у пам'яті вказує на нього; б) простого упізнання; в) пред'явлення для впізнання; г) ініціювання та проведення експертизи. Очевидно, що вказані способи ідентифікації мають різний ступінь підтвердження, а отже й різний ступінь висновків, які можуть бути зроблені в результаті їх застосування);

3) чи підтверджується (спростовується) доказова інформація іншими доказами. В кримінальному провадженні докази повин-

ні знаходиться в системі взаємного підкріплення. Якщо декілька свідків дають однакові показання, то тим самим підтверджується достовірність кожного з них.

Щодо врахування цього пункту предмету оцінки при визначенні достовірності доказів можна навести чимало прикладів із судової практики. Так, вироком Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 09.01.2018 року досліджені в судовому засіданні докази суд визнав достовірними, оскільки «фактичні дані, отримані з цих доказів, не спростовані жодним іншим доказом, наданим сторонами кримінального провадження. Всі ці докази в своїй сукупності та взаємозв'язку не містять суперечностей, доповнюють один одного, та є беззаперечними для визнання вини ОСОБА_2 у вчиненні інкримінованого йому злочину» [7].

У вироку Апеляційного суду м. Києва від 18.05.2017 р. (№ в ЄРСР 759/11231/14-к, номер провадження – не вказано, номер справи – 66657884) суд порівняв достовірність двох автотехнічних експертиз. Висновок однієї визнано недостовірним доказом, оскільки він ґрунтувався лише на показаннях обвинуваченого, висновок іншої експертизи був прийнятий судом як достовірний доказ, адже він узгоджувався із показаннями свідків, потерпілих та документами, які спростовують пояснення обвинуваченого [8].

Література:

1. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда; Ін-т мовознавства АН УРСР. Київ: Наук. думка, 1971. Т.2: Г-Ж. 550 с.
2. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.
3. Лазарева В. А. Право на судебную защиту и проблемы его реализации в досудебном производстве по уголовному делу. Москва: Юрлитинформ, 2010. 168 с.
4. Эйсман А. А. Логика доказывания. Москва: Юрид. лит., 1971. 112 с.
5. Эйсман А. А. Некоторые вопросы оценки как количественной характеристики достоверности доказательств. Вопросы кибернетики и право. Москва, 1967. С. 164-179.
6. Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе: моногр. Москва: Юрист, 2009. 176 с.

7. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 09.01.2018 року (№ в ЄРСР 183/1975/17, номер справи 71480981)

8. Вирок Апеляційного суду м. Києва від 18.05.2017 р. (№ в ЄРСР 759/11231/14-к, номер справи – 66657884).

Василевич Віталій,
*доктор юридичних наук, професор,
учений секретар Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ,
Україна, м. Київ*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

На початку XXI ст. глобалізований світ зазнав кардинальних соціальних трансформацій. Системна фінансово-економічна криза та поширення пандемії стали черговими викликами сучасній цивілізації. Серед загроз безпеці багатьох країн набули значних масштабів обіг зброї масового ураження, міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність, кібершахрайство, нелегальна міграція, які охоплюють практично всі географічні зони. Спостерігаються небезпечні тенденції перегляду національних кордонів усупереч нормам міжнародного права, що призводять до сплеску виявів сепаратизму й екстремізму з метою вирішення етнічних, міжконфесійних і громадянських конфліктів.

Криміногенна ситуація в Україні протягом останніх п'яти років залишається стабільно напруженою. На її ускладнення, поряд з чинниками суто криміногенного характеру, значною мірою впливають військові дії на Сході країни, відсутність контролю за частиною території та державного кордону, посилення процесів внутрішнього переміщення населення, економічна нестабільність і використання неконкурентних методів фінансово-господарської діяльності, непослідовність реформи правоохоронної та судової систем, освіти й охорони здоров'я, зростання рівня безробіття та

значне соціальне розшарування населення, недосконалість державного управління у сфері охорони довкілля та регулювання використання природних ресурсів тощо.

Задекларовані в Стратегії національної безпеки (2015 і 2020 рр.), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (2011 і 2020 рр.), як і прийнятих раніше загальнодержавних комплексних цільових програмах (1993, 1996, 2000, 2006 рр.), концепціях (2010 і 2011 рр.) правові та інституційні зміни здебільшого залишаються нереалізованими. Попри якісне оновлення системи кримінальної юстиції, модернізацію правоохоронних інституцій та судочинства загалом, на діяльності суб'єктів запобігання злочинам негативно позначається недооцінка кримінологічного потенціалу в частині моніторингу та прогнозування криміногенної ситуації як у масштабах країни, так і в розрізі окремих регіонів.

З огляду на тенденції до значного збільшення кількості зареєстрованих заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення (з 3,2 млн у 2013 р. до 7,3 млн у 2020 р.), а також облікованих в Єдиному реєстрі досудових розслідувань діянь з ознаками кримінальних правопорушень (з 563 тис. у 2013 р. до 784 тис. у 2020 р.), відбулося помітне погіршення показників протидії злочинам, учиненим організованими групами та злочинними організаціями (кількість направлених до суду обвинувальних актів відповідної категорії проваджень у 2020 р. зменшилася на 11,2 %), а показник розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів коливається в межах від 20 до 40 % [1].

Стратегічне завдання, яке полягає у захисті прав та свобод людини і громадянина, значною мірою залежить від належного функціонування механізму формування та реалізації кримінологічної політики, упровадження якого сприятиме: створенню на засадах загальної теорії кримінології науково обґрунтованої моделі боротьби зі злочинністю; формуванню, відповідно до криміногенної ситуації, комплексу політико-правових, соціально-економічних, законодавчих і урядових рішень, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов учинення злочинів та удосконалення боротьби зі злочинністю; забезпеченню інтеграційних зв'язків з іншими видами правової політики; удосконаленню правових інститутів, окремих юридичних норм і практики їх застосування компетент-

ними органами; упровадженню в кримінологічну теорію і практику наукових досягнень, передового вітчизняного та зарубіжного досвіду; визначенню та забезпеченню виконання пріоритетних напрямів стратегічного й тактичного характеру щодо скорочення та нейтралізації злочинності в різних сферах суспільних відносин; покращенню на державному рівні діяльності науково-дослідних установ і закладів освіти з підготовки фахівців у сфері кримінологічної практики; створенню умов для розвитку інституцій громадянського суспільства у сфері захисту прав людини, кримінологічних центрів, асоціацій тощо; формуванню суспільної думки щодо неприпустимості злочинної діяльності, а також оперативному реагуванню держави на обставини, фактори та соціальні відхилення (алкоголізм, наркоманію тощо), що призводять до вчинення злочинів [2].

Варто наголосити на необхідності приведення національного законодавства про кримінальну відповідальність за створення і керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією та встановлення, посилення чи поширення в суспільстві злочинного впливу до вимог міжнародно-правових документів із запобігання організованій злочинності та контролю за нею. Законодавче запровадження таких інновацій сприяє посиленню загальної профілактичної функції Кримінального кодексу України; ефективному кримінальному переслідуванню та покаранню лідерів (керівників) й активних учасників злочинних спільнот або злочинних організацій; відновленню порушених організованою злочинністю суспільних відносин унормованого функціонування державних органів, установ і організацій, політичних партій та громадських формувань; запобіганню втягненню у злочинну діяльність неповнолітніх та інших осіб, схильних до вчинення правопорушень, зниженню рівня соціального напруження, зростанню довіри населення до правоохоронних органів та держави загалом; запобіганню встановленню кримінального контролю за окремими територіями, об'єктами, сферами господарювання, політичними партіями та соціальними групами; зміцненню міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою і транснаціональною злочинністю.

Загострення пандемії COVID-19 виявили неготовність багатьох держав ефективно протидіяти новій світовій загрозі з погляду впро-

вадження дієвих законодавчих та правозастосовних механізмів. Україна в цьому розумінні не стала виключенням. Питання, які постали перед українською правовою системою в розрізі формування та реалізації кримінологічної політики у сфері забезпечення безпеки громадян під час карантинних заходів, пов'язаних з поширенням пандемії коронавірусу, свідчать про необхідність розроблення національного стратегічного документа, що включає комплекс заходів з протидії вірусним загрозам та регулювання суспільних відносин у період їх поширення. Такий комплекс має включати здобутки міжнародних практик, бути гнучким й адаптованими до нових викликів, ураховуючи тісний зв'язок кримінологічного, економічного, політичного, соціального та інших напрямів забезпечення безпеки особи й суспільства.

З метою реалізації кримінологічної політики у кримінально-процесуальному законодавстві видається за необхідне: оновлення (прийняття в новій редакції) Концепції реформування кримінальної юстиції України; законодавче визначення поняття «правоохоронні функції», удосконалення законодавчого визначення поняття «правоохоронні органи» (у т.ч. співвідношення понять «органи кримінальної юстиції» та «правоохоронні органи»), оптимізацію їх системи та повноважень з метою унеможливлення дублювання компетенцій; внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо впорядкування принципів розподілу підслідності (ст. 216), а також низки інших положень (оскарження постанови про початок кримінального провадження; удосконалення інституту слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; оптимізацію та спрощення порядку застосування слідчим окремих заходів забезпечення кримінального провадження; запровадження інституту ревізій і перевірок; удосконалення положень досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення операції Об'єднаних сил; опрацювання питання створення в перспективі єдиного органу досудових розслідувань, що сприятиме об'єктивному розслідуванню злочинів, оскільки оцінку інформації, зібраної оперативними підрозділами, здійснюватимуть незалежні від них слідчі); розроблення нової редакції Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» зі створенням інституту

Національного координатора у сфері протидії організованій злочинності.

Удосконалення норм кримінально-виконавчого законодавства зумовлено потребою систематизації правовідносин (у сфері боротьби зі злочинністю) та підвищенням їх ефективності у кримінально-виконавчій практиці, зокрема тих, що гарантують дотримання прав і свобод засуджених, а також визначають діяльність персоналу установ виконання покарань з питань запобігання вчиненню правопорушень.

Реалізація кримінологічної політики за цими напрямками передбачає прийняття довгострокової *Стратегії боротьби зі злочинністю в Україні до 2025 року*, яка має стати національною, загальнодержавною директивою для розробників строкових державних і регіональних планів, які будуть змінюватися під час їх виконання.

Таким чином, одним з ключових пріоритетів у забезпеченні безпеки країни має визнаватися державна кримінологічна політика як скоординована діяльність усіх гілок влади й інституцій громадянського суспільства, спрямована на виявлення та усунення причин та умов (детермінантів) злочинів, прогнозування можливих змін у криміногенній ситуації, розроблення та коригування стратегічних напрямів управління системою кримінальної юстиції. Водночас невизначеність цілей, завдань, принципів і засобів (зокрема правових, інформаційних, превентивних, репресивних, прогностичних) державного впливу на злочинність виявляє існуючі прогалини та породжує все нові проблеми доктринального, правового й організаційного характеру, які на практиці вимагають найскорішого їх ефективного розв'язання.

Література:

1. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ : ДНДІ МВС України, 2020. 54 с.

2. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

Гловюк І.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України, професор кафедри
кримінально-правових дисциплін, Інститут права Львівського
державного університету внутрішніх справ, Україна, м. Львів*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОНСЕНСУАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII були прийняті зміни та доповнення до КПК України, які обмежують можливість впливу примирення потерпілої та підозрюваного, обвинуваченого на рух кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Нами вже зверталася увага на деякі питання, пов'язані із цими змінами [1; 2]. Відмітимо ще один важливий аспект.

Стаття 48 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами передбачає заборону на обов'язкові альтернативні процеси або вироки з вирішення спорів: «1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для заборони на обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів, у тому числі посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції». Зважаючи на те, що ч. 1 ст. 469 КПК України передбачає, що угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника, і це не свідчить про обов'язковість альтернативних процесів, то тут немає суперечності ст. 48 Конвенції.

Разом з тим, слід звернути увагу ще на одну норму, яка знаходиться у системному зв'язку із ст. 48, а саме ст. 55 Конвенції:

«Сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 35, 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково 30 на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу». По-перше, нами вже зверталась увага на те, що «За ст.477 КПК, у формі приватного обвинувачення здійснюється провадження щодо злочинів, передбачених: ст.126-1 («Домашнє насильство»), ст.134 («Незаконне проведення абортів або стерилізації»), ст.151-2 («Примушування до шлюбу»), ч.1 ст.152 («Згвалтування»), ч.1 ст.153 («Сексуальне насильство»), ст.154 («Примушування до вступу в статевий зв'язок») КК. Тобто це не відповідає конвенції в частині, щоб «розслідування або кримінальне переслідування ... не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою» [1]. По-друге, є питання застосування у випадках, передбачених, наприклад, ст. 125 КК України або ч. 1 ст. 126 КК України, якщо є ознаки домашнього насильства, ст. 46 КК України (як і щодо інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством у тому розумінні, як їх визначила ОП ККС ВС у постанові від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19). Якщо ці діяння вчинені вперше, і підозрюваний, обвинувачений примирився з потерпілим та відшкодував завдані збитки або усунув заподіяну шкоду, то може ставитись питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Відмітимо при цьому, що жодних обумовлень та обмежень щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, у ст. 46 КК України – немає. Частина 3 ст. 286 КПК України передбачає, що перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Проте, наслідків такої думки і неможливість без згоди потерпілого скерувати клопотання до суду – КПК України не прописує. Як слушно вказує О.О. Торбас, прокурор не може ініціювати процес звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим без офіційного оформлення факту примирення [3, с. 140]. Дійсно, підставою закриття провадження є фіксація в будь-

який процесуальний спосіб факту примирення винної особи з потерпілим [4, с. 9]. Зважаючи на те, що ця підстава звільнення від кримінальної відповідальності (за наявності матеріально-правових умов) є імперативною, то логічним буде наслідок, що у справах, пов'язаних із домашнім насильством, цей процесуальний механізм суперечить ст. 48 Стамбульської конвенції.

Відмітимо також, що наразі є усталена практика ЄСПЛ стосовно врахування публічного інтересу у разі відмови потерпілої від скарги (що застосовне по ст. 46 КК України). Так, у рішенні «ОРУЗ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ (Заява № 33401/02)» Суд перш за все зазначив, що поміж державами-учасницями відсутній консенсус щодо питання про підтримання публічного обвинувачення проти осіб, які скоїли домашнє насильство, у тих випадках, коли потерпілі відкликають свої скарги. Натомість, існує згода стосовно того, що державні органи мають забезпечити справедливу рівновагу між правами жертв, передбаченими статтями 2, 3 і 8, коли вони мають вирішувати, якої поведінки у зв'язку з цим слід дотримуватись. Дослідивши відповідну практику держав-учасниць, Суд встановив, що для того, аби висловитись про доцільність підтримання кримінального провадження, державні органи мають, зокрема, врахувати:

- тяжкість правопорушення ;
- характер шкоди – тілесної і психологічної – завданої жертві ;
- можливе застосування зброї;
- можливі погрози, висловлені після нападу особою, яка скоїла насильство;
- за потреби, наперед спланований характер нападу;
- потенційні наслідки нападу (у тому числі психологічні) для дітей, які живуть у родині;
- ризики, які становить нападник;
- збереження безпеки для здоров'я та безпеки жертви або ж причетних осіб чи тих, на кого вона може поширитись;
- стан стосунків між жертвою і нападником, а також потенційні наслідки продовження кримінального переслідування проти її волі;
- стосунки в минулому між жертвою і нападником, зокрема, можливі попередні епізоди насильства;

– попередні випадки притягнення нападника до відповідальності, зокрема, можливі попередні епізоди насильства (п. 138).

У контексті обставин справи Суд вказав, що вважає, що місцеві органи влади не надали достатньої ваги фактам, наведеним вище, коли вирішували закрити провадження проти Н.О. Водночас, ніщо не вказує на те, що було враховано причини відкликання скарг заявниці та її матері. Однак, остання, звертаючись до прокурора Діярбакира, уточнила, що вона ухвалила таке рішення через тиск з боку Н.О. і висловлені ним погрози вбивства (параграф 39 вище). До того ж, відкликання скарг мало місце після звільнення Н.О. з-під варти і у той час, коли він перебував на свободі (п. 143).

Як видно, ні процедура по ст. 46 КК України, ні процедура по угодах ці критерії не враховують, що ставить під сумнів виконання позитивних зобов'язань держави запровадити і застосувати в ефективний спосіб систему, яка переслідувала б будь-які різновиди домашнього насильства і надавала б жертвам достатні гарантії (п. 145 цього ж рішення ЄСПЛ) – саме у аспекті гарантій жертвам. Таким чином, наразі положення КПК України передбачають більш сприятливі умови для потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, ніж КК України у ст. 46.

Відповідно, вважаємо, що ст. 46 КК України потребує змін у аспекті доповнення окремою нормою, яка б регламентувала особливості звільнення від кримінальної відповідальності щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Ця норма мала б передбачити: (1) щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, ця підстава звільнення від кримінальної відповідальності є дискреційною (суд повинен оцінити доречність звільнення від кримінальної відповідальності); (2) застосовна лише за ініціативи потерпілого; (3) прокурор має оцінити доречність звільнення від кримінальної відповідальності у аспекті звернення із клопотанням до суду.

Література:

1. Гловюк І. Із приватного в публічне Коли відмова потерпілого від обвинувачення є недостатнім аргументом. URL: https://zib.com.ua/ua/print/136156-koli_vidmova_poterpilogo_vid_obvinuvachennya_e_nedostatnim_a.html

2.Гловюк І., Завтур В. Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу (27 вересня 2019 року)*. Київ: Нац. академія прокуратури України, 2019. С.55-59.

3.Торбас О. О. Думка потерпілого щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за кримінальним процесуальним кодексом 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 137-142.

4.Шкелебей В.А. Процесуальні засади звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням винного з потерпілим: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : 2013. 18 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16605/1/Shkelebey-2013.pdf>

Голіна В. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
головний науковий співробітник відділу кримінологічних
досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків*

СТАН ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ПРАВOPУШЕННЯМ В УКРАЇНІ¹

1. Вражаючі кількісно-якісні показники дорожньо-транспортних пригод (у подальшому ДТП), особливо такі, які пов'язані зі смертністю і травматизмом, потребують, за умов сьогодення, не

¹ Примітка. Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (номер державної реєстрації 0120V10561).

довгострокових перспективних (теж необхідних), а першочергових негайних стимулюючих та стримуючих, у тому числі примусових заходів нормативно-правового і організаційно-управлінського характеру, що здатні за відносно короткий термін забезпечити дійсне досягнення амбітної мети державної політики у сфері безпеки дорожнього руху – скорочення транспортних правопорушень взагалі і з тяжкими наслідками зокрема щонайменше на 30 відсотків до 2024 року [1].

2. Недоліки обліку дорожньо-транспортних пригод, латентність, виключають повне уявлення про реальний стан забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні. Так, наприклад, до 2021 року за інформацією Мінінфраструктури, до числа загиблих від ДТП зараховувалися лише особи, які отримали смерть на місці аварії, що не відповідало Правилам ведення обліку дорожньо-транспортних пригод, затверджених постановою Кабміну України від 22 травня 2019 р. № 424, згідно з якими загиблими вважаються особи, котрі померли протягом 30 діб від травм, отриманих внаслідок ДТП [2; 3]. Безумовно, це вносить суттєві корективи до показників смертності осіб від ДТП [4, с. 92]. Крім того, поза кримінально-правовою охороною залишаються особи, які отримали саме внаслідок ДТП різного ступеню легкі тілесні ушкодження, що теж викривлює стан аварійності у сфері безпеки дорожнього руху. Є й інші зауваження щодо розглядуваного обліку. Однак, не дивлячись на це, часто суперечливі і далеко неповні статистичні дані Національної поліції України, світові експертні оцінки, дослідження вітчизняних вчених, публікації у ЗМІ та інші джерела переконують, що рівень смертності і травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод достатньо високий, а якість організації безпеки дорожнього руху вкрай низька. Про це неодноразово наголошували і експерти ВООЗ, і Світового банку, і інші, незацікавлені у викривленні статистики, інстанції [1]. І поточний стан параметрів ДТП, попри дії Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року, в якій підтримується амбітна мета скорочення смертності і травматизму на 30 % у порівнянні з 2019 роком, поки що відсутнього оптимізму стосовно покращення цієї базової характеристики ДТП, не вселяє. Візьмемо лише деякі статистичні

дані, надані НП України за 7 міс. 2021 року, і зіставимо їх з такими ж даними за повний 2020 рік. Тут нас цікавить лише тенденція динаміки окремих, але важливих складових стану транспортних правопорушень за 7 міс. 2021 року. Саме у 2021 році були внесені суттєві, навіть «шокові» зміни і доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 130) і Кримінального кодексу України (ст. 286-1). ДТП із загиблими та / або травмованими пішоходами за 2020 рік і 7 міс. 2021 року: усього було вчинено ДТП, відповідно, 3786 і 3753 події, в яких загинуло і травмовано (також відповідно) 573 і 516 осіб та 3477 і 3496. Очевидно, тенденція зростання рівнів смертності і травмованості людей на дорогах загрозлива. ДТП із загиблими та / або травмованими, скоєні з вини пішоходів за ці періоди: усього було вчинено: у 2020 р. – 322; за 7 міс. 2021 р. – 372 випадки. Загинуло, травмовано, відповідно, 58 і 59; 278 і 333 осіб. Такі чи майже такі тенденції спостерігаються і за іншими показниками стану дорожньо-транспортних правопорушень [5].

3. Структура способів (видів) вчинених ДТП доволі різноманітна і одночасно стабільна. За результатами проведеного НП України аналізу якісного стану аварійності в Україні серед основних видів ДТП з тяжкими наслідками (смертність і травматизм) були і залишаються: порушення маневрування (22 %); перевищення безпечної швидкості (34 %); недотримання дистанції (8 %); порушення правил проїзду перехрестя (8 %); керування транспортним засобом у стані сп'яніння (3 – 4 %); порушення правил проїзду пішохідних переходів (6 %) та ін. [5]. За 7 міс. 2021 р. було скоєно біля 103 тис. ДТП за такими видами, як: зіткнення (13668); наїзд на пішоходів (14264); перекидання транспортного засобу (2060); наїзд на велосипедиста (893) та ін. Внаслідок цих подій отримали смерть 1575 осіб і 16017 людей травмовано [5]. Стійкість кількісно-якісних показників транспортних порушень (адміністративних і кримінально-правових) – результат, як правило, умисного недотримання правил дорожнього руху, яке не потребує особливих знань, професіоналізму і навичок. Достатньо елементарного передбачення можливих наслідків і почуття обережності. Отже, причина більшості ДТП пов'язана з правосвідомістю головних учасників дорожнього руху (водіїв і пішоходів), в основі якої ле-

жать її недостатня сформованість, мораль всездозволення, що «відкривають шляз девіантності» (Я. І. Гілінський) і у сфері безпеки дорожнього руху. Слід погодитися з думкою Т. О. Гуржія, що дорожньо-транспортна деліктність – не просто сукупність однотипних протиправних діянь, а універсальний індикатор рівня правосвідомості учасників дорожнього руху [6, с. 57]. Це стосується і кримінальних правопорушень.

4. Не занурюючись глибоко у філософські та юридичні проблеми визначення поняття, видів і функцій правосвідомості, правової культури [7, с. 383-386], відмітимо лише, що правосвідомість, зокрема, є внутрішнім регулятором поведінки людини. Правосвідомість – це така соціально біопсихологічна властивість людської природи, яка здатна змінюватися – і позитивно і негативно – під тиском зовнішніх чинників (виховання, культури, примусу та ін.). Вона є вирішальним фактором мотивації поведінки і при порушенні правил дорожнього руху. Отже, завдання полягає в тому, щоб за короткий термін дії Стратегії і Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, «приборкати деструктивність» у цій сфері його учасників шляхом страху втрати значущих для водіїв цінностей соціального і особистісного характеру, особливо при призначенні такого стягнення, як позбавлення права керувати транспортними засобами на певний строк. Мова йде про керовану страхом правосвідомість і правову, а точніше технічну культуру поведінки на дорогах країни. Для запобігання правопорушенням, писав Ч. Беккарія, треба зробити так, щоб люди боялися порушувати закони, оскільки страх перед законом є благодатним... [8, с. 15]. Цей страх не за своє життя чи стан здоров'я, а побоювання втрати певних, усталених соціальних, у тому числі матеріальних благ, пов'язаних із суттєвим обмеженням комфортних побутових, службових, бізнесових, підприємницьких, дозвільних та інших умов життя. Посилення адміністративної і кримінально-правової відповідальності відносно осіб, які порушили правила безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту у стані сп'яніння (ст. 130 КУпАП і ст. 286-1 КК України), а також за деякі інші – це лише початок «культуризації водіїв», хоча не вони, як було показано вище, визначають катастрофічний стан безпеки у зазначеній сфері. Масове порушення водіями швидкості, недо-

тримання дистанції, порушення правил маневрування, невиконання водіями вимог сигналів регулювання, ігнорування пішохідних переходів та ін. – саме вони складають левову частку ДТП з наслідками смертності і травматизму в Україні. Однак мізерні штрафи за ці злісні і небезпечні порушення, альтернативність стягнень, передбачених санкціями багатьох статей КУпАП (штраф або адміністративний арешт, або громадські роботи та ін.), при наявності корупції, не сприяють підвищенню правосвідомості і правової, точніше, технічної культури керування транспортними засобами. Крім того, можливо, потребують удосконалення умов підготовки водіїв і отримання ними прав (поетапний процес), регулярний перегляд (ревізія) стягнень і покарань, введення відповідальності водіїв за дії, які відволікають увагу (користування засобами зв'язку за кермом, паління під час руху та ін.). Є й інші пропозиції.

Це лише начерк до розробки прикладної радикальної культурології у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в межах дослідження фундаментальної теми «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні», що здійснюється в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Література:

1. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року. Урядовий кур'єр від 04.11.2020. № 214.
2. Правила ведення обліку дорожньо-транспортних пригод: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 р. № 424. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/424-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2021).
3. Кабмін суттєво підвищив прогноз смертності на дорогах. Як це пояснюють? Хмарочос. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2021/02/08/kabmin-suttyevo-pidvyshhyv-prognoz-smertnosti-na-dorogah-yak-tse-rouyasnyuyut/> (дата звернення: 09.09.2021).
4. Христич І. О. Встановлення обсягів кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Сучасна доктрина кримінального права в правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування: матері-

али V міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 14 травня 2021 р.). Харків: Право, 2021. 160 с.

5. Сайт МВС. URL: <http://patrol.police.gov.ua/> (дата звернення: 09.09.2021).

6. Гуржій Т. О. Адміністративно-правові проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні: монографія. Харків: Тимченко. 2010. 438 с.

7. Голіна В. В. Кримінально-правова правосвідомість в Україні. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна, В. К. Гришук та ін. Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 383-414. 688 с.

8. Беккарія Ч. О преступлениях и наказаниях / сост. и предисл. В. С. Овчинского. Москва: ИНФРА-М, 2008. 184 с.

Гусар Л.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Україна, м. Чернівці*

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВ СЕРІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Обираючи жертву, незалежно від категорії, злочинець враховує 3 фактори: наявність, ризиковість і бажаність. Наявність, пояснюється як спосіб життя жертви або обставини, які дозволяють правопорушнику здійснити контакт з жертвою. Ризиковість, визначається як ступінь уразливості жертви для атаки правопорушником. Бажаність, означає потребу злочинця щодо певної жертви та впливає з його мотивації, а також характеристик жертви, що стосуються раси, статі, етнічної приналежності, віку потерпілого або інших специфічних вподобань серійного вбивці.

Науковці виділяють дві загальні характеристики жертв серійних вбивць: 1) фізичну та психічну вразливість і 2) знижений соціальний контроль [1, С.42]. Серійники зазвичай вибирають осіб

своїєї ж расової належності та переважно їх жертвами стають жінки та діти.

Біологічні моделі поведінки тварин демонструють нам 2 мотиви вбивств: змагання між самцями та хижацький. Більшість вбивств вчинених чоловіками, можуть тлумачитись, як усунення конкурента своєї ж статі, однак серійні вбивці (які є переважно чоловічої статі) вбивають жінок і дітей, що може бути формою полювання для досягнення бажаного результату – сексуального задоволення [2, С.327-328].

У своєму дослідженні Ю. М. Антонян дійшов до висновку, що частка жертв чоловічої статі склала 8,5%, а жінок – 91,5%. При цьому серед жертв чоловічої статі – 86% неповнолітні. Решта – це вбивства дорослих чоловіків після гомосексуальних насильницьких посягань. Серед жінок картина дещо інша: частка дітей і підлітків тут становить 21,6%, повнолітніх – 63%; 8,7% є жінками похилого віку [3, С.232].

Що ж стосується неповнолітніх, то їх кількість серед жертв серійних вбивств є більшою, ніж серед одиночних. Ерік Хіккі констатує, що 24% серійних вбивць позбавили життя хоча б одну дитину [4, С.10].

Результати, отримані ФБР після аналізу 430 кримінальних справ (1960-2006 роки), частково співпадають у загальних рисах з даними отриманими вітчизняними науковцями. Жертвами у 75,4% є жінки віком з 8-91 року: від 8 до 13 років (3,3%); від 14 до 29 років (50,4%); від 30 до 45 років (29,4%); від 46 до 60 років (6,7%); більше 60 років (7,6%). Більшість жертв належить до вікової категорії від 14 до 29 років (50,4%).

Взаємозв'язок жертви із злочинця можна описати як:

«незнайомиць» – злочинець і жертва незнайомі (31,5%);

«цільовий незнайомиць» – така ситуація, коли злочинець знав жертву, але жертва не була з ним знайома (11,7%);

«знайомий» – жертва та злочинець мали попередній контакт, навіть незначний. Ця схема може варіюватися від ситуацій, де злочинець і жертва мали випадковий контакт, до відносин досить тривалого знайомства (12,1%);

«родинно-сімейні зв'язки» – ця категорія включає близьких родичів та членів родини;

«клієнт/повія» є окремою категорією, коли жертва була повією, а злочинець видавав себе за клієнта (41,5%) [5, С.13, 16]. Проте, існують також і інші типи взаємостосунки між жертвою та серійником, що не були включені у дослідження здійсненим NCAVC, такі як: «медичний працівник–пацієнт», «кіллер–ціль». Загалом можна визначити такі типи взаємозв'язки з жертвою: «клієнт–повія», «випадковий перехожий», «медичний працівник–пацієнт», «кіллер–ціль», «коханці чи подружжя», «жертви-символи» та ін.

Серійні гвалтівники вчиняють насильство щодо підлеглих на роботі (співробітників), на відміну від серійних вбивць, цілями яких частіше стають незнайомі особи, повії та інші уразливі соціальні групи. Дослідження показують, що працівники неохоче повідомляють про зґвалтування і сексуальні напади, а тому, даний злочин може набути триваючого характеру [6, С. 235].

Вважається, що серійник підбирає жертв відносно певних параметрів (віку, кольору волосся). Психіатр Хелен Моррісон стверджує, що: «... фізичні дані жертв деяких серійних злочинів мають різочу подібність один з одним». Моррісон вважає, що жертви серійних вбивць були символом чогось або когось, хто мав велике значення у житті вбивці [7, С.12].

Проте, серійникам вдається довго уникати викриття та продовжувати вбивати через вибір жертв серед найбільш доступних, безпомічних осіб, що опинились на їх шляху. Уразливими є повії, які обираються через їхню доступність та приватність контакту (публічно первинний контакт не сприймається як викрадення, оскільки вони добровільно слідує за вбивцею). Також їх легко контролювати на первинному етапі розпусних дій, оскільки вони підпорядковані клієнтові. Після виявлення тіла, поліції також буде важко встановити осіб, що контактували з жертвою, через їх спосіб життя. Такі жінки не підтримують тісних контактів з друзями та родичами, які не одразу повідомлять поліцію про безвісти зниклу особу, що і враховує серійний вбивця при виборі жертви.

Пацієнти у лікарнях, клініках, будинках пристарілих стають жертвами «ангелів смерті». Їхня безсилість та довіра лікарю створює умови для реалізації злочинних задумів серійними вбивцями. Злочинці відмовляються від ідеального типу жертви,

враховуючи можливості та їх доступність. Так, Беверлі Елліт відхилилась від звичайного вибору літніх людей, як мішеней, на користь немовлят, оскільки працювала у дитячому відділенні, а отже, могла розвивати стосунки з їх сім'ями. Специфічними є і вікові характеристики жертв серійних вбивць у медичних установах – вони переважно (71%) є людьми похилого віку, у той час як цей показник серед інших видів серійників доволі низький і коливається у межах 5-9%.

Також «ангели смерті» намагаються встановити контакт з жертвою та членами її сім'ї перед вбивством, використовуючи обман та зловживання довірою. Вони створюють позитивне враження в оточуючих, співробітників, пацієнтів, іншими словами «маску нормальності», через що, не підпадають під підозри правоохоронних органів.

Цікавим є той факт, що коли серійними повертаються до місця злочинів чи забирають трофеї для пролонгування задоволення від вбивства, медичні працівники вдаються до інших заходів:

повідомлення про настання смерті близьких родичів (К. Гілберт);

продовжув взаємодіяти із сім'ями жертв, наприклад, Колін Томсон запрошувала вдівців на своє весілля;

Майкл Сванго робив запис у історіях хвороби пацієнтів «ПОМЕР» на очах у родичів та ін.

Бездомні також часто стають жертвами серійних вбивць через їх уразливість. Смерть таких осіб, як і повій, не скоро виявляється правоохоронними органами, що дозволяє злочинцю залишатись непоміченим.

Отже можна виділити наступні поведінкові моделі серійних злочинців: 1) «вибірковість» – коли жертва обирається за певними критеріями(зазвичай з сексуальною мотивацією): колір волосся, вік, стать, належність до певної соціальної групи; 2) «можливість» – відбору як такого немає, обирається найбільш доступна жертва, котра, на думку злочинця, не буде чинити опору: повії, бездомні, престарілі, пацієнти; 3) «байдужість» – не мають значення демографічні та соціальні характеристики жертви (наприклад, за такою моделлю діють вбивці на замовлення).

Література:

1. Михайлова О. Ю. Судебно-психологическая экспертиза личности серийных сексуальных преступников. М.: КРЕДО, 2008. С. 42.
2. Kraemer G. Comparing Single and Serial Homicide Offenses. Behavioral Sciences and the Law. 2004. №22. P. 327-328.
3. Антонян Ю. М. Сексуальные преступления: Научно-популярное исследование М.: Амальтея, 1993. С. 232.
4. Hickey E. Serial Murderers and Their Victims [Електронний ресурс]. Sixth Edition. Wadsworth, Cengage Learning, 2013. С.10. Режим доступу: <https://www.cengagebrain.com.mx/content/9781285283807.pdf>.
5. Morton R. Serial Murder: Pathways for investigations. US FBI. P. 13, 16.
6. Slater C. Can Serial Rapists be Distinguished from One-off Rapists? Behavioral Sciences and the Law. 2014. № 32. P. 235.
7. Egger K. Victims of Serial Killers The “Less-Dead” Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles. J. Sgarzi, J. McDevitt. 2004. Chapter 1. P. 12.

Денисов Сергій,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
факультету № 6, Харківський національний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Харків*

Коваленко Наталія,

*кандидат юридичних наук, доцент
адвокат, Україна, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ, ЯКА ПОМЕРЛА

Невід’ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод люди-

ни і громадянина та не можуть бути ні обмежені, ні скасовані [1]. Як зазначав Еммануїл Кант, гідність людини є безцінною [2, с. 88].

З аналізу змісту статті 25 ЦК України вбачається, що цивільна правоздатність особи виникає у момент її народження та припиняється у момент її смерті [3]. Водночас, конституційний принцип, згідно з яким кожен має право на повагу до його гідності, стосується кожного як за життя, так і після смерті, коли це право трансформується у право на гідне ставлення до тіла померлого, хоча на сьогодні в теорії права і відсутній єдиний підхід до правового режиму тіла померлої людини.

Як вбачається, поняттям «фізична недоторканість» охоплюється не лише прижиттєвий період існування людського організму, а й створюються необхідні передумови правової охорони тіла померлого та необхідних гарантій гідного ставлення до нього. Цей висновок напряму кореспондується з положеннями ст. 298 ЦК України, якою закріплений обов'язок кожного шанобливо ставитися до тіла людини, яка померла, та місця поховання людини, ст. 1240 ЦК України, яка вказує на право заповідача покласти на спадкоємця обов'язок вчинення дій щодо визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання; ст. 290 ЦК України, яка встановлює право надавати згоду на донорство органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити взяття органів та інших анатомічних матеріалів з тіла після смерті [3], а також з приписами ст. 297 КК України, у якій тіло (останки, прах) померлого визнано об'єктом кримінально-правової охорони та ст. 143 КК України, якою передбачено відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини [4].

У статті 2 Закону України «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 року № 1102-IV (дали - Закон) [5] поняття «наруга над тілом (останками, прахом) померлого» визначено як вчинення непристойних умисних дій над тілом (останками, прахом) померлого, самовільне знімання одягу з тіла (останків, праху) померлого, переміщення в інше місце або розчленування чи знищення тіла (останків, праху) померлого, здійснення акту некрофілії, використання частин похованого тіла з ритуальними чи іншими, не передбаченими чинним законодавством цілями,

або вчинення інших дій, що мали на меті зневажити родинну чи суспільну пам'ять про померлого, продемонструвати негативне ставлення до померлого, завдати образи рідним та близьким померлого, виявити зневагу до суспільних, релігійних принципів та традицій в цій сфері.

Поряд з цим, у Законі забезпечується право на «волевиявлення громадянина щодо ставлення до його тіла після смерті», яке визначається як «бажання, виражене в усній (у присутності свідків) або в письмовій формі, завіреній в установленому законодавством порядку» [5]. У зв'язку з цим, виникає питання кримінально-правової кваліфікації діянь, які містять ознаки об'єктивної сторони злочинів, передбачених, зокрема, ст. 143, ст. 297 КК України, але вчинені на виконання прижиттєвого волевиявлення особи щодо поводження з її тілом після смерті.

Цікавою у цьому сенсі є справа німецького канібала Арміна Майвеса, який у 2001 році розмістив в мережі Інтернет оголошення про пошук «вгодованого кандидата на проживу». В результаті останній вбив, розчленував та з'їв інженера з Берліну Бернд-Юрген Брандес, який дав на це добровільну згоду.

Особливої уваги заслуговують правові та організаційні аспекти проблеми посмертного донорства, адже не випадково ч. 3 ст. 28 Конституції України передбачено, що «жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам» [6].

У вітчизняному законодавстві декларується юридична модель «презумпції незгоди», згідно з якою волевиявлення померлої особи, висловлене в письмовому або в усному вигляді у присутності свідків, є обов'язковою умовою на дозвіл щодо взяття анатомічних матеріалів або тканин, що відповідає приписам п. 5 Декларації стосовно трансплантації людських органів, прийнятої Всесвітньою медичною асамблеєю у 1987 р. щодо необхідності отримання добровільної інформованої згоди [7].

Попри це, ч. 5 ст. 6 Закону передбачено, що в разі, якщо відсутнє волевиявлення померлого, вилучення органів та/або тканин тіла здійснюється з дозволу чоловіка (дружини), близьких родичів або іншої особи, яка взяла на себе зобов'язання поховати померлого й має відповідне свідоцтво про смерть [5]. Більше того, сьогодні все

частіше лунають пропозиції переходу від «презумпції незгоди» до «презумпції згоди», яка, нібито, «відповідає духовній та громадській ментальності нашого суспільства».

У зв'язку з цим, становить значний інтерес дисертаційне дослідження Р.А. Ісмагілова «Похоронна культура як об'єкт кримінально-правової охорони», у якому автор, серед іншого, підіймає проблеми охорони похоронної культури при проведенні патологоанатомічного розтину та судово-медичного дослідження, а також при вилученні органів і тканин померлого для трансплантації (посмертне донорство). Не можна цілком погодитись із переліком дій, вчинених при порушенні умов правомірності посмертного донорства, які вчений пропонує кваліфікувати як наругу над тілом померлого, адже цей перелік не виправдано розширений (зокрема, до нього автор включає забір і заготівлю органів та (або) тканин померлого, на вилучення яких установа охорони здоров'я - суб'єкт донорства не має спеціального дозволу; вчинення таких дій без дозволу головного лікаря тощо) [8, с. 22-23]. Поряд з цим, наприклад, спотворення в процесі вилучення органів та (або) тканин відкритих частин тіла померлого, вчинення з тілом без необхідності інших маніпуляцій, не обумовлених методикою посмертного донорства, Р.А. Ісмагілов цілком слушно відносить до наруги над тілом померлого, адже такі дії не можна вважати гідним поводженням з тілом.

Нажаль, реалізація волевиявлення особи на належне ставлення до її тіла після смерті сьогодні забезпечується здебільшого морально-етичними орієнтирами осіб, які здійснюють цю діяльність, що є надто ненадійним його засобом. Зазначені відносини потребують запровадження відповідних механізмів та державного чи приватного контролю за належною їх реалізацією й дотриманням у їх ході принципу верховенства права.

У зв'язку цілком слушною є думка Р.Б. Осокіна про те, що охороняючи гідність особистості, держава зобов'язана гарантувати гідне ставлення до пам'яті людини, тобто забезпечувати людині можливість розраховувати на те, що і після смерті її особисті права будуть охоронятися, а державні органи, офіційні та приватні особи - утримуватися від посягання на них [9, с. 280].

Література:

1.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року. Справа № 11-рп/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text> (дата звернення: 10.09.2021).

2.Герешкевич Г.Т. Основи біоетики та біобезпеки [підручник]. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400 с.

3.Цивільний кодекс України : документ 435-VI, редакція від 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.09.2021).

4.Кримінальний кодекс України : документ 2341-III, редакція від 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.09.2021).

5.Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10 липня 2003 року № 1102-IV, редакція від 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text> (дата звернення: 10.09.2021).

6.Конституція України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.09.2021).

7.Декларація стосовно трансплантації людських органів. Прийнята 39-ою Всесвітньою медичною асамблеєю, Мадрид, жовтень 1987 : документ 995_330. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_330#Text (дата звернення: 07.09.2021).

8.Исмагилов Р.А. Похоронная культура как объект уголовно-правовой охраны: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Тюмень, 2011. 25 с.

9.Осокин Р.Б. Теоретико-правовые основы уголовной ответственности за преступления против общественной нравственности: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2014. 581 с.

Джу́жа О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу організації наукової
діяльності та захисту прав інтелектуальної власності,
Національна академія внутрішніх справ, Україна, м. Київ*

Тичина Д. М.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності, Національна академія
внутрішніх справ, Україна, м. Київ*

ПРОГРАМУВАННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Вітчизняна кримінологічна наука сьогодні опинилась у непростій ситуації, пов'язаній не лише з необхідністю пошуку адекватних відповідей на зростаючі кримінальні загрози, що негативно змінюються, але і з потребою оновлення усталених і традиційних дослідницьких схем та аналітичних принципів. Кримінологія зараз перебуває на складному етапі свого розвитку, обумовленому утвердженням плюралізму методологічних позицій і пошуком адекватної сучасним реаліям наукової парадигми аналізу таких соціальних феноменів, як злочинність та боротьба з нею.

Водночас, на сучасному етапі розвитку суспільства, держави в цілому і правоохоронних органів зокрема, необхідний інтегрований системний аналіз соціального розвитку, що дозволить простежити віктимологічні тенденції й динаміку віктимологічних процесів, Віктимологічне прогнозування та запобігання злочинам, заради якого варто здійснювати віктимологічний моніторинг кримінальної ситуації, – одне з головних завдань правоохоронних органів загалом й Національної поліції України зокрема [1].

У зв'язку з процесом розвитку і ущільнення структури злочинності та посилення віктимності громадян, сьогодні необхідно враховувати виникаючі нові особливості злочинності і віктимності, своєчасно уточнюючи програмні цілі та завдання.

Для оцінки досягнення мети виробляються адекватні критерії. Відповідно до розвитку країни та регіонів різко зростає потреба в програмуванні віктимологічного запобігання злочинності, кримінальних правопорушень.

Відповідно до системного підходу для ефективного програмування віктимологічного запобігання злочинності важливим є розуміння і облік наступних факторів:

- досягнення конкретних цілей запобігання кримінальним правопорушенням;
- підвищення рівня віктимологічної безпеки за допомогою координації та оптимального використання ресурсів правоохоронних органів.

Процес створення моделі [2, с. 7–8] віктимологічного запобігання злочинності є основою програмування віктимологічного запобігання злочинності. А віктимологічне запобігання злочинності, в свою чергу, це діяльність з виявлення об'єктивних і суб'єктивних детермінантів віктимності та їх нейтралізація, зниження рівня віктимізації суспільства [3, с. 4–5].

Заходи, що застосовуються без урахування дихотомії «злочинець-жертва», віктимологічних ситуацій і детермінантів, малоефективні. Низька ефективність запобіжної діяльності є результатом недоліку кримінологічного аналізу злочинності без її віктимологічних особливостей.

Здійснення комплексного впливу на злочинність необхідно розглядати в симбіозі з програмуванням віктимологічного запобігання, оскільки запобігання злочинності – частина програми соціально-економічного розвитку будь-якої територіальної громади. Отже програмування віктимологічного запобігання злочинності в першу чергу повинно враховувати віктимологічні явища і процеси, що детермінують злочинність на певній території за певний період часу.

Провідну роль у віктимологічному запобіганні злочинності має відігравати запобіжний вплив на потенційних жертв, тобто нейтралізація віктимогенних детермінантів кримінальних правопорушень до їх вчинення.

Метою програмування віктимологічного запобігання злочинності має стати зниження рівня віктимності населення на певній

території за певний період часу. Програма віктимологічного запобігання злочинності передбачає три основні частини: аналітичну, прогностичну та контрольну. Очікуваний результат програмування віктимологічного запобігання злочинності – установка соціального контролю над процесами віктимізації і мінімізація її соціальних наслідків [4, с. 169].

Програмування віктимологічного запобігання злочинності – важлива теоретична і практична проблема. Її моделювання [5, с. 14–17] і реалізація дозволяє створити механізм організації ефективного впливу координації суб'єктів, що беруть участь в реалізації програм, а також виділити мету і завдання програми віктимологічного запобігання кримінальних правопорушення, підвищивши результативність запобігання злочинності в цілому і забезпечивши віктимологічну безпеку зокрема.

Типовими завданнями програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням може бути: внесення пропозицій з вдосконалення організаційних і правових основ віктимологічного запобігання з боку органів державної влади; проведення досліджень, розробка методик оцінки віктимологічної ситуації; розробка і впровадження заходів з підвищення ефективності діяльності зацікавлених суб'єктів віктимологічного запобігання; підготовка пропозицій щодо змін і доповнень до нормативно-правових актів у сфері боротьби зі злочинністю; запобіжна робота з віктимним населенням, надання необхідної допомоги жертвам; створення єдиної автоматизованої системи збору і узагальнення віктимологічної інформації з поширеними видами кримінальних правопорушень тощо [4, с. 170].

До головних засобів програмування віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням відноситься віктимологічна програма на певній території в певний період часу, яка включає такі етапи:

– формування робочої групи, обґрунтування програмного рішення віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням на основі аналізу зібраних відомостей щодо віктимності населення на певній території за певний період часу;

– формулювання мети програми через оцінки стану і умов забезпечення віктимологічної безпеки населення на певній території

за певний період часу (при необхідності проводять пілотажне програмування);

– отримання та аналіз віктимологічної інформації щодо злочинності і поведінки населення, узагальнення і врахування досягнення науки і правоохоронної практики, складення перспективних напрямів віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням на певній території у певний період часу;

– оцінка результатів і складення звіту щодо ефективності реалізації програми віктимологічного запобігання окремих видів кримінальних правопорушень на певній території за певний період часу.

Підводячи підсумки варто зауважити, що провідну роль у віктимологічному запобіганні кримінальним правопорушенням має відігравати запобіжна діяльність щодо потенційних жертв, тобто нейтралізація віктимогенних детермінантів кримінальних правопорушень. Теорія віктимологічного програмування є закономірним результатом розвитку віктимологічної думки у кримінології, яка спрямована на створення програм віктимності жертв різних видів кримінальних правопорушень (корисливих, насильницьких тощо) з метою розроблення заходів з надання їм своєчасної віктимологічної допомоги. Мети віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням можливо досягнути шляхом розробки й реалізації довгострокових державних програм такого запобігання. Моделювання і реалізація цих програм дозволить створити механізм організації ефективного віктимологічного запобігання, підвищити ефективність боротьби зі злочинністю та забезпечити віктимологічну безпеку окремих громадян й суспільства в цілому.

Література:

1.Тичина Д. М., Джужа А. О. Віктимологічний моніторинг сучасної кримінологічної ситуації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 52–57.

2.Майорова М. И. Моделирование социальных систем в условиях глобализации: социально-философский анализ: дис. ... канд. филос. наук. Красноярск, 2009. 247 с.

3. Коновалов В. П. Віктимизация и ее статистическое выражение: научно-методическая информация. Душанбе, 1978. 87 с.

4. Варчук Т. В. Виктимологическое моделирование в криминологии и практике предупреждения преступности : монография. Москва : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. 239 с.

5. Корнякова Т. В. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства [Текст] : монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, Г. С. Юзіков; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеса Гончара. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 219 с.

Драчевський Євгеній,

аспірант кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна, Україна, м. Вінниця

УНІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГРАЛЬНИЙ І ЛОТЕРЕЙНИЙ БІЗНЕС – ЗА ТА ПРОТИ

14 липня 2020 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (далі – Закон від 14 липня 2020 р.). Головним наслідком ухвалення цього Закону стало скасування існуючої в нашій державі з 2009 р. абсолютної заборони на зайняттям гральним бізнесом, що, своєю чергою, обумовило внесення одночасних змін і до ст. 203-2 Кримінального кодексу (далі – КК) України. З-поміж інших, одним із наслідків оновлення останньої стало те, що в її межах було встановлено відповідальність не лише за дії (організацію або проведення), пов'язані з азартними іграми, а й за дії (випуск або проведення), пов'язані з лотереями. Однак цей крок не знайшов одностайної підтримки у фаховому середовищі, що й обумовило необхідність проведення дослідження, направлено на отримання науково обґрунтованої відповіді щодо його доцільності.

Злободенність вирішуваного питання насамперед пояснюється двома взаємопов'язаними обставинами: 1) наявністю у згаданих видах діяльності багатьох спільних рис; 2) невизначеністю щодо того, чи можна вважати лотереї різновидом азартних ігор. Ілюстрацією складності аналізованої проблеми може бути той факт, що хоча ні Законом України від 15 травня 2009 р. «Про заборону грального бізнесу в Україні» (далі – Закон від 15 травня 2009 р.), ні чинним наразі Законом від 14 липня 2020 р. діяльність щодо випуску (організації) та проведення лотерей не відноситься до азартних ігор, у всіх трьох альтернативних останньому законопроектах № 2285, № 2285-9 та № 2285-10, поданих О. В. Гончаруком, О. А. Дубінським та Д. А. Володіною, відповідно, лотерея прямо визнавалась азартною (або масовою азартною) грою. При цьому ч. 10 ст. 9 Закону від 6 вересня 2012 р. «Про державні лотереї в Україні» також забороняє проведення державних лотерей, які мають ознаки азартних ігор у казино.

Уніфікований підхід щодо цього питання відсутній і в зарубіжному законодавстві. Наприклад, у присвяченій азартним іграм ст. 244-1 КК Азербайджану прямо зазначається, що її дія не розповсюджується на лотереї. У Казахстані, РФ та Узбекистані аналогічний висновок впливає з приписів законодавства, яке регулює організацію та проведення азартних ігор, а в ст. 240 КК Таджикистану міститься перелік азартних ігор, до числа яких не входять лотереї.

Та все ж, провівши відповідний компаративістський аналіз, ми переконалися, що парламентарії більшості держав займають принципово іншу позицію, обравши один із наступних варіантів:

1) або ж закріплюють на рівні регулюючого законодавства положення про те, що лотерея є груповою чи масовою азартною грою (Грузія, Латвія, Молдова);

2) або ж роз'яснюють цей факт безпосередньо у нормі кримінального закону (розділ 16 глави 17 КК Фінляндії), яка, проте, присвячена організації азартних ігор;

3) або ж, на кшталт українського варіанту, хоча й визнають різницю між лотереями та азартними іграми, проте поєднують в єдиному складі відповідальність за правопорушення, пов'язані з обома розглядуваними видами діяльності (§ 168 КК Австрії, ст. 197 КК Албанії, ст. 744 КК ПАР, ст. 407 КК Чорногорії);

4) або ж закріплюють відповідальність за такі дії у двох окремих статтях, які, проте, послідовно розміщені одна за одною в межах одного розділу (глави) (статті 302, 303, 305 КК Бельгії, статті 225–225 КК Ізраїлю, статті 302, 303, 305 КК Люксембургу, статті 284 та 287 КК ФРН).

Доволі цікавим виглядає і підхід, який був апробований в Естонії. Враховуючи наявність деяких як спільних, так і відмінних рис азартних ігор та лотерей, законодавець цієї країни хоча й відніс лотерею до числа азартних ігор, організація та проведення яких регулюються Законом «Про азартні ігри», проте у цьому ж Законі вказав, що його вимоги не розповсюджуються на: 1) лотереї з розміром призового фонду до 1 тис. євро, які проводяться не частіше одного разу на тиждень; 2) лотереї з розміром призового фонду до 1 тис. євро, які проводяться на судах, що здійснюють міжнародні перевезення пасажирів; 3) комерційні лотереї з розміром призового фонду до 10 тис. євро. Фактично такий підхід можна вважати законодавчим втіленням розробленої в теорії фінансів ідеї про те, що лотерея є найменш суспільно небезпечним видом грального бізнесу, і належить до одного з видів фінансової діяльності держави [1, с. 160; 2, с. 38–39].

Вивчивши відповідний іноземний та історичний досвід, а також положення діючого законодавства, В. В. Туманов також констатував, що лотерея й азартні ігри є поняттями, які співвідносяться між собою як часткове та ціле. Тобто лотерея, будучи азартною грою з погляду її суті й визначення, є лише різновидом азартних ігор, якій властиві свої особливості, що відрізняють її від останніх: статус гри, вимоги до суб'єктів господарювання, порядок розігрування призу, правила проведення, можливість їх зміни, строк проведення, підстава проведення, ставка (сплата) та її розмір, підстава участі, місце одержання виграшу, формування призового фонду, джек-поту, соціальна цінність [3, с. 14].

Що ж до вітчизняної кримінально-правової доктрини, то серед тих її представників, які вивчали розглядуване питання, передусім варто виділити прізвище Н. О. Петричко. Провівши глибокий аналіз, юристка констатувала, що, враховуючи всю небезпеку спричинення реальної шкоди господарській діяльності через проведення лотерей та інших розіграшів (зокрема, телеігор), беручи

до уваги такі показники як їх масовий характер, недодержання реєстраційних і ліцензійних умов, порушення правил їх здійснення тощо, їх організацію або проведення необхідно поєднати разом з незаконними організацією або проведенням азартних ігор [4, с. 23–24].

Запропоновану науковцем ініціативу, яка в підсумку була втілена у Законі від 14 липня 2020 р., підтримав і О. О. Дудоров. Поділяючи аргументи Н. О. Петричко, вчений, крім того, вказує і на те, що на користь ідеї поєднання у межах однієї статті КК ознак як «грального», так і «лотерейного криміналу» вказує і розповсюджена в часи дії Закону від 15 травня 2009 р. практика прикриття дозволеною лотерейною діяльністю забороненого грального бізнесу: під вивіскою лотерей таких відомих брендів, як «Спортліга», «Мегалот», «Золота підкова», «Лото-забава», «Парі матч», «Космолот» тощо, нерідко працювали зали ігрових автоматів, інтернет-казино і букмекерські контори. Продовжуючи свою думку, вчений посилається і на аналітичні дані, які засвідчують, що фактично у тих самих приміщеннях, де проводилися нелегальні азартні ігри, почали відкриватися пункти розповсюдження державних лотерей, а розповсюджувачами, з якими оператори лотерей уклали договори, були ті самі особи, які раніше здійснювали організацію та проведення азартних ігор у цих приміщеннях [5, с. 149].

До речі, у згаданому О. О. Дудоровим аналітичному документі, наводилась і інформація про те, що так званий тіньовий, нелегальний ринок лотерей характеризується надприбутковістю, що зумовлює зосередження уваги операторів, задіяних на ньому, на подальшому розвитку тих напрямів своєї діяльності, які цей надприбуток забезпечують. Більш вигідним у зв'язку із цим є, наприклад, розвиток мережі гральних залів, подібних саме до залів для гральних автоматів та букмекерських контор. «Надприбутки дозволяють забезпечити постійне впровадження новітніх технологічних досягнень у гральний бізнес та вдало маскувати азартні ігри під дозволена лотерейну діяльність. При цьому забезпечити належний контроль з метою попередження та виявлення відповідних правопорушень та своєчасно вдосконалювати форми такого контролю державі не вдається. Неefективний контроль у свою чергу породжує безвідповідальність недобросовісних операторів»

[6]. Ці ж самі факти підтверджувалися і матеріали проведених свого часу депутатських перевірок у Комітеті ВРУ з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, які дозволили дійти невтішних висновків щодо сфери незаконної лотерейної діяльності (результати цих перевірок були докладно описані Н. О. Петричко у виконаному нею дисертаційному дослідженні [4]).

Отже, враховуючи всі наведені аргументи, ми дійшли висновку про аргументованість рішення Верховної Ради України про поєднання у межах одного складу кримінального правопорушення (ст. 203-2 КК України) найбільш серйозних порушень законодавства про гральний і лотерейний бізнес.

Література:

1. Гетьманцев Д. Місце інституту правового регулювання відносин у сфері грального бізнесу в системі права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 11 (155). С. 157–161.

2. Рябчук С. В. Кримінологічна характеристика та запобігання гральному бізнесу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 225 с.

3. Туманов В. В. Адміністративно-правове регулювання господарської діяльності з проведення лотерей : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 18 с.

4. Петричко Н. О. Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 258 с.

5. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей: аналіз законодавчих новел. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 144–152.

5. Звіт за результатами дослідження ринку випуску та проведення лотерей. Схвалено Антимонопольним комітетом України 22 лютого 2018 року, протокол № 13. 119 с. URL: [https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/doslidzhennya_rynkiv/Звіт% 20лотереї.pdf](https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/doslidzhennya_rynkiv/Звіт%20лотереї.pdf).

Калініченко З.Д.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

Половинко Д. О.,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня спеціальності
«Економіка», Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Дніпро*

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА, ЇЇ ПРИЧИНИ ТА МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Необхідність виконаного дослідження обумовлена значними масштабами тіньової економічної діяльності в економічних відносинах. Це пов'язано з об'єктивними причинами перехідного періоду, в якому знаходиться Україна на шляху до цивілізованої ринкової економіки.

Зважаючи на це, однією з найактуальніших задач для України на сьогоднішньому етапі розвитку національної економіки є припинення вивозу національного капіталу за межі України при здійсненні експортно-імпортних операцій, а саме, в таких напрямках, де сконцентрований основний експортний потенціал України: гірничо-металургійна і хімічна промисловості в експорті та енергетична промисловість в імпорті. Вважається, що обмеження тіньової діяльності у цій сфері дозволить збільшити інвестиційний потенціал України, зменшити її залежність від іноземного капіталу.

Глобалізація світової економіки безумовно впливає на глобальний характер криміногенних процесів, тінізацію економіки і зміцнення її потужного джерела – організовану злочинність. З огляду на цю обставину, з середині 70-х років за ініціативою Конгресу ООН з питань попередження злочинності, її організовані прояви транснаціонального характеру стали предметом уваги міжнародної спільноти. З того часу постійно проводиться робота стосовно універсалізації відповідного понятійного апарату, розробляються проблеми ставлення до особи злочинця, напрацьовується міжна-

родна нормативно-правова база з питань боротьби з «відмиванням» доходів незаконного походження.

В період розбудови незалежної України не тільки відбулося багатократне зростання обсягів тіньової економіки, але і суттєво змінились її функції та соціально-економічні наслідки. Крім, безумовно, позитивних - забезпечення роботою значних верств населення та підняття рівня їх реальних доходів, в більшості ці наслідки негативні - зменшення дохідної частини бюджетів усіх рівнів через несплату податків, зростання корумпованості, деформація свідомості громадян через отримання доходів поза межами правового поля. Загальновизнано, що такі масштаби тіньової економіки складають загрозу національній безпеці України.

Зазначена проблема сьогодні набуває особливої актуальності у контексті реформування сучасного українського суспільства, тому що тіньовий обіг капіталів відверто загрожує економіці, соціально-політичній сфері, духовним цінностям суспільства, стає одним з основних факторів нестабільності в державі.

Проблема тіньової економіки набула загальнодержавного значення. Лише вивчивши та осмисливши те, що відбувається у тіньовій економіці, можливо розібратися з існуючими тенденціями та повною мірою оцінити реальні процеси, які відбуваються у легальній економіці.[1]

У просторі тіньової економіки виділяють наступні основні зони:

неофіційна економіка – легальні види економічної діяльності, у рамках яких має місце нефіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховання цієї діяльності від податків;

фіктивна економіка – хабарництво, приписки, спекулятивні угоди й інші види шахрайства, зв'язані з одержанням і передачею грошей;

підпільна економіка – усі заборонені законом види економічної діяльності.

Тіньова економіка в Україні, докорінно відрізняється не тільки від «західної», але і від «східноєвропейської». Деякі пояснюють нинішній розмах тіньового бізнесу в нашій країні винятково генетичними передумовами, сформованими ще при соціалізмі. Інші – що специфіка і масштаби тіньової діяльності в сучасній Україні,

насамперед – продукт сьогоднішнього дня, наслідок обраної моделі перебудови економіки і суспільства. [2]

Експансія тіньових економічних відносин є в першу чергу результатом руйнування колишньої державності, що привело до розриву традиційних зв'язків між окремими підприємствами і цілими територіями. Не останню роль у криміналізації господарського життя України грає і значне ослаблення боротьби з економічними злочинами, що виправдуються тезою про необхідність використання капіталів «тіньової економіки» як ресурсної бази економічних реформ. [3]

Поряд з цим, досить очевидними причинами існує цілий ряд глибинних факторів. У першу чергу вплив на активізацію тіньової економіки, що формуються на сучасному етапі розвитку реформи в механізмі аллокації ресурсів і влади; про особливості з'єднання працівника з засобами виробництва; про специфіку розподільних відносин, що формуються.

Суть нового механізму аллокації ресурсів зводиться до того, що окремі інститути економічної системи, використовуючи визначені переваги свого положення (високий рівень концентрації виробництва і капіталу, корпоративна влада), одержують можливість свідомо (у локальних, обмежених масштабах) впливати на параметри виробництва постачальників і споживачів, ринку, соціального життя і так далі.

Прояви цього механізму в перехідній економіці добре відомі. Панування псевдо-державних і псевдо-приватних корпорацій приводить до наростання, диспропорцій, у першу чергу, у господарській структурі, динаміці цін, фінансах.

У результаті національна економіка перетворюється в поле неекономічного суперництва корпоративно-бюрократичних структур, у сферу зіткнення їх владних і регулюючих впливів.

Серед найбільш серйозних наслідків функціонування корпоративних механізмів аллокації ресурсів можна відзначити дивергенцію, що відбулася за останні роки, країни на сильно і слабо корпоративізовані «сектори». У першому з них сконцентровані:

- підприємства, що є монополістами в технологічному, ринковому й інституціональному відношеннях;
- володіють вирішальними масами ліквідних ресурсів;
- корпоративно-бюрократична влада.

До цього сектора відносять ПЕК, фінансово-торговий комплекс і частину промисловості (головним чином, експортну). Тут отримують понадприбуток, що перевершує за своїми масштабами відомі дотепер у світовій практиці.

Другий (немонополізований) «сектор», навпроти відчуває дефіцит ресурсів, керування, технологій. До нього відносять сферу відтворення робочої сили, виробництва споживчих товарів, велику частину сільського господарства.

На практиці спостерігається стійкий перекис у цінах, фінансуванні, кредитуванні на користь першого «сектора», причому причиною такого перекосу є не тільки монополізм, що забезпечує першому сектору значні переваги на ринку, але і дисбаланс у розподілі корпоративної і державної влади, що створює інституціональну «перевагу першого «сектора» над другим».

Саме «різниця потенціалів», що утворилися в результаті дивергенції економіки двох «секторів», стає в нинішніх умовах основним джерелом, поляризуючим тіньові структури і відносини.

До безпосередніх наслідків поляризації економічного простору, що грає важливу роль у створенні живильного для середовища розвитку тіньової економіки, варто віднести: виділення зони виникнення надприбутків; утворення на цій основі бази формування корпоративно-бюрократичних структур, неекономічне суперництво, між якими замінює собою, сьогодні, механізм державного керування; розкол суспільства на дві нерівні частини – зайнятих у привілейованому, сильно корпоративізованому «секторі», і працюючих у регресуючому не монополізованому «секторі» економіки.

Вчені виділяють дві основні складові тіньової економіки:

- економічну діяльність, що є легальною, не прихованою, але й такою, що не підлягає оподаткуванню і з різних причин не враховується офіційною статистикою;
- протизаконну діяльність, свідомо приховувану економічну діяльність.

До першої найчастіше належить виробництво в домашніх господарствах, надання послуг на епізодичній основі, невеликі підробітки (ремонт будинків за участю родичів, сусідів, знайомих, власними силами; догляд за дітьми; прибуток, що отримується з присадибних ділянок тощо). Ця діяльність, як правило, не оподат-

ковується і не враховується при розрахунках валового національного продукту, оскільки здійснити її облік практично неможливо. Даний сектор тіньової економіки в багатьох наукових роботах отримав назву «неформальна економіка».

Друга складова, що традиційно в згаданих працях називається «підпільною економікою», включає до себе як протизаконну діяльність, заборонені в державі види економічної діяльності, так і діяльність, яка повинна враховуватися і контролюватися державою, але суб'єкти такої діяльності навмисно її приховують з метою ухилення від сплати податків або в інших протиправних цілях. До такої діяльності більшість дослідників відносять отримання прихованих доходів, нелегальне виробництво товарів чи надання послуг, розкрадання, відмивання доходів злочинного походження тощо.

До економічних причин можна віднести стихійний характер розвитку ринкової економіки. Це, в першу чергу, – нерівномірність розвитку різних сфер, структур економіки та регіонів, інфляційні процеси тощо. Тіньова складова економіки посилюється, коли держава не може створювати сприятливі умови для функціонування підприємництва. Так, під час економічних криз перехідного періоду від командно-адміністративної до ринкової економіки тіньова економіка отримує додаткові стимули для свого піднесення.

До соціальних причин можна віднести, по-перше, двоїсту природу людини, яка полягає у постійній боротьбі добра і зла. Особисті інтереси часто суперечать суспільним. Це стає мотивом для особистого збагачення у тіньовій сфері економіки. По-друге, диференціацію суспільства за майновими ознаками. В тіньову економіку втягувалися, як правило, представники бідних і маргінальних верств населення. Вони були найчисленнішими представниками тіньової економіки. Основна маса представників кримінальних економічних дій також формується у цьому середовищі.

До правових причин слід віднести недосконалість правової бази. Навіть у ринково розвинених країнах економічні процеси завжди випереджають правову основу. Державне законодавство, як правило, відстає від нових реалій економічного життя. Тому удосконалення правової бази носить перманентний характер. Швидкозмінність умов господарювання дозволяє тіньовій еко-

номіції використовувати прогаліни, які утворюються в правовій сфері. Сюди ж можна віднести суперечність між законодавством та морально-етичними нормами. Інтереси держави, що реалізуються в законодавстві, не завжди співпадають з інтересами більшості суспільства, а іноді навіть знаходяться у суперечності з ними. До цієї ж групи належить суперечність між клановими інтересами та інтересами держави. Слабкість політичної влади призводить до корупції державних чиновників, яка в свою чергу веде до масштабів тіньової економіки.

Це вкрай негативно позначається на надходженнях до бюджету, здатності держави здійснювати масштабні інвестиційні й соціальні проекти, ступені соціального захисту найманих працівників, а також ефективному використанні природних і фінансових ресурсів країни.

Таким чином, системна програма діяльності із детінізації економіки має стати окремим напрямком антикорупційного прориву, розширити сферу впливу і підкреслити свою значущість, яку при нагоді завжди можна перевести в матеріальний еквівалент для держави.

Література:

- 1.Мандибура В.О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження Київ, 2015
- 2.Кужель О. Корупція і розвиток малого бізнесу. Економіка і прогнозування. Київ, 2019

Калиновський О.В.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник начальника відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності,
Національна академія внутрішніх справ,*

Україна, м. Київ

Дерновий В.В.,

*аспірант наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1, Національна академія внутрішніх
справ,*

Україна, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ

Відповідно до статті 19 Конституції України, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами нашої держави [1]. Значною мірою від реалізації цього положення залежить ефективна діяльність органів державної влади. Проте у сферах публічного права службові особи нерідко вдаються до вчинення кримінальних правопорушень.

Своїми протиправними діями вони унеможливають нормальну роботу органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної форми власності, завдають значної шкоди державним і громадським інтересам, охоронюваним законом правам фізичних та юридичних осіб, підривають авторитет держави, грубо порушують встановлений порядок реалізації повноважень службовими особами органів влади, місцевого самоврядування, управлінських структур приватного сектору [2, с. 44-45].

На сучасному етапі функціонування держави проблеми доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності є надзвичайно актуальними, що

обумовлюється постійним еволюціонуванням корупції в світі як соціального явища, а також тим, що запобігання корупції є пріоритетним напрямом державної політики, адже корупційні злочини становлять загрозу не тільки економіці країни, але й впливають на функціонування інституцій держави в цілому. Постійне оновлення антикорупційного законодавства в країнах ЄС, США та України, ратифікація Україною міжнародно-правових договорів покладає на нашу державу низку інших зобов'язань у сфері здійснення належної протидії корупційним проявам, що неможливо без наявності ефективного механізму розслідування кримінальних проваджень про корупційні злочини у сфері службової діяльності.

Як зазначають І.С. Кіпращ та С.М. Стахівський, слідчі (розшукові) дії мають на меті не тільки отримання (збирання) доказів, а й перевірку вже отриманих доказів, що полягає у більш повному та детальному дослідженні слідчим зібраних доказів та їх процесуальних джерел з погляду придатності (належності, достовірності та допустимості) для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, отриманні нових для підтвердження або спростування раніше зібраних доказів [3, с. 279; 4, с. 60].

Згідно з проведеним нами аналізом можна виокремити слідчі (розшукові) дії, які найбільш часто проводяться у провадженні зазначеної категорії, а саме: допит, обшук, огляд місця події, огляд документів, проведення експертизи. Такі ж слідчі (розшукові) дії, як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, слідчий експеримент, пред'явлення особи чи речей для впізнання проводяться, якщо в них виникає необхідність.

Яка зі слідчих (розшукових) дій і в якій послідовності буде проведена, залежить від конкретних обставин кримінального провадження, внутрішнього переконання слідчого чи прокурора та заявлених стороною захисту клопотань.

Однак загальними для всіх слідчих (розшукових) дій є вимоги закону щодо підстав для їх проведення. Такими підставами є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети слідчої (розшукової) дії [5, с. 550].

Слід також зауважити, що специфіка розслідування корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності визначається, крім іншого, необхідністю проведення комплексу слідчих

(розшукових) дій, адже саме так можна забезпечити належне документування відповідних протиправних діянь. Крім того, обставини кримінального провадження та певний склад корупційного злочину можуть обумовлювати проведення слідчих (розшукових) дій у поєднанні з негласними слідчими (розшуковими) та іншими процесуальними діями, або, навпаки, виключати можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зважаючи на загальні вимоги проведення переважної їх більшості – вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 2 ст. 246 КПК України).

Розглядаючи слідчі (розшукових) дій як засобів отримання доказів при розслідування досліджуваного складу злочину, зауважимо, що найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією є допит.

Як свідчить аналіз слідчої практики, початок розслідування досліджуваної категорії злочинів зумовлює, зазвичай, проведення допиту заявника, яким згідно з ч. 1 ст. 60 КПК України є фізична чи юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове провадження, і не є потерпілим. Однак, враховуючи те, що КПК України не передбачає проведення окремого допиту заявника, за конкретних обставин, особа, яка звернулася із заявою про вчинення злочину, може бути допитана як свідок або потерпілий залежно від того, чи завдано такій особі певного виду шкоди корупційним злочином у сфері службової та професійної діяльності.

Під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців можливі кілька типових слідчих ситуацій: коли керівництво державного підприємства дійсно зацікавлене у встановленні обставин вчиненого кримінального правопорушення та сприяє слідчому/детективу у проведенні досудового розслідування; коли керівники державного підприємства, розуміючи, що у них є ризик стати підозрюваними у кримінальному провадженні, не лише не сприяють, а й перешкоджають слідчому/детективу у встановленні усіх обставин злочину.

Перша слідча ситуація, звісно, є сприятливою для сторони обвинувачення та виникає у випадку коли призначене нове керівництво державного підприємства, яке особисто не зацікавлене у при-

критті незаконної діяльності колишнього керівництва державної компанії, або ж коли керівництво державного підприємства дійсно намагається активно протидіяти корупційним проявам у діяльності підлеглих працівників.

Подібні ситуації зустрічаються в практиці органів досудового розслідування є поширеними, що з однієї сторони спрощує збір важливої доказової інформації і дозволяє слідчому/детективу в достій стислі терміни виконати усі необхідні слідчі (розшукові) дії для спрямування матеріалів кримінального провадження з обвинувальним актом до суду.

Проте для його проведення слідчий/детектив має бути абсолютно переконаний в тому, що при такому допиті заявник або потерпілий не змінять свої показання, не зважаючи на загрозу кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань. Адже, як свідчить практика, при розслідуванні в кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності такі випадки зміни зазначеними учасниками своїх показань є непоодинокими, що, зрештою, може негативно вплинути на результати досудового розслідування. До того ж, непоодинокую є ситуація, коли заявник чи потерпілий уникають зустрічі з підозрюваним, необхідність якої диктується порядком проведення одночасного допиту. Враховуючи це, слідчі/детективи, здебільшого й за власною ініціативою не проводять зазначену слідчу (розшукову) дію, й відмовляють у її проведенні стороні захисту. Крім того, закон не визначає, які мають бути розбіжності в показаннях раніше допитаних осіб, а містить лише вказівку на те, що «для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях» проводиться одночасний допит (абз. 1 ч. 9 ст. 224 КПК). Цілком закономірно, що такі розбіжності можуть обумовлюватися зокрема прагненням підозрюваного уникнути кримінальної відповідальності, для чого він дає неправдиві показання, які звісно суперечать показанням інших учасників кримінального провадження. Однак лише в окремих випадках результатом проведення одночасного допиту є зміна особою показань, які вона давала раніше, зокрема неправдивих, унаслідок чого усуваються розбіжності з показаннями інших осіб.

Під час розслідування кримінальних проваджень, неодноразово виконувалися запити компетентних органів іноземних країн

стосовно проведення допиту свідків (зокрема запити прокуратур Чеської Республіки та Швейцарської Конфедерації) як на стадії відсутності підозрюваних осіб, так і на стадії коли окремим особам вже були висунуті офіційні підозри.

При цьому, на стадії коли у справах вже повідомлено про підозру надходив додатковий запит про міжнародну правову допомогу стосовно проведення допиту як свідків тих самих осіб, як і попередній, однак ставилось питання про надання згоди на участь у цих слідчих діях представників сторони захисту – адвокатів усіх 6 підозрюваних, які набули такого статусу в рамках їх справи, та представників правоохоронних органів відповідних країн.

Тому, перед скеруванням переліку питань для проведення в Україні допитів свідків сторона обвинувачення іноземної країни надала стороні захисту можливість надати перелік питань, які вони вважають за необхідне, щоб вони були вказані у запиті про міжнародну правову допомогу, та забезпечила включення цих питань до переліку питань для допиту свідка в Україні.

З огляду на викладене, на стадії досудового розслідування стороні захисту забезпечено реалізацію їх права на перехресний допит шляхом безпосередньої участі у проведенні в Україні допиту свідка, так і шляхом надання переліку питань для допиту свідків.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>

2. Мартиненко В.О. Корупційні діяння як форма зловживання владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями. Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії [Текст] : матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 44-48.

3. Кіпрач І.С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник національної Академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 275–283.

4. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практич. посіб. Київ: Атіка, 2009. 64 с.

5.Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / укл.: О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Будроль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. Т. 1. 768 с.

Карманний Є.В.,

*кандидат технічних наук, доцент кафедри трудового права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна м. Харків*

Крутько К.А.,

*студентка 2 курсу магістратури,
Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна м. Харків*

ОГЛЯД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ У КІБЕРПРОСТОРИ

Паралельно із науково-технічним розвитком людства, нажаль, у світі швидкими темпами змінюється структура злочинності та відбувається її заміщення більш інтелектуальною та не менш небезпечною – кіберзлочинністю. Технологічний прогрес та використання інформаційних технологій надає великі можливості але і тягне за собою негативні явища, одне з яких кіберзлочинність. Дана категорія не відповідає класичній структурі злочину адже головним об'єктом посягання є інформація, а місцем скоєння є інтернет – простір. Не відстає на цьому шляху й Україна, тому вивчення питання про попередження та боротьбу зі злочинами в інформаційній сфері, кіберзлочинами, є як ніколи актуальною та потребує нагального дослідження. Дуже важливим тут постає відпрацювання та введення у повсякденну діяльність як спеціальних правоохоронних органів, так й окремих громадян, - організаційно-правових аспектів протидії організованим злочинності у кіберпросторі.

На сьогоднішній день найбільш розповсюдженими типовими загрозами та об'єктами, що підлягають впливу організованої злочинності у кіберпросторі, фахівці виокремлюють наступні [1]:

1) Соціальні мережі (Facebook, Instagram, Telegram, Viber тощо). В даних соцмережах від користувача уже при реєстрації своєї сторінки вимагають особисті дані та паролі, які при зломі аканту можуть бути викрадені та використані проти особи. Нерідко поведінка адміністраторів соціальних мереж є незрозумілою і сумнівною: чи відбувається така діяльність заради дослідження ринку попиту товарів та послуг, наприкладі діяльності користувачів, чи такий збір персональної інформації - необхідний для передачі спецслужбам або злочинцям [2].

2) Онлайн банкінг і онлайн платіжні системи. Вони зараз постають тривалою потенційною загрозою для особистих даних, так як зараз серед шахраїв є популярним надсилання СМС повідомлень чи дзвінків та вимагання персональних даних клієнта для ніби то вирішення якоїсь нагальної проблеми, пов'язаної з банківським рахунком.

3) Комп'ютерні віруси і кібернапад. Проблема комп'ютерних вірусів на сьогоднішній день виступає вже не такою гострою, адже для боротьби з цим негативним явищем запроваджені досить ефективні антивірусні захисні системи. А от що стосується нагальних проблем, то на передній план виходить кібернапад чи кібербулінг – метод емоційного залякування та заподіяння скоріше моральної шкоди, а не матеріальних збитків особі чи установі.

4) Мобільне рекламне програмне забезпечення. При неохайному завантаженні якогось додатку на свій пристрій особа може не здогадується про додаткові, негативні програми, що також потрапляють на її гаджет і можуть вказати злочинцям дані мобільного пристрою, геолокацію чи контактні дані.

5) Електронні сховища інформації, хмарні сховища даних по типу Google Drive, One Drive, iCloud та інші. Якщо у особи захищений пристрій, то існує ризик витоку персональної інформації або її спеціального захоплення злочинцями.

6) Електронні засоби «розумного міста». Разом з їх перевагами відзначають й виклики, які виникають під час масштабного використання різноманітних мобільних додатків, програм, великих да-

них тощо. Через високу концентрацію управління містом в онлайн режимі зростають ризики кібернападів та злочинності в цілому, адже за кожним нашим запитом в інтернеті слідкують, щоб дізнатися про вподобання тієї чи іншої людини, і чи не буде хтось користуватися такою можливістю для контролю суспільства. Приклад управління особою за допомогою глибоко впровадженої системи «розумного міста»: вже зараз можливо виключити будь яку людину із суспільного життя навіть не відправляючи її до виправних закладів, достатньо лише відключити особу від загальної системи і відразу зникають блага суспільства [3]. Таким чином, чим більше нашої інформації буде зосереджено в онлайн режимі тим більше у кіберзлочинців шансів використати її проти вас.

Даний перелік не вичерпним, адже в умовах інноваційного розвитку цифровізації видозмінюється і кіберзлочинність. Причинами цього стрімкого розвитку виступають: прибутковість, яка не потребує великих затрат; складність розслідування кіберзлочинів, а тому і незначні ризики викриття; моральний аспект - відсутність у злочинця відчуття провини через те, що він може не знати жертву.

Розглянемо правові аспекти протидії організованій злочинності у кіберпросторі. В багатьох зарубіжних країнах ці питання координуються відповідно до розробленої та діючої стратегії кібербезпеки. США та більшість країн ЄС у своїх стратегіях виносять питання боротьби з кіберзлочинністю на ключові позиції. Для України така тенденція є, в цілому, позитивною - власна стратегія щодо захисту кіберпростору знаходиться у стані розробки та становлення, створена та діє кіберполіція – орган, що займається попередженням та розслідуванням даного виду злочинності. В Україні існує й низка нормативно – правових актів, які стосуються правового забезпечення кібербезпеки, зокрема: Закони України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», «Конвенція про кіберзлочинність» та інші.

Слід зазначити, що у правовому аспекті складність виявлення, розслідування та припинення кіберзлочинів пов'язана зі збері-

ганням інформації на електронних носіях та у «хмарах», доступ до яких обмежено як власником самих персональних даних так і власником ресурсу, який може знаходитися на території іншої держави. Інша держава – інша юрисдикція, отже для розслідування треба правильно застосовувати законодавство тієї держави, де виявлено сліди кіберзлочину.

З кожним роком кіберзлочини стають дедалі масовішими й небезпечнішими, вони є найдинамічнішою групою суспільно небезпечних діянь. Всі пам'ятають, як у 2017 році в Україні відбулася масштабна атака вірусом PetyaA - були уражені енергетичні компанії, банки, аеропорти «Бориспіль» і «Харків», Чорнобильська АЕС, урядові сайти, київський метрополітен тощо. Такого масштабного вторгнення в сервери вітчизняних компаній наша країна ще не зазнавала. За даними експертів Міжнародного валютного фонду, економічні втрати від атаки вірусу PetyaA становили майже 850 млн доларів [4]. Водночас заяви постраждалих компаній до кіберполіції про втрату даних часто залишались без відповіді, адже знайти та притягти до відповідальності зловмисника в цьому разі виявилось неможливо.

Хакерські атаки протягом 2020 року коштували світовій економіці понад трильйон доларів, завданий від цього збиток є на 50 % вищим, ніж був у 2018 році, - про це повідомляють американська компанія McAfee, яка спеціалізується на комп'ютерній безпеці, та Центр стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS). Збитки, завдані хакерами у 2020 році, становлять понад один відсоток світового ВВП [5]. Відбулося зростання кількості випадків використання програм-здринників (за допомогою яких зловмисники закодовують дані й вимагають відкуп за їх розкодування), кількості фішинг-атак, крадіжок Email-акаунтів, використання шпигунського програмного забезпечення та крадіжок криптовалют. Одним з факторів, який посприяв збільшенню кількості кіберзлочинів, є той, що багато працівників цього року перейшли на віддалену роботу через пандемію коронавірусу, й мають віддалений доступ до робочих комп'ютерних систем.

За даними вітчизняного МВС за останні п'ять років рівень кіберзлочинності в Україні виріс у 2,5 рази та збільшилась кількість таких злочинів, як: втручання в роботу інформаційних систем та

банківської інфраструктури, їхнє навмисне пошкодження; незаконне збирання, зберігання і використання, знищення і поширення персональних даних і інформації з обмеженим доступом; створення електронних каналів розповсюдження зброї та наркотиків; незаконні фінансові операції; крадіжки та шахрайство в інтернеті; поширення спаму та вірусних програм тощо [6].

Таким чином, дослідивши світові тенденції розвитку кіберзлочинності та статистику збитків, завданих кібератаками, можна переконатися в наявній потребі напрацювання ефективної системи заходів протидії організованій злочинності у кіберпросторі. Ефективними та дієвими організаційно-правовими аспектами попередження та протидії кіберзлочинності може буде блокування (обмеження) доступу до певних веб-ресурсів, що здійснюватимуть інтернет провайдери, оператори, власники веб-сайтів за наявності на них інформації, що містить ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Також, слідування таким простим правилам, як встановлення надійного паролю чи користування антивірусними програмами для роботи з комп'ютером можуть зберегти персональні дані від протиправних посягань організованої злочинності у кіберпросторі.

Література:

1. Крутько К.А., Карманний Є.В. Тенденції розвитку та система ефективних заходів попередження і протидії кіберзлочинності // Матеріали XII-ї наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Безпека людини і реалізація права на працю в сучасних умовах життєдіяльності», 22 – 23 квітня 2021 р. – Х.: Нац. юрид. ун-т, 2021. – С. 196 – 205.

2. Карманний Є.В., Ковжого С.О., Оборська О.А. Аспекти збирання персональних даних у соціальних мережах – як виклики та загрози інформаційній безпеці сьогодення // Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2016): матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 28-30 квітня 2016 року. – К.: УБС НБУ, 2016. – С. 153 – 157.

3. Петренко М.О., Карманний Є.В. Smart city – сучасний підхід до безпеки чи цифровий концтабір майбутнього // Матеріали XI-ї

наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Безпека людини і реалізація права на працю в сучасних умовах життєдіяльності», 23 – 24 квітня 2020 р. – Х.: Нац. юрид. ун-т, 2020. – С. 355 – 361.

4. Газізова Ю. Кіберзлочинність в Україні. Ера цифрових технологій – ера нових злочинів. Електронне видання Юрист&Закон. № 12, частина 2, 2020.

5. Сидоржевський М. Кіберзлочинці у 2020 році завдали у світі збитків на трильйон доларів – дослідження. Постійне посилання: <https://p.dw.com/p/3mN9i>

6. Комісарова О. Кіберзлочинність в Україні за 5 років зростає понад два рази. Суспільне/новини, 2020. Постійне посилання: <https://suspilne.media/65849-kiberzlocinnist-v-ukraini-za-5-rokiv-zroslo-u-ponad-dva-razi-avakov>

Кідіна Н.В.,

*начальник юридичного управління секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України,
Україна, м. Київ*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВИБОРУ ПРАВОВИХ САНКЦІЙ НА СТАДІЇ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ, ЩО ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Докорінні соціально-економічні та політичні зміни в країні, вступ України до Європейської спільноти та необхідність виконання рекомендацій Ради Європи щодо дотримання Єдиних європейських пенітенціарних правил поведіння із ув'язненими потягли за собою зміни у кримінальній та кримінально-виконавчій політиці, реформування правової та організаційної основи кримінально-виконавчої системи, намагаючись наблизити її до світових стандартів.

Перелік видів кримінальних покарань, передбачений ст. 98 КК України, є вичерпним і визначений з урахуванням віку і специфіки

особи неповнолітнього. Кримінальне законодавство передбачає також застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного впливу.

Викликає занепокоєння те, що характерною особливістю злочинності неповнолітніх нині є жорстокий характер злочинів, що вчиняються неповнолітніми, їх корисливо-насильницьке спрямування, поруч з більш-менш стійкою кількістю всіх злочинів неповнолітніх.

Вивчення проблеми злочинності неповнолітніх вимагає врахування не лише конкретної ситуації – політичної і соціально-економічної, на фоні якої формуються і розвиваються криміногенні процеси, а й психоемоційних перевантажень і посилення кризи в сімейних стосунках, які, водночас, сприяють відродженню дитячої бездоглядності як соціального явища [1].

Перші теоретичні розробки питань системи покарань відображені в працях М.М. Гернета, А.Я., М.С. Таганцева, М.А. Чельцова-Бебутова, О.О. Жижеленка. Пізніше суттєвий внесок у вирішення проблем кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх зробили в своїх працях, зокрема, такі вчені: З.А. Астеміров, Г.С. Гаверов, Й.М. Гальперін, І.О. Кобзар, Л.М. Кривоченко, В.А. Ломако, Г.М. Міньковський, А.А. Прімаченко, А.П. Тузов.

Водночас окремі питання залишаються недостатньо дослідженими. До таких не достатньо розроблених проблем належать: потреба подальшої диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх різного віку; вікова неосудність; правова природа примусових заходів виховного характеру; система особливих покарань для неповнолітніх.

Універсальною підставою і критерієм диференціації та індивідуалізації покарання, на нашу думку, є суспільна небезпека злочину і особи винного. Цей висновок повністю відповідає положенням частин 1 та 2 статті 65 КК України. При призначенні покарання враховується: 1) характер і ступінь суспільної небезпеки злочину і 2) особу винного. Хоча стосовно особи винного законодавець і не вживає поняття «суспільна небезпека», проте вона мається на увазі.

Що стосується судової практики, то про диференціацію покарання можна говорити лише в плані її вивчення на основі стати-

стичного методу, що дозволяє встановити, наприклад, які види покарань, їх строки або розміри призначаються судами з урахуванням тих чи інших видів злочинів або типових властивостей осіб, які їх здійснюють (наприклад, з'ясувати які види покарань, їх терміни призначаються судами за вбивство без обтяжуючих обставин і за те саме діяння, вчинене при кваліфікованих обставинах, за простий або кваліфікований рецидив злочинів).

Незважаючи на достатню кількість видів покарань для неповнолітніх, що вчинили кримінальні правопорушення, встановлених кримінальним законом, суди мають серйозні проблеми при виборі і призначенні покарань, що підтверджується наступними статистичними даними. Наприклад, за вироками судів до неповнолітніх застосовано наступні види покарань: позбавлення волі на певний строк в 2013 р. – 1153 (арешт – 38, виправні роботи – 2, громадські роботи – 325, штраф – 468), 2014 р. – 725 (арешт – 34, виправні роботи – 1, громадські роботи – 282, штраф – 365), 2015 р. – 585 (арешт – 30, виправні роботи – 0, громадські роботи – 305, штраф – 387), 2016 р. – 495 (арешт – 328, виправні роботи – 7, громадські роботи – 287, штраф – 316), 2017 р. – 416 (арешт – 14, виправні роботи – 0, громадські роботи – 197, штраф – 351), 2018 р. – 257 (арешт – 14, виправні роботи – 0, громадські роботи – 159, штраф – 334), 2019 р. – 283 (арешт – 12, виправні роботи – 1, громадські роботи – 123, штраф – 402), 2020 р. – 259 (арешт – 11, виправні роботи – 0, громадські роботи – 116, штраф – 347) [2].

Основною причиною такого становища є «непрацездатність» системи покарань, система покарань не може бути реалізованою в повному обсязі. У зв'язку з чим порушуються єдність системи і взаємозв'язок її елементів цієї з різних причин – брак механізму реалізації покарань, відсутність спеціальних закладів для відбування покарань (наприклад, арештних домів). Порушення єдності системи і незастосування багатьох покарань веде до надмірного (іноді, не обґрунтованого) застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Як свідчить наведена судова практика застосування покарань до неповнолітніх, що вчинили злочини, із п'яти видів покарань фактично застосовуються лише два: позбавлення волі на певний строк і штраф. Таким чином, чинна система покарань неповнолітніх у значній частині не працює.

Головним чинником незастосування зазначених видів покарань є брак коштів в бюджеті держави, оскільки для відбуття, зокрема, арешту потрібні арештні дома, а їх слід збудувати, тому що вільних об'єктів для цього немає. Громадські роботи, які як вид кримінального покарання (ч.1 ст.100 КК України), полягають у виконанні у вільний від роботи чи навчання час безплатних суспільно корисних робіт, можуть бути введені в дію без значних витрат і в досить короткі строки.

Органи, які повинні виконувати це покарання, створювати не потрібно, адже вони вже створені, – це пенітенціарні інспекції. Однак громадські роботи є безплатними лише для засуджених, а організація, яка буде використовувати працю засуджених, зобов'язана оплачувати її за діючими розцінками і перераховувати цю плату до відповідного бюджету. Отже, безплатні роботи перетворюються в оплатні, і за таких обставин організувати громадські роботи з урахуванням їх тривалості (2 години на день) важко. Майже таке становище і з виправними роботами. У розв'язанні цієї проблеми, на наш погляд, важливе значення має розширення сфери застосування покарань, що не пов'язані з позбавленням волі, і введенням до системи нових покарань, які також не пов'язані з позбавленням волі. У зв'язку з чим слід внести декілька пропозицій стосовно вдосконалення системи покарань для неповнолітніх, що вчинили злочини.

По-перше, як найшвидше ввести в дію «відкладені» види покарань: виправні і громадські роботи, щоб суди мали можливість застосовувати покарання, які не пов'язані з позбавленням волі. З цією метою, ми вважаємо, було б доцільним зобов'язати органи місцевого самоврядування разом із кримінально-виконавчими інспекціями розробити програму дій щодо забезпечення неповнолітніх, засуджених до громадських робіт, робочими місцями у сфері благоустрою територій адміністративно-територіальних одиниць, соціального патронату. Що стосується такого виду покарання як виправні роботи, то на нашу думку, було б доцільним зобов'язати керівників підприємств, установ, організацій резервувати певний відсоток робочих місць для працевлаштування неповнолітніх, що будуть відбувати таке покарання. За часів Радянського Союзу практика такого резервування робочих місць існувала для молодих осіб, які після закінчення середньої школи не вступали до вищих

навчальних закладів. Разом з тим, треба передбачити відповідне фінансове стимулювання таких підприємств.

По-друге, є підстави вважати, що до чинної системи покарань неповнолітніх доцільно ввести деякі нові види покарань, які не будуть пов'язані з позбавленням волі. Наприклад, обмеження свободи з обов'язковим направленням неповнолітнього до виправного центру; із заборонаю змінювати місце проживання, навчання, роботи; покидати житло в певні години доби; спілкуватися з потерпілим або його родичами. Ці обмеження доцільно б було поєднати з вимогою відшкодувати шкоду, заподіяну злочинними діями неповнолітнього, влаштуватися на навчання, роботу, відвідати спеціальні навчальні або опікунсько-допоміжні програми.

По-третє, нам здається, що потрібно переглянути максимальний строк покарання у виді позбавлення волі, через те, що 15 років встановлені в законі не обґрунтовані ні соціально, ні економічно. Як відмічається в літературі, ад тривалі (понад 10 років) строки позбавлення волі є неефективними і призводять до негативних наслідків, оскільки після 7-8 років реального відбуття цього покарання відбувається психологічний зрив, що призводить до подальшого руйнування особистості. І можна собі уявити, які вже дорослі особи будуть звільнятися з місць позбавлення волі після відбуття такого максимального строку покарання. Найбільш ефективними строками позбавлення волі є 1-3 і 3-10 років.

Одночасно можна погодитися з думкою дослідників і практиків щодо необхідності введення до системи кримінального судочинства при розгляді справ про злочини неповнолітніх «відновного правосуддя», сутність якого полягає у примиренні сторін (потерпілого та злочинця). Такі заходи повинні застосовуватися, коли: 1) обвинувачений зізнався у вчиненні злочину; 2) злочин є не тяжким; 3) звинувачений не є стійкою криміналізованою особистістю; 4) наслідки процедури примирення більшою мірою, ніж покарання злочинця, відповідають потребам потерпілого. Головним результатом цієї процедури примирення повинно стати видужання жертви злочину, відшкодування шкоди, завданої потерпілому, участь всіх учасників примирення (злочинця, потерпілого, їх батьків або опікунів, третіх осіб).

На наш погляд, чинна система покарань неповнолітніх є прогресивним надбанням національного законодавства, свідомим

гуманного підходу до розв'язання проблеми злочинності неповнолітніх. Однак, звуження системи покарань через нереалізацію деяких з них є досить шкідливим, оскільки ускладнення реалізації принципу індивідуалізації покарання веде до порушення основних принципів судочинства – законності та справедливості покарання. А це не допустимо у житті демократичної і правової держави.

Література:

1. Кідіна Н. В. Організаційно-правові основи ресоціалізації неповнолітніх засуджених: зарубіжний досвід. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.) / [редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. С. 188–192.;

2. Судова влада України [Електронний ресурс] : [Веб-портал]. – Електронні дані. – Київ, 2021 – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення 10.09.2021) – Назва з екрана.

Колб О. Г.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого, Заслужений юрист України*

Попельнюк Т. В.,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Волинського національного університету ім. Лесі Українки*

ВПЛИВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПЕРСОНАЛОМ КОЛОНІЙ НА ЗАГАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Як свідчить практика, щорічно у сфері виконання покарань України вчиняються кримінальні правопорушення з боку персо-

налу колоній, кількість яких в останній період (2017-2021 р.р.) постійно зростає та набуває загрозливих форм для забезпечення правопорядку у місцях позбавлення волі. При цьому варто констатувати, що дана тенденція склалась ще у перші роки незалежності України.

Цей висновок підтверджено й на нормативно-правовому рівні, зокрема у Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої у 2017 році Кабінетом Міністрів України, з цього приводу зазначено, що однією з проблем, яка впливає на ефективність виконання завдань, покладених на ДКВС України, є вчинення персоналом органів та установ виконання покарань корупційних та кримінальних правопорушень у вказаній сфері суспільних відносин. При цьому варто констатувати, що дана тенденція склалась ще у перші роки незалежності України та має місце у сьогоденні, характеризуючись постійним щорічним зростанням кількості вчинених персоналом ДКВС України корупційних і кримінальних правопорушень як в абсолютних цифрах, так і у розрахунку на 1 тис. осіб, при зменшенні у той самий час кількості засуджених, зокрема, до позбавлення волі. Так, якщо у 1991 році персоналом колоній було вчинено 19 злочинів [1, с. 22] при тому, що в УВП для засуджених до позбавлення волі відбували покарання 152 тис. таких осіб [1, с. 1], то у 1998 році (останньому звітному періоді перебування органів і установ виконання покарань у складі МВС України) – 4 злочини [2, с. 56] (кількість засуджених у колоніях у 1998 р. складала більше 200 тис. осіб) [2, с. 4]).

Суттєво не змінилась ситуація й у часи функціонування системи ДДУПВП у якості центрального органу виконавчої влади, що реалізовував державну політику у сфері виконання покарань України (1999-2010 р. р.), а саме – у середньому щорічно персоналом колоній вчинялось від 14 до 57 злочинів у сфері виконання покарань [3, с. 50-61].

У той самий час, після підпорядкування органів і установ виконання покарань Міністерству юстиції України, ліквідації ДПтС та його територіальних управлінь виконання покарань (2011-2016 р. р.) відбулось різке зростання кількості злочинів та корупційних правопорушень, що вчинялись персоналом виправних колоній. Зокрема, у цей період кількість зазначених суспіль-

но небезпечних діянь щорічно складала до 100 і більше випадків при тому, що кількість засуджених, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, по зрівнянню з 1999-2010 р. р. зменшилась на 30%. Так, у 2016 році було зареєстровано 102 кримінальні провадження, вчинені персоналом ДКВС України у сфері виконання покарань, що на 9 випадків менше ніж у 2015 році (-8%) [4, с. 12]. Крім цього, у 2016 році за вчинення корупційних правопорушень до адміністративної відповідальності було притягнуто 5 осіб з числа персоналу органів та установ виконання покарань (у 2015 р. – 16 або на 69% більше) [4, с. 14]. При цьому варто зазначити, що у 2016 році на 13% у порівнянні з 2015 роком зменшилась кількість засуджених, які тримались у місцях позбавлення волі [4, с. 6].

Кардинально не змінились кількісно-якісні показники злочинності, суб'єктом яких був персонал ДКВС України й у подальші роки (2017 – 99 кримінальних правопорушень; 2018 – 84; 2019 – 76; 2020 – 83). І це при тому, що кількість осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі, скоротились по зрівнянню з 2016 роком на 25% [5]. Такі ж тенденції збереглися і щодо вчинених персоналом органів та установ виконання покарань корупційних правопорушень (2017 – 8 випадків; 2018 – 22; 2019 – 20; 2020 – 13) [5].

Вже це свідчить про неналежний рівень та ефективність запобіжної діяльності у сфері виконання покарань України та про наявність у сучасних умовах (повного підпорядкування системи ДКВС України у 2016 році та проведення реформ у даній галузі суспільних відносин з 2017 року) складної прикладної проблеми, що потребує вирішення з використанням існуючих наукових можливостей, сил і ресурсів.

Саме зазначені обставини й обумовили актуальність даної роботи та її теоретичне і практичне значення.

При цьому методологічне підґрунтя для проведення вказаного наукового дослідження склали дисертації тих учених, які розробляли цю проблематику у відповідні періоди, а саме: О. А. Мартиненко «Злочини серед працівників ОВС України: їх детермінація та попередження», у якій він дослідив даний вид злочинності, що мала місце у 1991-2006 р. р.; Ю. О. Новосад «Оперативно-розшу-

кові заходи запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній», який у своїй дисертації охопив вивченням 1991-2010 р. р.; В. В. Лопоха «Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом виправних колоній України», у роботі якого досліджені зазначені протиправні діяння, що були зареєстровані у 1991-2015 р. р.; Я. О. Ліховіцький «Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України», який дослідив це суспільно небезпечне явище, що мало місце у сфері виконання покарань на протязі 1991-2017 р. р.; ін.

Результати проведеного аналізу кількісно-якісних показників кримінальних та корупційних правопорушень, вчинених персоналом колоній України у 2017-2020 р. р. дозволяють зробити висновок про те, що у вказаний період у сфері виконання покарань й надалі продовжували розвиватись ті негативні тенденції, що склались у 2010-2016 р. р., коли органи та установи виконання покарань були підпорядковані Міністерству юстиції України, яке у силу відсутності відповідного практичного досвіду з питань виконання – відбування покарань, а також повноважень щодо проведення ОРД та інших елементів правоохоронної діяльності, об'єктивно у сьогоденні не в змозі ефективно запобігти випадкам протиправної діяльності зазначених суб'єктів суспільно небезпечних посягань. Крім цього, поряд з раніше визначеними на нормативно-правовому, науковому та практичному рівнях детермінантами, які породжують і обумовлюють вчинення персоналом колоній кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань України, на рівень цих суспільно небезпечних діянь впливають й інші причини і умови, які стали наслідком сучасної пенітенціарної, як це впливає із змісту Концепції 2017 року [6], політики України, що в свою чергу, обумовлює необхідність по-новому та більш комплексно й системно підійти до вирішення існуючих у зв'язку з цим проблем у зазначеній сфері суспільних відносин [7].

Література:

1. Некоторые показатели деятельности уголовно-исполнительной системы МВД Украины в 1991 году. Киев: Главное управление по исполнению наказаний МВД Украины, 1992. 28 с.

2. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1998 році: інформ. бюлетень. Київ: Державний департамент України з питань виконання покарань, 1999. 87 с.

3. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія. за заг. ред. д.ю.н., проф. Коваленка В. В. Київ: Атіка-Н, 2011. 367 с.

4. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

5. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2020 році. Режим доступу: <https://kvs.gov.ua/important-info/for-public/>

6. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>.

7. Попельнюк Т. В. Про діалектичний взаємозв'язок і взаємообумовленість структурних елементів кримінологічної характеристики злочинів, що вчиняються у сфері виконання покарань України. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2020 № 3 (13). С. 137-144.

Колодяжний В. С.,

старший викладач,

Національна академія Служби безпеки України,

Україна, м. Київ

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

На сучасному етапі корупція офіційно визнана однією із основних загроз національній безпеці України, оскільки спричиняє

руйнівний вплив на всі сфери життя українського суспільства та форм суспільної свідомості, є серйозною перепорою для реформ в економіці, гальмує становлення ринкових інститутів, перешкоджає надходженню інвестицій та є однією з головних загроз для демократії України.

Так, корупція – використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття такої вигоди для себе чи інших осіб або надання неправомірної вигоди особі на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

На нашу думку, корупція підриває засади демократичного устрою, довіру до влади, порушує принципи верховенства права, справедливості й рівності перед законом, відповідальності за вчинене діяння, чесної конкуренції, призводить до зростання тіньової економіки та падіння авторитету держави у міжнародному співтоваристві.

Крім того, корупція має системний і комплексний характер (зокрема йдеться про політичні, економічні, соціальні та міжнародні аспекти цього впливу) та є небезпечним соціально-політичним явищем, яке виступає як одне із ключових загроз, як національній безпеці, так і економічній безпеці України та потребує глибокого дослідження цього явища та формування комплексу превентивних заходів.

Враховуючи вищевикладене, економічна безпека держави є базисом в системі національної безпеки держави, крім того забезпечує матеріальну основу забезпечення незалежності, суверенності та належного рівня життя населення. Враховуючи, що національна безпека країни реалізується через державне фінансування, основою якого є ВВП, то саме економічна безпека є тією основою, яка забезпечує всі види безпеки від зовнішніх до внутрішніх загроз та забезпечує конкурентоспроможність держави на міжнародній арені, а також нормальне становлення і розвиток держави.

Аналізуючи дані Київського міжнародного інституту соціології в 2015-му році 94,4% українців рахували корупцію дуже серйозною проблемою для країни, в 2018-му році таких було 93,7%, а у 2021-м – 93,5%.

Отже, запобігання корупції має бути комплексним організованим і науково обґрунтованим процесом впливу держави та інших спеціально уповноважених суб'єктів на негативні фактори цього протиправного явища. Попереджувальний зміст такого запобігання зосереджено на нейтралізації причин та умов корупційної злочинності, а також інших криміногенних чинників, що впливають на формування особистості [2, с. 129].

Таким чином, враховуючи, що рівень корупції в Україні на даний час залишається високим та є однією з головних проблем сучасного суспільства, тому створює реальну загрозу національній безпеці України, демократичному розвитку держави та суспільству, конституційному ладу, а саме: підриває авторитет країни та завдає значної шкоди демократичним засадам функціонуванню державного апарату, управління суспільством, обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, а також порушує принципи верховенства права та встановлений порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, руйнує моральні та суспільні цінності, дискредитує державу на міжнародному рівні, а також знижує інвестиційну привабливість України.

Література:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України / Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Шевченко О.В. Основні принципи протидії корупції / О. В. Шевченко // Вісник Вищої ради юстиції. –2011. –№1 (5). – С.129–133.

Коломієць Юлія,
*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
Україна, м. Одеса*

КОРИННІ ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОСТІ

Процес глобалізації супроводжує людство протягом усієї історії його існування. Він стосується усіх аспектів людського життя: політики, економіки, громадського спілкування, соціокультурного розвитку та ін. Термін «глобалізація» з'явився понад 400 років тому, але широке його використання почалося із стрімким впровадженням цифрових технологій та створенням Всесвітньої мережі (Всесвітнього павутиння), яка стала для людства своєрідним ящиком Пандори, що містить як блага, так і нещастя, які дуже важко контролювати. Одним з благ глобалізації людства є можливість протидіяти злочинності на світовому рівні, але як виробити єдиний стратегічний план у цьому напрямку, якщо в кожній державі, незважаючи на тривалий процес інтеграції національних форм життя до світових стандартів, збереглися власні основи буття людини та суспільства?

У березні 2021 року відбувся XIV Конгрес ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя в діяльність органів правопорядку. Результатом цього конгресу стало прийняття Кіотської декларації. Серед завдань Декларації є усунення причин злочинності, включаючи її корінні причини, що пов'язані із протидією бідності, дисфункціями економічного розвитку, освіти та ін.

Бідність, дисфункція економічного розвитку та освіти, дійсно, взаємопов'язані фактори, що впливають на рівень злочинності, але це не корінні причини, це наслідки порушення соціальної справедливості, обумовлені капіталістичною економікою. Проявами порушення соціальної справедливості є: відсутність рівності можливостей, вибірковість дії закону та відсутність невідворотності відповідальності за вчиненні правопорушення.

Відсутність рівності можливостей розпочинається в закладах освіти. Не секрет, що студенти, які навчаються в Україні в одному

вузі, на одному факультеті і, навіть, в одній групі, знаходяться не в рівних умовах. Через корупцію у навчальних закладах студенти та викладачі часто стикаються з ситуацією, коли один і той самий диплом отримують як той студент, який ходив на заняття, виконував задані завдання, приймав участь у наукових семінарах і конференціях, так і той, хто майже не відвідував заняття, не виконував самостійні завдання, не приймав участь у наукових заходах. Але на цьому порушення соціальної справедливості не припиняється. Студент, який вчився погано, але має фінансову підтримку та зв'язки, буде мати кращу роботу, ніж той, який розпочне кар'єру, розраховуючи лише на власні можливості. Реформування освіти в Україні є ключовою ідеєю сучасної політики держави. Причини низької якості освіти, як правило, бачать у соціалістичній спадщині, але насправді це не так. Саме завдяки соціальній інерції, джерелом якої є система освіти, створена за часів Радянського Союзу, освіта в Україні досі існує, але під впливом ринкової економіки вона опинилася в умовах вимирання. Товаро-грошові відносини, на які перетворилися відносини між студентами та викладачами, призвели до того, що замість прогресивних функцій освіта почала виконувати дисфункції небезпечні для суспільства. Скорочення навчальних закладів не вирішить існуючу проблему, а навпаки посилить її, адже від накопичення капіталу знань окремої людини залежить добробут держави та суспільства в цілому.

Зазначена проблема характерна не лише для України. З нею стикаються майже усі держави з капіталістичною економікою. Так, професор, Джон Сакс із Колумбійського університету у своєму публічному виступі заявив, що розвиток суспільства залежить від некомерційних університетів. В якості негативного прикладу він згадав університет Трампа, який за словами професора досягає успіху за рахунок амбіцій людей, у яких беруть гроші і нічого не дають замість них (не дають знання). Америку часто сприймають як країну можливостей. І це дійсно так, якщо ви розпочнете життя з мільярду доларів. В Америці, дійсно, є можливість просунути вперед, якщо ти достатньо талановитий, але це є виключенням. Життєві перспективи людини, народженої на дні суспільства, порівняно з тими, хто народився на горі, суттєво відрізняються. Доля американця залежить від доходів та освіти батьків, більше

ніж в будь-якій іншій розвинутій країні. Нерівність доходів створює пастку бідності і пастку багатства [1].

У нас є усі підстави для висновку, що обидві пастки небезпечні для суспільства, обидві порушують принцип балансу – принцип за яким створений увесь світ, порушення якого призводить до різного роду катаклізмів. Бідність змушує людину порушувати закон, багатство дозволяє його порушувати. Якщо в першому випадку людина порушує закон з метою задоволення первинних природних потреб, то в другому випадку людина порушує закон з метою задоволення своїх амбіцій, обумовлених комплексом Бога, або через нудьгу, яка виникає тоді, коли усі матеріальні потреби задоволені, але усвідомлення необхідності духовного розвитку немає.

Можна скільки завгодно говорити про важливість соціокультурних та духовно-моральних факторів для розвитку суспільства, але нічого не зміниться. Розвиток сучасної економіки заснований не на тих етичних нормах та принципах, про які пишуть у підручниках для студентів і новачків. Наприклад, серед основних принципів етики бізнесу називають наступні: «1. Відповідальність бізнесу – від блага акціонерів до блага його ключових партнерів. 2. Економічний і соціальний вплив бізнесу – до прогресу. 3. Справедливості та світової спільноти; етика бізнесу – від букви закону до букви довіри. 4. Повага правових норм. 5. Підтримка багатосторонніх торгових відносин. 6. Турбота про навколишнє середовище. 7. Відмова від протизаконних дій» [2, с. 105]. Фактично діють зовсім інші принципи: «1. Внутрішні: скептичне ставлення до етики в бізнесі, песимізм, фаталізм, перекладання відповідальності на інших, невпевненість у своїй моральній послідовності, моральна нестриманість, страх стати неконкурентоспроможним, завищена самооцінка. 2. Зовнішні: закони, суспільна думка, підкуп чиновників, недобросовісність ділових партнерів, застосування силових методів у стосунках із партнерами, необов'язковість у ділових комунікаціях» [2, с. 106]. Займатися підприємницькою діяльністю, не порушуючи закон, майже неможливо. Бізнес вимагає жорсткої гри, де мета виправдовує засоби. І це знову ж таки не стосується тільки України.

Джон Сакс навів конкретні приклади того, як в США порушуються антимонопольні норми, метою яких є забезпечення принци-

пу вільної конкуренції. За його словами, конкуренція може знизити прибуток, і в деяких випадках так і відбувається, тому в багатьох сферах економіки конкуренція не працює. Створюється лише враження того, що конкуренція є і вона працює. Наприклад, в США є вузи, в яких студентів навчають різним вивертам, як зробити прибуток монопольним. Їх навчають не тому, як зберегти один одного для співпраці, а тому як зробити вигляд, що така співпраця є. Якщо ви приїдете в Нью-Йорк, ви побачите багато різних аптек, серед них є Уолгрінс і Дуетн Рід. Більшість людей не знає, що вони належать одній компанії і усе це зроблено, щоб заплутати людей [1].

Про необхідність урівноваження бідності та багатства відомо давно і певні спроби у цьому напрямку робляться. Наприклад, багаті люди іноді роблять щедрі пожертвування. Такі пожертвування допомагають не вмерти від голоду, але не сприяють всебічному розвитку особистості, тому і багаті, і бідні залишаються кожний у своїй пасці.

Небезпечність багатства та бідності є невід'ємними частинами нашого життя, її прояв можна знайти не тільки на сторінках підручників з історії, але й в художній літературі, в якій більш наглядно зображено те, як багатство та бідність фізично і духовно знищують особистість людини. У соціально-психологічній драмі «Борислав сміється» видатного українського письменника І. Я. Франко дуже точно та переконливо показаний колорит українського життя, різноманіття людських типів і доль, зламаних як бідністю, так і багатством. Якщо у сучасному світі нічого не зміниться людство може опинитися на порозі світової війни, адже завдяки процесам глобалізації у пасці бідності та багатства опинилася не тільки окремо взята людина чи соціальна група, а цілі держави. Можливо кожна держава сама має розробляти стратегічний курс свого розвитку. Як писав Т. Г. Шевченко:

«В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля».

Корисними для подальшого розвитку України є дослідження доктора економічних наук, Т. Є. Унковської. На її думку, власники великого бізнесу та інші, потрапивши в політику і маючи такі властивості мислення і поведінкові стереотипи, як ірраціональна жадоба збагачення, вже не тільки захищають свій бізнес, а й намага-

ються відібрати його у інших, тим самим запускаючи новий виток порочного кола бідності для країни [3]. Унковська Т. Є. вважає, що вийти з цього порочного кола можна розробивши оптимальний механізм остаточного закріплення прав власності та недопущення нових рейдерських захоплень і переделу власності.

Насправді правовий механізм захисту прав власності в Україні існує, але загроза кримінальної відповідальності не стримує представників політичної еліти від вчинення зазначених кримінальних правопорушень, навпаки кримінально-правові норми стають знаряддям, за допомогою якого політики та бізнесмени вирішують особисті питання.

Україні потрібна своя ідеологія, як своєрідний план дій для кожного. Науковці, письменники, поети, художники, журналісти та інші творчі люди мають об'єднатися для того, щоб надихнути політиків для створення ідеології для України, яка є гарантією існування суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Література:

1. Виступ Джона Сакса було прослухано на офіційному медіа-каналі International Historical Biographical Institute (Dubai - New York - Rome - Jerusalem - Beijing).

2. Мельничук Л. С. Етичне ведення бізнесу як особливий напрям економічної діяльності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 8. Частина 1. 2014. С. 103–106.

3. Унковская Т. Как Украине вырваться из ловушки бедности. Зеркало недели. Выпуск № 6, 19 февраля – 26 февраля 2016. URL: <https://zn.ua/macrolevel/kak-ukraine-vyvrvatsya-iz-lovushki-bednosti-.html>.

Коломоєць Т.О.,

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
НАПрН України, Заслужений юрист України, декан юридич-
ного факультету, Запорізький національний університет,
Україна, м. Запоріжжя*

**«МОДЕЛЬ СВІТЛОФОРА» - АНТИКОРУПЦІЙНИЙ
«ФІЛЬТР» ВРЕГУЛЮВАННЯ «ПОДАРУНКОВИХ»
ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН СВІТУ**

В умовах пошуку ефективних моделей правового закріплення засад запобігання та протидії корупції у всіх її проявах, запозичення та впровадження у національну нормотворчість та правозастосування позитивних зарубіжних тематичних практик увагу зацікавленої спільноти привертає ресурс обмежень, пов'язаних із корупцією («антикорупційних обмежень»), чільне місце серед яких посідає обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання завдань публічної влади, або ж т. зв. «подарункові обмеження» (можна зустріти згадування про «подарункові табу», «подарункові заборони та обмеження» тощо). З урахуванням специфіки суб'єктів, щодо яких зазначені інструменти запобігання корупції поширюється, цілком логічно вбачається унормування засад унеможливлення як «внутрішнього» (прагнення відповідної особи отримати додаткові переваги, пільги, предмети тощо), так і «зовнішнього» (бажання у будь-який спосіб вплинути на особу, уповноважену служити публічним інтересам) прямого або ж опосередкованого впливу «подарункового розмаїття» на їх офіційну діяльність. Навіть з огляду на існування історично сформованих різних національних традицій подарункового обміну, проявів гостинності, ввічливості, в т.ч. й публічно-правовій сфері, має існувати унормований «фільтр» унеможливлення використання подарунків як засобів впливу на професійну діяльність осіб, уповноважених служити публічним інтересам, як засобу «корозії» публічно-владної сфери. Аналіз досвіду відповідного нормотворення та правозастосування різних країн світу дозволяє з упевненістю

стверджувати про формування й активне використання як «базової» моделі – «моделі світлофора» для правового регулювання т. зв. «подарункових» відносин за участю осіб, уповноважених на виконання завдань публічної влади. Зазначена модель передбачає поєднання заборон, обмежень та дозволів для вищезазначених осіб щодо подарунків, а також релевантні заходи відповідальності за їх порушення. Щоправда, можна умовно виділити кілька різновидів такої моделі – «звичайну» («загальну», «складну»), яка передбачає унормування всього розмаїття моделей поведінки вищезазначених осіб із подарунками та заходів відповідальності за їх порушення. А також «спрощену» («легку», «просту») модель із закріпленням лише заборон та дозволів й заходів відповідальності за порушення заборон (наприклад, така модель закріплена у законодавстві Китаю, із заборною отримувати службовцям будь-які подарунки (за винятком книг) та кримінальною відповідальністю за порушення відповідного «табу»). Найбільш поширеною у країнах світу є все ж таки «звичайна» модель «світлофора», яка передбачає унормування: а) «подарункових заборон» («червоне світло») щодо одержаних подарунків, безпосередньо пов'язаних із професійною службовою діяльністю осіб, уповноважених служити публічним інтересам, а також щодо подарунків від підлеглих (досвід, наприклад, України, Сербії, Франції тощо), й кримінальною відповідальністю за їх порушення. Навіть, не зважаючи на деякі наявні «дефекти» щодо унормування таких «заборон» (наприклад, з акцентом лише на «табу» щодо подарунків від підлеглих, що обумовлює на практиці додаткові зусилля стосовно тлумачення положень про кореспондуючий зміст публічно-службових відносин, отже й поширення «подарункових табу» й на подарунки від керівника), відповідну частину «моделі світлофора» врегулювання «подарункових» відносин за участю осіб, уповноважених служити публічним інтересам, можна вважати визначеною, зрозумілою, прозорою, а отже й ефективною у застосуванні. б) «подарункові обмеження» («жовте світло» або ж «дозвіл за умови», «умовний дозвіл», «поведінка із дотриманням певних умов»), які передбачають можливість одержання вищезазначеними особами подарунків лише за умови суворого дотримання нормативно закрі-

плених вимог, й заходи адміністративної відповідальності за їх недотримання. На відміну від «монозмісту» «подарункових заборон», у законодавстві країн світу «подарункові обмеження» закріплені із різним кількісними та якісними характеристиками, що й урізноманітнює зовнішні форми існування «моделі світлофора» в цілому. Так, зокрема, різними є підходи до: 1) визначення «вартісної» ознаки подарунку: у Великій Британії – не більше ста сорока фунтів, РФ – трьох тисяч рублів, США – п'ятдесяти доларів, а для сенаторів та конгресменів – двохсот п'ятдесяти та трьохсот доларів відповідно, в Україні – неоподаткованого мінімуму доходів громадян для дорослої працездатної особи, для більшості країн Європи – ста євро тощо (отже, різними є «базові коефіцієнти» для визначення вартості подарунків, що можна по-різному оцінювати в умовах стрімких кардинальних змін в економіці та державотворенні); 2) до визначення дозволеної періодичності отримання подарунків впродовж календарного року (наприклад, в Україні регламентовано разове та повторне одержання від одного або ж кількох джерел; схожим є підхід законодавця у Бразилії, Словенії, деяких країнах Балтії); 3) якісної характеристики подарунків: від детального перерахування можливих подарунків у підзаконних нормативно-правових актах (наприклад, досвід США), й аж до унормування їх ознаки – «відповідності загально визнаним уявленням про гостинність» (досвід України), «узгодження із вимогами гостинності, ввічливості» (досвід Іспанії, Португалії), «несуттєвий» характер (досвід Данії), що є «основною проблемою» для тлумачення та застосування відповідних положень законодавства, підставою для суб'єктивного, добровільного з'ясування, роз'яснення та застосування відповідної складової нормативної «моделі світлофора» для «подарункових» відносин, а отже й різноваріативності практики запобігання та протидії «подарунковим» порушенням у сфері відносин служіння публічним інтересам. Що й підтверджують дані про співвідношення виявлених порушень «податкових» правил суб'єктами протидії корупції та кількості осіб, які були притягнуті до відповідальності за підсумками розгляду справ. в) «подарункові дозволи» («зелене світло»), які надають можливості для відповідних осіб стосовно одержання подарунків

як «приватними особами»: або перерахуванням категорій осіб – дарувальників, «подарункових випадків», або ж із вказівкою на «звичайний» правовий статус особи-одержувача подарунку. Так, наприклад, поширеним є «подарунковий дозвіл» на подарунки від членів сім'ї, близьких осіб (досвід України, Польщі, Італії тощо), «давніх друзів» (досвід США), а також на будь-які варіації загальнодоступного приватно-правового характеру (досвід України, Угорщини, Швеції тощо). З акцентом уваги на те, що з урахуванням всього багатоманіття корпусу осіб, уповноважених на виконання завдань публічної влади, їх чисельності, специфіки сфери їх службової діяльності, недооцінювати роль і значення антикорупційного «подарункового фільтру» регулювання таких відносин не варто. Він дозволяє унеможливити (або ж, принаймні, мінімізувати) передумови для використання подарунку для будь-якого, в т.ч. й протиправного впливу на вищезазначених осіб, їх професійну діяльність для служіння публічним інтересам. Поєднання різних унормованих моделей поведінки таких осіб, а саме «подарункових заборон», «подарункових обмежень» та «подарункових дозволів», із їх узгодженням із деліктними правовими приписами щодо релевантності заходів юридичної відповідальності за порушення цих нормативів, дозволяє у повному обсязі використовувати ресурс цього інструменту запобігання та протидії корупції у всьому прояві її зовнішніх форм. В той же час вдосконалення засад саме «подарункових обмежень» (у частині абсолютної визначеності кількісних і якісних характеристик таких «меж», «умов»), з урахуванням вже наявного позитивного досвіду країн світу, сприятиме максимальній ефективності всієї «моделі світлофору» врегулювання «подарункових» відносин за участю осіб, уповноважених професійно служити публічним інтересам.

Коновалова І. О.,

аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків

ЩОДО ЖЕРТВИ ЕЛЕКТРОННОГО КОМЕРЦІЙНОГО ШАХРАЙСТВА

Процес розвитку сучасної світової економіки безпосередньо пов'язаний з розвитком інформаційного суспільства. Використання у комерційній діяльності та повсякденному житті найновіших комунікацій та технологій сприяло виникненню таких нових економічних понять, як «електронна комерція», «електронна торгівля».

Сама концепція «електронної комерції» (e-commerce) виникла в США приблизно в 60-х роках ХХ ст., та спочатку використовувалась в транспортних компаніях для замовлення білетів, обміну інформацією між транспортними службами та координації діяльності різноманітних служб у процесі підготовки рейсів.

В Україні сфера e-commerce була законодавчо врегульована у 2015 році прийняттям Закону України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. №675–VIII. Відповідно до норм п.1 ч.1 ст.3 даного Закону електронна комерція – це відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [1].

Втім зауважимо, що окремі вітчизняні економісти висловлюють критичні міркування щодо законодавчого визначення даного поняття, пояснюючи це тим, що при розробці проекту Закону були недостатньо враховані теоретичні розробки вчених у галузі економіки, у результаті чого дане визначення не містить логічного змісту та, як наслідок, потягло за собою численні суперечності й запитання [2].

Важливо, що прискорення науково-технічного прогресу обумовлює не тільки прогресивні зміни в розвитку електронного сегмента ринкових відносин, але й негативні тенденції розвитку

злочинного світу, призводить до появи нових форм і видів злочинних зазіхань. Ця кримінологічна проблема, за своїм характером і суспільною значущістю, є не менш важливою, ніж проблема точності законодавчих визначень. В умовах суспільних трансформацій яскраво процвітає шахрайства у сфері електронної комерції та торгівлі (ч.3 ст.190 Кримінального Кодексу України). На сьогодні, таке шахрайство можна загально охарактеризувати слабкою контрольованістю з боку суспільства і правоохоронних органів, високою інтелектуальністю, високою латентністю, низьким ризиком для злочинця і, при цьому, порівняно легким успіхом, конфіденційністю дій, анонімністю будь-якого користувача, значною віктимологічною і психологічною наповненістю «віддаленої» моделі взаємодії шахрая і жертви (групової жертви). Електронне торговельно-комерційне шахрайство, як правило, має організовані форми та пов'язане з корупцією.

Тому важливим питанням у дослідженні електронного торговельно-комерційного шахрайства стає взаємозв'язок «злочинець-жертва». Визнано, що жертва злочину є істотним елементом у процесах вчинення злочину. Ще в 1941 році німецький кримінолог Г. фон Гентиг відзначив існування зв'язку між злочинцем та жертвою. Він виділив частину злочинності як «...процес, у якому антигромадські елементи пожирають один одного». Дві сфери (злочинність і жертва) стають самостійними та пов'язані одна з одною, тобто жертва та злочинець протиставляються залежно від обставин, що виникають у суб'єктивно-об'єктивних відносинах [3, с. 36].

Кримінологи більшою мірою схиляються до позиції, що кожна жертва наділена певним набором уразливостей, які привертають увагу злочинця. Така властивість людини в науці називається віктимністю. Термін «віктимність» було введено в словесний оборот ще в 70-х роках ученим Л. В. Франком. Він визначив даний термін як реалізовану злочинним актом «схильність», точніше, здатність особи стати при певних обставинах жертвою злочину чи, іншими словами, нездатність уникати небезпеки там, де її об'єктивно можна було попередити [4, с. 21]. А шахрайство, слід зважити, саме той злочин, що дозволяє визначити внесок у нього жертви й визначити результат діяльності «пари» - «жертва-злочинець».

У кримінологічній віктимології існує давня (і достатньо обґрунтована) гіпотеза про те, що у кожного злочинця є своя жертва. Це означає, що кожний шахрай має достатнє уявлення про свою потенційну жертву. Так, при виборі жертви злочинець керується не лише зовнішніми характеристиками жертви (вік, стать, ознаки хвороби, вартість одягу, наявність авто, прикрас та ін.), а й соціально-психологічними ознаками: інтересами, поглядами, переконаннями. Саме тому вчені виділили так звані «мішені» маніпулятивного впливу. Це психічні структури, на які здійснюється вплив шахрая. До них відносять: 1) матеріальну зацікавленість жертви; 2) споживчі інтереси (придбання товарів, отримання послуг, відновлення здоров'я та ін.); 3) «благородні» наміри (співчуття, бажання допомогти, щедрість та ін.); 4) особисті почуття (прив'язаність, симпатія, інтимні почуття та ін.); 5) особисті якості жертви (користь, жадібність, навіюваність, довірливість, чесність, самовпевненість та ін.) [5, с. 253].

Звертаємо увагу, що діапазон взаємодії «злочинець-жертва» при шахрайстві - різноманітний: від хвилинних контактів без встановлення будь-яких стосунків до багаторічних тісних взаємовідносин між майбутнім шахраєм та жертвою. У свою чергу, контакт між шахраєм і жертвою електронного торговельно-комерційного шахрайства - дистанційний, шахрай лишився аудіовізуального портрету жертви. Образно висловлюючись, шахрай закидає не «гачок», а велику «рибальську сітку», розраховуючи на некритичних, імпульсивних осіб з низькою інформативною та загальною грамотністю, незалежно від віку та рівня освіти.

Проведення пілотного дослідження (опитування) в межах групи питань щодо електронного торговельно-комерційного шахрайства, окрім вирішення інших завдань такого роду досліджень, дозволило з'ясувати низку специфічних, маркерних, привабливих для інтернет-шахрая, типових віктимних рис і характеристик особи потенційної жертви електронного шахрайства, та на підставі їх аналізу дійти висновків у цій роботі.

Переважає частина, а саме 54,7 % респондентів, вважають, що довірливість особи є найбільш привабливою для шахраїв. На таку рису, як «віра у щасливий випадок, везіння, фарт», вказали 13,2 % респондентів; і це безсумнівно вказує на недостатню критич-

ність жертв електронного торгівельно-комерційного шахрайства. Достатньо високий відсоток (12,2 %) опитаних вказують, що саме через неухважність особа стає жертвою шахраїв. Вказівку на таку рису, як жадібність, надають 11,5 % опитаних. Рису схильності до азарту відмітили 2,8 % респондентів. На думку 2,1 % респондентів, безвідповідальність – основна причина того, що особа стає жертвою шахрайства. Цікавим є те, що лише 1,7 % респондентів вважають, що шахрая привертають особи, схильні до навіювання. Кореспондують із даними щодо навіюваності, вказівки на самовпевненість – про останню зазначають теж вкрай неохоче (менше 2%).

Результати дослідження вказують на вірогідність гіпотези, що з однієї сторони, ймовірність стати жертвою електронного торгівельно-комерційного шахрайства вища у жадібних та довірливих громадян, у яких відсутнє або погано розвинене критичне мислення та яким не відомі сучасні способи шахрайства. З іншого ж боку, високою віктимністю характеризуються особи, котрі мають гарну освіту (більшість з них, вищу), ведуть активний спосіб життя, пізнають нові види діяльності, однак, досить часто це азартні самовпевнені люди, які люблять ризик, вірять в щасливий випадок. Жертвам електронного торговельно-комерційного шахрайства притаманні специфічні відмінні риси, які охоплюють не скільки соціально-демографічні, а здебільшого, морально-психологічні групові характеристики, наведені у цьому дослідженні. Знання як загальних особливостей психіки людини, так і пізнання групових особливостей віктимних громадян дозволяє шахраю вибудовувати взаємодію з жертвою під час вчинення злочину. Взаємодія злочинця та жертви електронного торговельно-комерційного шахрайства, звісно, обумовлюється і коригується такими обставинами, як-от: віддалений, дистанційний, майже знеособлений і опосередкований контакт між шахраєм та жертвою; неможливість скласти аудіовізуальний портрет жертви (як це можливо при «класичному» шахрайстві); необхідність визначення цільової «аудиторії» шахрая, яка в умовах масового використання цифрових технологій значно розширилась.

Література:

1. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 14.08.2021).
2. Дмитрієва Н. О. Концептуальні засади розвитку електронної торгівлі в національній економіці : дис. ... к. ю. н. : 08.00.03 / ВНЗ «Нац. акад. упр.». Київ, 2018. 329 с.
3. Кримінологічна віктимологія : навчальний посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2006. 352 с.
4. Франк Л. В. Виктимология и виктимность. Душанбе, 1972. 113 с.
5. Малкина – Пых И. Виктимология. Психология поведения жертвы: учебн. пособие. Эксмо, 2010. 832 с.
6. Попов К. Л. Віктимність в механізмі шахрайства. Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави : матеріали II Міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 29 листоп. 2012 р. Київ, 2012. С. 208-210.

Кононова І.В.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

Перетяцько К. О.

*здобувач вищої освіти спеціальності 051 «Економіка»,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ БІЗНЕС-ЗАГРОЗ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ

Оскільки економіка є однією із найважливіших сторін життєдіяльності людини, то проблеми ідентифікації бізнес-загроз стають актуальними не тільки для підприємств чи окремих осіб, але й для функціонування національної економіки загалом.

Сьогодні в Україні спостерігається системність виникнення нових загроз для легкого й ефективного провадження законного та прозорого бізнесу при виконанні його базових функцій в економіці. Зневажання загрозами бізнесу може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей економіки, банкрутства підприємств та зниженню рівня економічної безпеки країни в цілому. Тому вироблення концептуальних засад розроблення дієвого механізму ідентифікації бізнес-загроз в системі економічних відносин, що спрямований на уникнення загроз та мінімізацію їх впливу потребує детального вивчення.

Проблемним питанням ідентифікації загроз у діяльності суб'єктів господарювання приділяли увагу наступні українські та зарубіжні вчені, серед яких слід відзначити таких, як І. Белоусова, М. Білопольський, І. Бланк, П. Кравчук, О. Кириченко, Г. Козаченко, Ю. Лисенко, О. Ляшенко, П. Пригунов, А. Ткаченко, М. Фоміна, В. Франчук, Л. Шваб та ін. Зважаючи на об'ємно сформульовану фундаментальну базу наукових робіт, слід зауважити, що аспекти теоретико-концептуального й прикладного характеру ідентифікації бізнес загроз як важливої складової системи управління економікою вимагають подальших досліджень.

На наш погляд, під загрозами бізнесу доцільно розуміти явища та процеси, які негативно впливають чи можуть впливати на його ефективне функціонування та створювати небезпеку для його розвитку. Основними компонентами й засобами здійснення ідентифікації загроз бізнесу є системи інформаційного характеру, зв'язкові системи й системи передачі даних, сучасна інфраструктура інформаційно-телекомунікаційного типу, бази даних, засоби технічної, програмної, лінгвістичної, правової, організаційної природи.

Загрози прийнято класифікувати за джерелами виникнення, які поділяють на зовнішні та внутрішні. Як правило, внутрішні загрози безпосередньо пов'язані з діяльністю бізнесу (фінансовою, інвестиційною, виробничою, збутовою тощо). Вони впливають на результати його господарської діяльності. Що стосується зовнішніх загроз, то вони виникають і діють в зовнішньому середовищі і можуть бути, пов'язаними з незаконними діями конкурентів, промисловим шпигунством, крадіжкою матеріальних цінностей особами, які не є робітниками підприємства тощо.

Зауважимо, що і зовнішніх, і внутрішніх загроз може існувати безліч. Серед зовнішніх загроз бізнесу варто виділити наступні: загрози, пов'язані з недобросовісною конкуренцією; загрози, пов'язані з організованою злочинністю; загрози пов'язані з банківським обслуговуванням. Розглянемо їх детальніше.

На сьогодні недобросовісна конкуренція є одним із лідерів серед порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Основою недобросовісної конкуренції є нечесне, неправомірне провадження підприємницької діяльності, створення перешкод суб'єкту господарювання у процесі конкуренції й досягнення неправомірних переваг.

Економічні, соціальні та політичні перетворення в Україні не показують очікуваних результатів. Численні фактори: зниження рівня життя населення, відчутні інфляційні процеси створюють основу для загроз економічній безпеці країни, чинять негативний вплив на стабільність економічної безпеки в Україні. Система захисту від кримінальної небезпеки не є надійною ні на рівні держави, ні на рівні регіонів, ні на рівні суб'єктів господарювання, ні на рівні особистості.

Найбільшу вагу в структурі загроз від здійснення економічних злочинів мають: шахрайство під час закупівель, ухилення від сплати податків, легалізація коштів, одержаних злочинним шляхом, незаконне привласнення активів і корупція.

Злочини в економічній сфері носять системний характер. Економічна злочинність – найчастіше організована злочинність. Ступінь організованості буває різним, але реальну загрозу економічній безпеці компаній несе саме організована економічна злочинність.

Організована економічна злочинність вчиняє негативний вплив на інвестиційну привабливість України, тобто підвищує інвестиційні ризики. Незахищеність фінансових інструментів від злочинних посягань дестабілізує фундаментальні фактори економіки, опосередковано сприяючи спаду основних економічних показників [1].

Організована злочинність утворює значну небезпеку для суспільства, особливо коли воно перебуває у стані реформування й розбудови державно-правової системи. Саме така – сприятлива

для організованої злочинності – ситуація містить загрозу її проникнення практично в усі сфери суспільних відносин [2].

Відповідно до світової статистики внаслідок економічних злочинів і шахрайства щорічно втрачається 6,3 трлн доларів США. У середньому через шахрайство компанія втрачає від 5 % свого прибутку [3].

Із впровадженням ринкових відносин банківська система стає центральною ланкою у сфері фінансово-господарських відносин, що забезпечує функціонування всього господарського комплексу країни. Однак, крім законних товарно-фінансових потоків, через цілу низку чинників і обставин упродовж останніх років відбувається стрімкий процес криміналізації банківської системи. Вона стає центральним вузлом у технологічному ланцюзі з «відмивання» капіталів, здобутих злочинним шляхом, а також основним виконавцем випуску у безготівковий платіжний обіг фіктивно утворених коштів [4].

Серед внутрішніх загроз особливої уваги потребують загрози, пов'язані з людським фактором. Будь-який нещасний випадок, порушення охорони праці чи інформаційні помилки мають одну спільну причину – людський фактор. Основна, головна роль у безпеці належить не техніці чи технології, а людині. Людський фактор завжди був і є одним із найважливіших ризиків будь-якого бізнесу, оскільки більшість інцидентів відбувається саме з вини працівників. Навмисний вплив часто важко відрізнити від ненавмисного, однак це не завжди потрібно, оскільки наслідки для підприємства у будь-якому з цих варіантів можуть бути катастрофічними.

Усе більшого значення набуває забезпечення інформаційної безпеки бізнесу. Це пов'язано зі зростаючим обсягом інформації, удосконаленням засобів її зберігання, передання й оброблення. Найявніші значної частини інформації в електронній формі, використання локальних і глобальних мереж створюють якісно нові загрози конфіденційної інформації.

Окрім виробничих і технологічних дефектів, що можуть стати наслідком людської діяльності чи професійної недбалості, в ідентифікації інформаційних загроз бізнесу саме питання людського фактору є одним із основних каменів спотикання на шляху безпечного, прибуткового і довготривалого його функціонування.

Те, що більшість бізнесменів не знає джерел своїх внутрішніх загроз, свідчить про те, що бізнес приділяє недостатньо уваги інформаційній безпеці, що, утім, є одним із найважливіших факторів нормального функціонування бізнесу.

Для зниження навмисних і ненавмисних загроз ключовим елементом є правильне управління людським фактором.

Як зовнішні, так і внутрішні загрози прямо чи опосередковано чинять негативний вплив та направлені на незаконне перешкоджання або утруднення функціонування бізнес-одиниць, що в подальшому вплине на результати їх фінансово-економічної діяльності. Звідси випливає потреба в розробці методичних аспектів захисту бізнесу об'єктів від потенційних та реальних загроз шляхом їх ідентифікації та розробки попереджувальних заходів.

Методичний підхід до ідентифікації бізнес-загроз представлений на рисунку 1.

Визначивши основні види загроз бізнесу, можна встановити які саме загрози несуть дестабілізуючий характер, впливаючи різним чином на різні сторони функціонування бізнесу. На основі використання запропонованого методичного підходу до ідентифікації бізнес-загроз стає можливим їх виявлення на усіх стадіях функціонування, а його інтеграція до системи управління дасть змогу створити надійну систему його захисту від їх впливу.

Оцінка умов функціонування бізнесу на основі ідентифікації загроз	
Вибір показників оцінки зовнішніх загроз	Вибір показників оцінки внутрішніх загроз
Збір статистичних даних за показниками оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз, встановлення кореляційних зв'язків з результатами функціонування бізнесу та відбір найбільш значимих показників	
Нормування показників оцінки із застосуванням функції бажаності Харрінгтона	
Зведення нормованих показників у індикатори зовнішніх та внутрішніх загроз	
Індикатор зовнішніх загроз бізнесу	Індикатор внутрішніх загроз бізнесу
Визначення інтегрального індикатора загроз бізнесу та його інтерпретація	

Рис. 1. Методичний підхід до ідентифікації бізнес-загроз (розроблено автором).

Отже, активність чи неактивний стан тієї чи іншої загрози можна визначити, проаналізувавши динаміку показників, які її характеризують. Проведені дослідження свідчать, що у кожній із виділених груп загроз є активні загрози, тому необхідно розробляти заходи із їх мінімізації або протидії їм.

Література:

1. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: Монографія/ В. М. Гаєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. - Х. : ІНЖЕК, 2016. - 240 с.

2. Іванків О. Діагностика загрози економічній безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. №1. С. 40-45.

3. Маркіна І. А. Загрози економічній безпеці підприємства: теоретичний аспект // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки. 2017. №33. С. 130-137.

4. Ідентифікація загроз соціально-економічних систем // Лекції для студентів денної/заочної форми навчання. – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. – 50 с.

Копотун І. М.,

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист
України, проректор з міжнародних зв'язків, Академія
ГУСПОЛ Чеська Республіка, м. Куновіце*

Рудик М. М.,

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри поліцейського права,
Національна академія внутрішніх справ, Україна, м. Київ*

ТЕРОРИЗМ – РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ ЗАГРОЗА ДЛЯ УКРАЇНИ

Тероризм (від лат. *terror* — «жах») – у широкому сенсі використання або загроза застосування насильства для досягнення

політичної, релігійної або ідеологічної мети. Полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні терору шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших зазіхань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних, з погляду чинного уряду, цілей.

Починаючи з 90-х років ХХ століття, основним джерелом загрози міжнародній безпеці в усьому світі був і, безперечно, залишається міжнародний тероризм. Практично кожен день можна почути інформацію, так чи інакше пов'язану з тероризмом. І нам здається, що ця проблема обходить Україну стороною. При розгляді проблеми тероризму мимоволі напрошується питання: чи є тероризм реальною загрозою для України?

Внутрішньополітична ситуація в Україні – сприятлива для розвитку ісламського тероризму. В Україні традиційно проживає Кримськотатарський етнос, який сповідує Іслам і після радянських процесів депортації – повертається на землі предків, які вже зайняті іншими людьми (які до того ж є іновірцями). Якщо ж додати, що за останні роки ми прийняли декілька мільйонів легальних та нелегальних мігрантів, багато з яких сповідують Іслам, то можна сказати, що ми маємо значний потенціал для терористів з точки зору бази для вербування нових членів. Додає гостроти ситуації і той факт, що більшість з іммігрантів не може знайти роботу в Україні, а це означає, що для виживання вони легко можуть стати на злочинний шлях. Скептики можуть сказати, що ситуація не така ж і страшна. Терористичні організації, що прагнуть закріпитися в Україні, – відразу підпадають під пильне око вітчизняних спецслужб. І спецслужби припиняють їхню злочинну діяльність вже на стадії зародження [1, с. 176–179].

Насправді ісламські терористичні організації сучасного типу мають дуже складну ієрархічну структуру. Вони використовують найсучасніше обладнання, мають надійні джерела фінансування, застосовують професійні методи конспірації. А якщо додати до цього стовідсоткову відданість справі, яка межує з фанатизмом, то слід погодитись, що цей «горішок» – може виявитися «не по зубах» навіть самим розвинутим спецслужбам. Що вже казати про наші «компетентні органи», які останніми роками перебувають

у стані перманентного реформування, постійно відчуваючи при цьому нестачу коштів для фінансування службової діяльності. Як наслідок – відтік кваліфікованих кадрів, поширення корупції та інших проблем, які не сприяють підвищенню ефективності їх діяльності, у тому числі, що стосується боротьби з тероризмом.

Для України зростає актуальність викликів і потенційних загроз, спричинених міжнародним тероризмом, що зумовлено терористичною діяльністю російсько-терористичних найманців та диверсійно-розвідувальних груп Збройних сил РФ у зоні АТО та прилеглих до неї областях України, розширенням політичних, економічних, гуманітарних та культурних зв'язків України з країнами світу, де тривають збройні конфлікти, участю українського військового контингенту в миротворчих операціях, перебуванням в нашій країні понад 100 тисяч іноземців з країн Близького Сходу, Південно-Східної і Центральної Азії, Північної Африки (з них більше ніж 30 тисяч студентів – громадян країн, що традиційно постачають нелегальних мігрантів, серед яких виявлено прихильників міжнародних ісламістських терористичних та релігійно-екстремістських угруповань), нестабільністю соціально-політичної ситуації в державі тощо.

Потрібно надалі розвивати систему забезпечення антитерористичної безпеки, яка відповідала б стандартам провідних держав світу, а також створити дієвий механізм запобігання, реагування та протидії терористичним загрозам, життю і здоров'ю громадян України, установам і об'єктам державної власності України поза її межами [2, с. 20–24].

Для того, щоб зрозуміти масштаби проблеми, достатньо просто пошукати інформацію в Інтернеті. Звичайно, пошукові системи на запит про тероризм в Україні не видадуть потрібну інформацію. Але в мережі існує багато спеціалізованих форумів, чатів та мереж, де ті ж самі терористи обмінюються думками, досвідом, поглядами – вони повною мірою користуються всіма досягненнями технологічного прогресу. Наприклад, цікаві розмови можна прочитати на сайті організації Ансар аль-Джихад (Ансар аль-Муджахеддін) – www.ansar1.info. Цей сайт має багато зареєстрованих членів терористичних угруповань. На даному сайті є й мешканці України, які діляться інформацією про свою діяльність в Україні,

дають поради колегам або самі просять про пораду. Прочитавши ці повідомлення, мимоволі приходить розуміння, що тероризм – це не щось далеке.

Ось вони терористи – живуть серед нас, і їх немало, і вони розробляють сценарії своїх атак в Україні. Отже, з цим треба боротися. І наведений форум – лише один з багатьох. І це лише один з доказів актуальності проблеми тероризму для України.

Як би це не було для когось неприємно і незручно, слід визнати, що тероризм в Україні існує. Просто він ще не проявив себе повною мірою. Для придушення тероризму потрібно проводити масу спеціальних заходів. Насамперед – силами українських спецслужб. Тому прийшов час повернутись обличчям до вирішення проблем у вітчизняних «органах» і згадати, що вони існують, перш за все, для забезпечення безпеки України та її народу. Потрібно надалі розвивати систему забезпечення антитерористичної безпеки, яка відповідала б стандартам провідних держав світу, а також створити дієвий механізм запобігання, реагування та протидії терористичним загрозам, життю і здоров'ю громадян України, установам і об'єктам державної власності України поза її межами. Інакше, якщо вибухи, які сталися у Києві, Дніпрі, Маріуполі, не будуть в найближчий час розкриті, то робити щось буде вже запізно.

Література:

1. Копотун І.М. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. «Міжнародне співробітництво в оперативно-розшуковій діяльності» (Київ, 30 вересня 2016 р.). Національна академія прокуратури України. Київ: Нац. акад. прок. Укр, 2016. С. 176–179.

2. Копотун І.М. Фінансування тероризму: матеріали наук.-практ. конф. «Використання криптовалют у відмиванні коштів та фінансування тероризму: питання превенції в Україні» (Київ, 17 травня 2017 р.). Державна служба фінансового моніторингу України. Київ: Інст., 2017. С. 20–24.

Корнякова Т.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувача кафедри адміністративного і кримінального права,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна, м. Дніпро*

Климюк І.М.,

*доктор філософії,
викладач кафедри адміністративного і кримінального права,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна, м. Дніпро*

АНАЛІЗ КОРУМПОВАНOSTІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

«Думаючи, що все можуть купити за свої багатства, багато хто, насамперед, продали себе» (Бекон Френсіс, 1561–1626) [1].

Жага до кращого життя завжди штовхала людей до неабияких вчинків, які іноді завдають шкоду іншим. В даному разі мова йде про корупцію. За показниками програми European Union Anti – Corruption Initiative «Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність», корупцію визнано найбільш значущою суспільною проблемою після війни на сході України [4, с. 3].

До найбільш корумпованих сфер на думку бізнесу та експертів належать: земельні відносини, містобудування, будівництво великих інфраструктурних об'єктів, енергетика, приватизація підприємств, публічні закупівлі [4, с. 7]. Більшість українців стикались з ситуаціями, що мають ознаки корупції в державних закладах охорони здоров'я, з примусовими внесками в дитсадках і школах [4, с. 10–11]. Спостерігається підвищення корупції у відносинах з правоохоронними органами (поліція (без урахування патрульної), СБУ, прокуратурою). Серед опитаних: – працівники правоохоронних органів натяками/вимагали грошову винагороду, подарунки, послуги та ін. неофіційні витрати (13,3%); – використовували свої зв'язки, «блат», впливових родичів, знайомих, друзів, які не працюють у правоохоронних органах для вирішення певних питань, отримання переваг, прискорення вирішення питань тощо (13,3%); – звертались за допомогою до своїх родичів/близьких, які пра-

цюють у правоохоронних органах (10,7%); – з власної ініціативи пропонували працівникам правоохоронних органів грошову винагороду, послуги та ін. неофіційну плату або подарунки (10,2%); – примушували зробити благодійні внески (4,5%); – давали подарунки (1%) [4, с. 12].

Вищезазначене засвідчує гостроту корупційної ситуації в Україні. Корупція як явище існувало дуже давно, та залишається розповсюдженою проблемою в усьому світі, приводячи до негативних наслідків соціального та економічного характеру.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція – використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [6, ст. 1].

Як свідчить практика, чим більше законодавчо встановлених заборон стосовно державних службовців, тим ширше підґрунтя для корумпованості суспільних відносин, тобто ці обмеження мають бути доцільними у розумних межах. У Національному плані України доцільно закріпити ціннісні показники – мораль, справедливість, обов'язок, які дозволяють демонструвати антикорупційні настрої, у межах яких людина прагне проявляти реальну зацікавленість «не здійснювати корупційні вчинки та, відповідно, негативно до них ставитись» [3, с. 52]. Такою є ідеальна, практично «утопічна» ідея подолання корупції. На нашу думку з метою зниження таких глобальних світових проблем, як: корупція, організована злочинність, наркобізнес, торгівля людьми та ін., необхідно застосовувати усі можливі методи, у тому числі – віктимологічні аспекти.

Корупційна віктимність – усвідомлений або вимушений вибір особою такої форми поведінки, за якої особа стає жертвою корупційного правопорушення. В силу своїх моральних, ціннісних, психологічних, соціальних якостей та установок, норм світосприй-

няття (користолюбство, протекціоналізм, прагнення отримати незаконні переваги чи пільги, легковажність, довірливість. Скрутне матеріальне становище, службова залежність та інші) службового або громадського становища особи стають потенційною жертвою корупційних правопорушень. Корупційна віктимізація є асоціальним процесом та негативним результатом перетворення в жертву корупційних суспільних відносин конкретної особи або групи осіб, пов'язаних із корумпованістю службових осіб, службовою діяльністю чи бюрократизації державної сфери. Віктимологічне запобігання корумпованості суспільних відносин – це система комплексних заходів протидії криміналізації суспільних відносин [3, с. 52]. Система забезпечення безпеки громадян і держави від корупційних посягань – це перш за все віктимологічне попередження корупційної злочинності [3, с. 57].

Певну нішу у віктимологічному запобіганні відіграє вплив ЗМІ. Перебуваючи під постійним інформаційним потоком, навіть не усвідомлюючи цього люди формують свої думки. Доведено, що кожен наділений «стадним інстинктом», то чому б не використати це у боротьбі з корупцією?

Внаслідок застосування карантинних обмежень стала стрімко розвиватись цифровізація. Відбувається перехід до електронного документообігу. Стали більш доступними електронні ресурси, а саме отримання послуг громадянами стало більш прозорим. Слід відмітити і процедуру прийняття на роботу до правоохоронних органів, яка стала більш зрозумілою – з'явилися вимоги, строки, проте підвищились і вимоги до кандидатів на посади. Ще Кофі Аннан писав: «Якщо корупція є хворобою, прозорість є основною частиною її лікування» [5].

Відповідно до аналізу Transparency International Ukraine у 2020 році в Україні підвищився індекс сприйняття корупції на три бали. Із 33 балами зі 100 можливих (найвищий рівень корупції – 0, найнижчий – 100 балів) Україна отримала 117 місце зі 180 країн у списку CPI. Поруч у рейтингу Єгипет, африканська Есватіні (Свазіленд), Непал, Сьєрра – Леоне та Замбія – всі ці країни так само у CPI – 2020 набрали по 33 бали. До чинників, як сприяли підвищенню індексу сприйняття корупції дослідники відносять: запуск Вищого антикорупційного суду; надання права НАБУ са-

мостійно проводити негласні слідчі дії; повернення відповідальності за незаконне збагачення; посилення захисту викривачів та зміни у сфері публічних закупівель [2].

Багато зроблено та ще належить зробити, зокрема, на нашу думку заслуговує на увагу запровадження відшкодування матеріальних збитків громадянам, які потерпіли від корупційних правопорушень.

Література:

1. Всеукраїнська ліга правників проти корупції. URL: <http://posoupt.com/article/aforyzmy-1> (дата звернення: 12.09.2021).

2. Індекс сприйняття корупції – 2020. Transparency International Ukraine: сайт. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення: 12.09.2021).

3. Корупційна злочинність: витоки, сучасний стан,ю стратегію протидії [Текст]: монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, І. Г. Алексеєнко та ін.; за аг. ред.. д-ра юр. наук, проф. Т. В. Корнякової. Дніпро: ЛІРА, 2017. 276 с.

4. Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність. Проект Info Sapiens. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Corruption_Survey_2020_Presentation_Info-Sapiens.pdf (дата звернення: 12.09.2021).

5. Навчання з антикорупційного законодавства. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України: сайт. URL: <https://www.minre.gov.ua/page/navchannya-z-antukorupciynogo-zakonodavstva> (дата звернення: 12.09.2021).

6. Про запобігання корупції: Закон України від 10.10.2014 № 1700-VII / База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 12.09.2021).

Крицька І.О.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна м. Харків*

**ЕФЕКТИВНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕРСПЕКТИВИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО
ВРЕГУЛЮВАННЯ**

Сучасний етап розвитку українського суспільства демонструє тренд на поступове розповсюдження окремих форм злочинності, наприклад, кібер та економічної. Серед факторів цього можна зазначити, зокрема, економічну кризу, науково-технічний прогрес, що, водночас, має й негативний прояв – нові, більш сучасні, «діджиталізовані» способи вчинення економічних правопорушень. З огляду на це виникає потреба й в удосконаленні системи засобів, спрямованих на запобігання, а також ефективно розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Серед сучасних тенденцій окрему увагу в цьому контексті слід звернути на процеси кардинального реформування системи органів, відповідальних як за протидію, так і за досудове розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень – передусім, йдеться про створення та початок роботи Бюро економічної безпеки (далі – БЕБ).

Відмітимо, що запровадження нового органу досудового розслідування певної категорії кримінальних правопорушень (що, зокрема, мало місце й під час початку роботи НАБУ, ДБР) завжди, серед іншого, обумовлено прагненням вивести на якісно новий рівень вирішення завдань, закріплених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), за умови перманентного вдосконалення стандартів забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи. Утім, як свідчить аналіз проєкту «Закону про внесення змін до адміністративного та кримінального законодавства щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки

України» (реєстр. №3959-1 від 25.08.2020 р.) [1] у ньому не передбачається запровадження кардинально нових підходів та засобів до здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності цим новоствореним органом. Отже, на підставі компаративного аналізу в цьому ракурсі спробуємо визначити перспективні зміни до законодавства, які б сприяли забезпеченню ефективного досудового розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Насамперед, звернемо увагу на проблему початку досудового розслідування цих кримінальних правопорушень, адже особливість більшості з них полягає в необхідності попереднього одержання документального підтвердження (наприклад, податковими документами) того, що відповідне діяння містить ознаки кримінального правопорушення. А тому «класична формула» внесення відомостей до ЄРДР, закріплена в ст. 214 КПК, на підставі, наприклад, заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, є у такому разі складно виконуваною. Це викликає потребу диференційовано підійти до нормативної регламентації цього аспекту в ст. 214 КПК, наприклад, шляхом доповнення ч. 1 цієї норми новим абзацом, яким би вимагалось обов'язкове підтвердження фактів, викладених в заяві, повідомленні або рапорті про кримінальне правопорушення, актами перевірок, ревізій, аудиту тощо. Альтернативним у такому разі може бути умовний розгляд відповідної заяви або повідомлення аналогічно як «анонімних» та їх подальша перевірка оперативним шляхом.

Надалі слід зупинитися також на питанні щодо дотримання спеціалізації в розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, адже робота з вказаною категорією діянь пов'язана з глибоким володінням знаннями, наприклад, з податкового права, основ оподаткування тощо. З огляду на це видається доцільним аналогічно з винятками, встановленими у ч. 5 ст. 36 КПК щодо заборони зміни підслідності НАБУ та, в певних випадках, ДБР прокурорами відповідного рівня, передбачити в цій нормі такий самий виняток і щодо кримінальних правопорушень, підслідних БЕБ.

Актуальним у контексті розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, значна більшість яких є

проступками або нетяжкими злочинами, для яких основним або взагалі єдиним покаранням є штраф, уявляється питання передбачення якісно нових для вітчизняного законодавства, альтернативних шляхів вирішення кримінально-правового конфлікту, що дозволило б значно розвантажити правоохоронну та судову систему. Звертаючись до компаративного аналізу, відмітимо, що, наприклад, у кримінальному процесуальному законодавстві Франції [2] закріплено щонайменше чотири способи «позасудового» врегулювання кримінально-правового спору. На підставі цього вважаємо доцільним висловити пропозицію закріплення в КПК нової підстави для закриття кримінального провадження з умовною назвою (по аналогії з «податковим компромісом») «економічний» або «господарський» компроміс. Сутність цієї підстави передбачатиме можливість закриття кримінального провадження щодо особи, підозрюваної або обвинуваченої у вчиненні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності БЕБ, при дотриманні таких умов: 1) йдеться про кримінальний проступок або нетяжкий злочин, не пов'язаний із застосуванням насильства, настанням шкоди здоров'ю або іншим тяжким наслідкам; 2) шкоду завдано тільки суспільним або державним інтересам (можливим є виняток, коли шкоду завдано також фізичній або юридичній особі, однак її повністю відшкодовано добровільно); 3) оскільки, як вказувалося вище, основним покаранням переважно є штраф, ключовою умовою, яка робить таку підставу для закриття «цікавою» для держави не лише з міркувань «пришвидшення» процедури вирішення кримінально-правового конфлікту без залучення суду, а й з інших, має стати добровільна сплата особою упродовж встановленого строку половини від суми штрафу, що передбачений у санкції цієї статті КК (як варіант – від середнього розміру між найнижчою та найвищою межею); 4) на час між досягненням такого компромісу та виконанням його умов строк давності притягнення до відповідальності має зупинитися; 5) у разі невиконання особою умов «компромісу» кримінальне провадження підлягатиме поновленню у загальному порядку [3].

На продовження цього підкреслимо явище все більшого розповсюдження в кримінальному процесуальному законодавстві європейських державах (зокрема, Великобританії, Данії, Німеччини,

Франції тощо [3]) принципу «доцільності», що стосується і стадії початку досудового розслідування, і його повного завершення з подальшим направленням до суду. Розглядаючи подібне нормативне регулювання в зарубіжному законодавстві як досить прогресивне та позитивне, висловимо «сміливу» пропозицію щодо закріплення у КПК можливості закриття кримінального провадження з підстав т. зв. «недоцільності» проведення подальшого досудового розслідування або судового розгляду. Факторами, які мають враховуватися у такому разі, є, наприклад, не встановлення осіб, причетних до вчинення такого кримінального правопорушення за умови, що, подальше проведення досудового розслідування є надмірно ускладненим, а витрата ресурсів на його здійснення є непропорційною до результатів, які можуть настати якщо його все ж буде продовжено [3]. Утім обов'язковим має стати й одночасна регламентація в КПК процесуальних гарантій, що унеможливили б настання корупційних ризиків чи використання неконтрольованих надмірних дискреційних повноважень з боку сторони обвинувачення у разі закриття кримінального провадження з цієї підстави – йдеться, зокрема, про обов'язковий судовий контроль за дотриманням прав та законних інтересів осіб, яких стосується відповідне кримінальне правопорушення.

Література:

1.Проект Закону про внесення змін до адміністративного та кримінального законодавства щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України (реєстр. №3959-1 від 25.08.2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69708

2.Code de procédure pénale (version en vigueur au 27 juillet 2021). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20170531>

3.Крицька І. Чи достатньо змін у КПК для ефективного функціонування Бюро економічної безпеки (назва з екрану). URL: <https://appu.org.ua/main-news/pidhodi-mehanizmi-zasobi/>

4.Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія [В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін.] ; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.

Кубецька О.М.,

кандидат економічних наук, доцент,

*доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

Капінус Д.О.,

*здобувач вищої освіти спеціальності 051 «Економіка»
факультету соціально-психологічної освіти та управління,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

ПОДАТКОВІ ЗЛОЧИНИ ЯК РІЗНОВИД ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Кожен працівник підприємства чи іншого формування (юридичної особи), будь-якої форми власності (приватної, комунальної, акціонерної тощо), а також громадяни-підприємці, що зареєстровані як ФОП чи ПП, а також громадяни України, мають обов'язок щодо сплати до бюджетів різних рівнів відповідні суми податків, зборів (плати, внесків), за розмірами та за правилами, прописаними у Конституції України, Податковому кодексі України. Обов'язок полягає у необхідності сплати платежів за чітко встановленими строками та у розмірах, з урахуванням діючих ставок, що регламентовано ПКУ та МКУ, іншими нормативно-правовими актами з питань митної справи.

Податковою системою України передбачене справляння загальнодержавних обов'язкових платежів (податок на прибуток підприємств, ПДФО, ПДВ, акцизний податок, мито, екологічний податок, рентна плата) та місцевих обов'язкових платежів, ставки яких встановлюються рішеннями сільських, селищних, міських рад та радами об'єднаних територіальних громад (податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір).

Умисна несплата обов'язкових платежів вважається злочином у сфері економічної діяльності та за законодавством України передбачає понесення відповідальності. Перелік податкових злочинів можна відслідкувати за статтями ККУ: ст. 201 контрабанда;

ст. 203-1 незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва та стаття 203-2 зайняття гральним бізнесом; ст. 204 незаконне виготовлення, зберігання, збут та транспортування з метою збуту підакцизних товарів; ст. 209 легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; 209-1 умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ст. 212 ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); ст. 212-1 ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; ст. 213 порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом; ст. 216 незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок; ст. 218-1 доведення банку до неплатоспроможності; ст. 219 доведення до банкрутства; ст. 222 шахрайство з фінансовими ресурсами.

Виходячи зі змісту статей, кримінальна відповідальність передбачена за податкові злочини, що передбачають несплату податкових платежів, злочини, що пов'язані з порушенням ведення господарської діяльності та здійснення окремих операцій, неправомірним припиненням діяльності [1-3].

Література:

1. Визначення та класифікація податкових злочинів. Url: <https://taxlink.ua/ua/analytics/doc-viznachennja-ta-klasifikacija-podatkovih-zlochiv/viznachennja-ta-klasifikacija-podatkovih-zlochiv/>
2. Митний кодекс України: Закон України №4495-VI від 13.03.2012 р. Url.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Податковий кодекс України: Закон України №2755-VI від 02.12.2010 р. Url.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

Кудревич В.В.,
*старший викладач,
Національна академія Служби безпеки України,
Україна, м. Київ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Агропромисловий комплекс та сфера сільськогосподарського виробництва України є найбільш конкурентноздатним та потенційно здатним до нарощування обсягів виробництва сектором вітчизняної економіки.

За висновками фахівців, одним із ключових завдань для подальшого розвитку АПК України є запровадження в країні повноцінного ринку землі. Адже до недавнього часу Україна входила до числа не багатьох країн (КНДР, Куба, Венесуела, Таджикистан та Республіка Конго), де відсутній ринок земель сільськогосподарського призначення, чому значною мірою сприяли спекуляції навколо даного питання представників окремих вітчизняних політичних сил. В результаті дії мораторію на продаж земель категорії сільськогосподарського призначення, в Україні під заборону продажу перебувало близько 96 % таких земель. При цьому формальна дія мораторію не забезпечувала від функціонування тіншового ринку землі та формування земельних банків не лише вітчизняними агрохолдингами, а й структурами, заснованими за участю іноземного капіталу. Значна частина сільськогосподарських земель, які у відповідності до статті 14 Конституції України є «...основним національним багатством...» [1] використовувалася нелегально при відсутності будь-якого контролю зі сторони держави з усіма негативними наслідками: виснаження ґрунтів; несплата відповідних податків; тіннове виробництво; корупційна складова; соціальна напруга та зневіра населення в дієздатності органів державної влади.

За результатами дослідження, проведеного у грудні 2019 року Інститутом космічних досліджень Національної академії наук України спільно з Міжнародною компанією EOS Data Analytics, в

Україні незареєстрованими в кадастрі (а значить фактично не враховані) перебувало 4,3 млн. га земель [9].

Врешті-решт, 31 березня 2020 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», який скасував з 01 липня нинішнього року мораторій на відчуження земель зазначеної категорії [3].

Однак прийняття Закону у нинішній редакції не вирішує ряд проблемних аспектів, які можуть становити загрозу національним інтересам України та вимагають вжиття відповідних заходів з метою їх усунення та нейтралізації (окремі його положення носять суто декларативний характер, які слід розглядати як спробу «заспокоїти суспільство» щодо загрози «...втратити країну в результаті скупки іноземцями земельних ресурсів держави»).

Проаналізуємо окремі положення Закону з точки зору економічного ефекту та відповідності їх змісту національним інтересам.

На протязі 3-х років фізичні особи лише з числа громадян України зможуть придбати не більше 100 га землі. Земельні ресурси зазначеного розміру як правило не забезпечують рентабельність виробництва. На практиці застосування подібної норми призведе до тіньового обігу землі та реєстрації земельних ділянок на підставних осіб, а необхідність підтвердження ними походження коштів, використаних для купівлі цієї землі, за нинішніх реалій не слід розглядати як суттєву перепону. Існує також ймовірність різного роду спекулятивних операцій зі сторони банківських установ при проведенні кредитування сільгоспвиробників.

Слід також констатувати фактично відсутність можливостей для розвитку малого та середнього бізнесу в даній галузі та формування в країні середнього класу, про відстоювання інтересів якого декларувалося при прийнятті відповідного законопроекту. Реальних кроків, в тому числі на законодавчому рівні, спрямованих на підтримку даної категорії вітчизняних товаровиробників, фактично не було вжито. Прийняття окремих актів, зокрема, Законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції» [4], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [7] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» [5], не вирішує проблему в цілому.

Невирішеним залишається питання щодо можливості набуття права власності на землі сільськогосподарського призначення тими громадянами України, які одночасно уже мають подвійне громадянство. Для прикладу можна навести ситуацію в місцях компактного проживання етнічних груп, зокрема, угорців на території Закарпатської області, болгар на території Одеської області і т.д. Яким чином буде вирішуватися питання щодо заборони особам з іноземним громадянством мати у власності земельні ділянки, розташовані у 50-кілометровій зоні від державного кордону?

Набуття з 01 січня 2024 року вітчизняними юридичними особами права на придбання 10 тис. га землі. З зазначеної дати фактично буде розпочато процес легалізації земельних ресурсів вітчизняними агрохолдингами, які до цього перебували у їхній власності під прикриттям орендних відносин. У випадку «перебору» земельних ресурсів ніщо не заважатиме представникам агробізнесу зареєструвати юридичні структури на інших пов'язаних з ними осіб.

Небезпеку також становить можливість концентрації у власності окремих агрохолдингів земель сільськогосподарського призначення в межах однієї об'єднаної територіальної громади (ОТГ) з точки зору їхнього впливу на діяльність цих громад з урахуванням їх монопольного становища в межах окремої ОТГ.

Адже після проведення адміністративної реформи із загальної кількості ОТГ 25 % мають площу меншу за 10 тис. га, а 60 % – менше 20 тис. га [10]. За даних обставин вплив подібних структур на діяльність ОТГ буде визначальним, в тому числі і щодо результатів реалізації громадянами власного виборчого права як на місцевому, так і загальнодержавному рівні.

Можливість набуття іноземцями права купувати землю в разі позитивного результату проведеного з даного питання референдуму.

Звертає на себе увагу неврегульованість на даний час в Україні на законодавчому рівні питання проведення самого референдуму

та використання його результатів. Закон України від 06 листопада 2012 року № 5475-VI «Про всеукраїнський референдум» [2] було визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018 року [8]. Ухвалення нового законопроекту «Про всеукраїнський референдум» очікується уже найближчим часом, а результати його проведення щодо продажу землі можуть бути досить непередбачуваними з урахуванням настроїв в українському суспільстві.

Переважне право орендаря на купівлю землі. За орендарями закріплено право викупу землі на умовах розстрочки терміном до 10 років. При цьому право власності орендар набуває після першого платежу. За даних умов виникає ряд загроз для попереднього власника. Сплативши лише частину її вартості, новий власник може вчиняти з нею дії виключно у власних інтересах: перепродати іншій особі; використати як заставне майно з заздалегідь запланованим непогашенням боргових зобов'язань; виснажувати землю з метою отримання надприбутку з подальшим достроковим розірванням договірних зобов'язань і т.п.

Встановлюється мінімальна ціна землі на рівні нормативної грошової оцінки. В даному випадку існує загроза, що при відсутності належної конкуренції на ринку купівлі-продажу земельних ресурсів та фактично монопольного становища агрохолдингів на місцевому рівні, в кінцевому підсумку встановлена мінімальна ціна на землю буде і ціною її реалізації.

Заборона продавати землю сільськогосподарського призначення, яка перебуває у державній чи комунальній власності.

Внесення подібного обмеження можливо пояснити декількома факторами. По перше, політичними заявами представників українського політикуму щодо недопущення розпродажу земельних ресурсів України у боротьбі за електорат. По-друге, намаганням законсервувати частину земельних ресурсів для їх подальшого розпродажу при зміні політичної кон'юнктури (сподівання на політичний реванш). По-третє, в Україні до цього часу не проведено повної інвентаризації державних та комунальних земель, а існуюча система кадастру в значній мірі не відображає реального стану справ та містить суттєві недоліки (підтвердженням цього є вище згадувані результати проведених досліджень). Прийняття

Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони» [6] не забезпечує від проведення протиправних обороток з землею, яка перебуває у державній чи комунальній власності.

Висновки. Прийняття Верховною Радою України Закону від 31 березня 2020 року № 552-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» слід розглядати як позитивний факт, покликаний започаткувати в Україні функціонування ринку земельних ресурсів і як наслідок – нарощуванню обсягів виробництва агропромислового комплексу і зростанню життєвого рівня населення.

Водночас, в нинішній редакції Закон містить ряд положень, які порушують конкурентне середовище на ринку земельних відносин та створюють сприятливі умови для концентрації земельних ресурсів саме у власності агрохолдингів. Окремі питання вимагають подальшого розвитку та доопрацювання, в тому числі шляхом внесення відповідних змін до інших уже діючих законів та прийняття нових нормативно-правових актів, в тому числі відомчого характеру, які б регулювали відносини у сфері землекористування.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

2. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 06.11.2012 р. № 5475-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 44-45.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 20.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції : Закон України від 05.11.2020 р. № 985-IX. Голос України. 2020. 03 грудня (№ 224).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері

земельних відносин : Закон України від 28.04.2021 р. № 1423-IX. Голос України. 2021. 26 травня (№ 96).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони : Закон України від 18.05.2021 р. № 1444-IX. Відомості Верховної Ради. 2021. № 30.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 01.07.2021 р. № 1601-IX. Голос України. 2021. 23 липня (№ 137).

8. Рішення Конституційного Суду України від 26.04.2018 р. № 4-р/2018 у справі № 1-1/2018/2556/14 [електронний ресурс]. – Режим доступу : [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#n60](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#n60).

9. Закон про землю – що потрібно знати звичайному українцю [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://finance.ua/ua/saving/zakon-o-zemle-cho-nuzno-znat#headline_1;

10. Землекористування корпоративних сільськогосподарських підприємств в Україні: ефективність, розвиток, регулювання [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/333999174_zemlekoristuvanna_korporativnih_silskogospodarskih_pidpriemstv_v_ukraini.

Кулик К. Д.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків

ОСВІТА В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний стан антикорупційної політики в Україні характеризується наявністю відповідного законодавства, спеціалізованих

органів та судовою практикою. Попри це, корупція продовжує викликати значне занепокоєння у громадськості. Згідно з опитуванням, проведеним Національним агентством з питань запобігання корупції на початку 2020 року, корупція посідає друге місце серед найбільших проблем (перше місце – військові дії в Луганській та Донецькій областях), з якими стикається населення країни [1].

Починаючи з 2014 року в Україні почалася масштабна активна робота у сфері формування дієвого антикорупційного законодавства та реальне впровадження відповідних реформ у життя. Одним із базових нормативно-правових актів став Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», прийняття якого стало підґрунтям здійснення реформ у сфері боротьби з корупцією в державі. Діяльність по розробленню й впровадженню антикорупційних стратегій та процедур у публічній і приватній сферах, а також здійснення контролю за їх ефективністю, охоплюється поняттям «антикорупційний менеджмент». Система антикорупційного менеджменту включає увесь механізм реалізації державної політики, програми заходів по запобіганню корупції та її проявам, а також діяльність по застосуванню антикорупційного законодавства у публічному і приватному секторах [2, с. 61].

Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» серед головних напрямів антикорупційної політики виділив «формування в суспільства ідеї нетерпимості до проявів корупції». Він передбачав впровадження таких заходів: ухвалення у співпраці з інститутами громадянського суспільства плану заходів, орієнтованого на різні соціальні та вікові групи і спрямованого на комплексне розв'язання проблеми толерантного ставлення населення до корупції, передбачивши, зокрема: регулярне проведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування психологічної установки у населення щодо несприйняття корупції як способу розв'язання проблеми; підвищення рівня правової свідомості населення, зокрема в частині обізнаності громадян щодо своїх прав та свобод, механізму їх реалізації та правових способів захисту; роз'яснення найбільш важливих антикорупційних заходів, що здійснюються в державі, положень законодавства про запобігання та протидію

корупції, зокрема в частині визначення видів та форм корупційної поведінки; системне запровадження проведення освітніх заходів щодо моделей поведінки у тих чи інших ситуаціях з можливими корупційними ризиками та інше [3].

Проект Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки також приділяє особливу увагу посиленню заходів щодо формування у населення негативного ставлення до корупції, що включають: інтеграцію антикорупційної тематики до змісту освіти всіх рівнів освіти; створення сприятливих умов для підвищення кваліфікації педагогічних працівників та осіб, які працюють з населенням, зокрема з питань формування у здобувачів освіти ставлення нетерпимості до корупції у всіх її проявах; активне та системне проведення інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на формування ціннісних життєвих орієнтирів, не сумісних з участю у корупційних практиках (добросесність, порядність, етичність, об'єднання зусиль заради спільних антикорупційних цілей тощо); донесення до суспільства інформації про негативні наслідки вчинення корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень (для суспільства та держави, а також для осіб, які вчинили такі правопорушення); підвищення обізнаності громадян, які усвідомлюють важливість стандартів добросесної та етичної поведінки публічних службовців, завдяки активному та системному проведенню інформаційно-просвітницьких і навчально-методичних заходів, інтегрованих у формальну та неформальну освіту [4]. Як бачимо, невід'ємним елементом формування негативного ставлення до корупції є антикорупційна освіта.

Згідно з Антикорупційними стратегіями та Державною програмою щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки [5], основними органами, на які покладено обов'язок проведення антикорупційних інформаційно-просвітницьких заходів, є: Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), Міністерство освіти та науки України, Національне антикорупційне бюро України, Міністерство юстиції України та Державний комітет телебачення і радіомовлення України.

Слід зазначити, що вказані органи одразу активно долучилися до формування методології теоретичних досліджень корупції,

аналізу антикорупційної нормативно-правової бази та підготовки методичних матеріалів для відповідних тренінгів, які згодом почали проводити як для власних працівників, так і для інших працівників публічного та приватного сектору.

Так, у НАЗК діє Управління просвітницької роботи та навчальних програм (Офіс розбудови доброчесності), завданням якого є формування негативного ставлення до корупції у громадян та проведення навчальної роботи для державних службовців, працівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та посадових осіб місцевого самоврядування з питань пов'язаних із запобіганням корупції. НАЗК було розроблено та розміщено на освітній он-лайн платформі Prometheus безкоштовні курси для усіх, хто бажає отримати знання у сфері запобігання та протидії корупції: Конфлікт інтересів: треба знати! (2017); Антикорупційні програми органів влади (2018); Декларуй доброчесно! (2019-2020). Також НАЗК регулярно проводить тренінги, стажування, навчальні курси та публічні дискусії, зокрема: курс «POLITDATA: е-звітвання політичних партій»; «Доброчесність у школах: reality check», «Демократія: від теорії до практики», Школа доброчесності НАЗК та інші. На сьогодні триває процес розробки тренінгів та їх проведення для уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції. Офіс розбудови доброчесності активно співпрацює з навчальними закладами середньої та вищої освіти, проводячи лекції та тренінги для всіх учасників навчального процесу.

Міністерству освіти та науки України разом з Міністерством юстиції України та НАЗК було доручено провести дослідження з метою визначення з якого віку і в якому обсязі доцільно включати в навчальні програми в загальноосвітніх навчальних закладах надання інформації щодо корупції. Після проведення такого дослідження зазначені суб'єкти займалися підготовкою методичних матеріалів для проведення тренінгів для працівників загальноосвітніх навчальних закладів з питань антикорупційного законодавства, а з вересня 2016 р. Міністерством освіти та науки України було рекомендовано запровадити вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах антикорупційного законодавства.

Доцільно зазначити, що процес впровадження антикорупційної освіти в навчальних закладах був поступовим, і переважно, сто-

сувався вищої школи. Одним із перших закладів вищої освіти, що відгукнулися на заклик вивчення антикорупційного законодавства став Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, науково-педагогічний склад якого розробив та запровадив у навчальний процес навчальні дисципліни антикорупційної спрямованості та сертифікатну програму «Юрист у сфері запобігання та протидії корупції». Також було розроблено та запущено магістерську програму «Юридичний антикорупційний менеджмент», випускниками якого вже стали більше 100 осіб. Ініціативу підхопив й Національний університет «Києво-Могилянська академія», впровадивши на базі Міждисциплінарного науково-освітнього центру протидії корупції в Україні сертифікатну програму «Антикорупційні міждисциплінарні студії», а згодом – магістерську програму «Антикорупційні студії». Станом на 2021 р. триває процес розвитку освіти у сфері запобігання та протидії корупції як в навчальних закладах вищої освіти, так і в закладах загальної середньої освіти. Проводяться наукові та науково-практичні заходи всеукраїнського та міжнародного рівня, де обговорюються проблеми корупції, зокрема, такою міжнародною платформою є щорічний Харківський міжнародний юридичний форум [6].

Таким чином, освіта у сфері запобігання корупції є невід’ємною складовою частиною реалізації антикорупційної політики в Україні. Саме наявність відповідних знань та умінь у сфері запобігання та протидії корупції надасть можливість громадянам вчасно виявляти та не допускати вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов’язаних з корупцією.

Література:

1. Результати опитування «Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність». URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Corruption_Survey_2020_Presentation_Info-Sapiens.pdf

2. Головкін Б. М. Антикорупційний менеджмент у митній справі / Б. М. Головкін // Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі», 26 квіт. 2016 р. Вінниця, 2016. С. 60–65;

3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 87. Ст. 2473;

4. Проект за результатами публічного обговорення Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roku-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf> ;

5. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 265. Офіційний вісник України. 2015. № 38. Ст. 1146.

6. Про проведення Харківського міжнародного юридичного форуму: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.09. 2018 р. № 656-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provedennya-harkivskogo-mizh> .

Кулик О.Г.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
Україна, м. Київ*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИТУАТИВНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ

Цей напрям запобігання злочинам виник на рубежі 1960-х років. Поштовх йому дали роботи Е. Вуд (1961) та Д. Джекобс (1961), які на основі вивчення ситуації в американських містах довели, що планування міської території та проектування будівель в той час не дає можливості здійснювати ефективний соціальний контроль за поведінкою городян і пропонували створювати умови для формування неформальних мереж соціального контролю.

В подальшому ці ідеї активно отримали розвиток в дослідженнях Ш. Анхеля (визначення середовища, у якому є найбільші можливості для вчинення злочинів, 1968); Р. Джеффри (запобігання злочинам шляхом дизайну середовища – CPTED, 1971); О. Ньюмена (концепція захищеного просту, 1972); Д. Вілсона та Д. Келінга (теорія розбитих вікон, 1982); Т. Кроу (суттєвий розвиток моделі О. Ньюмена, 2000); Р. Кларка та Д. Корніша (теорія раціонального вибору, ситуаційне запобігання злочинам, 1986), Л.А. Куртиса, Д.Ф. Пуля (1974), П.Дж. і П.Л. Брантінгам (1984) (просторова кримінологія, теорія моделей злочинів) та ряду інших авторів. Цілий ряд ідей в рамках ситуативного запобігання злочинам розвивається дослідниками і в даний час, а численні програми їх запровадження у практику реалізуються в багатьох країнах світу.

Все це обумовило визнання важливості даного запобіжного напрямку світовою спільнотою. В результаті у Керівних принципах для запобігання злочинності, затверджених Резолюцією 2002/13 Економічної і Соціальної Ради ООН 24.07.2002, в якості одного з основних підходів до запобігання злочинності було виділене ситуативне запобігання, тобто здійснення заходів щодо скорочення можливості вчинення кримінальних посягань, підвищення ймовірності затримання правопорушників, зведення до мінімуму зисків від вчинення злочинів, у тому числі шляхом облаштування середовища проживання, надання допомоги і інформації потенційним та фактичним жертвам [1, с. 266].

На основі узагальнення теоретичних розробок та значного досвіду реалізації програм ситуативного запобігання злочинам у країнах світу сформульовані наступні основні елементи його стратегії: 1) заходи, що призводять до збільшення зусиль злочинців для вчинення протиправних дій (зміцнення об'єктів посягань, контроль доступу до приміщень, перешкоджання злочинцям); 2) заходи збільшення ризиків для злочинців бути притягнутими до відповідальності (розширення можливостей для захисту, сприяння природному спостереженню, зменшення анонімності городян, постійне спостереження за територією міст, посилення офіційного нагляду); 3) заходи зменшення зиску від вчинення злочинів (приховування можливих об'єктів злочинних посягань, видалення можливих об'єктів злочинних посягань, використання засобів

ідентифікації об'єктів власності, перешкоджання функціонуванню ринків збуту викраденого майна, зменшення всіх видів прибутку від вчинення злочинів); 4) заходи щодо зменшення числа ситуацій, які провокують вчинення злочинів (зменшення розчарування та стресу серед городян, уникнення суперечок у громадському просторі, зменшення спокус та збуджень серед городян, нейтралізація тиску на молодих людей з боку однолітків, несприяття повторенню протиправної поведінки); 5) заходи, які знімають виправдання вчинення злочинів (встановлення чітких правил поведінки, встановлення нагадувань щодо їх дотримання та попереджень щодо відповідальності за їх порушення, сприяння дотриманню правил, контроль за вживанням алкоголю та наркотиків) [2, с. 33; 3, с. 11-24].

Практика реалізації заходів ситуаційного запобігання злочинам дозволяє виділити ряд ознак, які обумовлюють їх значну ефективність та привабливість як для органів управління та правоохоронців, так і для громадських організацій та громадян. До них, зокрема належать:

- предметність і конкретність. Здійсненню таких заходів передують ґрунтовна і всебічна оцінка криміногенної ситуації та стану злочинності на конкретній території з урахуванням всіх її особливостей і визначення на цій основі переліку заходів, які доцільно і можливо здійснити;

- різноманітність. За допомогою цих запобіжних заходів можна нейтралізувати або послабити дію різних середовищних умов, які сприяють вчиненню злочинів на певній території;

- великий діапазон вартості. Запобіжні заходи можуть мати дуже різну вартість від незначних витрат на встановлення нових замків, зрізання високих дерев та кущів тощо до суттєвих витрат на побудову нових житлових комплексів, мікрорайонів. На рівні конкретної території визначаються лише заходи, які можливо реалізувати за наявних у громади фінансових, матеріальних та людських ресурсів;

- використання на всіх рівнях територіальної структури країни. Ситуативне запобігання злочинам може реалізовуватися на всіх рівнях від окремого будинку чи вулиці до великого міста, регіону та країни в цілому;

– забезпечення ефективної взаємодії всіх учасників запобіжної діяльності. За відсутності серйозних суперечностей щодо фінансування в реалізації такої діяльності зацікавлені всі її потенційні учасники – органи поліції, органи місцевої влади та самоврядування, представники домоволодінь, навчальні заклади, керівники підприємств, власники торговельних та розважальних закладів, громадські організації. Це дозволяє їм здійснювати успішну спільну діяльність.

Що стосується запровадження ситуаційного запобігання кримінальним правопорушенням в Україні, то тут спостерігається парадоксальна ситуація. В країні здійснюється цілий ряд заходів, які належать до розгляданого напрямку запобіжної діяльності. Це встановлення численних камер відеоспостереження у великих містах; впровадження комплексів автоматичної фото- і відеофіксації порушень правил дорожнього руху; діяльність поліції охорони Національної поліції України; поступова переорієнтація роботи поліції на активну співпрацю з громадою за принципом «Community Policing», тобто розвиток партнерських відносин з місцевою громадою, участь у вирішенні проблем громади та здійснення на її території організаційних функцій щодо підтримання громадського порядку; введення посади поліцейського офіцера громади та нарощування чисельності таких працівників; реалізація в окремих містах та селах спільно з органами поліції громадських ініціатив щодо запобігання кримінальним правопорушенням («сусідська варта», «безпечний будинок» тощо).

Натомість в кримінологічній літературі тривалий час ситуативне запобігання кримінальним правопорушенням взагалі не згадувалося. До цього часу у підручниках з кримінології [4, с. 155–159; 5, с. 198–204], абсолютній більшості монографій та дисертаційних досліджень розглядається лише створена ще за радянських часів структура видів запобіжної діяльності – загальносоціальне, спеціально-кримінологічне, індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням та віктимологічна профілактика. Лише в останні роки до цієї проблеми було привернуто увагу завдяки роботам харківських кримінологів – М.Г. Колодяжного, В.В. Голіни, С.С. Шрамко та інших [6]. Але це лише початок, і дослідження теоретичних засад ситуативного запобігання кримінальним пра-

випорушенням необхідно продовжувати і вести їх з урахуванням відповідних розробок кримінологів інших країн.

На завершення зазначимо, в подальшому доцільно, на нашу думку, більш активно розвивати існуючі та запроваджувати нові форми і методи ситуативного запобігання кримінальним правопорушенням в країні, приділяти значно більше уваги розробці теоретичних та методичних засад цього напрямку запобіжної діяльності та переглянути ряд положень теорії запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема щодо його видів та методів.

Література:

1.Руководящие принципы для предупреждения преступности. Резолюция 2002/13 Экономического и Социального Совета, принятая 24 июля 2002 года, приложение. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Управление организации объединенных наций по наркотикам и преступности. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 2016 год. 532 с.

2.Clarke, R.V. and Eck, J. Become a Problem-solving Crime Analyst – in 55 Steps. London: Jill Dando Institute of Crime Science, UCL. 2003. 55 p.

3.Cornish, D.B. and Clarke, R.V. Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley’s Critique of Situational Crime Prevention. In: Smith, M.J. and Cornish, D.B., Eds., Theory for Practice in Situational Crime Prevention, Crime Prevention Studies, Vol. 16, Criminal Justice Press, Monsey. 2003. P. 111-124.

4.Кримінологія: підручник/ [Б.М. Головкін, В.В. Голіна, О.В. Лисодел та ін.]; за заг. ред. Б.М. Головкина . – Харків: Право, 2020. – 384 с. С.155–159.

5.Кримінологія: підручник [Текст] / О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін. за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужі. – Київ: ФОП Маслаков, 2020. – 612 с. С. 198–204.

6.Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В.В. Голіна, М.Г. Колодяжний, С.С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни, М.Г. Колодяжного. – Х.: Право, 2017. – 284 с.; Колодяжний М. Г. Сучасний

зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія / за ред. В. В. Голіни. Х.: Право, 2017. 252 с.; Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Х.: Право, 2018. 228 с.

Курилюк Ю.Б.,

*доктор юридичних наук, доцент,
начальник управління адміністративної юрисдикції,
Адміністрація Державної прикордонної служби України,
Україна, м. Київ*

ЗЛОЧИННІСТЬ У ПРИКОРДОННІЙ СФЕРІ ТА ЇЇ ДЕТЕРМІНАЦІЯ

Прикордонна сфера активно розвивається, триває постійний процес удосконалення нормативно-правових актів, які спричиняють утворення нових інститутів і підходів до правового регулювання. Режим цього соціального простору покликаний забезпечити належний стан захищеності суспільних відносин від зовнішніх і внутрішніх загроз охоронюваним цим законодавством інтересам людини, суспільства та держави й становить правопорядок у прикордонній сфері.

Існуюча на сьогодні в Україні система правового регулювання прикордонної сфери має розгорнутий характер і становить доволі значний масив законодавства, а нормативно-правове регулювання діяльності щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері передбачає низку взаємопов'язаних ознак і проблем, що потребують вирішення. Якщо комплексно розглядати проблему забезпечення правопорядку в прикордонній сфері, то потрібно говорити про правове регулювання функціонування всієї цієї системи, що має бути спрямована і на запобігання злочинності у зазначеній сфері.

Варто відзначити, що злочинність у прикордонній сфері існує споконвіку та може являти собою відносно самостійний вид стій-

кої систематичної злочинної діяльності, суб'єкти якої, володіючи відповідними спеціальними навичками, знаннями і вміннями, займаються кримінальним промислом по здобуванню основного або додаткового доходу, підтримуючи при цьому зв'язок з антисоціальним середовищем, близьким до їх власної орієнтації, установок і субкультури.

При цьому, термін «злочинності в прикордонній сфері» варто розглядати з урахуванням декількох аспектів.

По-перше, злочинність у прикордонній сфері слід розглядати як групу злочинних діянь, вчинених у прикордонному просторі (державному кордоні, контрольованому прикордонному районі, пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон, контрольних пунктах в'їзду-виїзду). При цьому, прикордонний простір становить обов'язкову складову об'єктивної сторони злочинів у прикордонній сфері – місце їх вчинення, обмеженого лінією і вертикальною поверхнею, що проходить по цій лінії, які визначають межі території держави як на суші, так і вод, надр та повітряного простору, а також межами тимчасово окупованих територій, контрольованими прикордонними районами та зонами прикордонного контролю пунктів пропуску (пунктів контролю) через державний кордон і контрольних пунктів в'їзду-виїзду.

Інший аспект, в якому може розглядатися злочинність у прикордонній сфері, визначає її як групу діянь, які спрямовані на заподіяння безпосередньої шкоди прикордонній безпеці держави як об'єкту кримінального правопорушення – збалансованого стану захищеності суспільних відносин у прикордонній сфері від зовнішніх і внутрішніх загроз охоронюваним законодавством про державний кордон інтересам людини, суспільства й держави.

У третьому аспекті термін злочинності в прикордонній сфері окреслює кримінальні правопорушення, які вчиняються спеціальними суб'єктами, – особами, діяльність яких пов'язана із безпосереднім функціонуванням державного кордону. Ними можуть бути прикордонники, контрабандисти, переправники осіб, нелегальні мігранти та й просто особи, які перетинають державний кордон з порушенням законодавчо встановлених правил [1, с. 353].

Детермінанти злочинності в прикордонній сфері мають певний детермінаційний комплекс, який становить собою «багатолаanko-

ву структуру соціальних чинників різного рівня та детермінуючих властивостей, що задіяні в механізмі спричинення, опосередкування й обумовлення» [2, с. 73] злочинності в прикордонній сфері. Залежно від характеру та змісту таких чинників, що впливають на вчинення злочинності в прикордонній сфері можна об'єднати в такі блоки: 1) соціально-економічні; 2) соціально-політичні; 3) організаційно-управлінські; 4) правові; 5) соціально-психологічні.

Одними з визначальних детермінаційних чинників для злочинності в прикордонній сфері є соціально-економічні, що пов'язані, насамперед, з низьким рівнем життя як громадян відповідної держави, так й іноземців, що прямують до цієї держави у пошуках кращих умов життя; по-друге – прагненням злочинців отримати в результаті протиправної діяльності у цій сфері надприбутки, а по-третє – недостатньо ефективною системою фінансування для інженерно-технічного облаштування державного кордону, що відіграє певну стримуючу роль для безперешкодного проникнення через нього протиправних проявів. Також, детермінує злочинність у прикордонній сфері зовнішньоекономічна політика сусідніх держав, зокрема щодо значної різниці ціни підакцизних товарів між державами, що значно збільшує незаконні перетинання державного кордону, поєднані з порушенням митних правил.

Тісно пов'язаними із соціально-економічними чинниками є соціально-політичні, що полягають у зростанні соціально-політичної напруги, міждержавних відносин, ескалації військових конфліктів і не лише на теренах нашої Батьківщини, але й у світі. Вони змушують людей до втечі та пошуку незаконних шляхів потрапляння на територію іншої держави (нелегальної міграції), а також служать певним прикриттям для вчинення протиправної діяльності у прикордонному просторі. Крім того, чинить негативний вплив на правопорядок у прикордонній сфері та детермінує відповідну злочинну незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону, а також прояви внутрішньодержавної та міжнародної прикордонної політики держав, що пов'язані з посиленням чи послабленням порядку перетинання їх державного кордону. Простим прикладом останніх може слугувати запровадження безвізового режиму для окремої групи громадян Туреччини, які во-

лідують службовими і дипломатичними паспортами, що значно збільшило використання на українсько-польській ділянці державного кордону підроблених турецьких службових і дипломатичних паспортів.

Організаційно-управлінські детермінаційні чинники пов'язані з недоліками державного управління в прикордонній сфері, до яких, наприклад, С.О. Філіппов слушно відносить «дисбаланс у системі інтегрованого управління кордонами, а також корупційні впливи» [3, с. 119]. Важливим у цьому контексті є також постійно триваюча незавершеність реформування прикордонної служби, що впливає на неспинну плінність прикордонних кадрів, а також реформування судової системи, що часто призводить до неправосудних і несправедливих рішень. Недоліками організації та функціонування системи державного контролю за дотриманням законодавства про державний кордон є недостатнє забезпечення органів прикордонної служби технічними засобами прикордонного контролю, засобами зв'язку, транспортними засобами, паливно-мастильними матеріалами, а також недостатня робота з громадськістю.

До правових чинників детермінації злочинності в прикордонній сфері варто віднести неповноту, дублювання положень низки нормативно-правових актів щодо правового забезпечення цієї сфери, неузгодженості та прогалини у вітчизняному законодавстві, що стосуються відповідальності за порушення законодавства про державний кордон, а також недоліки процесуального законодавства. Наприклад, на сьогодні має місце розпорошеність компетенції у протидії правопорушенням у прикордонній сфері, зокрема питаннями протидії нелегальній міграції в Україні, окрім прикордонної служби, переймаються міграційна служба, поліція, органи безпеки, закордонних справ, соціальної політики та інші державні інституції, що в більшій чи меншій мірі наділені відповідними повноваженнями у цій сфері. Навіть досудове розслідування кримінальних проваджень у справах щодо злочинів у прикордонній сфері також розділено між різними органами (наприклад, стаття 332 КК Україна – компетенція поліції, а статті 332-1 та 332-2 КК України – компетенція органів безпеки).

Соціально-психологічні чинники отримують своє відображення у правовій свідомості суспільства, соціальних груп, окремої

особи щодо прикордонної сфери, до яких варто віднести, зокрема: недостатній рівень правових знань і правової свідомості місцевого населення прикордоння, низька моральна та правова культура в суспільстві, професійна деформація прикордонників, що впливає на якість несення прикордонної служби. Соціально-психологічна криза, що виникає через низку вищезазначених чинників, впливає на: руйнацію звичної системи цінностей, виникнення хаотизації звичних зв'язків, втрату почуття господаря на своїй території, формування агресивності, набуття схильності діяти під тиском ситуативних емоцій і в цілому виникає дезадаптивна поведінка, насамперед осіб, які перетинають державний кордон.

Зазначені чинники детермінантів злочинності у прикордонній сфері вимагають наявності цілої системи продуманих і планових заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію, послаблення та усунення негативних чинників протиправної діяльності у цій сфері.

Література:

1. Курилюк Ю.Б. Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика): монографія. К.: ВД «Дакор», 2020. 446 с.
2. Новіков О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності: монографія / за заг. ред. Б.М. Головкина. Х.: Право, 2018. 182 с.
3. Філіппов С.О. Протидія транскордонній злочинності: глобальний контекст і реалії України: монографія. О.: Фенікс, 2019. 452 с.

Левицька Ю. А.,

аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Право засуджених на охорону здоров'я є ключовим для гідного життя. Міжнародне співтовариство активно займається захистом прав засуджених, видаючи рекомендації для країн всього світу. Україна, бажаючи гармонізувати своє законодавство, намагається слідувати міжнародним стандартам. Діяльність національного превентивного механізму надає змогу побачити дійсний стан речей в українській установі виконання покарань.

Починаючи з 2012 року в рамках національного превентивного механізму здійснюється моніторинг місць несвободи в Україні. За даними звітів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, недоліки, виявлені в установах виконання покарань, можна поділити на такі групи: неналежні умови тримання засуджених, ненадання медичної допомоги, неукомплектованість спеціалістів, відсутність необхідних ліків.

Перш за все, умови, в яких перебувають засуджені, безпосередньо впливають на стан їхнього здоров'я. Результати моніторингових візитів свідчать про порушення норм житлової площі, незадовільні санітарно-гігієнічні та матеріально-побутові умови, тримання у напівпідвальних умовах, недотримання температурного режиму та обмежений доступ до свіжого повітря та питної води [6, с.261]. Такі умови негативно позначаються на здоров'я позбавлених волі осіб. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями закріплюють, що приміщення, в якими користуються засуджені, мають відповідати всім санітарним вимогам [4, п.10]. Не дивлячись на існуючі рекомендації та міжнародні стандарти, зазначені проблеми залишаються актуальними у 2020 році.

Проблема надання медичної допомоги засудженим залишається актуальною протягом 9 років. До цієї категорії необхідно від-

нести неналежний рівень обстеження ув'язнених на ВІЛ / СНІД, переривання антиретровірусною терапією, неналежні умови тримання ув'язнених хворих на туберкульоз [6, с.126]. Досвід міжнародно-правового регулювання свідчить про те, що особи, які живуть з ВІЛ / СНІД і тримаються в місцях позбавлення волі у розвинутих країнах, мають значно більший рівень забезпечення своїх медичних прав і захищеності. Основним принципом організації медичної допомоги в європейських країнах є положення про те, що ув'язнені мають право на таке саме медичне обслуговування, як і все інше населення [5, с.265]. Натомість, у спеціальній доповіді за 2020 рік уже відсутнє згадування щодо ненадання медичної допомоги засудженим, хворим на ВІЛ / СНІД.

Окрім зазначених вище проблем, в установах виконання покарань відсутні такі фахівці як рентгенолог, терапевт, стоматолог, психіатр тощо. Мінімальними стандартними правилами поводження з в'язнями рекомендована наявність принаймні одного кваліфікованого психіатра та зубного лікаря [4, п.22]. Таким чином, неукомплектованість медичного персоналу в установах виконання покарань є порушенням міжнародних стандартів.

Люблинська хартія з реформування охорони здоров'я закріплює принцип, що охорона здоров'я має насамперед сприяти поліпшенню здоров'я та якості життя людей [8]. Між тим, монітори Національного превентивного механізму фіксують непоодинокі випадки жорстокого поводження із засудженими, що призводять до страждань, а у деяких випадках, навіть до смерті. Наприклад, внаслідок несвочасного медичного обстеження, один засуджений втратив око та отримав інвалідність, а інший помер через невиконання медичними працівниками своїх професійних обов'язків [7, с.239]. Отже, через невиконання лікарями медичних центрів своїх обов'язків, українські установи виконання покарань не втілюють на практиці міжнародні стандарти.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ратифікований 19 жовтня 1973 року рекомендує державам-учасницям вживати заходів для запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними, створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби [3, ст.11,12]. За даними НПМ,

в медичних частинах були відсутні гіпотензивні, кровозупиняючі, знеболювальні, протизапальні, спазмолітичні препарати, а також рукавички, крапельні системи, шприци тощо [1, с.127]. Таким чином, відсутність необхідних препаратів унеможливило лікування та запобігання хвороб.

Як зазначає О. В. Лисодєд, Комітет Ради Європи лише рекомендує урядам держав-учасниць керуватися принципами, тому міжнародні стандарти мають знайти своє відповідне закріплення у національному кримінально-виконавчому законодавстві аби дійсно стати «дороговказом» для установ виконання покарань [2, с.65]. Переважна більшість норм імплементована в національне законодавство. Кримінально-виконавчий кодекс та підзаконні нормативно-правові акти щодо утримання засуджених відображають положення Конституції України та законодавства про охорону здоров'я, закріплюючи право на вільний вибір лікаря, регулярний медичний огляд, отримання медикаментів, особливо на лікування соціально-небезпечних та соціально-значущих хвороб тощо. Проте монітори національного превентивного механізму продовжують фіксувати значні порушення права засуджених на медичну допомогу.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що норми міжнародного права регулюють питання забезпечення права засуджених на охорону здоров'я та медичну допомогу, а також надають рекомендації державам-учасницям щодо створення гідних умов для в'язнів. Проте низка проблем продовжує існувати, незважаючи на реформування кримінально-виконавчої системи України.

Література:

1.Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Моніторинг місць несвободи в Україні: стан реалізації національного превентивного механізму за 2014 рік, 2015. URL: https://ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/NPM_2014.pdf (дата звернення: 08.09.2021).

2.Лисодєд О.В. Закріплення міжнародних та європейських стандартів поведіння із засудженими у кримінально-виконавчому законодавстві України. Питання боротьби зі злочинністю.

2015. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/77407> (дата звернення: 08.09.2021).

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Організація Об'єднаних Націй, 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 08.09.2021).

4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. Організація Об'єднаних Націй, 1955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_212 (дата звернення: 07.09.2021).

5. Романов М. В. Міжнародний досвід забезпечення права на медичну допомогу засудженим. Право і суспільство. Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права № 4, 2019. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-39>.

6. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Моніторинг місць несвободи в Україні: стан реалізації національного превентивного механізму за 2016 рік, 2017. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/spec_dopov_npm_2016_n.pdf (дата звернення: 08.09.2021).

7. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2017 рік, 2017. URL: https://ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Dopovid_2017.pdf (дата звернення: 08.09.2021).

8. The Ljubljana Charter on Reforming Health Care, 1996. DOI: <https://doi.org/10.1136/bmj.312.7047.1664> (Last accessed: 07.09.2021).

Левченко Ю.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національна академія внутрішніх справ,
Україна, м. Київ*

Миرونюк Т.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національна академія внутрішніх справ,
Україна, м. Київ*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Пробація в Україні є порівняно новим інститутом, який знаходиться на стадії активного розвитку й удосконалення. Після прийняття Закону України «Про пробацію» постали нові питання, пов'язані з доцільністю та обґрунтованістю деяких положень пробації та необхідністю узгодження їх із міжнародними стандартами. Зазначене обґрунтовує потребу вдосконалення наявного механізму правового регулювання у сфері пробації.

Законом України «Про пробацію» (далі Закон) визначено, що пробацією є система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1].

Орган пробації, крім виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, повинен здійснювати пробаційний нагляд, що передбачає як контроль за поведінкою, так і індивідуальний план соціальної, психологічної допомоги, профілактичних і виховних заходів, які базуються на проведеній оцінці ризику вчинення повторного злочину та потреб правопорушника. Виховну та профілактичну роботу здійснює працівник пробації, а не органи поліції [2].

Варто зазначити, що в Законі України «Про пробацію» відсутній механізм провадження психологічної та педагогічної роботи із

особами, як звільнені від відбування покарання з випробуванням. Так в ч.1 ст. 10. Закону подано визначення поняття «наглядова пробація», яке включає в себе здійснення органом пробації наглядових та соціально-виховних заходів. Проте не менш важливим є проведення із особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням як психологічної роботи, так і педагогічної, зокрема відносно неповнолітніх. Тому вважаємо за необхідне регламентувати порядок здійснення психологічної та педагогічної діяльності стосовно суб'єктів пробації шляхом внесення зміни до даного нормативно-правового акту, доповнити ч. 1 ст. 10 Закону України «Про пробацію», та викласти її в такій редакції «наглядова пробація – це здійснення наглядових, соціально-виховних, психологічних та педагогічних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів».

Працівники пробації здійснюють свою діяльність також в установах закритого типу для здійснення заходів підготовки засуджених до звільнення, координуючи ці заходи з підрозділами пробації за місцем проживання засудженого після звільнення або за місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених. Тобто створюється система реального соціального супроводу звільнених, яка розпочинається з місць позбавлення волі. Метою системи соціального супроводу є запобігання повторного вчинення злочинів особами звільненими з місць позбавлення волі, формування у них правомірної поведінки та підготовка до соціалізації такої особи в соціумі після звільнення від відбування покарання. Дана система регламентується Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк».

Відповідно до зазначеного нормативно-правового акту діяльність по здійсненні соціального супроводу покладається на цен-

тральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування. Для виконання завдань пробації збільшується обсяг повноважень працівників. Так, на відміну від працівника кримінально-виконавчої інспекції, працівник пробації набув статусу учасника кримінального процесу з відповідними обов'язками та правами. Працівник пробації також набуває права отримувати безкоштовно від будь-якого органу інформацію, необхідну для виконання завдань пробації. З метою здійснення нагляду працівник пробації має право відвідувати у будь-якому місці та на будь-якій території осіб, до яких застосовано пробацію, або викликати їх та отримувати від них пояснення. Тобто створюється більш ефективна система соціального супроводу звільнених (стаття 11 Закону).

Отже, з набуттям чинності Закон України «Про пробацію» можливим є недекларативне, а реальне сприяння соціальній адаптації правопорушників, покликаний створити належні умови для їхнього виправлення, а отже, і запобігти повторному вчиненню злочинів [2].

Безпека суспільства також визначена Законом України «Про пробацію», як перша складова мети пробації (стаття 4 Закону) поряд із запобіганням вчиненню повторних злочинів та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності. Проте в Законі відсутнє визначення поняття «запобігання», що в подальшому викликатиме питання, про те, яку саме діяльність воно включатиме в себе.

З прийняттям Закону також було передбачено новий інструмент роботи із засудженими – пробаційні програми, які призначаються за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити (програми психологічної корекції та програми соціальної адаптації спрямовані на усунення негативних факторів, що впливали та можуть в подальшому впливати на поведінку правопорушника). Реалізація пробаційних програм визначена постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 24. Наказ від 28.03.2018 № 926/5 «Про затвердження Переліку заходів

щодо реалізації пробаційних програм» передбачає, що реалізація пробаційних програм щодо осіб, звільнених з випробуванням, на яких судом покладено такий обов'язок, забезпечується органом пробації, а щодо неповнолітніх – уповноваженим органом з питань пробації разом із суб'єктами, що надають соціальні послуги, визначені Законами України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».

Окрім цього було підписано два Накази за № 1797/5 «Про затвердження пробаційних програм для неповнолітніх суб'єктів пробації» та № 1798/5 «Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації». Ядром апробаційної діяльності щодо неповнолітніх є реалізація пробаційних програм, що є комплексом заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості. Міністерством юстиції затверджені апробаційні програми для неповнолітніх суб'єктів пробації Наказом від 11.06.2018 № 1797/5: «Зміна прокримінального мислення», «Подолання агресивної поведінки» та «Попередження вживання психоактивних речовин».

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні закріплено необхідність застосування психокорекційних програм, проте на даний момент все ж ще відсутні методики проведення програм такого змісту. Також простежується недостатній рівень професійної підготовки психологів пробації, внаслідок того, що дана діяльність органів пробації ще не вийшла за межі окремих експериментів і не стала відпрацьованою й науково обґрунтованою системою. Саме тому необхідно розробити методичну базу для ефективної роботи з особами звільненими від відбування покарання в рамках створених психокорекційних програм. Разом з цим для забезпечення ефективності реалізації зазначених програм, пропонуємо розглянути основні аспекти підготовки фахівців до соціально-виховної роботи з неповнолітніми в США та Швеції. Ці країни мають багаторічний досвід функціонування служби пробації, а також потужні школи соціальної роботи. Так, Одним із основних факторів для досягнення ефекту виправлення визначено вивчення особистості злочинця. Особливості підготовки працівників для ювенальної системи США (судді, адвокати, прокурори, поліцейські, пенітенціар-

ний персонал, офіцери пробації, соціальні працівники) полягають у висуненні до кандидатів на посади таких спеціальних вимог, що забезпечують професійний підхід до справ неповнолітніх.

До основних вимог можна віднести: спеціальну освіту в галузі соціальної роботи, психології, педагогіки, юриспруденції; наявність життєвого і практичного досвіду виховної роботи; регулярне відвідування курсів підвищення кваліфікації; суворий конкурсний відбір.

Персонал, який працює в органах пробації має гуманітарну освіту як мінімум рівня бакалавра (соціальна робота, юридична, психологічна, педагогічна), проходить спеціалізовані курси підготовки для роботи з різними категоріям суб'єктів, систематично підвищує професійну компетентність, відвідуючи спеціальні тренінги, мотиваційно-виховні бесіди, програми підвищення кваліфікації [3]. Спільною метою пробаційних програм є досягнення позитивних змін у поведінці суб'єкта пробації.

Література:

1. Про пробацію: Закон України від 5 лют. 2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/160-19>.

2. Алексеев І. Пробація – крок до імплементації міжнародних стандартів у сфері юстиції. Юридична газета : [сайт]. URL: <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/probaciya--krok-do-implementaciyi-izhnarodnih-standartiv-u-sferiyusticiyi.html>.

3. Аніщенко В., Шпортюк О. Підготовка офіцерів пробації для роботи з неповнолітніми: закордонний досвід Сполучених Штатів Америки та Королівства Швеція. Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали Міжнар. круглого столу (16 квіт. 2019 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. С. 39–43. URL: http://napu.com.ua/materialy/16.04.19_RT_institut_probacii.pdf.

Лисодед Олександр,
*кандидат юридичних наук, доцент,
декан вечірнього факультету, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

За роки незалежності України було прийнято чотири закони, направлених на запобігання корупції, які, у тому числі, встановлювали і змінювали систему суб'єктів запобігання корупції.

Законом України від 05.10.1995 р. № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією» до таких суб'єктів були віднесені відповідні підрозділи: 1) Міністерства внутрішніх справ; 2) Служби безпеки України; 3) органів прокуратури України. У 1998 р. до суб'єктів були також віднесені відповідні підрозділи податкової міліції, у 2003 р. – Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

Двома роками раніше, на виконання ст. 8 Закону України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», був створений Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, до повноважень якого, у подальшому, було віднесено, у тому числі, і забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері боротьби з корупцією, координація та сприяння діяльності всіх державних органів, які беруть участь у боротьбі з корупцією, розроблення рекомендацій щодо стратегії і тактики боротьби з корупцією, організація співробітництва з питань боротьби з корупцією з відповідними органами іноземних держав та міжнародними організаціями тощо. У 2005 р. Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України був ліквідований, а його функції були покладені на Раду національної безпеки і оборони України.

Закон України від 11.06.2009 р. № 1506-VI «Про засади запобігання і протидії корупції» значно розширив як перелік суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення, так і перелік суб'єктів запобігання корупції. Зокрема, до суб'єктів, які повинні

були здійснювати заходи щодо запобігання та протидії корупції, були віднесені:

1) Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи прокуратури в межах повноважень, визначених Конституцією України та законами України;

2) органи державної влади в межах повноважень, визначених законами та іншими виданими на їх основі нормативно-правовими актами;

3) Кабінет Міністрів України в межах координації і контролю за діяльністю органів виконавчої влади щодо запобігання та протидії корупції;

4) спеціально уповноважені суб'єкти, які в межах своєї компетенції безпосередньо здійснюють заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень. Такими суб'єктами були визнані спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних силах України.

До суб'єктів, які беруть участь у запобіганні, виявленні, а в установлених законом випадках і у здійсненні заходів щодо припинення корупційних правопорушень, відновленні порушених прав чи інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави, а також в інформаційному і науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання та протидії корупції, у міжнародному співробітництві у цій сфері, Закон також відніс:

1) уповноважені підрозділи органів державної влади;

2) місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування;

3) підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадових осіб, а також громадян, об'єднання громадян за їх згодою.

Законом було також встановлено, що формування державної антикорупційної політики, реалізацію антикорупційної стратегії, що визначається Верховною Радою України, а також координацію діяльності центральних органів виконавчої влади з цих питань

здійснює спеціально уповноважений орган (особа) з питань антикорупційної політики.

У 2010 р., згідно з Законом України від 21.12.2010 р. № 2008-VI «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції», Закон України від 11.06.2009 р. № 1506-VI втратив чинність і суб'єкти запобігання корупції діяли взагалі поза межами правового поля до прийняття Закону України від 07.04.2011 р. № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції».

За цим Законом була відновлена система суб'єктів запобігання корупції, передбачена Законом України від 11.06.2009 р. № 1506-VI, але встановлений новий перелік спеціально уповноважених суб'єктів запобігання корупції. а саме:

- 1) органи прокуратури;
- 2) спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ;
- 3) Національне антикорупційне бюро України.

В Законі було також зазначено, що координацію реалізації затвердженої Верховною Радою України антикорупційної стратегії здійснює спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики.

На сьогодні можна стверджувати, що саме з прийняттям цього Закону в Україні почалась формуватися нова антикорупційна політика держави та створюватися нові суб'єкти запобігання корупції:

– відповідно до Закону України від 14.10.2014 р. № 1698-VII було створено Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) як державний правоохоронний орган, на який покладено як попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, так і запобігання вчиненню нових. Завданням НАБУ визнано протидію кримінальним корупційним правопорушенням, які вчиняються вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції;

– відповідно до Закону України від 14.10.2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції» було створено Національне агентство

з питань запобігання корупції (НАЗК), як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який повинен забезпечувати формування та реалізацію державної антикорупційної політики;

– відповідно до Закону України від 12.02.2015 р. № 198-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» у Генеральній прокуратурі було створено (на правах структурного підрозділу) Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП), на яку покладено функції нагляду за додержання законів під час проведення досудового розслідування НАБУ та підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;

– відповідно до Закону України від 10.11.2015 р. № 772-VIII було створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнуто за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими;

– відповідно до Закону України від 12.11.2015 р. № 794-VIII було створено Державне бюро розслідувань (ДБР) як державний правоохоронний орган, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. До завдань ДБР, у тому числі, віднесено запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, вчинених службовими особами НАБУ, заступником Генерального прокурора – керівником САП або іншими прокурорами САП, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю НАБУ;

– відповідно до Закону України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII створено Вищий антикорупційний суд як постійно діючий вищий спеціалізований суд у системі судоустрою України, завданням якого є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства.

Таким чином, можна визнати, що система суб'єктів запобігання корупції в Україні створена. Важливо, щоб ці суб'єкти не дублювали і не підміняли один одного чи протистояли один одному, як це зараз спостерігається у роботі окремих із них, належним чином співпрацювали з Верховною Радою України, у якій є певні нарікання на їх діяльність, виконували поставлені перед ними завдання і здійснювали свої повноваження виключно у рамках закону.

Лозова О. С.,

*аспірантка кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Питання організації та ефективного проведення спільних розслідувань на сьогодні є надзвичайно актуальним, адже протягом останніх років спостерігається зростання рівня транснаціональної організованої злочинності та відбувається постійна модернізація способів вчинення кримінальних правопорушень.

У зв'язку з цим, варто розглянути загальні форми проведення спільних розслідувань під час здійснення кримінального провадження.

Так, у пунктах 6 і 7 довідкового документу Робочої групи з міжнародного співробітництва конференції учасників Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 12.05.2020 року визначається: накопичений до теперішнього часу світовий досвід показує, що спільну роботу, яка проводиться в рамках розслідувань, що називаються «спільними розслідуваннями», по суті, можна віднести до однієї з двох категорій: паралельні спільні розслідування і діяльність спільних слідчих груп.

Під паралельними спільними розслідуваннями, як правило, розуміються два окремих розслідування, що проводяться в двох різних державах і об'єднані спільною метою. При цьому взаємодія здійснюється через співробітників зі зв'язку або через особисті контакти. Посадові особи, що беруть участь в таких розслідуваннях, перебувають в різних місцях і в залежності від особливостей відповідної правової системи або правових систем можуть працювати спільно на основі сформованої практики взаємодії та/або існуючого законодавства про взаємну правову допомогу. Обмін доказами, зібраними в ході обох розслідувань, здійснюється згідно з офіційним порядком надання взаємної правової допомоги [1, с. 2].

У свою чергу, спільна слідча група (далі – ССГ) є ефективним інструментом правового співробітництва у кримінальних справах із транскордонним аспектом, коли державі, що розслідує кримінальні правопорушення, особливо щодо найбільш серйозних форм злочинності, може знадобитися участь органів інших держав, які пов'язані з розслідуваними злочинами, або коли координація дій є корисною з інших причин. Так, створення ССГ може принести користь практикам в їх розслідуваннях і сприяти розвитку міжнародного співробітництва у кримінальних справах в цілому й обміну кращими практиками та досвідом роботи. Це дозволить судовим і поліцейським органам узагальнити передовий досвід і поліпшити співпрацю в складних розслідуваннях. Будучи гнучким інструментом розслідування, ССГ заснована на ідеї, що група слідчих і судових органів з двох або більше держав, які працюють разом з чіткими юридичними повноваженнями і визначеністю щодо прав

і обов'язків учасників, поліпшить боротьбу з організованою злочинністю [2, с. 14].

Крім того, у додатку 4 типової форми запиту про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, прийнятому Комітетом експертів щодо дії європейських конвенцій про співробітництво в кримінальних справах від 3 листопада 2015 року зазначається, що ССГ – це міжнародна група, сформована за взаємною згодою компетентними органами двох або більше Сторін для проведення кримінального розслідування в одній або декількох Сторонах, створена з певною метою та має обмежену тривалість у часі [2, с. 14].

Висвітлюючи форми спільних розслідувань, особливо підкреслимо, що під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень вкрай важливо обрати правильний (оптимальний) варіант взаємодії, за яким держави співпрацюватимуть в рамках інтегрованої моделі спільних розслідувань. З огляду на це, вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на даному аспекті.

Як було зазначено вище, «спільні розслідування» можуть проводитися в двох формах: спільні паралельні розслідування та інтегрована модель, яку можна охарактеризувати як пасивну або активну, залежно від обсягу правоохоронних повноважень, що доступні співробітникам, які беруть в ній участь [3, с. 5]. Прикладом інтегрованої пасивної групи може бути ситуація, коли посадова особа правоохоронного органу, статус якої врегульовано іноземним законодавством, інтегрована з посадовими особами держави, що приймає, в ролі радника чи консультанта, або в ролі підтримки, заснованої на наданні технічної допомоги приймаючій державі [3, с. 10-11].

Інтегровані команди зазвичай розміщуються спільно. Це відбувається на основі або національного законодавства, що дозволяє призначити іноземну посадову особу, або угоди про технічну допомогу [3, с. 11].

До складу ж активної слідчої групи входять співробітники з іншої юрисдикції, котрі здатні здійснювати рівнозначні повноваження або в повному обсязі, або частково під контролем держави, що приймає, на території або у тій юрисдикції, в якій працює слідча група [1, с. 2].

Досліджуючи окреслене питання, слід наголосити на тому, що зі швидким розвитком способів і засобів вчинення міжнародних кримінальних правопорушень та збільшенням їх чисельності інтегрована активна модель спільних розслідувань є доволі дієвим механізмом притягнення винних до кримінальної відповідальності. Втім, для ефективного впровадження даної моделі необхідно на рівні національного законодавства викласти наведені вище положення в окремо прийнятому нормативно-правовому акті або внести відповідні зміни до чинного КПК України.

У зв'язку з цим, Робоча група з міжнародного співробітництва конференції учасників Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 12.05.2020 року в п. 43 документу влучно зазначає, що для цілей застосування комплексної/активної моделі, можливо, буде потрібно ввести нормативні положення для врегулювання таких питань: рівнозначність повноважень посадових осіб іноземних правоохоронних органів; керівництво операціями та хто їх здійснюватиме; збір доказів посадовими особами іноземних правоохоронних органів (особливо із застосуванням засобів примусу) та їх подальша допустимість в ході будь-якого судочинства; можливість для будь-якого члена групи збирати докази в своїй країні без необхідності направляти офіційне прохання про взаємну правову допомогу; цивільно-правова та кримінальна відповідальність посадових осіб іноземних правоохоронних органів; обмін оперативною інформацією та контроль над такою інформацією після обміну нею [1, с. 11].

Література:

1. Рабочая группа по вопросам международного сотрудничества. Использование и роль совместных следственных органов в борьбе с транснациональной организованной преступностью. Конференция участников Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности, 2020. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/International_Cooperation_2021/CTOC-COP-WG3-2020-2/CTOC_COP_WG.3_2020_2_R.pdf (Дата обращения: 02.09.2021).

2. European Committee on Crime Problems and Committee of Experts on the Operation of European Conventions on Co-Operation in

Criminal Matters. Model Request Form for Mutual Assistance in Criminal Matters, 2015. URL: <https://rm.coe.int/pc-ocmod-2014-10rev-6modelrequestformformla/1680997dd1> (Last accessed: 02.09.2021).

3. Draft by Informal Expert Working Group on Joint Investigations: Conclusions and Recommendations. *Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2008*. URL: <https://www.unodc.org/documents/treaties/COP2008/crp5.pdf> (Last accessed: 02.09.2021).

Лукашевич С.Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КОРУПЦІЇ

Тенденції розвитку України потребують використання на практиці широкого набору різноманітних інструментів державного управління. Одним із таких інструментів є програмно-цільовий підхід у програмуванні і плануванні та управлінні соціально-економічними об'єктами та процесами, згідно з яким і розробляються та реалізуються програмні заходи різного рівня: національні цільові програми, регіональні цільові програми, інвестиційні проекти та ін. [3; 4; 5]. До цього переліку, безсумнівно, можна додати й програми і плани в сфері запобігання злочинності та корупції.

Правове регулювання діяльності з державного програмування діяльності (в тому числі і в сфері запобігання злочинності та корупції) здійснюється згідно прийнятого 18 березня 2004 р. закону України «Про державні цільові програми», яким визначаються основні засади розроблення, затвердження та виконання державних цільових програм.

Він містить низку концептуально значущих положень стосовно визначення та видів державних цільових програм, мети та

основних умов, стадій, їх класифікації, ініціювання розроблення і виконання, ресурсного забезпечення, припинення виконання державної цільової програми, повноважень органів державної влади, а саме: Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади з питань економіки та європейської інтеграції, фінансів, праці та соціальної політики, освіти і науки у сфері розроблення та виконання державних цільових програм.

Метою розроблення державних цільових програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямках розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць; забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв'язання найважливіших проблем.

Державні цільові програми доцільно класифікувати не лише за видами і спрямованістю, як це передбачено нормативно-правовими актами, а й за їх об'єктом, масштабом дії, способом реалізації, джерелом фінансування.

Таким чином, цільова комплексна програма – це документ, в якому відбиваються мета і комплекс виробничих, науково-дослідницьких, організаційно-господарських, соціальних та інших завдань і заходів, спрямованих на вирішення найбільш ефективним шляхом проблем, окреслених нею, відповідно до ресурсів, виконавців і термінів здійснення.

Планування в сфері запобігання злочинності та корупції спирається на розроблені в кримінології загально-теоретичні та практично-перетворювальні засади цього виду діяльності [1; 2].

Згідно з усталеними уявленнями планування – це одна із функцій управління, яка полягає у визначенні послідовності здійснення наміченої на конкретний період програми дій конкретних суб'єктів з зазначенням її мети, змісту, обсягів, методів і засобів, строків виконання та ін.

Планування є необхідною передумовою суспільного розвитку і тісно пов'язане з прогнозуванням. За масштабом дії кримінологічне планування поділяється на: загальнодержавне; регіональне; ві-

домче та галузеве, при цьому суб'єктами планування виступають Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні виконавчі органи влади, місцеві органи влади і управління, органи місцевого самоврядування. Планування може бути: поточним (на недовготривалі відрізки часу: сезон, квартал, на період проведення масових заходів); короткостроковим (на 1–2 роки); середньостроковим (до 5 років); перспективним (на 10–15 років).

Програмування та планування заходів протидії злочинності, корупції та іншим проявам соціальної деструкції є запорукою для правильного вибору ефективних та узгоджених заходів запобігання злочинності і окремим її видам, запобігання корупції тощо, визначення кола і компетенції суб'єктів такої діяльності.

Література:

1. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / [В.В. Голіна, С.Ю. Лукашевич, М.Г. Колодяжний]; за заг. ред. В.В. Голіни. Харків: Право, 2012. 304 с.

2. Кримінологія : підручник / [Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. В. Лисодєд та ін.]; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2020. 384 с.

3. Лукашевич С.Ю. Програмування і планування заходів запобігання злочинності та корупції/ С.Ю. Лукашевич// Науковий вісник публічного та приватного права. — 2018. — Випуск 5. — Т. 3. — С. 133-136.

4. Трайтлі В.Ю. Державні цільові програми як об'єкт аудиту ефективності / Вісник університету банківської справи Національного банку України. Київ: УБС НБУ, 2014. № 1 (19). С. 203-207.

5. Цільові програми та механізми по забезпеченню прозорості у процесі їх реалізації. Абрамов Л.К., Азарова Т.В. Кіровоград: ІСКМ, 2010. 100 с.

Мирошниченко Тетяна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
НОРМАТИВНОГО ЗМІСТУ ЗАСАДИ
ТАЄМНИЦЯ СПІЛКУВАННЯ
У ХОДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ДОКАЗУВАННЯ**

Процеси динамічних змін кримінального процесуального законодавства обумовлюють постійну увагу науковців і практичних працівників до питання відповідності новацій вимогам засад кримінального провадження.

Вітчизняне законодавство у цілому відповідає міжнародним нормам щодо захисту права особи на таємницю спілкування (ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Стаття 14 КПК України, змістовно відбиваючи його сутність, водночас спрямовує дії держави по обмеженню вказаного права виключно у випадках вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 2), що, з урахуванням відповідної конституційної норми (ст. 31), може свідчити про наявність помірною (пропорційного) рівня втручання у приватне спілкування у порівнянні з тими країнами, в яких обмеження цього права допускається також у разі вчинення менш тяжких за ступенем суспільної небезпеки злочинів (Грузія, Латвія, Австрія).

Складовими елементами нормативного змісту гарантій законності втручання в таємницю спілкування за ст. 14 КПК є наступні: передбачений законом судовий контроль за дотриманням таємниці спілкування; правова визначеність випадків втручання у приватне спілкування; встановлення законом мети та умов обмеження права на таємницю спілкування; заборона використання отриманої під час обмеження права на спілкування інформації інакше, ніж для вирішення завдань кримінального провадження.

Втручання у приватне спілкування може здійснюватись в ході тимчасового доступу до речей і документів, окремих негласних слідчих (розшукових) дій (далі — НСРД), які здійснюються лише з дозволу слідчого судді. Оскільки НСРД як спосіб збирання доказів істотно обмежує зазначене право особи, неабияке значення у ході кримінального процесуального доказування набуває дотримання кримінально-процесуальної форми слідчих дій з метою забезпечення допустимості як доказів отримуваної інформації.

На практиці нерідко складаються проблемні ситуації з оцінкою її допустимості, в основі яких — конкуренція норм КПК і Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” щодо суті однойменних дій, за результатами яких отримується корисна для кримінального провадження інформація. При цьому НСРД розглядаються окремими авторами як “синтетичні утворення”, отримані шляхом інтеграції оперативно-розшукового супроводження розслідування кримінальних справ із досудовим слідством — різних за правовим режимом, але близьких за пізнавальною природою форм діяльності” [1, с. 270], що ставить під сумнів легітимність оперативно-розшукових заходів [2, с. 47].

Для такого висновку є підстави. Виходячи із положень ст. 84 КПК доказом є фактичні дані, отримані повноважними особами у встановленому КПК порядку із джерел, передбачених КПК. Оскільки оперативно-розшукові заходи процедурно не регламентовані, це означає, що вони зібрані не у встановленому законом порядку, отже, не є доказами. Таке твердження цілком узгоджується із положеннями засади таємниці спілкування щодо можливості втручання у таємницю спілкування лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК (ч. 2 ст. 14 КПК), а не іншими законами України.

Окремі проблеми виникають у ході правореалізації при вирішенні питання про допустимість доказів, отриманих за результатами проведення НСРД оперативними підрозділами за дорученням слідчого, прокурора. У відповідності із законом фіксація ходу і результатів НСРД повинна відповідати загальним правилам оформлення кримінального провадження, передбаченим КПК (ч. 1 ст. 252 КПК). Результати слідчих (розшукових) дій оформляються протоколом, який має містити відомості про особу, яка її прово-

дить (п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК). Водночас Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що не є законодавчим актом у сенсі ч. 1 ст. 1 КПК, допускає складання протоколу НСРД не лише особою, що проводить НСРД (п.п. 4.5, 4.6). Виходячи із вимог засад законності, таємниці спілкування, такі протоколи мають ознаки недопустимих доказів у кримінальному провадженні.

У випадку звернення слідчого, прокурора до слідчого судді із клопотанням про надання дозволу на проведення НСРД, останній, перш за все, перевіряє законність підстав для тимчасового обмеження права на таємницю спілкування.

Предметом доказування наявності підстав для надання відповідного дозволу є обставини, перелік яких викладено у ч. 3 ст. 248 КПК, а також передбачені ч. 2 ст. 246 КПК: вчинення кримінального правопорушення відповідної тяжкості; наявність аргументів на користь того, що під час проведення НСРД можуть бути отримані докази; встановлена неможливість отримання відомостей іншим шляхом.

Особливої уваги слідчий суддя має приділяти кваліфікації правопорушення, від якої залежить правомірність застосування обмеження права на таємницю спілкування. Іноді кваліфікація діяння навмисно “завищується”, щоб отримати дозвіл на проведення НСРД, а в подальшому змінюється на належну. Як свідчить практика, це стає можливим тому, що слідчий суддя не досліджує необхідної для надання дозволу інформації в першооснові, а обмежений “інформацією про інформацію” [3, с. 80]. Тому, якщо на стадії судового розгляду буде доведено факт вочевидь неправильної кваліфікації правопорушення, то доцільність ставити питання про визнання доказів недопустимими стане цілком виправданою, виходячи із положень ч. 1 ст. 87 КПК.

Важливою гарантією дотримання права особи на таємницю спілкування є прокурорський нагляд у кримінальному провадженні, зокрема, у ході організації, проведення НСРД, використання у доказуванні їх результатів (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК). Особлива увага при цьому повинна приділятися нагляду за законністю виконання вимог ст. 290 “Відкриття матеріалів іншій стороні”.

Перш, ніж відкрити матеріали досудового розслідування стороні захисту, прокурор зобов'язаний організувати їх розсекречення. В силу об'єктивних чи суб'єктивних причин не завжди ця необхідна дія відбувається на стадії досудового розслідування. Як наслідок — виникають труднощі при оцінці доказів з точки зору їх допустимості. Особливо складні процесуальні ситуації складаються у судовому розгляді, коли сторона захисту заявляє клопотання про ознайомлення з ухвалою слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД, оскільки на етапі досудового розслідування ці матеріали не були розсекречені. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 16 жовтня 2019 р. (справа №640/6847/15-к) наголосила: якщо сторона обвинувачення не вжила необхідних і своєчасних заходів, спрямованих на розсекречення матеріалів, які стали процесуальною підставою для проведення НСРД і яких немає в її розпорядженні, то в такому випадку має місце порушення норм ст. 290 КПК. Крім того, якщо на стадії судового розгляду прокурор звернувся до апеляційного суду з листом (запитом), зі змісту якого вбачається прохання не розсекречення відповідної ухвали суду, а лише надання відомостей про те, що така ухвала була постановлена, то такі дії Верховним Судом розцінюються як недостатні для вжиття заходів на виконання вимог ст. 290 КПК, отже, дані за результатами НСРД мають оцінюватися судом як недопустимі докази [4].

Якщо ж процесуальні документи, що стали підставою для проведення НСРД, були надані суду під час судового розгляду і стороні захисту у змагальному процесі була забезпечена можливість навести перед судом свої аргументи щодо допустимості відомостей, отриманих за результатами НСРД в сукупності з оцінкою правової підстави для проведення НСРД, то суд має оцінити отримані докази та вирішити питання про їх допустимість [5]. У випадку відкриття процесуальних документів, які стали підставою для проведення НСРД, після передачі кримінального провадження до суду останній зобов'язаний забезпечити стороні захисту достатній час та реальні можливості для доведення перед судом своєї позиції щодо належності та допустимості доказів, отриманих за результатами НСРД в комплексі із процесуальною підставою для проведення НСРД з метою реалізації принципу змагальності.

Наведені правоположення, викладені у постановках Верховного Суду при вирішенні проблемних ситуацій правозастосування відповідають позиції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах “Роу та Дейвіс проти Сполученого Королівства” від 16.02.2000 р., “Леас проти Естонії” від 06.03.2012 р., яка полягає у наступному: “щоб гарантувати обвинуваченому справедливий судовий розгляд, будь-які труднощі, які викликають обмеження захисту своїх прав, повинні бути належним чином урівноважені та компенсовані процедурами, яких дотримуються національні судові органи” [6].

Література:

1.Єськов С.В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2013. Вип. 2. С. 264-274.

2.Гриненко С.О., Кучерина С.Є. Легітимність оперативно-розшукових заходів під сумнівом. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовтня 2018 р.). Харків: Право, 2018. Вип. 10 (ювілейний). С. 45-49.

3.Розовський Б.Г. Дамоклов меч над ОРД. Боротьба з Інтернет-злочинністю: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. - Донецьк, 12-13 червня 2013 р. С. 78-91.

4.Постанова Верховного Суду від 27 січня 2021 р., м. Київ, справа №711/10301/17, провадження №51-2214км19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94591886>

5.Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 03 червня 2020 р., м. Київ, справа №520/6969/15-к, провадження №51-858км20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793556>.

6.Справа “Леас проти Естонії” (заява 59577/08) від 06.06.2012 р. www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/03/case-of-leas-v-estonia.pdf

Нагорна О.О.,

*старший викладач кафедри цивільного права та процесу
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної
поліції, Дніпропетровський державний університет внутрішніх
справ, Україна, м. Дніпро*

КОРУПЦІЯ, ЯК РОЗПОВСЮДЖЕННИЙ ЗЛОЧИН В УКРАЇНІ

Багато в чому корупція стає визначальною характеристикою ХХІ ст. – так само, як ХХ ст. характеризувалося ідеологічною боротьбою між демократією, фашизмом і комунізмом. Нині більшість країн світу визнають легітимність демократії і, бодай, намагаються створити ілюзію конкурентних виборів. Вирізняє сучасні політичні системи саме прихильність до корупції, прагнення правлячих еліт скористатися владою з метою служіння загальним інтересам суспільства або ж власним. Через те, що в основі феномену «корупція» закладено вікові традиції взаємодії у суспільстві – «послуга за послугу» або «do ut des», лише після піднесення боротьби з корупцією до рівня державної політики у ХХ ст. вдалось мінімізувати її негативний вплив. Такі заходи вбачаються необхідними, адже корупція здатна спричинити серйозні проблеми у розвитку суспільства і держави, загрожувати її безпеці та економіці, демократичним інститутам і цінностям, порушити дію принципів справедливості, верховенства права, належного управління, рівності, провокувати розвиток організованої та економічної злочинності, перешкоджати ефективному використанню ресурсів (регресивний податок). Вона підриває легітимність політичних систем, надає недемократичні способи утримання влади, підтримує життя «еліт» за рахунок інших і змушує талановитих витрачати час на «ігри з системою», замість створення нових благ. На жаль, Україна та її суспільство на власному досвіді вже відчули найбільш небезпечні наслідки розвитку корупції.

Так, остання стала однією з причин масових протестів у державі наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р.: свавілля керівництва країни та чиновництва, їх корумпованість, унеможливили дотримання прав людини і громадянина та спричинили «соціальний

вибух». З огляду на вказані вище ризикові наслідки процвітання корупції у державі, остання вмотивовано віднесена вітчизняним законодавцем до числа ключових загроз національній безпеці й інтересам України, а протидія їй – до пріоритетів суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку нашої держави. Загрозливі наслідки процвітання корупції у державі добре розуміють як політичні та громадські діячі, так і науковці, а прості мешканці України кожен день відчувають на собі її вплив. Тому потреба протидії їй зумовлює необхідність консолідації зусиль державних і місцевих органів влади, їх службових і посадових осіб, національних і міжнародних організацій, представників громадськості та науки, імплементації провідного антикорупційного досвіду.

Разом із цим, триваюча антикорупційна реформа в Україні призводить до суттєвого оновлення законодавства, створення нових антикорупційних органів (Національного антикорупційного бюро, Спеціалізованої антикорупційної прокуратура, Вищий антикорупційний суд України), перерозподілу компетенції вже існуючих. Подібні трансформації не завжди спричиняють позитивні правозастосовні наслідки. Натомість, проголошені керівництвом нашої держави, очікувані позитивні результати антикорупційної реформи, зокрема, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу, просування країни у міжнародних рейтингах, впровадження антикорупційних механізмів й інші, переконують у необхідності наукового супроводження діяльності, пов'язаної із протидією корупції.

Однак, незважаючи на постійну увагу до названої проблеми з боку вчених-представників різних галузей науки (адміністративного, кримінального, кримінального процесуального права, криміналістики, кримінології та ін.), чимало питань нині залишаються невирішеними.

Одним із важливих напрямів, що потребує якісного наукового супроводження необхідно вважати проблему криміналістичного забезпечення розслідування корупційних правопорушень, яка має комплексний характер та охоплює техніко-криміналістичний, тактико-організаційний і методико-криміналістичний напрями пошуків, й може бути вирішена шляхом розроблення теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій розслідування злочинів корупційної спрямованості.

Дієвою формою представлення названих науково-практичних криміналістичних рекомендацій слід уважати побудову і впровадження: по-перше, комплексної криміналістичної методики розслідування злочинів корупційної спрямованості (корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних з корупцією); по-друге, ієрархічної системи ускладнених (родових, міжродових) і простих (видових, підвидових) методик розслідування. Тим паче, що останнім часом вказана проблематика комплексно не досліджувалась.

Література:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки [Електронний ресурс]

2. Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/169918/print1443692585697179>.

3. Фукуяма Ф. Що таке корупція? (переклад М. Мишкала) [Електронний ресурс] : Інформаційно-аналітичний портал «Хвиля». Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/society/frensis-fukuyama-shho-take-koruptsiya.html>.

4. Мельник М. Корупція: проблема визначення сутності і поняття / М. Мельник // Вісник Академії правових наук України. Х.: Право. 1997. №3(10). С. 86.

5. Романюк Б. В. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією : монографія. / Б. В. Романюк, О. Ю. Бусол., К., 2010. С. 9.

Некlesa О. В.,

*викладач кафедри фінансових та стратегічних розслідувань,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
України, Україна, м. Дніпро*

Юр'єв Д. С.,

*старший викладач кафедри фінансових та стратегічних
розслідувань, Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ України, Україна, м. Дніпро*

КОРУПЦІЯ В СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

В Україні основними причинами виникнення та існування корупції в першу чергу є суспільний менталітет, який сприяє пошуку корупційних шляхів заради вирішення особистих питань та проблем, а також система функціонування державних органів та органів місцевого самоврядування, яка створює певний пріоритет у вирішенні особистих питань та проблем по відношенню до їх врегулювання у законний спосіб. Корупція загрожує національній безпеці України, уповільнює економічний розвиток держави, що не сприяє надходженню іноземних інвестицій, а також нівелює довіру населення до державних органів та органів місцевого самоврядування. Крім того, масштаби корупційних проявів негативно позначаються на міжнародному іміджі України.

Однією з найбільш корумпованих сфер діяльності до 2016 року була сфера публічних закупівель, де замовниками товарів, робіт та послуг виступають органи державної влади їх структурні підрозділи (в тому числі державні підприємства) та органи місцевого самоврядування, а також їхні структурні підрозділи (в тому числі комунальні підприємства) та інші.

До 2016 року сфера публічних закупівель в Україні була корумпованою та закритою, а інформацію про проведення закупівель відповідним замовником друкувало державне підприємство «Зовнішторгвидав» в газеті «Вісник державних закупівель» тиражем у три сотні примірників. Тираж газети скуповували особи які мають безпосередній вплив на діяльність закупівель з метою корупційного регулювання можливостей фізичних осіб - підприємців або

юридичних осіб на подання тендерних пропозицій для участі в торгах. Особам які встигли або мали можливість ознайомитися з інформацією про початок торгів не завжди вдавалося подати до адресата тендерні пропозиції адже багато з них «губилося» по дорозі.

Завдяки команді волонтерів які під час Революції Гідності з метою реформування сектору закупівель, розробили за тісної співпраці з громадською організацією Transparency International Ukraine, ІТ-компанією Quintagroup та Міністерством економіки прозору систему закупівель, яка у коментарях на Facebook отримала назву Prozorro. Таким чином, державне підприємство “Прозорро” отримало від розробників публічну електронну систему Prozorro (далі – Система), створену на базі ДП “Зовнішторгвидав”. Підприємство разом з електронною Системою належить нашій державі та підпорядковується Кабінету Міністрів.

Електронна платформа Prozorro об’єднала в собі понад 35 тисяч державних та комунальних органів влади та підприємств та близько 250 тисяч комерційних компаній – постачальників. За п’ять років Система заощадила країні понад 130 млрд. гривень, що є дуже позитивною динамікою боротьби з корупцією в цій галузі.

Незважаючи на вищезазначену позитивну динаміку боротьби с корупцією в системі публічних закупівель існує необхідність в доопрацюванні Закону України «Про публічні закупівлі» (далі - Закон) [4], який регулює правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальних громад. Дійсно, система Prozorro відкрила інформацію замовників про закупівлю для загалу, дала можливість вільно розглянути плани річних закупівель, перевірити у вільному доступі тендерні пропозиції учасників торгів на відповідність вимогам Закону та відповідність тендерній документації, здійснити інші дії направлені на контроль діяльності замовників з боку громадськості та уповноважених органів.

Завдяки системі, державі вдалося зберегти значну частину державних та місцевих коштів, які покращують інфраструктуру, стан економіки та обороноздатності України. Але, нажаль, Система не досконала тому корумповані чиновники (службові особи) знайшли можливості проводити тендери таким чином, щоб перемогу отри-

мували їм підконтрольні підприємства. Станом на теперішній час, відслідковуються випадки порушень системного характеру з боку уповноваженої особи (далі – Особа) яка відповідальна за організацію та проведення процедур закупівлі. Такі випадки виражаються в тому, що особа протиправно відхиляє тендерні пропозиції учасника, який не являється підконтрольним керівнику відповідного підрозділу, що проводить закупівлю, посилаючись на незначні невідповідності тендерній документації, або взагалі вносить у протокол розгляду тендерних пропозицій відомості які не відповідають дійсності та таким чином, переходить до пропозиції підконтрольного учасника, яка є значно дорожчою. Існує випадки коли підконтрольні учасники заводять фіктивних учасників з вищою ціною з метою дотримання норм Закону та гарантованої перемоги, а також безліч інших протиправних дій з боку уповноваженої особи.

Аналізом казначейських видатків через публічні офіційні джерела ми бачимо, що за результатами проведеного тендера з порушеннями укладаються договори про закупівлю товарів, робіт або послуг за якими підрядник безперешкодно отримує кошти на розрахунковий рахунок, а уповноважена особа не несе відповідальності за свої дії або бездіяльність.

За порушення законодавства про закупівлі передбачена адміністративна відповідальність за статтею 164-14 кодексу України про адміністративні правопорушення [1], протоколи за вчинення якого мають право складати органи державного фінансового контролю та Рахункової палати.

Враховуючи мінімальну статистику складених протоколів та незначні санкції у вигляді штрафу, уповноважені особи діють на користь підконтрольних учасників, а ці учасники за результатами виконання, наприклад, робіт вносять недостовірні відомості до офіційних документів про обсяги та вартість виконаних робіт, завдяки чому незаконно привласнюються кошти підрядниками. Службові особи замовника, як свідчить практика не несуть жодної відповідальності за свої діяння, тому маємо втрати державного бюджету за рахунок корупційних діянь замовників. Таким чином, держава втрачає можливість отримати якісне виконання робіт, отримує не якісні послуги або товари, що суттєво впливає на розвиток економіки та інфраструктури держави в цілому.

Враховуючи вищевказане, та те, що відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», органи прокуратури та Національної поліції є спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції [2], тому існує необхідність законодавчого врегулювання, яке дасть законну можливість спеціально уповноваженим підрозділам Національної поліції здійснювати моніторинг закупівель від початку процедури закупівлі, до виконання договорів підяду, які складено за результатом торгів з метою своєчасного реагування на порушення з боку службових осіб Замовника або Учасників, шляхом притягнення правопорушників до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7.12.1984 р. № 8074-10. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). 1984. № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 09.09.2021).

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. №49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 09.09.2021).

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40-41. ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 09.09.2021).

4. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 9. ст.89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 09.09.2021).

Новіков О. В.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, старший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень, Науково-дослідний
інститут вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, Україна, м. Харків*

**ЩОДО ВПЛИВУ КОРУПЦІЇ НА БЕЗПЕКУ
ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ**

Загальновідомо, що корупція негативно впливає майже на всі сфери життя суспільства. Не оминула вона й сферу безпеки дорожнього руху. Деякі дослідження взагалі вказують на те, що індекси корупції в суспільстві можуть використовуватися як узагальнений показник ступеня дотримання правил дорожнього руху та ризикованої поведінки усіма учасниками дорожнього руху [1]. Водночас взаємозв'язок між корупцією та дорожньо-транспортними пригодами є не прямим й його важко одразу відслідкувати. Вважаю, що негативний вплив корупції на безпеку дорожнього руху проявляється, зокрема, у такому.

По-перше на безпеку дорожнього руху прямо впливає стан автомобільних доріг. У цей же час, за різними оцінками фахівців, від 10 до 30% від виділених бюджетних коштів на будівництво, реконструкцію та ремонт автомобільних доріг незаконно використовуються [2, с. 6]. До того ж близько 90% підрядів – це поточний середній ремонт, гарантійні строки в такому разі коливаються від одного до п'яти років. А це означає, що вкладені в ці дороги мільярди, як висловилася засновниця «Ліги антитрасту», Державний уповноважений антимонопольного комітету України в 2015-2019 рр. Агія Загребельська, скоро можуть «цілком законно перетворитися на гарбуз» [3]. Таким чином, існує певний зв'язок між корупцією у діяльності Державного агентства автомобільних доріг України та безпекою дорожнього руху в країні.

По-друге, на безпеку дорожнього руху впливає й рівень корупції у Департаменті патрульної поліції Національної поліції Укра-

їни. Відповідно до Положення про Департамент патрульної поліції, яке затверджено Наказом Національної поліції України від 06 листопада 2015 р. №73, саме на цей орган покладається завдання щодо забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні. Корупційні відносини дуже часто виникають у зв'язку із порушенням водіями транспортних засобів правил дорожнього руху (наприклад, перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху тощо). У такому випадку водію набагато вигідніше надати працівнику патрульної поліції неправомірну вигоду ніж сплатити штраф, який буде значно перевищувати розмір неправомірної вигоди. Тобто фактично хабарництво у цьому випадку використовується для ухилення від більш суворого покарання за порушення правил дорожнього руху. Усвідомлення такої можливості впливає на дотримання значною кількістю водіями правил дорожнього руху.

По-третє, часто корупційні відносини виникають також у зв'язку із проходженням процедури допуску до керування транспортними засобами. Так, не є секретом те, що працівники сервісних центрів МВС неформально взаємодіють із закладами, які проводять підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів (так званими «автошколами»), та надають за неправомірну вигоду нелегальні послуги щодо успішного складення теоретичних і практичних іспитів, необхідних для одержання посвідчення водія. Як зазначає відома громадська організація «Transparency International Ukraine», користувачі Google в Україні регулярно шукають інформацію про те, як купити водійські права [4]. Зрозуміло, що особи, які скористалися такою послугою, не намагалися належним чином засвоїти правила дорожнього руху. На жаль, нам не відомо, скільки смертей та травмувань можна було б уникнути, якщо б всі водії належним чином проходили теоретичну та практичну підготовку.

По-четверте, в контексті останніх законодавчих пропозицій Міністерства інфраструктури України щодо відновлення у 2022 р. раніше скасованого обов'язку щорічного проходження власниками автомобілів технічного огляду транспортних засобів [5], слід вказати на існування корупційних відносин у цій сфері. Дуже часто сертифікати про технічний огляд видаються взагалі без зазна-

чених транспортних засобів, які проходять необхідні перевірки, за надання неправомірної вигоди [6]. Таким чином, поновлення обов'язкового технічного огляду ніяким чином не вплине на безпеку дорожнього руху в країні з таким масштабним поширенням корупції.

Наприкінці хочу зазначити, що вищенаведений перелік корупційних практик, які тим чи іншим чином впливають на безпеку дорожнього руху в Україні, не є вичерпним. Існують й кореляції з іншими проявами корупції. Встановлення таких кореляцій є актуальним завданням вітчизняних кримінологічних досліджень для формування розуміння справжніх причин аварійності на дорогах в нашій державі.

Література:

1. Wells P., Beynon M. J. Corruption, Automobility Cultures, and Road Traffic Deaths: The Perfect Storm in Rapidly Motorizing Countries? *Environment and Planning A: Economy and Space*. 2011. Vol. 43 Issue 10. P. 2492-2503. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/a4498>.

2. Іжевський Р. П. Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів при будівництві автомобільних доріг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 263 с.

3. Загребельська А. Корупція та неефективність. Основні ризики «Великого будівництва», які досі не знято / Наші гроші. URL: <https://nashigroshi.org/2021/08/24/koruptsiia-ta-neeefektyvnist-osnovni-ryzyky-velykoho-budivnytstva-iaki-dosi-ne-zniato>.

4. Водительские лицензии без взятки: миф или реальность. URL: <https://ti-ukraine.org/en/news/bribe-less-driver-s-license-myth-or-reality>.

5. В Україні поновлюється практика постійного техогляду для транспорту. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/10/novyna/suspilstvo/ukrayini-ponovlyuyetsya-praktyka-postijnoho-texohlyadu-transportu>.

6. Corruption, Traffic Enforcement and Road Safety. URL: <https://www.arrivealive.mobi/corruption-traffic-enforcement-and-road-safety>.

Оболенцев В.Ф.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАХОДАХ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Корупція – негативне соціально-правове явище, що суттєво стримує демократичний розвиток країни. Статистика ж свідчить - до цього часу ця проблема в Україні залишається доволі актуальною.

Задля подолання корупції в нашій державі створено розгалуженою систему антикорупційних органів, які проводять різнопланову роботу з профілактики, виявлення та припинення корупційних правопорушень. І одним із важливих напрямків їх діяльності є запобігання конфлікту інтересів.

Конфлікт між приватними інтересами та державними обов'язками службових осіб вочевидь є провокуючим корупціогенним фактором. Згідно Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) [1] Національному агентству з питань запобігання корупції надано повноваження щодо роз'яснень, методичної та консультативної допомоги відносно застосування актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб. Методичною базою такої роботи є рекомендації [2]. А задля усунення цього провокуючого фактору проводиться антикорупційна експертиза нормативних актів згідно встановленого порядку [3] та методології [4].

Антикорупційна експертиза - діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією (стаття 1 Закону). Вона здійснюється щодо нормативно-правових актів та їх проектів у сферах:

1) прав та свобод людини і громадянина; 2) повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 3) надання адміністративних послуг; 4) розподілу та витрачання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів; 5) конкурсних (тендерних) процедур [4].

Така експертиза здійснюється шляхом інтелектуального аналізу текстів. Ми ж пропонуємо у якості допоміжного інструменту антикорупційної експертизи використовувати інформаційну технологію на основі нотації BPMN (Business Process Model And Notation) [5]. Це інтуїтивно зрозумілий формат впорядкування інформації являє собою специфікацію графічних елементів, що при моделюванні відображають процеси у досліджуваній системі, та правила такого моделювання.

Аналіз алгоритмічності та контроль відсутності корупціогенних факторів відповідно до запропонованої методики може включати три етапи:

1) перетворення тексту нормативного акту, що описує процес, в графічну схему;

2) інтелектуальна перевірка розробленої схеми на алгоритмічність дій та наявність корупціогенних факторів;

3) формалізація спростування (підтвердження) наявності корупціогенних факторів, закріплених в аналізованому тексті (зادля останнього випадку - розробка пропозицій щодо внесення змін до тексту).

Раніше нами вже було описано методику використання цієї інформаційної технології та продемонстровано її ефективність задля перевірки алгоритмічності процедур, що врегульовані нормативними актами [6]. Це досвід дає підстави стверджувати декілька важливих обставин.

1. Окреслена методика може бути застосована для створення графічно-символьних моделей нормативно врегульованих процесів. Такий формат наочно продемонструє закріплення у нормативних актах (їх проектах) корупціогенних факторів:

1) нечіткого визначення функцій, прав, обов'язків і відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) створення надмірних обтяжень для одержувачів адміністративних послуг;

3) відсутності або нечіткості адміністративних процедур;

4) відсутності та недоліків конкурсних (тендерних) процедур.

2. Належне використання правил нотації BPMN значно знизить впливовість «людського фактору» у цій важливій сфері і мінімізує можливість фіксації у нормативних актах неалгоритмічних та корупціогенних процесів.

3. Додатково звертаємо увагу, що при використанні запропонованої методики може бути застосовано програмне забезпечення. Наш попередній досвід підтверджує [6], що при тому, з одного боку, спрощується сам процес нормотворчості, а з іншого - помилки алгоритмічності можуть виявлятися за допомогою комп'ютерних програм автоматично.

У майбутньому вбачаються перспективи використання й інших цифрових технологій у антикорупційній нормотворчості [7].

Література:

1. Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 49. Ст.2056. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1700-18>

2. Конфлікт інтересів та його складові: роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції. <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/2-konflikt-interesiv-ta-jogo-skladovi/>

3. Порядок проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції: затв. наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.07.2020 р. № 325/20. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0787-20#Text>

4. Методологія проведення антикорупційної експертизи: затв. наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. № 1395/5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>

5. Business Process Model And Notation (BPMN): Version 1.0. https://www.omg.org/bpmn/Documents/BPMN_V1-0_May_3_2004.pdf

6. Valery F. Obolentsev, Oleg N. Gutsa, Olga B. Demchenko. Information technology of verification of algorithmic of medical regulations (Інформаційна технологія перевірки алгоритмічності нормативних

актів медичної сфери). *Wiadomości Lekarskie*, 2019. Num. 4. <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/2020/02/WL-12-cz-II-2019.pdf>

7. Оболенцев В.Ф., Гуца О.М., Єрьоменко В.В. Досвід цифрового моделювання системи конституції України у нотатції IDEF0. *Теорія і практика правознавства*. Том 2. № 18 (2020). DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2020.18.218892>

Пальчик В.,

*здобувач вищої освіти зі спеціальності 051 Економіка,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Дніпро*

Діденко А.В.,

*доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, Дніпро*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ СИСТЕМИ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Кожного дня аналітик зустрічається з великими обсягами даних, що потребують швидкої обробки та прийняття оперативних управлінських рішень керівництвом на основі обробленої інформації. Тому, важливим елементом успішного бізнесу є впровадження ефективних аналітичних систем для забезпечення конкурентоспроможності підприємств та організацій.

Загалом, інформаційно-аналітична робота представляє собою процес перетворення первинної інформації у готовий аналітичний продукт. Цим продуктом можуть виступати звіт, довідка, прогнози тощо. Головними характеристиками цього продукту виступають його достовірність, своєчасність, повнота та зрозумілість представлення. Як зазначають у роботі [1] також важливим елементом у прийнятті ефективних управлінських рішень виступає така характеристика інформації як її прозорість, яка формується через відкритість діяльності та управлінських рішень.

Метою будь-якого аналізу стану підприємства є формування аналітичних прогнозів. Можливість передбачати поведінку конкурентів, фондових та інших ринків дозволяє приймати ефективні управлінські рішення. У роботі [2, с. 71] під аналітичним прогнозом розуміють «висновок про майбутній розвиток явища, що ґрунтується на знанні про закономірності суспільного розвитку та інформації про минуле й нинішній стан конкретного інформаційного явища». Основними задачами інформаційно-аналітичної роботи, як наведено у монографії [3], є:

- проведення інформаційної експрес-оцінки ймовірних конкурентів, та їх можливих дій;
- інформаційний супровід власних активних дій;
- комплексний контроль стану захищеності власних об'єктів, ресурсів, комунікацій, конфіденційної інформації;
- забезпечення координації і взаємодії функціональних підрозділів підприємства на основі взаємного обміну інформацією [3, с. 17].

У діяльності підприємства, як зазначають у статті [4, с. 199], використовують наступні інструменти бізнес-аналітики: стандартні і спеціальні звіти, статистичний аналіз та прогноз, моделювання та оптимізацію. При створенні спеціальних інформаційно-аналітичних систем прийняття управлінських рішень на підприємстві необхідно враховувати наступні положення [5]:

1. Ефективність такої системи при вирішенні задач визначається складом знань, якими вона володіє, та логічними процедурами знань, які вона використовує.

2. Знання, що накопичуються й зберігаються в цій системі, відображають суб'єктивне сприйняття предметної області експертом-людиною і, як правило, є неповними, нечіткими і суперечливими.

3. Необхідно забезпечити довіру до здобутих результатів через роз'яснення користувачам у доступній формі причин, на підставі яких здобуто дані результати.

4. Рішення, сформоване системою, повинно носити рекомендаційний характер з можливістю його коригування за рахунок використання знань і особистого досвіду особи, що приймає рішення.

5. Така система повинна бути гнучкою, тобто мати можливість розв'язувати не тільки ті задачі, які базуються на експерт-

них знаннях, й інші задачі (оптимізаційні, розрахункові та ін.) [5, с. 171].

Отже, створення та запровадження інформаційно-аналітичної системи підтримки прийняття управлінських рішень є важливим елементом процесу управління для забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень, попередження наслідків негативних впливів на підприємство для забезпечення стійкості його функціонування.

Література:

1. Kucherova H., Didenko A., Kravets O., Honcharenko Y., Uchitel A. Scenario forecasting information transparency of subjects' under uncertainty and development of the knowledge economy. CEUR Workshop Proceedings. 2020. Vol. 2713. P. 81–106

2. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2014. 417 с.

3. Дудатьєв А.В. Комплексна інформаційна безпека соціотехнічних систем: моделі впливу та захисту : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2017. 128 с.

4. Клепікова О.А. Інформаційно-аналітичні системи прийняття рішень в управлінні підприємством. Вісник соціально-економічних досліджень, 2017, № 1 (62), с. 196-204.

5. Клебанова Т.С., Ніколаєв І.В., Хайлук С.О. Моделі функціонування та розвитку підприємств агропромислового комплексу : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л.М.; ВД «ІНЖЕК», 2010. 232 с.

Пивоваров В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

ЩОДО МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРПОРАТИВНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Екологічні правопорушення являють собою досить складне явище, адже окрім безпосереднього наслідку – нанесення шкоди певному об'єкту природного середовища, вони мають загрозливі віддалені наслідки, як-от: погіршення здоров'я населення, зникнення певних кластерів тваринного і рослинного світу, зменшення запасів невідновлюваних природних ресурсів, зміна планетарного клімату тощо. Особливо небезпечними видаються правопорушення, пов'язані із протиправним заволодінням природними ресурсами (надрами, продуктивними землями, атмосферним повітрям, об'єктами водного, рибного, рослинного світу), або їх знищенням чи значним псуванням.

Втім, чинні норми Розділу VIII Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти довкілля» та Глави 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини», вирішують питання відповідальності за екологічні правопорушення на рівні притягнення до юридичної відповідальності окремих фізичних осіб (громадяни, посадові особи, громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності), та оминають питання стосовно притягнення юридичних осіб (корпорацій) до можливих і визнаних світовою правоохоронною практикою видів юридичної відповідальності.

Корпорація, у контексті теми даної наукової доповіді, це - юридична особа, діяльність якої спрямована на отримання прибутку, та яка існує і реалізується окремо від безпосереднього волевиявлення своїх засновників. В Україні в більшості випадків корпораціями прийнято вважати господарські або акціонерні товариства.

З огляду на вказане, можна вказати, що корпоративна злочинність – це фактично певною мірою організована злочинність, що виникає в контексті досить складних і різноманітних відносин та взаємозв'язків між радами директорів, керівниками і менеджерами, з одного боку, і між материнською корпорацією, корпоративними підрозділами та дочірніми компаніями з іншого [1, с. 106].

Отже, корпоративна злочинність – це більше, ніж кримінальна поведінка окремої людини, вона передбачає дії, які виникли внаслідок колективної поведінки або поведінки груп людей [2, с. 226]. У більшості випадків, на вчинення екологічних правопорушень корпорації «мотивує» бажання досягти економічного успіху в господарській діяльності, максимальної матеріальної вигоди або інших цілей у будь-який спосіб. Така діяльність набуває ознак організованої, добре спланованої та контрольованої системи, що підриває економіку держави і згубно впливає на довкілля. За обґрунтованим припущенням, можливості для вчинення корпоративної злочинності значно розширилися на початку ХХІ ст. Для забезпечення більшої ефективності своїх планів та стратегій корпоративні правопорушники можуть змінити свої дії, реагуючи на прийняття та зміну механізмів законодавчого та правоохоронного регулювання. Глобальні можливості для корпоративних злочинів збільшилися головним чином через спрощення можливості міжнародних поїздок, спілкування, переказів коштів [2, с. 227]. Цю тенденцію, без сумніву, можна вбачати і в контексті екологічної злочинності. Безсумнівно, значна кількість таких злочинів зовсім ніяк не обмежується національними кордонами.

Ця проблема актуальна не тільки для України, вона відома багатьом станам світу, та знаходить своє вирішення у законодавчій діяльності, формуванні правоохоронної та судової практики. Зокрема, як зазначає Д. В. Каменський, в США серед поширених у правозастосовній практиці білокомірцевих злочинів почесне місце посідають злочини проти довкілля. Також автор відзначає, що хоча у США підсудними у справах в більшості випадків стають фізичні особи, федеральне кримінальне законодавство містить також дієві механізми для кримінального переслідування корпорацій. Спектр кримінальних санкцій за такі злочинні посягання є широким й охоплює, зокрема, штраф, конфіскацію, заборону за-

йматись підприємницькою діяльністю, відшкодування витрат на кримінальне переслідування, відшкодування завданих збитків, відмову у наданні ліцензії на імпорт [3, с.24].

У США головними ознаками федерального екологічного злочину визнаються:

1) акт поведінки, який істотно порушує відповідні вимоги екологічного законодавства;

2) умисел на порушення таких нормативних вимог.

Найбільш поширеними формами злочинного порушення вимог екологічного законодавства є представлення завідомо неправдивої інформації, неподання обов'язкових звітів, несплата обов'язкових екологічних платежів (внесків), ведення господарської діяльності за відсутності спеціальних дозволів чи з порушенням вказаних у них умов [4, с. 204-205].

Також для повного аналізу хотілося б навести досвід боротьби з корпоративною екологічною злочинністю у Великобританії. Так, завдана протиправними діями шкода повинна мати певний рівень суспільної небезпеки, також при притягненні до відповідальності використовується принцип «alter ego», тобто вчинене діянню органом управління вважається вчиненим самою корпорацією [5, с.199]. Що стосується видів покарання, то загалом ніяких особливостей немає. Так, за порушення екологічних норм за правом Великобританії до юридичних осіб застосовуються ті ж види покарань, що й до фізичних осіб, за виключенням позбавлення волі.

У порядку висновку зазначимо, що злочинність у досліджуваній сфері має стійкі, організовані та ієрархічно підпорядковані форми, визначається корисливою спрямованістю злочинної діяльності («корпоративний інтерес»), підтримкою корупційними зв'язками, предметною професіоналізацією та транснаціональним характером. Сучасна криміногенна ситуація вимагає, з одного боку, запровадження ефективного державного моніторингу і контролю спеціалізованими природоохоронними органами, з іншого – термінового вирішення наукою кримінального права і законодавцем наявних проблем у доктринальних питаннях визначення вини корпорації як підстави притягнення до відповідальності, притягнення винних осіб, у тому числі корпорацій, до спеціальних видів від-

повідальності, якими, згідно з існуючою світовою практикою, можуть бути: відшкодування майнової шкоди, штрафи, обмеження ведення статутної діяльності, зобов'язання відновити становище природного об'єкту, тривала заборона експлуатації природного об'єкту (50-100 років).

Література:

1. Clarendon M.B., Yeager P.C. *Illegal Corporate Behavior in Corporate and White Collar Crime: An Anthology*. Anderson Publishing Company, 1995. P. 105-110.

2. Пивоваров В.В., Гулаткан Т.В. До питання співвідношення «білокомірцевої» та корпоративної злочинності. *Право і суспільство*. 2018. №1. Ч.2. С. 223–228.

3. Каменський Д.В. Білокомірцева злочинність у США : поняття, системні ознаки та види. *Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць*. 2013. № 3. С. 21–30.

4. Каменський Д.В. Кримінально-правова охорона довкілля у США: вихідні положення. Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. /м. Луганськ, 20 – 21 травня 2011 р. Редкол. : Г. Є. Болдарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. 2011. С. 201–206.

5. Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за законодавством США та Англії. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 195–200.

Письменський Є.О.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін,
Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка, Україна, м. Сєвєродонецьк*

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ОЗНАКОЮ СКЛАДІВ ЯКИХ
Є СПРИЧИНЕННЯ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ
(на прикладі ч. 4 ст. 297 КК України)**

Законодавчий прийом, за яким у КК України вживається поняття тяжких наслідків, є досить поширеним, і здебільшого він не передбачає конкретизації змісту такого поняття у самому законі. Сказане, зокрема, стосується і змісту поняття «тяжкі наслідки», що використовується у ч. 4 ст. 297 КК України. Воно не є легально визначеним і на противагу деяким іншим кримінально-правовим нормам (див., наприклад, ч. 3 примітки ст. 222-1, ч. 3 примітки ст. 222-2, ч. 2 примітки ст. 232-1, ч. 2 примітки ст. 232-1, примітка ст. 254 КК України¹) у тексті закону не розкривається.

Аналіз кримінального законодавства України (станом на 20 серпня 2021 р.) свідчить, що відповідний законодавчий прийом використовується для позначення суспільно небезпечних наслідків як основних складів кримінального правопорушення, так і кваліфікованих. Установлено, що в тринадцяти випадках тяжкі наслідки розкривають зміст суспільно небезпечних наслідків в основних складах кримінального правопорушення, і тридцять дев'ять разів спричинення тяжких наслідків характеризує такі ж

¹ Показово, що майже у всіх випадках законодавчого роз'яснення поняття тяжких наслідків, під ними пропонується розуміти шкоду, яка пов'язана із заподіянням матеріальних збитків, тобто таку, що перевищує певну кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – н.м.г.д.). Винятком є лише ч. 2 примітки ст. 232-1 КК України, відповідно до якої тяжкі наслідки можуть охоплювати не лише матеріальні збитки, а також примітка ст. 360 КК України, де тяжкі наслідки зведені суто до припинення надання телекомунікаційних послуг на критично важливі об'єкти інфраструктури.

наслідки, але в межах кваліфікованих і особливо кваліфікованих складів кримінального правопорушення¹.

На жаль, хоч поняття тяжких наслідків і є текстуально однаково вираженим, однак з'ясування його змісту, виходячи з принципу подібності на вряд чи є можливим. Зміст цього поняття не може бути однорідним, оскільки воно використовується у статтях КК України про склади кримінальних правопорушень, що спричиняють шкоду різним родовим об'єктам, істотно відрізняючись за рівнем соціальної шкідливості. Має рацію з цього приводу Л. Брич, зазначаючи що аналізоване поняття не може мати однакового значення у всіх складах злочинів. Зміст поняття «тяжкі наслідки» насамперед залежить від об'єкта складу злочину, а також від змісту суспільно небезпечного діяння у відповідному складі злочину [1, с. 619].

Отже, поняття тяжких наслідків є наскрізним, вживається у КК України досить часто, здебільшого є оціночним і через свою юридичну невизначеність неодмінно зумовлює виникнення істотних складнощів у правозастосовній практиці². Ці складнощі насамперед пов'язані з тим, що питання про належність конкретних наслідків до категорії тяжких підлягає вирішенню на основі комплексу факторів (правосвідомість особи, яка застосовує КК України; розуміння змісту його положень відповідно до системи принципів кримінального права; установлення та врахування всіх належних

¹ Поняття «тяжкі наслідки» потрібно відмежовувати від суміжного з ним поняття «інші тяжкі наслідки», що так само використовується у КК України для позначення суспільно небезпечних наслідків у різних складах кримінального правопорушення. Як правильно підкреслює Л. Брич, поняття «тяжкі наслідки» законодавець використовує для позначення суспільно небезпечних наслідків, які є безальтернативною ознакою складу злочину. Обсяг цього поняття сам по собі є дуже широким. Крім того, він не обмежений обсягами інших понять, що мало б місце, якби вони були названі з ним в одному переліку [1, с. 619].

² Наприклад, в одній зі справ суд, спираючись на положення одного з науково-практичних коментарів КК України [2, с. 589], кваліфікував дії особи з пошкодження семи надгробних пам'ятників і споруд як такі, що спричинили тяжкі наслідки відповідно до ч. 4 ст. 297 КК України [3]. Натомість в іншій справі суд установив відсутність зазначеної особливо кваліфікуючої ознаки, незважаючи на те, що особа пошкодила сорок шість надмогильних пам'ятників і споруд [4].

обставин справи, що дозволяють адекватно оцінити рівень спричиненої шкоди тощо)¹.

На жаль, але доктрина кримінального права не дає чіткої та загальноприйнятної відповіді на питання щодо розуміння суті кваліфікуючої ознаки, яку містить ч. 4 ст. 297 КК України. Установлені спроби наукового тлумачення відповідного положення КК України свідчать про відсутність бажаної єдності думок. Вивчення літератури показує, що на сьогодні різні фахівці тлумачать це поняття в контексті досліджуваного складу кримінального правопорушення вкрай суперечливо, неоднозначно.

Як приклад розглянемо ті підходи щодо розуміння поняття тяжких наслідків, які відбиті у трьох найбільш відомих науково-практичних коментарях Кримінального кодексу України (до ч. 4 ст. 297), до яких найчастіше звертаються правозастосовувачі.

1. Тяжкими наслідками слід визнавати вчинення наруги над багатьма (три і більше) могилами чи іншими місцями поховань, знищення чи пошкодження місць поховань, пам'ятників або інших надмогильних споруд, що спричинило шкоду у великих розмірах. Шкода у великих розмірах – поняття оціночне і з'ясується у кожному випадку з урахуванням фактичної матеріальної шкоди і тих витрат (у грошовому еквіваленті), що необхідні для поновлення та реставрації пошкоджених предметів (відповідно до примітки 3 ст. 185 КК – це розмір, який у 250 і більше разів перевищує н.м.д.г.). Тяжкими наслідками визнаються також заподіяння тяжкого тілесного ушкодження чи смерті одній або кільком особам [2, с. 589].

2. Тяжкі наслідки – це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або кільком особам, завдання потерпілому смерті через необережність, завдання майнової шкоди в особливо великих розмірах тощо. Питання про те, що слід розуміти під тяжкими наслідками,

¹ З огляду на викладене підтримую позицію, згідно з якою повністю відмовитись від використання оціночних понять при законодавчій фіксації суспільно небезпечних наслідків як ознаки об'єктивної сторони неможливо, але їх треба оптимізувати, залишивши лише ті, які сприятимуть ефективній реалізації норм кримінального права задля забезпечення гнучкості кримінально-правових норм, що розширює можливість їх застосування до максимальної кількості життєвих ситуацій [5, с. 168].

вирішується у кожному окремому випадку стосовно конкретних обставин кримінального провадження [6, с. 669].

3. Тяжкими наслідками щодо цього посягання слід визнавати заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, самогубство, масові заворушення, значні за масштабами, тривалістю та іншими характеристиками міжнаціональні чи міждержавні конфлікти тощо [7, с. 957].

Як бачимо, розуміння ознаки спричинення тяжких наслідків, що пропонується у сучасній літературі, яка претендує на осмислення справжнього змісту норм кримінального права, не вирізняється однаковістю підходів, а так само належною у таких випадках аргументованістю.

У цій ситуації для правильного з'ясування змісту поняття «тяжкі наслідки», що містить ч. 4 ст. 297 КК України, насамперед було б правильним використати системний спосіб тлумачення, який дозволяє відшукати певні орієнтири для формування уявлення про відповідне законодавче положення у його взаємозв'язку з іншими нормами кримінального права.

Правильне встановлення таких орієнтирів сприятиме забезпеченню принципу справедливості при здійсненні кримінально-правового реагування на однакову за характером (однотипну) поведінку. Їх пошук можна здійснити, спираючись на критерій спільності шкоди, що спричиняється, беручи до уваги її однорівненість, яку можна встановити за оцінкою санкції тієї чи іншої кримінально-правової норми з огляду на аналогічність міри покарання.

Згідно з санкцією ч. 4 ст. 297 КК України вчинення відповідних дій, що спричинили тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років. Аналіз КК України дозволяє встановити настання яких суспільно небезпечних наслідків передбачає такий самий обсяг покарання (аналогічні кримінально-правові наслідки).

Здійснивши порівняння санкцій, можна дійти висновку, що тяжкі наслідки як особливо кваліфікуюча ознака складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 297 КК України, охоплюють спричинення такої шкоди:

1) Матеріальна шкода в особливо великому розмірі – заподіяння саме такої шкоди тягне покарання у виді позбавлення волі на

строк від семи до дванадцяти років за вчинення злочинів, передбачених ч. 5 ст. 185 (крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах), ч. 4 ст. 189 (вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах), ч. 5 ст. 191 (дії, передбачені чч. 1, 2, 3 або 4 цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах), ч. 3 ст. 308 (дії, передбачені чч. 1 або 2 цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах).

2) Фізична шкода у виді самогубства, смерті з необережності, тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних щонайменше стосовно однієї потерпілої особи зі встановленням необхідного причинно-наслідкового зв'язку між такими наслідками та діянням у виді наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. При цьому не може становити тяжкі наслідки згідно з ч. 4 ст. 297 КК України умисне заподіяння смерті, яке потребує кваліфікації за сукупністю зі ст. 115 КК України, санкції якої передбачають більш суворе покарання.

3) Інша за характером шкода, зумовлена специфікою предмета посягання або (та) рештою об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України. Наприклад, така шкода може фіксуватися у разі осквернення або руйнування братської могили або пам'ятника, що мають особливу історичну, наукову чи культурну цінність. У подібних випадках потрібно, щоб відповідна за характером цінність зруйнованої могили або пам'ятника була належним чином встановлена та обґрунтована у межах кримінального провадження (доведена з використанням спеціальних знань).

Із урахуванням викладеного можна дійти таких основних висновків про кваліфікацію злочину, передбаченого ч. 4 ст. 297 КК України: 1) заподіяна матеріальна шкода може характеризувати спричинення тяжких наслідків, якщо вона становить особливо великий розмір; 2) кількість зруйнованих або осквернених могил, пам'ятників тощо не здатна безпосередньо впливати на встановлення зазначеної ознаки (через об'єктивну неможливість її визначити для такої цілі), а тому має враховуватися у межах загального розміру заподіяної матеріальної шкоди; 3) наруга над могилою, іншим місцем поховання, пам'ятником, що мають історичну, наукову чи культурну цінність, може відповідати ознаці тяжких наслід-

ків лише в разі, коли така цінність є належно обґрунтованою на підставі висновку експерта з урахуванням установленого особливого значення оскверненого об'єкта для історії, науки, культури.

У перспективі не викликає сумнів необхідність законодавчого уточнення ознаки спричинення тяжких наслідків у складі злочину, передбаченого ч. 4 ст. 297 КК України. Замість тяжких наслідків удосконалений кримінальний закон повинен передбачати як кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки такі фактори, які здатні більш якісно диференціювати відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого: 1) розмір заподіяної матеріальної шкоди; 2) статус могили, пам'ятника як об'єкта, що становить особливе культурне, наукове, історичне значення.

Література:

1.Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.

2.Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т.: Т. 2 : Особлива частина / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. 1040 с.

3.Вирок Винницького апеляційного суду від 21 липня 2020 р., судова справа № 129/499/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/90535132

4.Вирок Винницького міського суду Вінницької області від 14 лютого 2018 р., судова справа № 129/2256/16-к. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/72222901

5.Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки»: проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 162 – 170.

6.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

7.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-ге вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

Продан Т.В.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Україна, м. Чернівці*

ПРЕВЕНЦІЯ ВУЛИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Реалії сьогодення свідчать про те, що захищеність громадян безпосередньо залежить від існування безпечного вуличного середовища. Саме це є запорукою громадського правопорядку в суспільстві. Адже кримінальні правопорушення, які вчиняються у сфері відкритого вуличного простору відносяться до найнебезпечніших та найпоширеніших видів злочинності, оскільки вони посягають на соціальні, правові та етичні засади суспільства [1]. А тому, превенція вуличної злочинності визнається однією із стратегічних завдань для всієї України.

Виникає питання: «як знизити рівень вуличної злочинності на загальнодержавному рівні?» Єдино правильною відповіді на сьогоднішній день немає. Одним з кроків на шляху до вирішення даної проблеми, на нашу думку, є правильне застосування превенції. Саме за допомогою технопревенції, архітектурної та фізичної превенцій можна зменшити рівень даного негативного явища в структурі всієї злочинності. Відповідно до цього, першим кроком до зменшення рівня вуличної злочинності є те, що в багатьох містах України запроваджена система технічної фіксації вуличних кримінальних правопорушень в рамках проєкту «Безпечне місто». Він передбачає запровадження у кожному населеному пункті систем технічної фіксації – технічних засобів та технічних приладів, що мають функції фото- і відеозйомки.

Проєкт «Безпечне місто» створений для того, щоб посилити безпеку громадян за допомогою новітніх камер відеоспостереження, у тому числі й з функцією розпізнавання обличчя людей та об'єктів. Так, він є фундаментом для нормального життя в суспільстві та включає в себе інформаційно-аналітичний комплекс, який складається з безлічі систем, які працюють в автоматизованому режимі та забезпечують контроль, профілактику та координацію

великої кількості процесів, пов'язаних з безпекою та життєдіяльністю особи в міському середовищі [2].

Даний проєкт активно запроваджується у містах нашої держави, зокрема у: Львові, Івано-Франківську, Києві, Запоріжжі, Харкові, Дніпрі, Вінниці та ін. Він впроваджується за допомогою мульти-системної інфраструктури та складається з трьох рівнів. Перший рівень включає моніторинг та камери відеоспостереження; другий рівень накопичує, зберігає та обробляє інформацію; третій рівень – саме управління, тобто відбувається аналіз та прийняття рішення [2].

Система технічної фіксації не лише веде відеофіксацію та реєстрацію подій, вона має вбудований інтелект для реагування на численні ситуації, які щомиті відбуваються навколо. За допомогою такої системи здійснюється: контроль утворення скупчення осіб, транспорту; реагування на неадекватну поведінку осіб; розпізнавання осіб, номерних знаків для звірки з базою підозрюваних осіб або викрадених автомобілів [2].

Виникає питання: як працює така система? Система повідомляє про події, що відбуваються, а подальше рішення приймає диспетчер, який через систему зворотного зв'язку взаємодіє з патрульною службою, при необхідності відбувається виведення на планшетний ПК оперативної інформації для швидкого реагування.

Як приклад приведемо м. Київ де запроваджено комплексну програму «Профілактики та протидії злочинності в місті Києві «Безпечна столиця» на 2019-2021 роки» [3]. Сьогодні у м. Києві встановлено більше ніж 6 тисяч камер насамперед з урахуванням побажань комунальних служб та правоохоронних органів. У пілотному режимі встановлено більше ніж 200 оглядових камер із аналітичним модулем розпізнавання обличчя на входах-виходах 52 станцій метро [4]. Новий унікальний модуль дозволяє також фіксувати зображення з будь-якої камери мережі та порівнювати їх із базою правопорушників, що створена відповідними правоохоронними органами. У випадку виявлення системою подібності, диспетчер одразу отримує сигнал. Онлайн-режим системи дозволяє шукати осіб у базі за фотографією обличчя. Таким чином, система прискорює розшук злочинців та правопорушників. Одночасно система може обробляти 450 потоків, 1100 обличчя на секунду [4].

Також в якості іншого прикладу приведемо м. Дніпро, де в рамках розбудови системи відеоспостереження був створений власний спеціалізований Ситуаційний центр Дніпровської міської ради. Їм вдалося забезпечити повноцінну роботу Центру, в якому на постійній основі працюють 12 диспетчерів, представників структурних підрозділів Дніпровської міської ради та працівників правоохоронних органів. Головними завданнями ситуаційного центру є: слідкувати за ситуацією у місті та миттєво комунікувати із патрульними службами за допомогою додатку Waze. До того ж, Центр має прямий зв'язок з патрульними, які здійснюють патрулювання в місті [5].

Програма «Безпечне місто» не буде реалізована без відповідних інших програм а саме: «Безпечна громада» та «Безпечний будинок», які передбачають згуртування громади, ефективну побудову партнерських відносин між поліцією та населенням. Саме тут буде реалізуватись інша складова превенції – фізична превенція. Так, до заходів превенції вуличної злочинності із залученням громадськості можна віднести: формування культури громадської безпеки населення шляхом співпраці із правоохоронними органами, матеріального стимулювання викриття злочинців, організації охорони під'їздів, участі у патрулюванні вулиць, місць громадського відпочинку, організації сусідського нагляду за житлом та ін. [6, с. 124-125]. Активна участь громадян та громадських організацій у превентивній діяльності є гарантією її успіху.

У превенції вуличної злочинності відіграє не останню роль архітектурна превенція. Даний вид превенції зосереджує свою увагу на усуненні умов потенційних кримінальних посягань у виді недоліків містобудування, архітектури, дизайну простору. Архітектурна превенція є складовою стратегії зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень. Її запобіжний ефект досягається через посилення ризикованості кримінально протиправної діяльності; підвищення очевидності протиправних дій; мінімізацію криміногенних ризиків для реалізації майнових й насильницьких суспільно небезпечних діянь [7, с. 266].

Відповідно до цього, архітектурна превенція передбачає здійснення реконструкцію міст. Реконструкція повинна включати: зменшення відстані між будинками; закріплення за кожним будинком конкретної прибудинкової території; обмеження доступу

до внутрішньо кварталних територій незнайомих шляхом монтажу при вході до дворів додаткових воріт та ін. [7, с. 262].

Звичайно архітектурна превенція не буде ефективною, якщо не доповнити її іншими видами превенції, а саме: технопревенцією та фізичною превенцією.

Таким чином, розвинута ланка безпечних осередків (безпечне місто, безпечна громада, безпечний будинок) дозволить сформувати розвинене безпечне середовище всієї країни. Наявність розробленої системи відеоспостереження, оснащення вулиць, дворів та під'їздів ліхтарями, обмеження доступу до будинків та їх окремих приміщень, облаштування території, наявність відповідних інформативних табличок, згуртованість мешканців будинків, розроблення генеральних планів міст, які передбачають складові архітектурної превенції є основними важелями у зменшенні рівня вуличної злочинності у структурі всієї злочинності.

Література:

1. Головін Б.М. Злочинність на вулицях та в інших громадських місцях. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6225/1/Golovkin_87.pdf (дата звернення 09.09.2021)

2. Литер. Проєкт «Безпечне місто». URL: <https://leater.com/ua/services/bezpechne-m-sto.html> (дата звернення 08.09.2021)

3. Про затвердження міської цільової комплексної програми профілактики та протидії злочинності в місті Києві «Безпечна столиця» на 2019-2021 роки : Рішення Київської міської ради від 18.12.2018 № 462/6513.

4. Офіційний портал Києва. «Безпечне місто». URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_ramkakh_proektu_bezpechne_misto_zapuscheno_novi_analitchniy_modul_videosposterezhennya_scho_priskorit_poshuk_pravoporushnikiv (дата звернення 08.09.2021)

5. Дніпровська міська рада. Безпечне місто. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/page/-62> (дата звернення 08.09.2021)

6. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни.; 2-ге вид. перероб. і доп. X. : Право, 2009. 288 с.

7. Колодяжний М.Г. Архітектурна профілактика злочинності. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2020. Вип.1 (89). С. 259-269.

Рябчинська О.П.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики, Класичний приватний університет,
Україна, м. Запоріжжя*

ТЕНДЕНЦІЇ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На існуванні проблем реалізації кримінальної відповідальності щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень неодноразово наголошували фахівці [1;2], визнаються ці проблеми й на державному рівні [3, с.362]. В більшій мірі вони стосуються питань, пов'язаних з недосконалістю антикорупційного законодавства та неправильним його тлумаченням, недоліками досудового розслідування, низькими темпами судового розгляду кримінальних проваджень в цілому. Звертається увагу й на те, що за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень особам призначаються, як правило, доволі м'які покарання [2].

Кримінально-правова політика щодо відповідальності за корупційні правопорушення характеризується посиленням репресивних засад через обмеження у застосуванні до осіб, засуджених за корупційні правопорушення, норм про звільнення від кримінальної відповідальності (крім звільнення у зв'язку з закінченням строків давності), звільнення від покарання та звільнення від відбування покарання з випробуванням, пом'якшення покарання, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, суттєвого підвищення розміру штрафів [4] з метою, в першу чергу, «унеможливити або ускладнити застосування пільгових (заохочувальних) норм кримінального права до осіб, які вчинили такі діяння [5, с.45]. Адже, скажімо тільки в 2014 році 59% засуджених за ст.368 КК звільнялись від відбування покарання з випробуванням (серед засуджених за ч.3 та ч.4 ст. 368 КК цей показник складав 77% та 79%).

Згідно статистичних даних за період 2014-2020 років найпоширенішими з корупційних правопорушень були правопорушення,

передбачені ст. 368, 369 та 3692 КК. Так, в загальній структурі корупційних кримінальних правопорушень, справи за якими надійшли до суду в 2020 році, основну частку займають ст. 368 КК України (27,5% від всіх справ) та ст. 369 КК України (49%). При цьому за останньою статтею зафіксовано суттєве збільшення надходжень відносно 2019 року (на 37%) [3, с.362]. Тож саме за цими статтями тенденції призначення основних та додаткових видів покарань за цю категорію кримінальних правопорушень є показовими.

Найпоширенішим із призначених судами видів покарання за ці кримінальні правопорушення протягом останніх років залишається штраф, що логічно пояснюється структурою корупційних правопорушень, лівову частку яких, як було зазначено вище, складають правопорушення, передбачені ч.1 ст. 368, ч.1 ст. 369 та ч.2 ст. 3692 КК, санкції яких передбачають цей вид покарання. Водночас аналіз судової практики свідчить, що в окремих випадках суди не дотримуються вимоги закону про співрозмірність тяжкості злочину і призначеного покарання, оскільки суми присуджених штрафів за отримання неправомірної вигоди практично не корелюються із розмірами останньої. Так, в одному випадку призначається покарання у виді 18 700 грн. штрафу за отримання неправомірної вигоди в сумі 2000.00 грн. [7], в іншому - штраф у розмірі 17 тис грн. за отримання неправомірної вигоди у розмірі 1 420 720 грн (фактично у 96 разів менше розміру отриманої неправомірної вигоди [8, с. 22]).

В юридичній літературі висловлюється точка зору, що штраф як вид покарання є досить ефективним через вельми низькі показники рецидиву злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [9, с. 55-56]. Висловимо припущення, що превенція в таких випадках досягається не тільки через застосування штрафів, але й через інші заходи (міри) - відсторонення від посади (ст. 65 ЗУ «Про запобігання корупції»), звільнення чи припинення державної служби (п. 4 ч.1 ст. 84 «Про державну службу»), застосування додаткового покарання - заборони обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Другим за частотою видом покарання за корупційні кримінальні правопорушення є позбавлення волі. Наприклад, у 2018 році

позбавлення волі було застосовано лише щодо 45 осіб серед 1 032 засуджених за відповідні злочини по всій країні [2], в 2019 році за ст. 369 КК було засуджено 419 осіб, з них тільки 19 особам було призначено покарання у виді позбавлення волі на різні терміни.

Водночас навіть після введення обмеження щодо застосування ст. 74 та 75 КК, суди і надалі звільняли засуджених від покарання з цих підстав, ігноруючи цю заборону, на що неодноразово звертали увагу фахівці [10]. В 2020 році ситуація дещо виправилася, оскільки до жодної з 767 засуджених осіб за ст. 368-3692 не застосовувалось звільнення від покарання або звільнення від відбування покарання з випробуванням. Водночас за судовими рішеннями Вищого антикорупційного суду, що набрали законної сили в 2020 році 4 особи звільнено від відбування покарання з випробуванням, ще до 6 осіб застосовано покарання у виді штрафу (усього засуджено 10 осіб) [11, с.7]. Подібна ситуація має місце переважно при затвердженні судом угоди про визнання винуватості, оскільки в такій ситуації ані обвинувачений, ані прокуратура не подають апеляційну скаргу на судові рішення. Це ж стосується і недотримання вимоги закону про пом'якшення покарання особам, винним у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, на підставі ст. 69 КК [12;13].

Практика призначення судами додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю свідчить, що суди в цілому правильно призначають цей вид додаткового покарання, оскільки воно передбачено санкціями відповідних статей. В окремих випадках суди безпідставно не призначають конфіскацію майна як додатковий вид покарання за вчинення тяжкого кримінального правопорушення службовою особою, яка займає відповідальне становище та за попередньою групою осіб, що свідчить про підвищену суспільну небезпечність скоєного злочину. Такі випадки призначення засудженим покарання без конфіскації майна, у тому числі і на підставі ст. 69 КК, розглядаються вищою судовою інстанцією як явно несправедливі внаслідок м'якості і подібні вироки переважно скасовуються [14]. Покарання у виді арешту, обмеження волі та громадські роботи призначаються доволі рідко .

Аналіз судових рішень в частині призначеного покарання за корупційні кримінальні правопорушення в сфері службової діяльності демонструє, що, незважаючи на значний суспільний запит на

подолання корупції та зміни законодавства в частині більш суворих санкцій за такі злочини й практично повного унеможливлення призначення будь-яких інших, крім покарання, заходів кримінально-правового характеру, тенденції призначення покарань за них демонструють наявні в правозастосуванні проблеми з дотриманням як загальних засад призначення покарання, так і принципів кримінального права взагалі (доцільності та домірності покарання, справедливості, економії кримінальної репресії), що негативно позначається на ситуації з запобіганням корупційними правопорушенням засобами кримінального права.

Література:

1. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / [М. І. Хавронюк, І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук та ін.]; за заг. ред. М.І. Хавронюка. К., 2017. 445 с.

2. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження Державної антикорупційної політики / [О. В. Калітенко, Д. О. Калмиків, І. Б. Коліушко та ін.]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Москаленко О. М., 2019. 366 с. URL: <https://bit.ly/3hNLC3Y>.

3. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики в 2020 році (проект). URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/NAZK_Nats.dopovid_15_06.pdf

4. Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. № 17. ст.71

5. Відповідальність за корупційні правопорушення: навч. посіб. / Є. О. Алісов, В. В. Мартиновський, В. Я. Настюк, О. М. Шевчук. Х.: Юрайт, 2017. 168 с.

6. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання. Форма 6_2020 (річна).

7. Вирок Придніпровського районного суду Черкаської області. Справа 711/3937/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90017269>

8. Статистичний аналіз судових рішень у кримінальних справах, що стосуються корупції за 2014-2018 р.р. Український центр суспільних даних, 2019. 43 с. URL: <https://socialdata.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/corruption-report-20-05-2019.pdf>

9. Ярош В. В. Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 225 с.

10. Зеленов Г. М., Кваша О. О. Недоліки судової практики в частині звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення корупційних злочинів. «Судебно-юридическая газета». 2020. 28 грудня. URL: <http://bit.ly/3nZIR9r>

11. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2020 році (як судом першої інстанції). Київ, 2021. С. 7. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_22.07.2021.pdf

12. Вирок Зарічного районного суду м. Сум від 18.08.2021 у справі № 591/7824/14-к (№ в ЄДРСР 99070552). Пряме посилання на документ в системі «Прецедент» ®: <https://precedent.ua/99070552>

13. Вирок Чернівецького апеляційного суду від 02.03.2021 по справі № 713/2036/20 (№ в ЄДРСР 95258349). Пряме посилання на документ в системі «Прецедент» ®: <https://precedent.ua/95258349>

14. Вирок колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Чернівецької області від 31.08.2011 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/review/18579473>

Сметаніна Н.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

АНТИКОРУПЦІЙНИЙ КОМПЛАСНС У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

На загальнодержавному рівні визнано, що корупція становить реальну загрозу національній безпеці країни, а протидія їй має бути віднесена до найвищих пріоритетів держави. У сучасному суспільстві криміногенна ситуація із корупційними злочинами зали-

шається складною, і питання посилення боротьби з корупційною злочинністю знаходяться у центрі уваги правоохоронних органів [1].

Одним із найефективніших засобів боротьби із корупцією у приватному секторі визнано процедури корпоративного комплаєнсу. Нагадаємо, що комплаєнс (англ. compliance – згода, відповідність) – буквально означає відповідність будь-яким внутрішнім або зовнішнім вимогам або нормам. Під відповідністю мається на увазі частина системи управління/контролю в організації, пов'язана з ризиками невідповідності, недотримання вимог законодавства, нормативних документів, правил і стандартів наглядових органів, галузевих асоціацій та саморегулюючих організацій, кодексів поведінки тощо. Такі ризики невідповідності в кінцевому підсумку можуть виявлятися у формі застосування юридичних санкцій або санкцій регулюючих органів, фінансових або репутаційних втрат [2].

Комплаєнс-програми дозволяють усунути проблему на новому рівні: від зовнішнього контролю з боку суспільства до внутрішнього контролю і внутрішньої методології – комплаєнс-менеджменту. Такі менеджери працюють з колегами із ціллю запобігти, знайти і усунути порушення законодавства, етичних та інших норм. Вони допомагають іншим співробітникам краще розуміти і дотримуватись законів, тим самим реалізуючи у життя очікування керівництва компанії.

Комплаєнс-програми не тільки не збільшують кількість правил і регламентацій, але і допомагають зменшити набір регламентів, що встановлюються державою для бізнесу. Ефективними комплаєнс-програму роблять її інструменти – це аудит, розслідування, заохочення, механізми анонімних повідомлень, підвищення кваліфікації, етичні норми, оцінка ризиків і зворотній зв'язок із керівництвом [3, с. 87-91].

До ключових суб'єктів, що беруть участь у здійсненні заходів запобігання і протидії корупції у приватній сфері, можна віднести постійно діючий консультативно-дорадчий орган з протидії корупції (Рада бізнес-омбудсмена), міжнародні організації та їх представництва в Україні, громадськість, а також фізичні особи, що працюють над виконанням програм (проектів) та імплементують стандарти у сфері антикорупційної політики [4, с. 258].

На сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства у приватній сфері і впровадження комплаєнс-програм важливими завданнями залишаються, зокрема, пояснення, які механізми антикорупційної боротьби існують в принципі, і як вони працюють у компаніях; ознайомлення з міжнародним досвідом та українською практикою застосування законодавства; переконання тих, хто вважає, що успішно вести бізнес в Україні, не здійснюючи корупційних діянь, неможливо; демонстрація вигоди неухильного дотримання міжнародних антикорупційних стандартів, які є реальною альтернативою сумнівних «переваг» корупційної практики; допомога українським компаніям виконати вимоги розділу X Закону України «Про запобігання корупції», про необхідність розробки і впровадження антикорупційних програм [5; 6].

Окремої уваги вимагає питання запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у приватному секторі, зокрема, механізм здійснення повноважень під зовнішнім контролем, обмеження доступу до інформації, усунення від виконання завдань, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті. Також слід враховувати корупційні ризики, пов'язані з обмеженнями щодо одержання подарунків, неправомірної вигоди, формування правил поведінки з ними. Захист і заохочення викривачів корупції у бізнес-середовищі також мають набути нових цивілізованих форм.

Вважаємо, що на сьогоднішній час впровадження ефективних комплаєнс-програм і етичних програм в українських компаніях є найкращою можливістю запобігання корупції у приватній сфері і усунення проблем, а також захисту інтересів бізнесу.

Література:

1. Сметаніна Н. В. Небезпечні наслідки корупції для особи, держави та суспільства. Право і суспільство. 2017. № 4, ч. 2. С. 162–165.

2. Корпоративний комплаєнс: українська перспектива. URL: <http://ua-ekonomist.com/17361-korporativniy-komplajens-ukrayinska-perspektiva.html> (дата звернення: 08.09.2021).

3. Карпович О. Г., Трунцевский Ю. В. Серьёзные экономические преступления XXI века. Опыт противодействия им в Велико-

британії, Росії и США : монографія. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2013. 223 с.

4. Головін Б. М. Механізм запобігання корупції. Часопис Київського університету права. 2018. № 4. С. 254–260.

5. Антикорупційний комплаєнс у бізнесі: міжнародний досвід та українська практика. URL: <http://ukrainepravo.com/events/conference/antikoruptions-yniy-kompla-ns-u-b-znes-m-zhnarodniy-dosvid-ta-ukra-nska-praktika/> (дата звернення: 10.09.2021).

6. Сметаніна Н. В., Попова Д. І. Значення впровадження комплаєнс-програм для зростання прозорості українського бізнесу. Часопис Київського університету права. 2018. № 3. С. 266–269.

Степанюк А.Ф.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЧИ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ: ДИНАМІЧНІ І СТАТИЧНІ РОЗБІЖНОСТІ МІЖ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧИМ ПРАВОМ І МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

На сьогодні серед багаточисельних міжнародних документів, де йдеться про засуджених, найбільш відомими міжнародними стандартами присвяченими поводженню з ув'язненими і застосуванню пробації є Мінімальні стандарти ООН стосовно поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі), Європейські в'язничні правила, Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), Правила Ради Європи про пробацію.

Одразу варто звернути увагу на те, що у міжнародних стандартах не застосовується відоме вітчизняному кримінально-виконавчому праву словосполучення «виконання кримінальних по-

карань». Міжнародні стандарти містять рекомендації, як бажано поводитися з ув'язненими (правопорушниками). Так, у правилі 13 Токійських правил вказується, що в межах режиму поводження з правопорушниками необхідно розробляти різні методи, такі, як індивідуальна робота, групова терапія, програми за місцем проживання, врахування особливостей різних категорій правопорушників з метою найбільш ефективного задоволення потреб правопорушників [1].

Виникає питання, наскільки співвідносяться між собою «виконання покарання» і «поводження з правопорушниками»? Згідно Великому тлумачному словнику сучасної української мови виконання – це дія за значенням виконати, виконувати. В свою чергу виконувати – це «здійснювати що-небудь, реалізувати завдання, наказ, задум і т. ін., проводити в життя [2, с.137]. Поняття покарання визначено у частині 1 статті 50 Кримінального кодексу України. Якщо керуватися цими визначеннями, то виконувати покарання – це втілювати у життя захід державного примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Реалізація задуму покарання полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

У частині 1 статті 1 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплено, що «кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань», а це означає, що КВК регламентує процес виконання покарань, тобто лише форму, адже форма – це «суворо встановлений порядок у будь-якій справі» [2, с.1543].

Що стосується з'ясування змісту «поводження з правопорушниками», то розкрити його на нашу думку можна не через категорію «порядок». Цитований вище словник тлумачить термін поведження як певну поведінку, спосіб або характер дій; обходження з ким-небудь, ставлення до когось [2, с.1000].

Як видається, різницю між «виконанням покарання» і «поводженням з правопорушниками» необхідно шукати не тільки у відмінності термінології (тобто у формі), але й у відмінностях підходів до правопорушника, у сфері впливу на нього (у змісті відповідної діяльності): у першому випадку йдеться про застосування державного примусу, коли особа, до якої застосовується цей ме-

тод державної влади, тобто фізичний, психічний і організаційний вплив, змушена поводитись всупереч своїй волі і бажанням через застосовані до неї право обмеження особистого, майнового і організаційного характеру, інших варіантів їй не дано, вона, власне, є об'єктом примусу; у другому – про метод підтримки правопорушників, систему прийомів переконання, яка впливає на емоційну, вольову, ціннісну, світоглядну сторону свідомості засуджених [3].

Безжалюгідний механізм державного примусу і сьогодні, як і десятиріччя назад, переважно спрямований на те, щоб перемолоти у своїх жорнах долі людей (страждання завдаються не тільки засудженим, але й членам їх сімей, близькому оточенню). Натомість, наприклад, Європейські в'язничні правила виходять з того, що поводження з ув'язненими потребує забезпечення умов, що не порушують людської гідності і пропонують ув'язненим зайняття змістовною діяльністю і програми, таким чином готуючи їх до реінтеграції у суспільство [4]. Таким чином, змістовне наповнення нормативно закріпленої форми, як «виконання покарання» або ж «поводження з правопорушниками», дозволяє переконатись у якісно різному ставленні до засуджених в Україні, коли задіяний механізм державного примусу, і до правопорушників згідно з рекомендаціями міжнародних стандартів, які наголос роблять не на обмеженні прав і свобод, а на дотриманні прав людини, необхідності поваги людської гідності. Правила Нельсона Мандели виходять із того, що при поводженні з ув'язненими необхідно послідовно втілювати у життя п'ять основоположних принципів, серед яких, зокрема, у Правилі 1 йдеться про те, що всі ув'язнені повинні користуватися шанобливим ставленням через властиву їм гідність і їх цінність як людської особистості. Правило 2 рекомендує адміністрації в'язниць враховувати індивідуальні потреби ув'язнених. І головне, Правило 3 виходить з того, що тюремна система не повинна збільшувати страждання, що вже були спричинені самим фактом ув'язнення, яке призводить до позбавлення права особи на самовизначення. За Правилем 4 строк ув'язнення має використовуватись для забезпечення реінтеграції правопорушників у суспільство після їх звільнення, а для цього тюремна адміністрація повинна надавати можливість для отримання ув'язненими освіти, професійної підготовки і роботи, а також інші види доступної до-

помоги, в тому числі морального, духовного, соціального, медичного і спортивного характеру. Всі ці програми, заходи і послуги повинні надаватись з урахуванням індивідуальних потреб ув'язнених. [1].

У кримінально-виконавчому праві засуджені характеризуються як суб'єкт відбування покарання [5, с. 214-223] з відповідним правовим статусом, основними правами і обов'язками, задекларованими главою 2 КВК України. У частині 4 ст.7 КВК йдеться про те, що правовий статус, визначається як законами України, так і КВК, виходячи із порядку і умов виконання та відбування конкретного виду покарання. У разі реалізації виконання і створення умов для відбування покарання можна говорити про динамічну складову застосованого органами і установами виконання покарань державного примусу. Динамічна закономірність застосованого державного примусу є тим початковим станом, який однозначно детермінує наступні правові стани засудженого з можливістю індивідуалізації виконання покарань. Державний примус - це насамперед фізичний примус, який звернений до фізичної або матеріальної складової існування суб'єкта, безпосереднім об'єктом впливу є фізичне буття засуджених, їх свобода. Фізичний примус відбивається на громадському стані, статусі, майні, коштах громадян [3]. На відміну від цього міжнародні стандарти, як можна зрозуміти з правила 3 Правил Нельсона Манделі і правила 102.2 Європейських в'язничних правил, виходять із того, що засуджений уже зазнав покарання, оскільки йому були заподіяні страждання самим фактом ізоляції, поміщенням у в'язницю, тобто особа знаходиться у правовому стані покараного, коли на перший план виходить статична складова механізму державного примусу. Статична частина механізму державного примусу включає реалізовані, такі, що стали дійсністю заходи державного примусу, до яких певні особи змушені пристосовувати свою поведінку [3].

Необхідно розрізняти правовий статус засуджених і їх правовий стан, як це зроблено у теорії права. Так, Ю.С. Новікова виходить з того, що правовий статус – це юридично закріплене правове положення суб'єкта, тобто його права і юридичні обов'язки, що відображені у нормах права. Що ж стосується правового стану, то це фактичне правове положення суб'єкта, тобто це ті права і обов'яз-

ки, якими суб'єкт володіє в реальності. Правовий стан відображає ступінь реалізації, «роботи» комплексу зовнішніх факторів і умов, у яких реалізується правовий статус, а також спрямованість та ступінь задоволення інтересів і потреб носія цього статусу, його конкретні реальні зв'язки. Правовий статус є сукупністю закріплених у законодавстві прав і обов'язків, які знаходяться в статичному стані, тобто в даний момент не реалізуються, а правовий стан є правовим статусом у динаміці, коли втілюється у життя комплекс реальних, наявних правовідносин[6].

Правовий стан окремо взятого засудженого відображає комплекс його зв'язків з державою, яка застосувала до нього примус, із суспільством, стосунки з персоналом (динамічна безпека), з оточуючим середовищем інших засуджених.

Таким чином, застосований державний примус до засуджених розуміється за міжнародними стандартами як статична його складова, як те, що уже має місце, що вже сталося. При цьому як Правила Нельсона Манделі, так і Європейські в'язничні правила виходять з того, що ув'язнений знаходиться у динамічному правовому стані покараного, коли реалізуються його специфічні права і обов'язки, а поведження із засудженими спрямоване насамперед на задоволення їх конкретних інтересів і індивідуальних потреб. При цьому створення належних матеріально-побутових умов, соціальна робота, медична і психологічна допомога мають бути збалансованою програмою дій (режимом), спрямованою на підтримання високих стандартів турботи про ув'язнених, готуючи їх до реінтеграції у суспільство.

Література:

1. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907#Text (Дата звернення 21 серпня 2021 р.)

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. –1728 с.

3. Кожевников С.Н. Государственное принуждение: сущностные аспекты. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennoe->

prinuzhdenie-suschnostnye-aspekty/viewer (Дата звернення 21 серпня 2021 р.).

4.Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (Дата звернення 21 серпня 2021 р.).

5.Степанюк А.Ф. Сущность исполнения наказания. Харьков: Фолио,1999. 256 с.

6.Новикова Ю.С. Некоторые вопросы разграничения понятий «правовое состояние» и «правовой статус». Вестник ЮУрГУ Серия «Право». – Т.13.- 2013. С. 12-14. URL: <https://vestnik.susu.ru/law/article/view/1808> (Дата звернення 21 серпня 2021 р.).

Степанюк К.П.,

*аспірант, Національна академія Служби Безпеки України,
Україна, м. Київ*

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ У РОЗРІЗІ ПОВЕРНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕМАТЕРІАЛЬНІ НАСЛІДКИ У КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНАХ

Однією із гарантій забезпечення державної та національної безпеки є існування належних умов для ефективної діяльності державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування та підприємств, установ й організацій незалежно від форми власності. Через високий рівень корупції в усіх сферах держави констатується відсутність зазначеної ефективності, а значить повинна фіксуватися загроза національній та державній безпеці саме через корупцію. І це має бути одним із основних напрямків державної політики у забезпеченні національної безпеки.

Особливо небезпечним у даному контексті є вчинення злочинів, пов'язаних з корупцією - корупційних злочинів, що по нині діючому Кримінальному кодексу України, згідно примітки Статті 45, є злочини передбачені ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК

України, а у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем: ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 цього Кодексу [1].

Слід зазначити, що досить часто зловживаючи владою або службовим становищем, особа вчинює інший тяжкий злочин з представленого вище переліку і такі злочини посягають на національну безпеку держави у тому числі, чим сприяють підриву авторитету та престижу органів державної влади тощо.

Такі учені як: О.Ф. Бантишев, В.Я. Тацій, В.О. Навроцький, М.І. Мельник, В.В. Сташис нерідко присвячували свої праці розгляду питання щодо проблем кримінальної відповідальності за злочин передбачений ст. 364 КК України. Однак, незважаючи на праці видатних вітчизняних вчених, у 2014 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» було змінено редакцію пункту 3 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України, в якій розкривалося поняття «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» для кваліфікації службових злочинів, передбачених статтями 364, 364-1, 365, 365-2, 367 Кримінального кодексу України [2].

Така законодавча новела визначила, що дії службових осіб, які зловживають владою чи службовим становищем, можливо кваліфікувати як злочини лише за умови доведення, що такі дії призвели до виключно матеріальних збитків – шкоди, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тобто, фактично було декриміналізовано низку корупційних злочинів, скасовано кримінальну відповідальність за відповідні діяння, а особи, що їх вчинили, залишилися безкарними.

Отже, завдання істотної шкоди чи тяжких наслідків до 4 червня 2014 року (дата набрання чинності Законом України від 13 травня 2014 року) визначали залежно від майнової та нематеріальної шкоди, а з 4 червня 2014 року такі наслідки повинні мати лише матеріальний характер. Оскільки нематеріальні наслідки вже не передбачені для визначення істотної шкоди чи тяжких наслідків (згідно з п. 3, 4 примітки до ст. 364 КК України), то відповідні діяння, які раніше були кваліфіковані як злочини з нематеріальни-

ми наслідками, підлягають новому правовому оцінюванню. Тобто їх уже не можна розглядати як злочини – їх фактично було декриміналізовано [4, с. 130].

З точки зору державної та національної безпеки вказані зміни ігнорують істотну шкоду заподіяну порушенням охоронюваних Конституцією та іншими законами України прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення умов, що ускладнюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів.

Також не було враховано і той факт, що жоден із міжнародних договорів з питань протидії корупції, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, не покладає на Україну обов'язку із декриміналізації корупційних діянь. Навпаки, і Конвенція ООН проти корупції, і Кримінальна конвенція про боротьбу із корупцією свідчать про зобов'язання створити належне законодавче підґрунтя для боротьби з корупцією, криміналізувати нові її форми.

Такого підходу дотримуються й інші європейські держави, кримінальне законодавство яких подекуди взагалі не визначає заподіяння шкоди обов'язковою ознакою службового злочину (Данія, Японія), а якщо й визначає, то без прив'язки до грошового еквівалента (Грузія, Болгарія) [3].

Слід зазначити, що забезпечення державної та національної безпеки поряд з запобіганням та протидією корупції, як вище обґрунтовано автором, є одними із основних напрямків державної політики. Тому, слушно буде з метою забезпечення національної безпеки та ефективної боротьби з корупцією вдосконалити кримінальне законодавство повернувши, у службових злочинах нематеріальний склад злочину.

Таким чином, автор вважає, що визначення істотної шкоди у грошовому еквіваленті у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України є допустимим лише тоді, коли така шкода має матеріальний характер, а якщо ж така шкода призведе до наслідків нема-

теріального характеру, то її істотність визначатиметься з урахуванням конкретних обставин справи, як це було передбачено до викладення у 2014 році пункту 3 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України у новій редакції.

На думку автора вказані зміни будить корисними не лише у кримінально-правовому полі, а й у запобіганні та протидії корупції і у свою чергу у забезпеченні ефективної діяльності державних органів, що позитивно вплине на забезпечення національної безпеки відповідно.

Література:

1.Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 5 квітня 2001 р. №2341-III. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. - Назва з екрана.

2.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#Text> – Назва з екрана.

3.Проект Закону про внесення зміни до статті 364 Кримінального кодексу України щодо уточнення ознак окремих злочинів у сфері службової діяльності [Електронний ресурс]: Проект закону №2621 від 18.12.2019/ Пояснювальна записка від 18.12.2019 - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2621&skl=10 – Назва з екрана

4.Сийплові М. В. Зловживання владою або службовим становищем: визначення наслідків злочину / М. В. Сийплові // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 33. – Т. 2. – С. 127–130. – (Серія «Право»).

Ткачова О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Корупція – це біда не лише України. Як відомо, навіть найрозвинутіші демократичні держави боротьбі з нею приділяють багато уваги, бо подолати це негативне явище їм так до кінця і не вдалося. Україна у цьому перебуває лише на початковому етапі. З огляду на важливість подолання корупції для подальшого просування нашої країни на шляху до вступу в Європейський Союз існує нагальна необхідність вироблення ефективних механізмів боротьби з цим явищем. Беручи вказане до уваги, окреслене питання стало об'єктом особливої уваги науковців, громадськості й міжнародних організацій та інституцій. Проте, незважаючи на це, можемо, на жаль, констатувати, що єдиної думки стосовно формування таких механізмів запобігання і подолання корупції наразі в Україні не існує. Одні науковці, громадські діячі й представники правоохоронних органів вважають, що варто передусім домогтися того, щоб запобігання корупції стало невід'ємною складовою державної політики, тобто покладають на державу у віднайденні дієвих способів і засобів боротьби й запобігання корупції. Інші наголошують на першочерговості й пріоритеті якісного формування кадрового складу фахівців, які працюватимуть у системі публічного управління. За такого підходу покладаються на ефективність створених антикорупційних органів, їх самостійність і й незалежність у діяльності.

До наведеного додамо, що у своїх працях як різні аспекти цього негативного явища, так і вітчизняне антикорупційне законодавство вивчали такі науковці, як Ю. Баулін (Yu. Baulin), В. Боднар (V. Bodnar), В. Василевич (V. Vasylevych), Б. Головкін (B. Holovkin), В. Голіна (V. Holina), О. Джужа (O. Dzhuzha), О. Житний (O. Zhytnyi), А. Закалюк (A. Zakaliuk), О. Лит-

винов (О. Lytvynov), М. Мельник (M. Melnyk), А. Савченко (A. Savchenko), В. Шакур (V. Shakun) та ін.

Приступаючи до висвітлення питання, передусім вкажемо, що в Україні на сьогодні створено за підтримки європейських колег і експертів систему антикорупційних органів, а зразком, звісна річ, виступала аналогічна система розвинених держав Європи і США. Як відомо, до антикорупційних органів в Україні входять: Національне антикорупційне бюро України; органи прокуратури, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національна поліція як спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції; а також Спеціалізована антикорупційна прокуратура – спеціалізований антикорупційний орган. У загальних рисах розглянемо їх функції.

Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ) має статус державного правоохоронного органу, до основних повноважень якого належать розслідування особливо небезпечних корупційних правопорушень, проведення оперативно-розшукових заходів. Згідно з приписами Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» до додаткових (похідних) повноваження НАБУ варто віднести: розшук й арешт активів, які можуть бути арештовані; інформаційно-аналітичну роботу; взаємодію з іншими органами; звітування та інформування суспільства про свою діяльність; здійснення міжнародного співробітництва, яке, на нашу думку, може бути найкориснішим, бо саме завдяки цьому відбувається обмін досвідом, ознайомлення з найкращими практиками, їх запозичення, вивчення способів і засобів боротьби з корупцією; співпрацю з інформаторами (викривачами). Вважаємо за необхідне вказати, що в нас викликає певне здивування і занепокоєння останній пункт – співпраця з інформаторами (викривачами). Пояснимо власні побоювання. На наш погляд, передбачення цього як додаткового повноваження може мати у найближчій перспективі дуже негативні наслідки, оскільки ніколи не вдається зрозуміти дійсних мотивів викривача, тобто ними можуть бути не стільки боротьба з цим явищем, скільки помста, злоба тощо.

Іншим органом виступає Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК). У нормативних актах визначено його статус – центральний орган виконавчої влади із спеціальним

статусом, у тому числі особливими гарантіями незалежності. Притомно, що в останній тезі наголошено саме на «незалежності» при виконанні функцій, тобто в діяльності. До повноважень віднесено: розробку і моніторинг виконання антикорупційної стратегії та програми з її виконання (проведення антикорупційної політики); забезпечення реалізації превентивних антикорупційних механізмів (фінансовий контроль, моніторинг дотримання правил щодо конфлікту інтересів та професійної етики тощо); складання протоколів про правопорушення, пов'язані з корупцією, уповноваженими особами агентства.

З наведеного випливає, що новостворені органи мають широкі повноваження, бо у процесі їх формування враховувалася краща світова практика. Однак вони не самостійні у своїй діяльності. Як відомо, їх керівництво часто говорить про тиск і втручання в діяльність високопосадовців, нардепів тощо. На наш погляд, саме суб'єкти корупції на практиці знаходять так звані «важелі впливу», різні лазівки, навіть вдаються до прямого тиску задля того, щоб уникнути відповідальності. Йдеться передусім про поширення неправдивої інформації про співробітників агентств, звинувачення в суб'єктивному розгляді чи упередженому ставленні тощо. Крім того, може мати місце тиск високопосадовців, конкуренція між собою різних структур, що великою мірою шкодить досягненню мети – запобігання корупції.

Крім того, не один раз майже все наше суспільство ставало свідком того, як НАБУ і НАЗК звинувачували один одного в перешкоджанні діяльності, наклепі або бездіяльності. Такі суперечки не залишилися непоміченими. Учасники громадського обговорення теми «незаконного збагачення» українських посадовців, серед яких були представники українських і західних антикорупційних організацій, НАБУ і деякі депутати, наголосили, що нині в Україні мають місце «підміна боротьби з корупцією політичною боротьбою, намагання НАЗК розширити власні повноваження, ігнорування порушень у деклараціях високопосадовців і фактичне сприяння Банковій».

Враховуючи це, антикорупційним органам, на нашу думку, треба передусім опікуватися тим, щоб відповідати європейським стандартам і вживати основних заходів із запобігання корупції, перелік яких

закріплено у ст. 6 розділу II Конвенції ООН проти корупції, як-от: формування антикорупційної політики; створення органів із запобігання корупції [4]; привиття бажання несення добросесної публічної служби (прозорі конкурси, достатнє фінансове забезпечення, справедливості і здібності, етичні стандарти поведінки); сприяння прозорості проведення державних закупівель і управління фінансами; забезпечення незалежності судових органів й органів прокуратури, прозорості в роботі приватного сектору; залучення суспільства (тобто залучення громадян до процесу ухвалення рішень, доступ до інформації, формування атмосфери несприйняття корупції).

У ст. 8 Конвенції закріплено: «З метою боротьби з корупцією кожна Держава-учасниця заохочує, *inter alia*, непідкупність, чесність і відповідальність своїх державних посадових осіб згідно з основоположними принципами своєї правової системи».

Крім того, усі згадані органи у своїй діяльності мають дотримуватися таких міжнародних принципів і стандартів: незалежність й автономія; підзвітність і прозорість; міжвідомча співпраця і залучення громадянського суспільства; міжнародна співпраця.

Як бачимо, на першому місці – незалежність і автономія, чого в Україні поки що, на жаль, досягти не вдалося. Це пов'язано з багатьма факторами. Вкажемо їх. По-перше, брак, або нестача, спеціально підготовлених фахівців, які реалізовуватимуть антикорупційну політику, мають відповідну кваліфікацію та досвід діяльності, а головне, обізнані в питаннях запобігання й протидії корупції. По-друге, відсутність досвіду діяльності з огляду на те, що йдеться про новостворені органи. Звісно, вони під час діяльності вивчають і враховують досвід європейських і світових практик, що, беручи до уваги традиції, звичаї і менталітет, не завжди спрацьовує в Україні, де характер корупції відрізняється від корупційних проявів в інших країнах. По-третє, повільний початок своєї діяльності через те, що дуже довго формувався їх кадровий склад. По-четверте, і про це вже йшлося, дублювання діяльності і відсутність взаємодії цих органів, яка, до речі, має бути врегульована чинними нормативно-правовими актами.

Крім того, серед вищевказаних повноважень також мають бути оцінка виконання функцій, забезпечення необхідними ресурсами, засобами й навчання.

Підсумовуючи, вкажемо, мало закріпити принципи і правило, треба їх дотримуватися. Не достатньо вивчити світові стандарти, їх слід впроваджувати в практику.

Торопов М.О.,

*здобувач вищої освіти зі спеціальності 051 Економіка,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, Україна м. Дніпро*

Діденко А.В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

СИСТЕМНІ ВИКЛИКИ Й ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Формування системи упередження загроз економічній безпеці є однією з пріоритетних задач держави. У дослідженні [1] зазначають, що одним з найголовніших індикаторів безпеки країни є соціально-економічний розвиток, також наголошують на необхідності постійного моніторингу індикаторів соціально-економічного розвитку та розробки ефективних заходів, які спроможні забезпечити належний рівень соціально-економічного розвитку в цілому та окремих її складових зокрема, що сприятиме формуванню системи безпеки країни в цілому.

У статті [2] виділяють два рівні економічної безпеки: національний, елементами якого є державний, локальний та приватний, і міжнародний, елементами якого є регіональний та глобальний. Життєздатність економіки лежить в основі національної безпеки країни.

У роботі [3] виділяють такі групи індикаторів реальних системних загроз економічній безпеці України: Макроекономічна безпека; Фінансова безпека; Виробнича безпека; Інвестиційно-інноваційна безпека; Зовнішньоекономічна безпека; Енергетична безпека; Демографічна безпека; Соціальна безпека.

Показниками, що є індикаторами системних загроз макроекономічній безпеці, у роботі [3, с. 94] називають:

- перевищення рівня «тінізації» економіки більше ніж на 30%;
- перевищення відношення наявного доходу населення до ВВП більше ніж на 65%;
- рівень відношення ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27 менше ніж 10%;
- перевищення зайнятості населення в неформальному секторі економіки більше ніж на 25%.

На рис. 1 представлено динаміку одного з показників системних загроз макроекономічній безпеці: відношення наявного доходу населення до ВВП, який впливає на конкурентоспроможність країни.

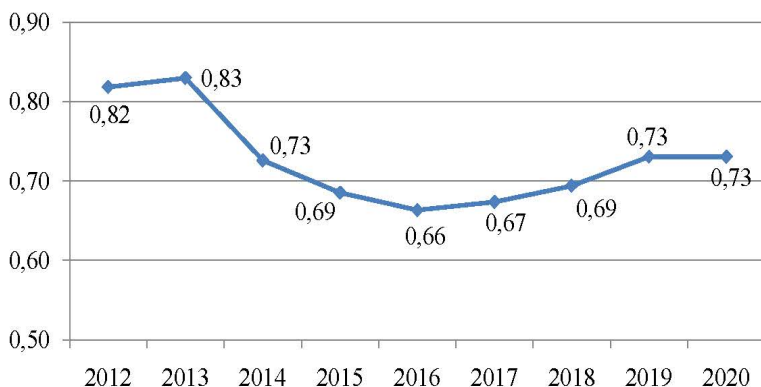

Рис. 1. Динаміка відношення наявного доходу населення до ВВП (розраховано на основі даних [4])

Отже, як бачимо, протягом досліджуваного періоду цей показник значно перевищує нормативи, тобто один з показників системних загроз макроекономічній безпеці знаходить в критичній зоні вже значний час, що вимагає розробки системи заходів щодо попередження майбутніх та усунення наявних загроз економічній безпеці держави та забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку.

Література:

1.Кравець О. В., Кучерова Г. Ю. Імітаційне моделювання рівня соціально-економічного розвитку як індикатора стану безпеки країни. Актуальні проблеми економіки, 2019. № 5. С. 4-13.

2.Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. Державне управління: удосконалення та розвиток, 2016. № 10

3.Маслій О. А. Вплив системних загроз економічній безпеці України на конкурентоспроможність національної економіки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент, 2019. № 36. С. 91-97

4.Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 07.09.2021 р.)

Туманянц А.Р.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Корупція в нашій державі стає все більш масовою і, що найстрашніше, звичною, від побутового рівня до політичного. Вона набула системного характеру. В таких умовах недостатньо традиційних заходів боротьби з цим явищем, а вірніше, з наслідками вже вчинених діянь. З точки зору кримінальної відповідальності корупційні правопорушення відносяться до латентних. Тому особливого значення набувають превентивні заходи боротьби, яких не так вже й багато.

Одним із таких напрямів є створення законодавства, що перешкоджає здійсненню державними службовцями корупційних оборудок. Маються на увазі не тільки норми-заборони державним служ-

бовцям займатися підприємницькою діяльністю або отримувати за свої дії винагороду. Йдеться про такі формулювання повноважень державних службовців, які не залишають «простору» для їх довільних дій та лобіювання чийось інтересів.

Системний аналіз судової практики дозволяє констатувати наявність корупційних ризиків, зокрема, у неправильному застосуванні прецедентної практики Європейського Суду з прав людини (далі - ЄСПЛ). Вітчизняні суди, в окремих випадках, вмотивовують постановлення відповідних рішень посиланням на нерелевантні рішення ЄСПЛ. Як наслідок, конвенційні норми застосовуються у спотвореному тлумаченні або не застосовуються у релевантних ситуаціях. Як наголошує А. Бущенко, має місце так звана аберация практики ЄСПЛ у національних судах [1, с. 122-134]. Порочність наведеної ситуації полягає у тому, що фактично має місце імітація імплементації прецедентної практики ЄСПЛ у вигляді стереотипного посилання на відповідні рішення.

Трансформацію кримінального процесу після набуття незалежності України довелося здійснювати шляхом прийняття в 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу (далі - КПК), який цілком віддзеркалює домінуючі ідейні уявлення щодо гуманізації кримінального процесуального законодавства і практики його застосування та унаочнює основні напрями кримінальної процесуальної політики нашої держави.

Вбачаємо абсолютно правильною висловлену у спеціальній літературі позицію, згідно з якою варто ухвалювати сучасні закони, що ґрунтуються на міжнародних, зокрема європейських стандартах судочинства, і залучати до застосування його норм нових людей або ж створити такі умови, за яких корупція у царині кримінального судочинства стане неможливою. Інакше доведеться і надалі залишатися корумпованою державою зі складним, незрозумілим, а тому вигідним для корупціонерів, кримінальним процесом. Водночас, окремі положення чинного КПК, попри регламентацію ним сучасних процесуальних інститутів, корупціонерам все ж вдалося підлаштувати під власні «потреби» [2, с. 54].

Як приклад корупціогенного фактору кримінального процесуального закону, що детермінує можливе виникнення корупційних практик при застосуванні заходів забезпечення кримінального про-

вадження, є нормативна конструкція ст. 183 КПК, а саме, йдеться про її частину 4, відповідно до якої у ряді випадків обрання застави як можливої альтернативи триманню під вартою є правом, а не обов'язком слідчого судді, суду. Чинна редакція встановлює п'ять таких випадків: (1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; (2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; (3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею; (4) щодо злочину, передбаченого статтями 255-255-3 Кримінального кодексу України; (5) щодо особливо тяжкого злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Крім того, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування» № 1422-IX від 27.04.2021р. частина четверта статті 183 доповнено абзацом сьомим, яким передбачено, що при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, розмір застави не визначається.

Втім, на протязі декількох років (з моменту прийняття КПК України 2021р.) на законодавчому рівні ініціюються спроби (що правда безуспішні) унормувати: а) право слідчого судді, суду не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини під час перебування на посадах, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції» (проекти № 4596, 5210); б) заборону визначати заставу у випадках, передбачених пунктами 2-3 ч. 4 чинної редакції ст. 183 КПК України, а також щодо кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 ЗУ «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1-3 категорій посад державних службовців та 1-3 категорій посад в органах місцевого самоврядування, суддями, прокурорами та працівниками правоохоронних органів під час їхнього перебування на таких посадах (проекти № 2266, 2284, 2324а-5).

На нашу думку, потреба у відповідних змінах зумовлюється, перш за все, процесом загальноєвропейської конвергенції правових основ запобігання корупції та загальнодержавним курсом на її подолання, а також необхідністю відвернення випадків зловживання правом на внесення застави з боку осіб, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів під час перебування на зазначених вище посадах. Водночас, нормативні корективи мають враховувати гарантії забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканість, а також містити перелік корупційних злочинів, у кримінальних провадженнях яких слідчий суддя, суд матимуть право не визначати розмір застави.

Корупційні чинники нормативного врегулювання, зокрема застосування заходів забезпечення кримінального провадження, можна умовно поділити на групи, які дозволяють оцінити дотримання правил юридичної техніки в інтересах оптимального визначення компетенції, забезпечення прозорості дій посадових осіб, а також співвіднести ці дії з наявною практикою застосування законодавства в аналізованій сфері.

По-перше, це множинність варіантів диспозицій правових норм. Диспозиція правової норми може бути сформульована як відсильна або бланкетна (як приклад, ч. 3 ст. 149, ч. 4 ст. 168, ч. 4 ст. 170, ч. ч. 1, 8 ст. 182, ч. 3 ст. 195 КПК). У деяких випадках це виправдано, але важливо, щоб істотні умови регламентування визначалися саме законом. З потенційними можливостями корупційних проявів найтісніше пов'язані відсилання до підзаконного регулювання, особливо якщо нормою законодавчого акту органу державної влади безпосередньо надається право врегулювання того чи іншого питання. Корупціогенність даного чинника полягає в тому, що, залишаючи більш конкретне регулювання тих чи інших відносин (як правило, порядку та строків здійснення конкретних повноважень) органу виконавчої влади, законодавець провокує державний орган на створення умов, зручних йому, всупереч інтересам особи.

Другим чинником є наявність колізій правових норм. Колізії перешкоджають правильному застосуванню закону, створюють можливості для застосування норми, яка вигідна в конкретному випадку. Не позбавлений колізій у нормативному регулюванні й

розділ II КПК, присвячений заходам забезпечення кримінального провадження. Зокрема, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 167 КПК тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом. Однак, згідно з ч. 7 ст. 236 КПК: предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Водночас, відповідно до ч. 7 ст. 327 КПК: предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Третій чинний зумовлений тим, що будь-яка публічно-владна діяльність неможлива без певного простору вільного розсуду посадових осіб. Саме тому органи державної влади мають деякі дискреційні повноваження, що дозволяють діяти на розсуд в залежності від обставин. Однак існують сегменти, й заходи забезпечення кримінального провадження відносяться саме до таких, в яких необхідно звузити до мінімуму можливість вільного розсуду. Особливо це стосується: строків розгляду клопотання або постановлення рішення; підстав постановлення ухвали; врахування паралельних повноважень; відсутність чітко визначених процедур тощо.

До корупційних ризиків можна віднести й такий усталений прийом законодавчої техніки як використання оціночних понять. Наприклад, формуючи нормативну конструкцію такого запобіжного заходу як особиста порука (ст. 180 КПК), законодавець вдався до використання оціночних понять - «особи, яка заслуговує на довіру», «особа, яка заслуговує на особливу довіру», наділивши слідчого суддю, суд широкою дискрецією стосовно особи поручителя.

Системний аналіз норм КПК, якими унормовуються заходи забезпечення кримінального провадження, дозволяє конста-

тувати, що незважаючи на наявність корупційних ризиків, розглядуваний розділ містить багато запобіжників можливих корупційних практик. Зокрема, йдеться про порядок розгляду клопотання слідчого, прокурора про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 151 КПК), відсторонення від посади (ст. 157 КПК), арешт майна (ст. 172 КПК), який забезпечує реалізацію засади змагальності; встановлення вимог до клопотання про застосування грошового стягнення (ст. 145 КПК), тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 150 КПК), арешту майна (ст. 171 КПК), запобіжних заходів (ст. 184 КПК) тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що підвищенню ефективності діяльності з попередження й протидії корупції в практиці кримінального провадження сприятиме внесення відповідних коректив до норм кримінального процесуального права, які потенційно містять корупційгенні фактори.

Література:

1. PRECEDENT UA – 2016/ В. Лутковська, В. Щепоткіна, В. Капустинський, Р. Бабанли, Ю. Хім'як, М. Бруско, А. Бущенко, О. Сапожнікова, О. Шинкаренко – К.: КВІЦ, 2017. – 326 с.

2. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України [текст] / Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочкін та ін. : монографія : за заг. ред. О. Г. Шило. – Х. : НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. – 264 с.

Турченко О.Г.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри конституційного, міжнародного
і кримінального права, Донецький національний університет
імені Василя Стуса, Україна, м. Вінниця*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ

Складність проблеми міжнародно-правової протидії тероризму, відсутність узгоджених доктринальних поглядів на природу

тероризму, його походження та визначальні фактори розвитку зумовили характер сучасного міжнародного правотворення у сфері боротьби з тероризмом.

Перші спроби розробити міжнародний договір з боротьби з тероризмом були зроблені ще в 30-ті роки ХХ ст. з відкриття для підписання у 1937 році Конвенції про попередження і припинення тероризму, яку підписали 24 держави, але ратифікувала одна лише Індія. Також були прийняті Конвенції «Про запобігання тероризму та покарання за нього» та «Про створення міжнародного кримінального суду», які так і не набули чинності через нестачу голосів при прийнятті.

Починаючи з 1960-х рр під егідою ООН та в її спеціальних утвореннях розроблені та прийняті 13 універсальних міжнародних договорів антитерористичного напрямку, з них – 11 конвенцій та 2 протоколи.

Важливо, що з 2000 р. держави-члени ООН працюють над створенням всеохоплюючої конвенції про міжнародний тероризм, яка, в разі її схвалення, визначить поняття «міжнародний тероризм» та доповнить комплекс міжнародних антитерористичних актів.

У резолюції 1456(2003) Ради Безпеки ООН зазначається, що тероризм можна перемогти лише шляхом застосування, відповідно до статуту ООН і міжнародного права, сталого всеохоплюючого підходу, що включає активну участь і співробітництво всіх держав, міжнародних і релігійних організацій, а також шляхом активізації зусиль на національному рівні.

Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 2006 році Глобальна контртерористична стратегія продемонструвала здатність міжнародного співтовариства подолати політичні розбіжності і об'єднатися в боротьбі з глобальною загрозою тероризму на основі нових підходів, націлила на багатопланову системну роботу з акцентом на соціально-економічну профілактику тероризму, ліквідацію основних умов, що створюють сприятливе середовище для поширення його ідеології, ідеології насильницького радикалізму.

У 2010 році РБ ООН визнала, що тероризм неможливо перемогти лише військовою силою, правоохоронними заходами і розвідувальними операціями, необхідним є усунення умов, що сприяють поширенню тероризму. Зокрема, закликала до постійних міжна-

родних зусиль з розширення діалогу і поглиблення взаєморозуміння між цивілізаціями в цілях запобігання необґрунтованих нападів на різні релігії та культури, які можуть сприяти боротьбі з тими силами, які породжують поляризацію та екстремізм.

У зв'язку з цим актуальним постає створення міжнародно-правових бар'єрів, які б перешкоджали зловживанню у сфері протидії тероризму зі сторони суб'єктів міжнародного права.

Однак сучасний стан міжнародної правової системи не дозволяє сформулювати однозначної відповіді про місце міжнародно-правової протидії тероризму в системі міжнародного права – антитерористичні приписи можна віднайти у різних визнаних галузях та інститутах.

На увагу заслуговує перша міжнародна конференція ООН 09.09.2010 р., на якій було рішуче засуджено всі акти тероризму та прийнято Резолюцію, яка проголосила глобальне співробітництво та «світовий діалог» щодо протидії міжнародному тероризму.

Важливою політичною подією взаємодії держав у боротьбі з міжнародним тероризмом можна вважати роботу Глобального контртерористичного форуму (ГКФ) – міжнародного антитерористичного партнерства, яке покликано доповнювати зусилля ООН з боротьби з міжнародним тероризмом, активно сприяючи реалізації Глобальної контртерористичної стратегії ООН і забезпечуючи тісний контакт на рівні Координаційного комітету і робочих груп ГКФ з діючими антитерористичними структурами ООН – Цільовою групою по імплементації Глобальної стратегії ООН, Виконавчим контртерористичним директором, іншими зацікавленими ланками ООН.

Однією з найважливіших задач світового співтовариства є блокування фінансових потоків для підтримки терористів. Для її вирішення була прийнята Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 09.12.1999 р. Відповідно до ст. 8 вказаної Конвенції «кожна держава приймає у відповідності до принципів свого внутрішнього права необхідні заходи для того, щоб визначити, виявити, заблокувати або арештувати будь-які кошти, що використовуються або виділяються в цілях скоєння злочинів, які входять до сфери дії Конвенції, а також кошти, отримані в результаті таких злочинів, для цілей можливої конфіскації».

Специфіка боротьби з фінансуванням, і це відображено в Конвенції, включає складний взаємозв'язок пошукових та правозастосовчих аспектів, які зачіпають таку чутливу сферу, як банківська таємниця, пов'язана як з питаннями економічної безпеки цілих держав, так і з правом власності, комерційними та особистими інтересами окремих громадян, в чому і заключається виключна складність відповідної діяльності як всередині держав, так і на міжнародному рівні.

Все більшу увагу при протидії фінансування тероризму привертають резолюції РБ ООН, які приймаються на основі глави VII Статуту ООН, та які передбачають замороження активів терористів та терористичних організацій. Звідси можна виокремити такі вироблені на рівні ООН заходи протидії фінансуванню тероризму, як визнання фінансування тероризму у будь-яких формах злочином; закріплення у національному законодавстві держав обов'язків фінансових установ та окремих професій по протидії фінансуванню тероризму, аналогічних обов'язкам у сфері боротьби з відмиванням коштів: ідентифікація клієнтів, зберігання документів, встановлення істини, створення системи внутрішнього контролю, сповіщення про підозрілі операції, підготовку персоналу; створення переліку осіб, груп та організацій, фінансові активи яких повинні бути заморожені; замороження державами активів та рахунків осіб, груп та організацій, які входять до переліку; розвиток інформаційного обміну між уповноваженими органами держав.

Для ефективної реалізації вказаних заходів видається за необхідне закріпити в національному законодавстві держав уніфікований порядок замороження у скорочені терміни будь-яких активів осіб, включених до відповідних переліків РБ ООН; закріпити заходи відповідальності посадових осіб державних органів та фінансових установ за неприйняття або несвоєчасне прийняття заходів щодо замороження активів; визначити правові підстави та процедуру віднесення організації до числа тих, які знаходяться під контролем осіб або організацій, включених до переліків РБ ООН; розробити типові положення про порядок реалізації державами санкцій щодо осіб та організацій, включених до переліків РБ ООН.

Оскільки тероризм став засобом вирішення конфліктів у різ-

номанітних регіонах планети, засобом дестабілізації ситуації на світовій арені, боротьба з такого роду злочинам потребує здійснення комплексу спеціальних заходів економічного, політичного, правового, оперативного, організаційного, технічного та іншого характеру, спрямованих на усунення, послаблення або нейтралізацію умов і факторів, що сприяють здійсненню актів тероризму; попередження, виявлення та припинення таких злочинів, реєстрацію і розкриття (розшук злочинців) і розслідування злочинів; здійснення кримінального правосуддя та інші цілі.

Міжнародна боротьба з тероризмом включає також співпрацю в питаннях обміну відповідною інформацією щодо запобігання тероризму і боротьби з ним; прийняття спільних зусиль з метою запобігання і припинення терористичних актів; запобігання і припинення використання своєї території для підготовки будь-яких актів тероризму; перешкоду фінансуванню діяльності терористів і терористичних організацій; розширення співробітництва в галузі боротьби з міжнародним тероризмом шляхом укладення спеціальних міжнародних договорів і швидкого втілення їх в життя; приведення свого внутрішнього законодавства у відповідність з міжнародними договорами у сфері боротьби з міжнародним тероризмом; надання один одному всебічного сприяння в зв'язку з кримінальними розслідуваннями чи кримінальним переслідуванням в разі здійснення терористичного акту; запобігання пересуванню терористам або терористичним групам через державні кордони.

Так, згідно статті 17 Варшавської конвенції про попередження тероризму 2005 року сторони надають одна одній максимальну допомогу у зв'язку з розслідуванням або судовим розглядом кримінальних справ або провадженнями щодо видачі правопорушників, які стосуються злочинів, викладених у статтях 5-7 (публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину; залучення до тероризму; навчання тероризму) та 9 цієї Конвенції (супутні злочини), зокрема допомогу в отриманні наявних у них доказів, які необхідні для таких проваджень.

Таким чином, масштабне розповсюдження міжнародного тероризму поставило перед світовим співтовариством нові задачі, рішення яких не можливе існуючими, відпрацьованими та ефек-

тивними тільки в національних масштабах, методами. Необхідно створити адекватний сучасній терористичній загрозі міжнародний механізм, до якого будуть входити міжнародно-правові елементи управління міжнародними відносинами.

Філіппов Станіслав,

*доктор юридичних наук, кандидат психологічних наук,
доцент, полковник, заступник начальника факультету
правоохоронної діяльності, Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ПОПЕРЕДНЬОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПАСАЖИРІВ (API) І ЗАПИСІВ РЕЄСТРАЦІЇ ПАСАЖИРІВ (PNR) З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В умовах безпрецедентного глобального падіння обсягів пасажирських авіаперевезень через пандемію COVID-19 не знижується значення обміну інформацією про авіапасажирів, що перетинають державний кордон. Використання попередньої інформації про пасажирів (API) і записів реєстрації пасажирів (PNR) є одночасно важливим елементом забезпечення як авіаційної безпеки, так і прикордонної безпеки. Крім того, що це важливий інструмент протидії загрозам тероризму і організованої злочинності, а також спрощення формальностей у міжнародних поїздках та забезпечення комфорту для пасажирів, Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO) розглядає використання API/PNR як інструмент в контексті зусиль, спрямованих на підвищення стійкості галузі під час пандемії. Навіть за умови швидкого поновлення обсягів авіаперевезень, важко переоцінити значення API/PNR для аналізу даних про пасажирів, які починали свою подорож, або проїжджали транзитом через країну з високим рівнем епідемічного ризику.

Такі засоби спрощення формальностей, як система API/PNR, неодноразово доводили свою користь для безпеки. Були і анти-

приклади. Зокрема, 24 травня 2014 року в Єврейському музеї в Брюсселі бойовик Ісламської держави Мехді Немуш (Mehdi Nemmouche) розстріляв чотирьох людей. Хоча він був занесений у французьку розшукову базу, це не стало перешкодою для його вільного виїзду в 2013 р. у Сирію. Там він воював в рядах терористів. Попри те, що він був оголошений вже в міжнародний розшук, у березні 2014 року Немуш перетнув сухопутний кордон з Туреччиною, звідки безперешкодно вилетів до Малайзії, потім з Сингапуру до Франкфурта. І тільки після вильоту з франкфуртського аеропорту був зафіксований факт його переміщення в Європі. Отже, систематична фіксація у всіх державах попередньої інформації про пасажирів (API) від авіакомпаній і автоматична зв'язка з базами даних були б перешкодою для таких як Мехді Немуш вільно переміщатися для вчинення злочинів [1].

Система попередньої інформації про пасажирів (API) передбачає збір авіаперевізником біографічних даних пасажира і відомостей про рейс під час процесу реєстрації. Зазначена інформація передається в електронному вигляді органу прикордонного контролю в пункті призначення після вильоту рейсу. Ці органи можуть потім порівняти детальну інформацію про пасажирів зі своєю базою даних, виявляючи тих пасажирів, які підлягають більш ретельній перевірці після прибуття. Це також дає можливість ефективно і швидко здійснити оформлення осіб, які становлять мінімальний ризик [2]. Переважна більшість країн запитує дані формату API 1 – SSR DOCS, тобто тільки паспортні дані, які містять машинозчитувальні паспорти (та інші офіційні проїзні документи). США запитує дані формату API 2 – SSR DOCA – тобто дані про країну та адресу місця постійного проживання і адресу першої зупинки в США (крім громадян США та транзитних пасажирів). Більш сучасний варіант API - інтерактивна система API (iAPI) - забезпечує обмін електронними повідомленнями в режимі он-лайн щодо кожного пасажира між перевізником і органом прикордонного контролю в державі призначення (на відміну від спільного повідомлення API для всіх пасажирів рейсу). Повноважний орган прикордонного контролю пункту призначення направляє авіаперевізнику в режимі реального часу у відповідь електронне повідомлення, яке містить дозвіл або заборону посадки пасажира на рейс [2].

Останнім часом деякі країни вийшли за рамки API і запровадили законодавство, що вимагає від перевізників додаткових даних, що стосуються пасажирів, у формі даних PNR, які становлять собою більш широкий набір даних, що використовуються для оцінки ризиків: дані про пасажирів і маршрути/рейси з систем бронювання / продажу квитків авіаперевізників і систем управління відправленнями, що передаються за кілька днів (24-48-72 годин) і за кілька годин (1-8 годин) до початку реєстрації. Існує п'ять основних пунктів PNR, які необхідні для здійснення бронювання: ім'я пасажирів, контактна інформація агентства, яка здійснила бронювання; дані про дату продажу, яка використовується агентом для продажу або анулювання; деталі маршруту (польотні сегменти); ім'я особи, на запит якої здійснено бронювання. З метою протидії злочинності в деяких країн вимагають від перевізника надання і таких даних про пасажирів, як дата і місце народження, стать, громадянство пасажирів, інформація про інвалідність, стан здоров'я пасажирів, телефони, деталі тарифу, форма оплати, дані платіжних карт.

Керівні принципи API були розроблені Всесвітньою митною організацією в 1993 р. у співпраці з Міжнародною асоціацією повітряного транспорту (IATA). Згодом до процесу приєдналася Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO). Щоб допомогти своїм членам запровадити систему API, ці три організації публікували Керівництво WCO/IATA/ICAO з попередньої інформації про пасажирів в 2003, 2010 і 2013 роках. Керівні принципи, що стосуються PNR, були розроблені ICAO в тісній співпраці з IATA і WCO у 2006 році.

Важливою є роль ООН у сфері просування в області API / PNR. Резолюція 2178 Ради Безпеки ООН (РБ ООН), прийнята у 2014 році, створює політичну основу для міжнародних дій у відповідь на загрозу тероризму. У Резолюції, серед іншого, міститься заклик до держав-членів «вимагати, щоб авіакомпанії, що працюють на їх території, надавали попередню інформацію про пасажирів відповідним національним органам» [3]. Резолюція 2396 (2017) РБ ООН встановлює, що «відповідно до пункту 9 резолюції 2178 і стандарту, введеному ICAO, держави - члени ICAO повинні починаючи з 23 жовтня 2017 року створити системи попереднього збору інформації про пасажирів... вимагати, щоб авіаційні компанії,

що діють на їх території, надавали відповідним національним органам відповідно до внутрішнього законодавства і міжнародних зобов'язань попередньо зібрану інформацію про пасажирів [4].

В Україні це питання було врегульовано Законом України «Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації» 2017 р., яким встановлено, що під час виконання міжнародних рейсів з/до України або транзитних рейсів через аеропорти України авіаперевізник зобов'язаний надавати органу охорони державного кордону, митним органам та головному органу у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю інформацію про пасажирів таких міжнародних рейсів, що включає прізвище, ім'я пасажирів, його стать, громадянство, дату народження, серію, номер документа, що посвідчує особу [5]. Дана інформація надається авіаперевізником за 72 години до запланованого часу виконання міжнародного рейсу та у разі зміни цієї інформації авіаперевізник зобов'язаний надати оновлену інформацію не пізніше як за 30 хвилин до посадки повітряного судна в аеропорту України або після завершення реєстрації на міжнародний рейс, що виконується з аеропорту України [5]. Зауважимо, що з розвитком технологій (морфінг біометричних зразків, 3-D біопрінтинг, створення штучної сітківки ока) вже не можна стверджувати про 100 % надійності біометричної ідентифікації та її зв'язку з даними пасажирів [6].

Які проблеми виникають у зв'язку з реалізацією системи API/ PNR?

1. Беззаперечно, що успішне застосування обміну даними API і PNR залежить від єдиного підходу всіх учасників інформаційних відносин (як прикордонних відомств, так і авіакомпаній в різних державах) до питання про стандарт даних та стандарт їх передачі. А забезпечення такого єдиного підходу є проблемою і в ЄС, навіть незважаючи на єдність правового регулювання щодо формату даних та процедур обміну даними.

2. З практичної точки зору це обумовлює необхідність для органів прикордонного контролю у всіх державах прийняти стандартний формат даних API/PNR та їх передачі.

3. Питання обробки та обміну даними записів реєстрації пасажирів в Україні потребують нормативного врегулювання.

4. Серед іншого, важливим є наявність єдиного оператора даних, який відповідає за координацію. Наприклад, Киргизьким законодавством прямо визначено, що оператором системи API / PNR є Антитерористичний центр Державного комітету національної безпеки Киргизької Республіки, який обробляє і зберігає ці дані. Це покликано мінімізувати ризики, пов'язані із захистом персональних даних.

5. Через низку причин (деякі зазначено вище) біометрична ідентифікація, яка є частиною збору даних про пасажирів підлягає постійному вдосконаленню.

Отже, ключовим елементом дієвості механізму використання інформації про пасажирів є налагодження каналу міждержавного взаємообміну даними за єдиним стандартом. Невиконання цієї умови, очевидно, негативним чином впливатиме на ефективність використання даних з метою протидії злочинності.

Література:

1. Предварительная информация о пассажирах для целей авиационной безопасности. Сообщество безопасности - периодический журнал ОБСЕ. 11 января 2017 г. URL: <https://www.osce.org/ru/magazine/315286>

2. Advance passenger information (API) and its role in aviation security. working paper ICAO. High-Level conference on aviation security (HLCAS). Montréal, 12 to 14 September 2012. URL: [https://www.icao.int/Meetings/avseconf/Documents/WP%20/ADVANCE%20PASSENGER%20INFORMATION%20\(API\)%20AND%20ITS%20ROLE%20IN%20AVIATION%20SECURITY.en.pdf](https://www.icao.int/Meetings/avseconf/Documents/WP%20/ADVANCE%20PASSENGER%20INFORMATION%20(API)%20AND%20ITS%20ROLE%20IN%20AVIATION%20SECURITY.en.pdf)

3. Резолюция 2178 (2014), принятая Советом Безопасности ООН на его 7272-м заседании 24 сентября 2014 г. URL: [https://www.undocs.org/ru/S/RES/2178%20\(2014\)](https://www.undocs.org/ru/S/RES/2178%20(2014)).

4. Резолюция 2396 (2017), принятая Советом Безопасности ООН на его 8148-м заседании 21 декабря 2017 г. URL: [https://undocs.org/pdf?symbol=ru/S/RES/2396\(2017\)](https://undocs.org/pdf?symbol=ru/S/RES/2396(2017))

5. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації : Закон України від 21 березня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1965-19#Text>

6.Філіппов С. О. Біометричні технології: значення для протидії транскордонній злочинності. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Юридичні науки. 2018. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_2_6

Хамініч С.Ю.,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

Костікова А.С.,

*здобувач вищої освіти спеціальності 051 «Економіка»,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна, м. Дніпро*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ВАЖЕЛЬ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Динамічний розвиток глобалізаційних процесів суттєво впливає на розбудову національної економіки та становлення ефективних соціально- економічних й правових відносин у суспільстві.

Економічна безпека, як складова національної безпеки, сприяє розбудові державності в країні, становлення нормативно – правових засад в економічному напрямку та соціальному захисту населення. Саме економічні важелі суттєво впливають на рівень та якість життя населення будь – якої країни.

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує категорію «безпека» наступним чином: стан, коли кому-, чому – не-будь ніщо не загрожує [1, с. 70]. Економічна безпека пов'язана безпосередньо з економічною політикою держави в рамках економічної системи. Економічна політика у словнику трактується як комплекс економічних цілей і заходів, які забезпечують вирішення довгострокових (стратегічних) та короткострокових (тактичних) завдань розвитку економічної системи. Економічна система – сукупність усіх видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії [1, с. 339].

Економічна безпека досягається забезпеченням обґрунтованих фінансових складових у сферах економіко – соціальної, бюджетної та грошово-кредитної політики держави. Фінансові важелі суттєво впливають на формування ефективної стратегії держави у напрямку забезпечення економічної безпеки. Головна мета стратегії економічної безпеки – це є забезпечення фінансової, кредитної та бюджетної складової національної економіки. Для захисту економічних інтересів держави необхідно протистояння як зовнішніх, так і внутрішніх загроз в рамках національного господарства.

Захист економіки від впливу організованої злочинності повинно базуватися на принципах законності, професіоналізму, доброчесності, гідності та впровадження й застосування правових засад, державності тощо.

Для контролю, виявлення та усунення економічних правопорушень в Україні був створений спеціальний орган – Бюро економічної безпеки. Планується, що Бюро економічної безпеки запобігатиме економічним правопорушенням у напрямку виявлення цих правопорушень, управління та контролю ними.

«Бюро економічної безпеки – це новий сучасний орган. Він займатиметься розслідуванням усіх злочинів у сфері публічних фінансів – економічних, фінансових і податкових. Новий орган буде аналітичним і виявляти системні злочини, працюючи з базами даних, а не оперативно – розшуковими заходами чи проведенням обшуків в офісах», – розповідає голова Комітету з фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев (ініціатор законопроекту) [2].

Закон № 3087 дозволив представити Бюро економічної безпеки, як орган, що поєднує функції Податкової міліції, економічний департамент Служби безпеки України та економічний підрозділ Нацполіції [3].

Бюро економічної безпеки заподіятиме методичний інструментарій (коефіцієнти, показники тощо) у напрямку запобігання, усунення або розкриття економічних правопорушень на засадах вивчення та аналізу фінансових звітностей.

До виявлення та запобігання економічних правопорушень треба підходити професійно, вдумливо, аналізуючи кожну цифру, кожну економічну позицію, кожну фінансову операцію, ретель-

но вивчаючи бухгалтерську звітність з метою «викриття» або «не викриття» економіко-фінансових махінацій не тільки на рівні суб'єкта господарювання (підприємства, фірми, товариства, концерн тощо), а й на рівні регіональної або національної економіки. Системний та вдумливий підхід дасть можливість приймати ефективні управлінські рішення не тільки на рівні суб'єкта господарювання з метою становлення стійкої конкурентної позиції у сучасному бізнес-середовищі, а й на рівні регіональної та національної економіки з метою підвищення її конкурентоспроможності на національному ринку товарів та послуг.

Таким чином, економічна безпека держави як важель захисту національної економіки сприяє формуванню сучасного конкурентного бізнес-середовища на світовому ринку товарів та послуг, розвитку валютної інтеграції, зовнішньої торгівлі та впровадженню позитивного досвіду розвинутих країн світу, залучення інвестицій у національне господарство й усунення глобалізаційних впливів на суспільство. Це буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності як окремих суб'єктів господарювання, росту економічної ефективності їх товарів та послуг, так і підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, захисту економічних інтересів держави.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

2. Бюро економічної безпеки: більше жодного дублювання функцій / <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3182911-buro-ekonomichnoi-bezpeki-bilse-zodnogo-dubluvanna-funkcij.html>

3. Закон № 3087 д / http://w1.c1.rada.gov.ua/pis/zweb2/webproc4_1?pf3511=69331

Шевченко Н.С.,

аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків

АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Надзвичайно актуальним та важливим питанням, не вирішеним у сучасному суспільстві, є велика кількість екологічних проблем. Зокрема, мова йде про зміни клімату, в першу чергу – глобальне потепління, погіршення стану озонового шару, викиди забруднюючих речовин в оточуюче середовище (атмосферне повітря, води, ґрунти та ін.), скорочення біорізноманіття тварин та рослин, зменшення обсягу ресурсів прісної води, широке використання хімічних та токсичних речовин, вирубки лісів тощо. Здебільшого такі проблеми викликані саме діяльністю людей. Через це виникає нагальна потреба захисту довкілля та всіх його складових від вкрай негативного впливу людини. Саме тому найбільш небезпечні діяння визнаються кримінально караними в більшості країн, в тому числі й в Україні.

Наразі у розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Кримінальні правопорушення проти довкілля» встановлено кримінальну відповідальність за 22 найбільш небезпечних діяння в цій сфері. Сюди увійшли охоронювані кримінальним законом суспільні відносини в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Відповідно до ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, включених до цього розділу КК покладено на відповідні слідчі підрозділи Національної поліції України.

Зазвичай саме поліцію розглядають в якості ключового суб'єкта протидії злочинності і це правильно, адже відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» одним з основних завдань поліції є надання поліцейських послуг у сфері протидії злочинності. Відповідно до цього та інших покладених

на неї завдань поліція має ряд повноважень, зокрема, здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживає заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення правопорушень; припиняє виявлені правопорушення; здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності тощо [3].

Згідно з офіційними статистичними даними органи поліції регулярно фіксують достатньо велику кількість кримінальних правопорушень проти довілля. Зокрема, їх середньорічний показник за 2016-2020 роки становить 3912 випадків. Проте лише в незначній кількості кримінальних правопорушень (у 17-25%) особам вручається повідомлення про підозру, що є доволі низьким показником (табл. 1) [1]. Окрім того, наразі спостерігається тенденція до збільшення кількості кримінальних правопорушень проти довілля. При цьому, варто підкреслити, що їх латентність є надзвичайно високою. За даними деяких дослідників латентність кримінальних правопорушень проти довілля становить близько 98 % [4, с. 17]. Через високий рівень латентності з'являється проблема адекватного відображення реальної дійсності, а отже й унеможливується повноцінна діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням проти довілля. Не маючи відомостей про фактичні розміри такої злочинності, її рівень, структуру, динаміку, неможливо визначити потрібні для боротьби з нею кількості сил і коштів правоохоронних та інших органів, зокрема поліції, їх концентрацію на окремих напрямках цієї діяльності. Не будучи достатньо проінформованим про стан такої злочинності й не маючи достовірного кримінологічного прогнозу на майбутнє, суспільство і керівництво країни не можуть уявити всієї гостроти проблеми. Саме тому не залучаються повною мірою соціальні й державні інститути на боротьбу з цим явищем. Немає також можливості для розроблення правильної тактики і стратегії протидії екологічній злочинності, у тому числі правозастосовної і законодавчої діяльності [2, с. 86].

Табл. 1

Показники	РОКИ				
	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень	3941	3765	3529	3769	4558
Кількість кримінальних проваджень в яких особам вручено повідомлення про підозру	679 (17%)	904 (24%)	899 (25%)	718 (19%)	1158 (25%)

Саме в компетенції поліції розкриття таких кримінальних правопорушень, виявлення винних осіб і притягнення їх до кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку. Повноваження поліції дозволяють проводити заходи, що безпосередньо спрямовані на виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень в цій сфері. Однак, проаналізувавши таку діяльність, приходимо до висновку, що відповідні посадові особи не приділяють відповідної уваги цьому виду злочинів, не здійснюють належного запобігання, сприяють зростанню рівня латентності. Окрім того, багато співробітників правоохоронних органів погано обізнані в екологічному законодавстві.

Таким чином, кримінальні правопорушення проти довкілля є особливим видом кримінальних правопорушень, рівень яких невинно зростає. Вони характеризуються високим рівнем латентності, що значно впливає на об'єктивне відображення реального стану, а отже й протидію їм. Така протидія має стати одним з пріоритетних напрямів діяльності. Для цього необхідно удосконалювати існуючі та створювати нові заходи для запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, мають бути окреслені чіткі орієнтири та методи такої діяльності.

Література:

1.Звітність. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 роки. Форма №1: затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 за погодженням з Дерком-статом України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c= (дата звернення: 21.03.2021).

2.Поліщук Г. С. Чинники, що зумовлюють латентність злочинів проти довкілля. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. № 5. С. 83–94.

3.Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. №580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

4.Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання. Харків: НікаНова, 2012. 192 с.

Шило Ольга,

докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків

Глинська Наталія,

докторка юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Україна, м. Харків

ЯКІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ВІДПОВІДНОСТІ СТАНДАРТАМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВТОРИННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ ПОТЕРПІЛОГО

Ефективним механізмом розслідування злочину, встановлення особи, винної у його вчиненні, а також захисту прав потерпілого є кримінальне провадження, нормативне регулювання якого має

відповідати певним стандартам у сфері попередження вторинної віктимізації потерпілого.

З огляду на те, що кримінальне правопорушення є порушенням відносно суспільства, а також особистих прав потерпілого, в Директиві Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2012/29/ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки і захисту потерпілих від злочину, а також про заміну Рамкового рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/JHA від 25 жовтня 2012 (далі - Директива ЄС), акцентовано увагу на тому, що потерпілий від злочину вимагає шанобливого, коректного і професійного ставлення і поводження без дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного та соціального походження, генетичних ознак, мови, релігії або віросповідання, політичних та інших переконань, належності до національних меншин, майнового стану, народження, інвалідності, віку, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, виду на проживання або стану здоров'я [1, с. 115]. Для забезпечення такого поводження з потерпілим Директивою ЄС встановлені мінімальні стандарти, які повинні бути імplementовані в національне законодавство з метою забезпечення ефективного захисту прав і законних інтересів потерпілого. Невідповідність внутрішнього законодавства держави таким стандартам становить небезпеку вторинної віктимізації потерпілого.

В контексті наслідків від злочину для потерпілого феномен вторинної віктимізації відповідно до п.1.3 Додатка до Рекомендації Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про допомогу потерпілим від злочину (прийнята Комітетом Міністрів 14 червня 2006 року на 967 засіданні заступників міністрів) (далі - Рекомендація) означає віктимізацію, яка не є прямим наслідком злочинних дій, а викликається реакцією потерпілого на інститути і окремих осіб. Цей феномен, також іменованій як «посткримінальна віктимізація», обумовлений не безпосередньою реакцією жертви на скоєний злочин, а її видозміненим сприйняттям самої себе, негативною реакцією з боку державних установ і індивідуумів. Таке заподіяння шкоди жертві злочину з боку системи правосуддя нерідко відбувається через труднощі в балансуванні прав жертви проти права обвинуваченого [2], повної відмови пред-

ставників системи правосуддя від дотримання прав жертви злочину в залежності від її приналежності до певної культурної групи, класу; настирливої або невідповідної поведінки поліції або іншого органу кримінальної юстиції¹, в т.ч. відсутність реакції компетентних органів на скарги з боку жертви злочину [3]. У сучасній кримінологічній літературі кримінальна процедура розглядається як потенційний психологічний фактор вторинної віктимізації жертви злочину [4; 5]. Вторинна віктимізація включає в себе відсутність розуміння страждань потерпілих, через що вони можуть відчувати себе ізольованими і невпевненими, втрачаючи віру в допомогу з боку свого оточення і професійних агенцій. Переживання вторинної віктимізації підсилює безпосередні наслідки злочинів, продовжуючи період або обтяжуючи травму потерпілого; відношення, поведінка, дії або бездіяльність можуть змусити потерпілих відчувати себе відчуженими від суспільства в цілому².

На відміну від вторинної віктимізації, повторна віктимізація означає ситуацію, коли та ж сама особа страждає внаслідок більш ніж одного випадку кримінального інциденту протягом певного періоду часу (п. 1.2. Додатків до Рекомендації). З огляду на характер обумовленості вторинної віктимізації, саме кримінальному процесуальному законодавству належить значна роль в її попередженні та забезпеченні потерпілим належного рівня захисту.

При цьому, як наголошується в п. 20 Директиви ЄС, роль потерпілих в системі кримінальної юстиції та можливості їх активної участі в кримінальних провадженнях розрізняються в державах-членах, вони залежать від національних систем і визначаються відповідно до одного або кількох критеріїв: чи передбачає національна система правовий статус потерпілого як сторони кримінального провадження; чи покладають правові положення на потерпілого обов'язок активної участі в кримінальному провадженні,

¹ Handbook on Justice for Victims (UNODCCP, 1999, 132 p.)// Secondary victimization from the criminal justice system and society. URL:// <http://www.nzdl.org/gsdmod?e=d-00000-00---off-0cd1--00-0----0-10-0---0---0direct-10---4-----0-11--11-en-50---20-about---00-0-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00-0-0-11-10-0utfZz-8-00&cl=CL4.175&d=HASH0a79e36697c934fa21e31a.4.4&x=1>

² Вият із заяви Європейського форуму для послуг потерпілим про соціальні права потерпілих від злочинів (1998 рік).

наприклад, як свідка; і / або чи має потерпілий законні підстави відповідно до національного закону активно брати участь в кримінальному провадженні та чи прагне до реалізації свого права у випадках, коли національна система не передбачає для потерпілих правовий статус сторони в кримінальному провадженні.

Залежно від тієї чи іншої моделі нормативного регулювання статусу потерпілого в національному законодавстві визначається обсяг стандартів попередження вторинної віктимізації. При цьому незалежно від особливостей національної системи, внутрішнє законодавство повинно містити мінімальний набір стандартів, передбачених Директивою ЄС. Мова, зокрема, йде про доступ потерпілого до правосуддя, який в кримінальному провадженні, на відміну від усіх інших видів судочинства, забезпечується не тільки процедурами в судовому провадженні, а, перш за все, під час досудового розслідування, що обумовлює особливе значення передбаченого законодавством порядку подачі заяви про злочин, подальшої взаємодії потерпілого з органами досудового розслідування, строків здійснення досудового провадження, механізмів оперативного судового контролю за дотриманням прав і законних інтересів потерпілого, необхідного інформаційного забезпечення потерпілого, надання йому правової допомоги, попередження надмірного контакту потерпілого і членів його сім'ї з підозрюваним, обвинуваченим, встановлення спеціальних гарантій для потерпілих, які є особливо вразливими через свої індивідуальні особливості або обставини скоєного злочину.

Висловлене обумовлює актуальність для сучасної науки кримінального процесу розробки стандартів запобігання вторинної віктимізації потерпілого і оцінки національного законодавства на предмет відповідності таким стандартам.

Оскільки об'єктом стандартизації виступає правове регулювання кримінальної процесуальної діяльності, то його якість повинна бути розглянута під кутом зору його функціональної здатності бути реальним процедурним механізмом попередження вторинної віктимізації потерпілого.

Під *стандартами запобігання вторинної віктимізації* потерпілого в сфері кримінального судочинства пропонуємо розуміти систему вимог до кримінального процесуального законодавства,

відповідність яким обумовлює його функціональну здатність бути реальним процедурним механізмом *попередження негативних наслідків кримінальної процедури для потерпілого*. Наукова розробка таких стандартів дасть можливість, з одного боку, оцінити якість кримінального процесуального законодавства під кутом зору критерію його попереджувальної здатності щодо допущення вторинної віктимізації потерпілого, з іншого - виявити пріоритетні напрями його удосконалення у заданому векторі.

Предметом стандартизації виступатимуть різні сегменти кримінальної процесуальної процедури, в яких відбувається, з одного боку, реалізація процесуальних прав потерпілого і виконання ним своїх обов'язків, а з іншого - реалізація забезпечувальної діяльності осіб, які здійснюють кримінальне провадження на тому чи іншому його етапі.

У контексті прав потерпілого, які він набуває у зв'язку з участю в кримінальному провадженні, систематизуюче значення має фундаментальне право на компенсацію заподіяної злочином шкоди й відновлення порушеного стану. До нього додається комплекс супутніх прав забезпечувального характеру. При цьому одні з них стосуються можливості впливати на початок і перебіг кримінального процесу, інші безпосередньо пов'язані із забезпеченням участі потерпілого в кримінальному провадженні та здійсненням захисту його інтересів. Окрема група прав потерпілого стосується тих аспектів, які забезпечують для нього необтяжливу процедуру на шляху до відшкодування заподіяної йому шкоди. При цьому критерієм необтяжливості такої процедури, на наш погляд, є залучення потерпілого в кримінальному провадженні у такий спосіб, який є найменш обтяжливим для його звичного укладу життя, психічного, фізичного й емоційного здоров'я.

До системи *стандартів запобігання вторинної віктимізації потерпілого* в сфері кримінального судочинства доцільно включати наступні елементи:

- забезпеченість державою відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням;
- забезпеченість доступу потерпілого до правосуддя та застосування до нього необтяжливої процедури кримінального провадження;

- забезпеченість можливості активної участі потерпілого в кримінальному судочинстві;
- забезпеченість потерпілого правовою, психологічною, медичною та соціальною допомогою;
- забезпеченість безпеки потерпілого і членів його сім'ї;
- наявність системи додаткових гарантій захисту прав та інтересів вразливих потерпілих.

Кожен з виділених стандартів запобігання вторинної віктимізації потерпілого вимагає окремого поглибленого розгляду в контексті формулювання складових його окремих критеріїв (конкретних прав потерпілого і корелюючих ним повноважень осіб, які здійснюють кримінальне провадження) й оцінки законодавства на предмет відповідності таким критеріям.

Вважаємо за можливе констатувати перспективність наукового пошуку в наступних напрямках:

- аналіз та оцінка національного кримінального процесуального законодавства України з точки зору відповідності кожному з виділених стандартів;
- обґрунтування необхідності його вдосконалення в окремих сегментах правового регулювання;
- формулювання конкретних законодавчих пропозицій з дотриманням логічної кореляції кримінального процесуального законодавства з іншими правовими нормами.

Література:

1. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, Б.В. Малишев, З.М. Саїдова; за заг. ред. О.А. Банчука. Київ: Москаленко О.М., 2015. 268 с.

2. Baisla D.K. Secondary Victimization under the Criminal Justice System. *Journal of Legal Studies and Research*. 2016. Vol. 2, iss. 3. — URL: <http://jlsr.thelawbrigade.com/wp-content/uploads/2016/06/Dheerendra-Kumar.pdf>.

3. Wemmers J.-A.M. *Victims in the Criminal Justice Systems*. New York: Kugler, 1996. 252 p.

4. Orth U. Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. *Social Justice Research*. 2002. Vol. 15, № 4. P. 313–325.

5.Patterson D. The Linkage between Secondary Victimization by Law Enforcement and Rape Case Outcomes. *Journal of Interpersonal Violence*. 2011. Vol. 26, № 2. P. 328–347.

Hryshko I.,

*PhD student of the Department of Criminalistics
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine. Kharkiv*

**THE SIGNIFICANCE OF TACTICAL OPERATIONS IN
THE INVESTIGATION OF ILLEGAL OCCUPATION
OF UNAUTHORIZED OCCUPATION OF LAND AND
UNAUTHORIZED CONSTRUCTION**

Today's realities are characterized by increasing changes and transformations caused by the efforts of state leaders to update existing mechanisms that directly affect the spread of criminal acts, including the intensification of encroachments on unauthorized land occupation and unauthorized construction. Moreover, the current state of crime in some regions of Ukraine is characterized by a tendency to increase and expand its borders. That is why it creates a potential danger and requires extraordinary decisions, radical changes in stereotypical approaches to its solution, the development of new forms of struggle [1, p. 86].

In this regard, the quality of the fight against unauthorized occupation of land and unauthorized construction is a complex and dynamic activity that requires, above all, the constant replenishment of its arsenal with innovative and effective means. At the same time, H. Malewski, studying the problematic aspects of criminal politics, draws attention to the fact that in the scientific, social and political discourse the issues of combating crime have always been quite acute [2, c. 326]. It seems that criminalistics is designed to promote its recommendations, specific methods and means of detection, recording, research and use of evidence of law enforcement, to increase its effectiveness [3, p. 19–20].

In addition, V.Yu. Shepitko emphasizes that the developed tools, techniques and recommendations affect the effectiveness of detection

and investigation of criminal offenses, despite the level of development of the latter, and testifies to the development of criminalistics, which combines best practices in combating crime, opportunities in this area [4, p.14]. In this regard, there is no doubt that today's conditions require scientists to develop and implement adequate tools that are close to European standards and able to meet the needs of investigative and judicial practice, among which tactical operations are especially important.

However, V.O. Konovalova rightly notes that criminalistics is innovative. It aims to create a scientific «product» for the practice of combating crime. This is the science that must respond to the changing crime, its sophisticated nature, the emergence of new types and methods of crime. The introduction of innovations in investigative activities can be carried out in such areas as the creation (development) and proposal for the use of new techniques, methods, techniques of investigative actions and the investigation of crimes in general [5, p. 44].

At the same time, these circumstances determine the urgent need to study the importance of tactical operations as a means of investigating the unauthorized occupation of land and unauthorized construction. Moreover, the outlined issues remain undeveloped, which negatively affects not only the effectiveness of the process of investigation of this criminal offense, but also is a kind of identifier of the failure of the fundamental principles. In this aspect, V.M. Shevchuk rightly points out that the implementation of tactical operations should promote the cognitive activity of the investigator, to establish the circumstances caused by tactical tasks in a certain investigative situation of the investigation, aimed at optimizing the investigation process [6, p. 394].

It should be noted that the level of development of criminalistic science provides every reason to raise questions about the active formation of optimal tactical operations as a means of investigating the unauthorized occupation of land and unauthorized construction. This is no accident, because V.A. Zhuravel draws attention to the fact that systems of investigative (search) actions and tactical operations are the most optimal and well-established criminalistic means of pre-trial investigation [7, p. 306]. In addition, according to the scientist, the improvement of the process of detection and investigation of criminal offenses depends on the level of introduction into investigative

activities of the latest criminalistic developments based on the synthesis of theoretical knowledge and best investigative and judicial practice. These are primarily categories such as criminalistic characterization and classification of crimes, typical investigative situations, systems of investigative actions and tactical operations [8, p. 186].

At the same time, to the importance of tactical operations in the investigation of criminal offenses draws attention V.Yu. Shepitko, who emphasizes that modern trends in criminalistics are characterized by the introduction of integrated approaches, development and offer of reliable means of combating crime. In this sense, the problem of formation and use of tactical operations as a means of criminalistic tactics, which determine the most appropriate sequence of investigative actions, operational and investigative and organizational and technical measures, as well as their order and order, is quite new and debatable [9, p. 355].

In our opinion, the importance of tactical operations as a means of investigating unauthorized occupation of land and unauthorized construction is primarily aimed at improving the effectiveness of investigative activities, because such a process inhibits not only the lack of research, but also the fact that today in Ukraine there is no clear, purposeful state policy in the field of combating land crime [10, p. 9]. Therefore, the very formulation of the problem of studying the importance of tactical operations in the investigation of unauthorized occupation of land and unauthorized construction is correct and timely.

At the same time, the establishment of criminal liability for unauthorized occupation of land and unauthorized construction of buildings or structures on unauthorized land was a necessary step of the legislator, because the actual impunity has made it easier and more profitable to occupy land and use it for free for a long time, than to issue the rights to it [11, p. 6]. Nevertheless, despite all efforts to reduce the activity of criminal encroachments on unauthorized occupation of land and unauthorized construction, it did not seem possible to implement.

In this regard, optimizing the process of investigating the unauthorized occupation of land and unauthorized construction is primarily the task of the scientific community, which focuses its efforts on developing the most optimal means of investigation, including tactical operations. Moreover, the value of science for practical activities is determined by

the ability to find and explore those «bottlenecks» that appear in the activity as it develops [12, p. 132].

Thus, the conducted research allowed us to conclude that the aggravation of the criminal situation regarding unauthorized occupation of land and unauthorized construction requires scientists to create and implement in investigative and judicial practice modern and effective means of counteraction, including optimally designed tactical operations. In addition, determining the role of tactical operations of this criminal offense will enrich criminalistic science with new knowledge, ideas, theoretical concepts, and for investigative and judicial practice will be a kind of guide that will allow to learn the essence of the investigation of unauthorized land occupation and unauthorized construction. This issue requires further theoretical development, taking into account current trends in public relations, which will be the impetus for the establishment of a complex mechanism for investigating the unauthorized occupation of land and unauthorized construction.

Література:

1. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2017. 492 с.

2. Малевски Г. Судебная экспертиза в Литве – есть ли стратегия государственной криминалистической политики? *Doctrina multiplex, Veritas una* / Г. Малевски, В. Курапка, С. Матулиене. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 19 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Гельветика, 2017. С. 326–335.

3. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

4. Шепітько В.Ю. Криміналістика в системі наукового знання: сучасний стан та деякі тенденції. *Вибрані твори/ Избранные труды*. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2010. С. 12–14.

5. Коновалова В.О. Криміналістика в системі наукового знання: сучасний стан та деякі тенденції. *Избранные труды/ Вибрані твори*. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. С. 43–45.

6. Шевчук В.М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи: добірка наук. пр./ [упоряд. Н. А. Чмутова]. Харків: Право, 2020. 1280 с.

7. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.

8. Журавель В.А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності. Журавель В. А. *Вибрані твори/Избранные труды*. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 186–193.

9. Шепітько В.Ю. Використання тактичних операцій у слідчій діяльності: теоретико-прикладні проблеми. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. №100. С. 355–361.

10. Шульга А.М. Земельні ресурси України під охороною закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2019. 668 с.

11. Захарчук В.М. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво за кримінальним правом України: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління і права, 2015. 214 с.

12. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: «Апостіль», 2013. 440 с.

Shevchuk V.,

Doctor of Law, Professor,

Professor of the Department of Criminalistics

Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

THE ROLE OF CRIMINALISTIC PREVENTION IN THE FORMATION OF METHODICS OF INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES OF CORRUPTION

The current period of formation of the rule of law in Ukraine is characterized by the aggravation of the general criminal situation associated with the deepening economic, social and political crisis in society, a threat to national security. This, in turn, has led to a significant increase in economic crime, a characteristic feature of

which is the criminalization of the economy, government and society. At the present stage of development of the state, along with economic criminal offenses, corruption offenses have also increased sharply [7]. It's seen that the significant growth and prevalence of such corruption is largely due to current socio-economic and political problems in society, the imperfection of domestic anti-corruption legislation, improper organization of the judiciary and law enforcement agencies, the presence of certain difficulties in investigating such crimes.

A characteristic feature of such criminal offenses is their latent nature and «mass», as they are committed and become widespread, both at the household level and among officials at various levels, as well as among politicians, oligarchs, «rulers», etc. Moreover, they are committed in various spheres of public relations: financial and credit, banking and budget systems of the state, fuel and energy, agro-industrial and defense-industrial complexes, education, health and environment, land, transport and other industries [2, p. 158]. Despite the high level of latency of these criminal offenses, the study of investigative and judicial practice, official statistics show a significant prevalence of such crimes in Ukraine, there is a tendency to increase.

Of particular importance among such areas are the problems of formation and improvement of methodics of investigation of corruption-related crimes, in particular, the development and study of criminalistic prevention of this category of criminal offenses. It's obvious that the methodics of investigation of criminal offenses reflects the process of combating criminal acts as a unity of detection, investigation and specifically targeted prevention of criminal offenses. At the same time, the dual function of criminalistics is expressed in the activities of law enforcement agencies to prevent crimes in the field of detection, investigation, on the one hand, and in the field of special prevention – on the other. Therefore, part of the criminalistic recommendations is a description of the features of the preparation and conduct of preventive activities in the investigation of certain types of criminal offenses.

It's seen that, among the areas of criminalistic support to combat such criminal manifestations, the most effective is the formation and improvement of criminalistic methodics of investigation [3, p. 84] of this category of criminal offenses, which requires the construction and

implementation of: a) a comprehensive criminalistic methodics for the investigation of criminal offenses of corruption (corruption offenses and offenses related to corruption); b) a hierarchical system of complex (generic, intergeneric) and simple (species, subspecies) methodics of investigation [1, p. 92-93]. All this testifies to the importance, timeliness and necessity of scientific substantiation and development of criminalistic recommendations for combating criminal offenses of corruption, taking into account the role and provisions of criminalistic prevention and ensuring their further implementation in practice should significantly improve the quality and efficiency of the process of detection, investigation and prevention of such corruption offenses.

Criminalistic prevention of criminal offenses should be considered in two aspects. Firstly, criminalistic prevention as a specific activity of legally authorized entities, carried out on the basis of the use of means of criminalistics, techniques, criminalistic tactics, methodics of investigating certain crimes and associated with establishing the causes and conditions that contribute to the commission of crimes, as well as the use of special criminalistic tools for the prevention, prevention and cessation of criminal activity of specific persons. Secondly, criminalistic prevention can be considered as one of the scientific directions of criminalistic science, as a separate criminalistic theory[6].

Thus, the subject of criminalistic prevention is built taking into account the requirements of criminal procedure law, criminalistic theory of crime prevention, as well as the specifics of criminalistic science and the peculiarities of its tasks. At the same time, criminalistics does not encroach on the subject of other sciences of the criminal cycle, as each of them has its own subject of knowledge. The criminalistic aspect of crime prevention has its own features, which follow from the subject of criminalistic science in terms of trace formation, specific traces that reflect the signs of the situation that contributed to the crime. In this regard, it is correct to state R.S. Belkin` (2001) that criminalistic means and methodics of crime prevention can be divided into: 1) means and methods of directly establishing the causes and conditions that contribute to the commission and concealment of crimes; 2) the means and methods of obtaining by the investigating authority or the court indirect information on these causes and conditions; 3) means and methods of expert establishment of these data.

In our opinion, criminalistic research on the problem of criminalistic prevention of corruption-related crimes should be based on scientific principles not only of criminalistics and the theory of criminalistic prevention, but also of other fields of knowledge, especially criminology, criminal law, criminal procedure, and economic knowledge, social, technical, technological, organizational and other aspects of prevention. At the same time it is necessary to take into account the indicators of the state, structure and dynamics of committing crimes of corruption, its individual varieties, the causes and conditions that contribute to the corruption of individuals, etc.

The study and generalization of practice shows that the circumstances that contribute to the commission of corruption-related crimes are quite diverse, but the most common among them can be grouped by some common features: 1) imperfections and gaps in criminal, criminal procedural and administrative legislation; 2) insufficient level of special training of persons fighting corruption-related crimes; 3) shortcomings in the organization of individual departments and agencies; 4) errors in customs and tax policy; 5) inadequate level of control over the activities of certain state bodies and ministries; 6) shortcomings in the registration of sources of information on corruption-related crimes and disorder in the system of financial control; 7) inadequate level of interaction between state, law enforcement and operational search bodies; 8) improper interstate cooperation in the fight against corruption-related crimes; 9) corruption and abuse of office in state, law enforcement and judicial bodies, etc.

In order to identify the circumstances that contributed to the commission of corruption-related crimes, it is not necessary to conduct any special investigative (search) actions for this purpose. Identifying the causes and conditions that contribute to the commission of crimes is an integral part of the overall process of investigating a particular crime. Therefore, the circumstances that contributed to the commission of corruption-related crimes are established in the course of certain investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and operational and investigative measures. At the same time, the inspection of the scene, interrogation of suspects, witnesses, search, seizure, and forensic examinations are of special importance [4; 5]. Data on such circumstances can be obtained during any investigative (search) action

aimed at collecting, investigating and verifying evidence in criminal proceedings.

Given the importance and significance of establishing the circumstances in the structure of the investigation of the crime that contributed to its commission, A.V. Dulov (1985) quite reasonably proposes the solution of such problems by carrying out not separate disparate investigative actions, but by means of carrying out tactical operation «Prevention» which follows from the following: a) preventive activities are an integral part of the investigation of any criminal proceedings. This is always the solution of an independent task, which determines the direction of the investigator's use of tactical means; b) to solve it, the investigator must carry out a set of investigative and other actions, with the active involvement of police officers, audit services, public organizations, directing them to identify the causes and conditions that contributed to the crime; в) to address this goal, all actions of the investigator and others must be carried out according to a single plan [1, p. 145,146]. Therefore, the separation of an independent tactical operation «Prevention» and its mandatory conduct in the investigation of corruption-related crimes contribute to the achievement of all goals of preventive activities of the investigator, serve to improve the methodics of investigation of criminal offenses.

Thus, it is seen that criminalistic prevention of criminal offenses is one of the priority areas of research that requires further development of theoretical and methodological foundations of the doctrine of criminalistic prevention of crime. Further research and development of criminalistic prevention of certain types of criminal offenses, including corruption, will be a significant step in improving the level of scientific and methodological support for their counteraction, can serve as a basis for improving the investigation of such criminal offenses and their optimization.

References:

1. Журавель В. А. Криміналістичні методика: сучасні наукові концепції : монографія. Х. : Апостіль, 2012. 304 с.

2. Журавель В. А., Резнікова О.В. Криміналістичне розуміння злочинів корупційної спрямованості. *Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів*

кримінальної юстиції : Монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдеева та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. С. 157-171

3.Konovalova V.O., Shevchuk V.M. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference (Vol. 1)*, Boston, February 26, 2021. Boston-Vinnytsia: Primedia eLaunch& European Scientific Platform, 2021. Pp. 81-85.

4.Shevchuk V.M. Methodological problems of the conceptual framework development for innovation studies in forensic science. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 27(2). 2020. 170-183.

5.Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

6.Shepitzko V. Introduction to criminalistics . Kharkiv : Apostille Publishing House LLC, 2021. 168 p.

7.Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Розслідування злочинів корупційної спрямованості: наук.-практ. посібник. Х.: Харків юридичний, 2013. 220 с.

Papusha Igor,

Candidate of Legal Sciences, PhD,

Military Academy, Odessa,

Honored Lawyer of Ukraine, UKRAINE

FORMATION OF CRIMINALISTIC METHODICS OF INVESTIGATION OF INCITEMENT TO SUICIDE OF MILITARY PERSONNEL

The practice of investigating the incitement to suicide of military personnel has significant difficulties, which are primarily related to the peculiarities of evidence in this category of crimes, the specifics of

investigative (search) actions, the need to involve special psychological knowledge. In addition, as evidenced by the study of the literature, today in the theory of criminalistics, the problems of investigating this type of suicide among incitement to suicide of military personnel are insufficiently studied [1], which necessitates the theoretical and applied development of this issue.

The generalization of the practice and research of individual scientists shows that incitement to suicide of military personnel is a crime with a high level of latency, which causes certain difficulties in the investigation of such crimes. In this connection, there is an urgent need for criminalistic counteraction to these criminal manifestations, the need for theoretical developments to develop the basic provisions of the methodics for investigating of incitement to suicide of military personnel.

Today in criminalistic doctrine the problems of construction of criminalistic characteristics of incitement to suicide of military personnel, research of typical investigative situations of such criminal offenses and algorithms of their decision, organization and planning of investigation, tactics of carrying out separate investigative (search) actions, unspoken investigative actions, acquire special significance in the time of investigation of such crimes, as well as the development and application of tactical operations [5, c. 332-350]. These and other circumstances make it possible to classify the issues under consideration as important and very relevant.

The main feature of the investigation incitement to suicide of military personnel is that the investigator must gather enough evidence to convincingly prove the fact of suicide, so that no one has any doubt that the military personnel could have been killed. Therefore, during the investigation, it is necessary to check not only the version of suicide or incitement to suicide, but also the version of possible murder of a military personnel disguised as suicide. It is also necessary to check the investigative version of the possibility of committing mutilation disguised as suicide, regardless of whether death occurred or not [2, c. 130].

In addition, some difficulties in law enforcement are caused by the problem of qualifying for suicide and establishing the circumstances to be clarified. This especially concerns the establishment of the fact

of bringing a military personnel to suicide, establishing a causal link between the actions (inaction) of the perpetrator and suicide (suicide attempt) of the victim, establishing guilt, distinguishing the crime under Article 120 of the Criminal Code from related crimes (murder). 115 of the Criminal Code of Ukraine), torture (Article 127 of the Criminal Code of Ukraine) and a number of other problems.

As practice shows, the conflict between a military personnel (victim) and the person who led him to suicide (criminal) can be caused by various actions, in particular, systematic humiliation of human dignity, cruel treatment of the criminal with the victim, systematic illegal coercion to actions contrary to liberty, suicidal tendencies, blackmail [4, с. 40]. Therefore, in our opinion, bringing a military personnel to suicide should be understood as inducing a military personnel to commit a suicidal act using his mental and physiological state using a system of methods of physical or psychological influence, a certain complex of physical and mental violence.

Determining the direction of the investigation incitement to suicide of military personnel is determined by his subject, ie the set of circumstances to be clarified. For the development of a separate criminalistic methodics for the investigation of crimes, the circumstances to be established during the pre-trial investigation are of fundamental importance [3; 6; 7]. As we know, the crime can be solved and investigated only by correctly and completely establishing the circumstances related to the event under investigation. Therefore, in the process of investigating the incitement to suicide of military personnel, it is important to take into account the *typical circumstances* that need to be established during criminal proceedings, depending on: a) the event of the crime; b) time, place and circumstances; c) the mechanism of leading to suicide; d) the person of the offender; e) the person of the victim; e) the presence (absence) of signs of staging; e) the method of committing suicide; f) the presence or absence of a death note.

In our opinion, among the circumstances to be established during the investigation of the crimes in question, it is necessary to highlight the following: 1) the circumstances relating to the event of the crime, the mechanism and its consequences; 2) circumstances related to the guilt of the accused and the motive of the crime; 3) circumstances that affect the severity of the committed criminal offense, aggravate or mitigate

the punishment; 4) circumstances relating to the identity of the victim; 5) circumstances related to the nature and extent of damage caused to the health of the victim; in cases where there was a suicide attempt; 7) circumstances that are grounds for release from criminal liability and punishment; 8) circumstances that contributed to the commission of the crime. These circumstances are the main issues in the investigation of the crimes in question, but do not exhaust them.

Evidence of the real fact of incitement to suicide of military personnel is of paramount importance in the investigation of such crimes. It should be borne in mind that leading to suicide can be manifested in: a) physical impact (violence) or psychological impact (mental violence), b) a certain complex of physical and mental violence.

Ways to incitement to suicide can be different. So, according to Art. 120 of the Criminal Code of Ukraine stipulates that bringing a person to suicide or attempted suicide, which is the result of ill-treatment, blackmail, systematic humiliation of his human dignity or systematic unlawful coercion to actions contrary to his will, suicidal tendencies, and other actions that contribute to suicide. Ill-treatment should be understood as systematic, ongoing, ruthless and rude acts of the perpetrator, the purpose of which is to inflict physical or mental suffering on the victim; blackmail is considered as intimidation of the victim by harming him by disclosing both true and false confidential information, which the latter wishes to keep secret, as well as the task of other harm in order to put the victim in a dependent position or create another favorable environment for the perpetrator; coercion to unlawful acts - is the intimidation of the guilty victim by inflicting physical harm on him or the threat of such a task in order to force the victim to commit acts undesirable to him.

The structural element of incitement to suicide of military personnel is the act of suicide itself or an attempt to commit it. Thus during investigation of such criminal offenses it is important to establish technologies of commission of various ways of suicides. The method of committing suicide by the victim, as a rule, are: hanging, falling from a height, poisoning, inflicting damage with a sharp weapon, drowning, self-immolation, infliction of damage using firearms, and others. It is also necessary to establish the relationship between the identity of the offender, the identity of the victim (military personnel) and the manner

of committing suicide. In particular, such relationships can be traced: in the relationship “lead-subordinate”; in relations between the person of the victim and with colleagues, including in the presence of extra-statutory relations; in family relations between the person of the victim (military personnel) and the person of the criminal, when there are cases of incitement to suicide by parents, brothers or sisters; in family relations (wives have led their husbands to suicide or vice versa), etc.

The use of special knowledge in the investigation of suicide is carried out in two forms: 1) the participation of a specialist in conducting certain investigative actions (investigative examination, interrogation, search, etc.); 2) involvement of an expert to conduct forensic examinations. The generalization of practice shows that in the investigation of such crimes most often appoint: forensic examination, forensic psychiatric examination, forensic psychological examination (including posthumous forensic psychological examination), handwriting examination, examination of nodes and loops, comprehensive psychological -psychiatric examination, trasological examination, examination of cold steel, soil examination, examination of the whole in parts, examination of firearms and ammunition, forensic narcological examination, etc.

Today there is an urgent need for practice in further theoretical developments on the formation of criminalistic characteristics and provisions for the investigation of incitement to suicide of military personnel. Further solution is needed to develop a number of problems of a separate criminalistic methodics of such crimes, in particular, the formation of criminalistic characteristics of suicide, the establishment of its criminalistic elements and correlations between them, identifying opportunities to improve the organizational activities of the investigator in investigating such crimes, establishment of circumstances subject to clarification, determination of the specifics and features of investigative (search) actions in the investigation of this category of crimes, typification of investigative situations of investigation and determination of the peculiarities of the application of special knowledge.

References:

1.Бурданова В. С. Расследование доведения до самоубийства: Учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. СПб., 2001. 56 с.

2.Воднік В.Д. Самогубство: причини та шляхи профілактики. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (17). С. 140–160.

3.Журавель В.А. Криміналістична характеристика злочинів: проблеми формування та застосування. *Вісник Академії правових наук України*. Х. : Право, 2008. № 4(55). С. 202-213.

4.Керик Л.І. Криміналістична характеристика та основи розслідування доведення до самогубства: монографія. Харків.: Апостіль, 2013. 188 с.

5.Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Х.:«Апостіль»,2013. 440 с.

6.Shevchuk V. Problems of criminalistic methodics: modern understanding of the concept and innovative approach to the formation of the system. *Science and Practic: Implementation to Modern Society: Proceedings of the 5 International Scientific and Practical Conference (June 26-28, 2020)*. Manchester, Great Peal Press Ltd., 2020. Pp.125-135.

7.Шевчук В.М. Сучасні наукові концепції формування типової структури окремої криміналістичної методики. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2020. С. 359-365.

Для нотаток

Наукове видання

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ І КОРУПЦІЇ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД УКРАЇНИ

*Збірник тез міжнародної конференції
«Протидія злочинності і корупції:
міжнародні стандарти та досвід України»*

(м. Харків, 22 вересня 2021 р.)

Відповідальний за випуск проф. Головкін Б. М.

Видано в авторській редакції
Відповідальний за випуск Н. М. Ярошенко
Коректор В. В. Лук'янчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 13.09.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 18,36. Обл.-вид. арк. 15,10.
Наклад 100 прим. Зам. № 3009/1

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом “Юрайт”
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.),
в друкарні ФО-П Дуюнової Т. В.